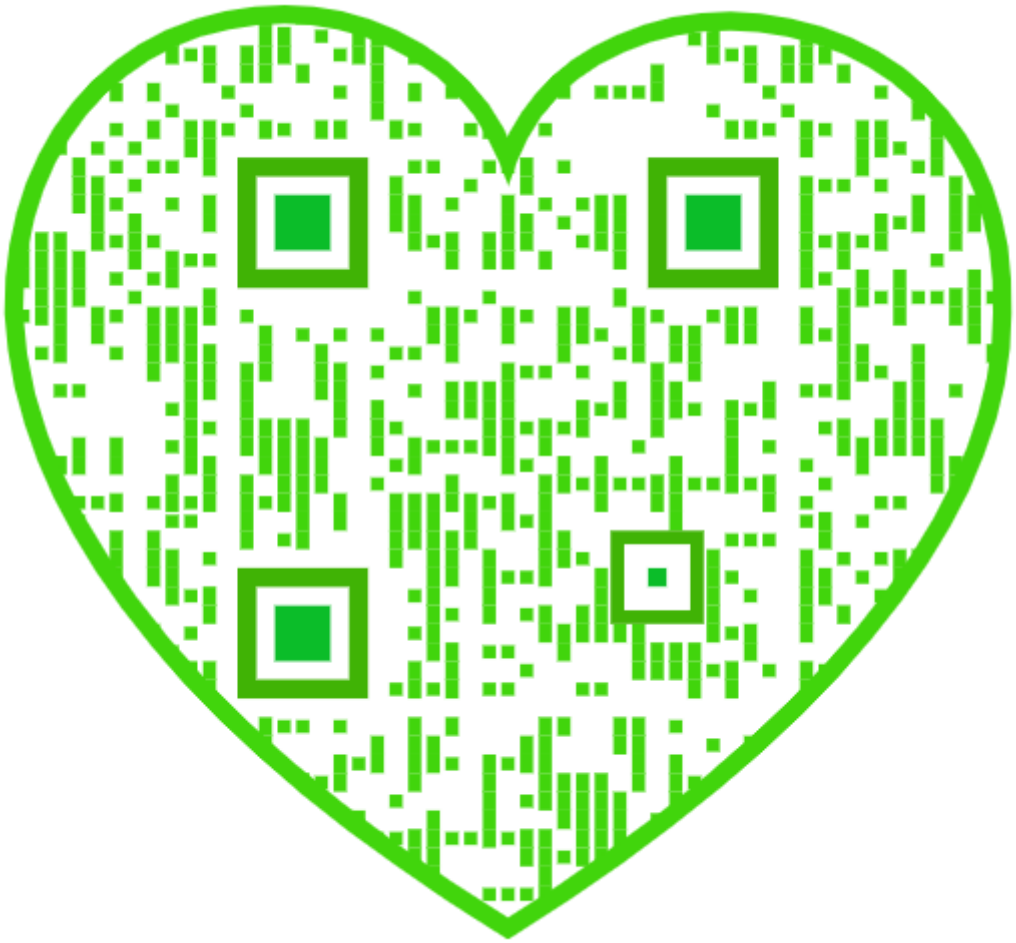

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

VIJF EN TWINTIGSTE DEEL.

1854.

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum.

Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poort
Sergius die Pauwes benedicde,
En hine Aertsche bisscop wiede.

Melis Stoke.

TE 'S GRAVENHAGE,
BIJ GEBR. J. EN H. VAN LANGENHUYSEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

1854. 1

Nieuwe uitgave der Brieven van den H. Romeinschen Clemens over den Maagdelijken staat. 46

De Luiksche „Revue des Revues". 54

Het Christendom van den Leydschen hoogleeraar J. H. Scholten. 65, 201

Aforismen over de geschiedenis. 83

De gezindheid van Hugo de Groot voor de Katholieke Kerk. 129, 265, 350

Nona Harlemiana 237

Bloemardine. (Eene vlaemsche hervormster uit de XIVe eeuw.). 287

De Parochiën. 329

MIDDEN-NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

Het Begijntje van Parijs. 151

TIJDSOMSTANDIGHEDEN.

Het Oostersche vraagstuk; — gevoelen der voornaamste Katholieken, in overeenstemming met de oude profetiën; — Ruslands natuurlijke bestemming; — veronachtzaming van de Christelijke belangen door de Westersche mogendheden, en de door de politiek des Czaars benuttigde ijver der schismatieken; — wat we te hopen hebben, en door hoeveel rampen de verwezenlijking van die hoop schijnt te zullen moeten verkregen worden. 252

VERSCHEIDENHEDEN.

Nog eene bijdrage tot de geschiedenis van het Mirakel van Amsterdam. 57
Kerkelijk Nederland. Jaarboek voor Katholijken, door J. H. Wensing, Oud-Professor. 1854. 59
Bijbelverspreiding. 63
De Kerkedag te Berlijn. 93
De stand der Gereformeerden in betrekking tot de Augsburgsche Geloofsbelijdenis. 108
De Protestantsche Propaganda in Sardinië. 113
De „Confessionslosen" of de mannen zonder belijdenis. . . 118
Protestantsch „krijgertje" en „blindemannetje" spelen. . . —
Het Rotterdamsch departement van „Christelijk Hulpbetoon". 123
Amerikaansch Traktaatgenootschap. 126
Ziende-blind. 196
Nog een ziende-blinde. 199
Vooruitgang der Kerk in Algiers. 260
Het Programma van de *Buona Novella*, een, te Turijn uitkomend, Protestantsch krantje. 261
De elfde algemeene vergadering van het Protestantsch genootschap: „Unitas". 297

De bevolking van Europa naar de godsdienstige gezindheden ingedeeld. 311
Een hoofdstuk uit het „Büchlein vom Guten Hirten". . . 314
Eene missie. 319
Eene profetie van Professor Hofstede de Groot. 323
Ignorantie van Ds. van Oosterzee. 326
Kerkvereeniging. 327
De Protestantsche *American and Foreign Christian Union* over den voortgang der Katholieke Kerk en de onvruchtbaarheid der Protestantsche genootschappen. 381
Katholieke statistiek van Hindostan. 385
Protestantsche vrome wenschen, klagten en verwijten. . . . 387
Daar als hier. 390
Laodiceesch Protestantisme op Malta. 392

Sprokkelingen:

Voortgang der Katholieke Kerk in de Vereenigde Staten. 127
De eerste Katholieke kerk te Christiania. . . . 128
Drie groote vermeldenswaardigheden omtrent den Berlijnschen Kerkedag. . . . . —
Statistiek der Hervormde Kerk in Nederland. . 200
De Synode in den ban verklaard. . . . . —
Vergaderingsdagen der Protestantsche genootschappen. 327
Voortgang der bekeeringen in Engeland. . . . 328
Zondagsviering in Frankrijk. . . . . —

Bl.	67	r.	11	v. o.	*staat:*	zijn Christus,	*lees:*	zijn Christen.
»	70	»	»	»	»	vroegen,	»	voegen.
»	116	»	17	»	b.	»n,	»	is.
»	119	»	16	»	»	waar,	»	maar.
»	122	»	7	»	»	weerdom	»	wederom.
»	274	»	8	»	b.	alle,	»	niet alle.

1854.

„*Zoekt eerst het rijk Gods en diens regtvaardigheid, en dat alles (wat u voor uw tijdelijk onderhoud noodig is) zal u (daarbij) worden toegevoegd.*" Matth. VI, 33.

Welke woorden! De oneindigheid drukt er zich in uit! Van daar zijn ze zoo helder en eenvoudig, en tegelijk zoo onuitputtelijk diep. Van daar worden ze met gezag gesproken, zijn ze een vroeger niet gehoord bevel, en niettemin zeer overredend, zeer begrijpelijk na ze eenmaal gezegd zijn, aan een licht gelijk, dat niet slechts gezien wordt, maar zien doet. Van daar ook zijn ze zoo gestreng en tevens zoo zacht; want zij eischen volkomenheid en leggen haar op als wet, maar tevens verheffen zij den mensch door de ontzettende keuze die zij aan zijne vrijheid overlaten, en liefkozen hem door de toezegging eener vaderlijke, nimmer bedriegende zorg. Van daar eindelijk vereenigen zij wat geen bloot menschelijke rede zoo vereenigen kan: de waarheid en de praktijk, spreken tegelijk tot den geest en tot het hart, en vatten zoo diep, zoo wis en juist de

betrekkingen der orde zaâm, dat ze niet slechts gelden voor den enkelen mensch, maar voor de maatschappij en de geheele geschiedenis.

Wij willen van dat goddelijk orakel uitgaan ter beschouwing der omstandigheden. Want, even onfeilbaar als zij hier is uitgesproken, moet die waarheid in de wereld zigtbaar zijn, en er, tot geluk of ongeluk, de kracht hebben eener wet.

Welke is hoofdzakelijk die waarheid of wet? Zij is eene bovennatuurlijke orde, zij is synthese of verband in weerwil van onderscheid, verband, hetwelk overal heerscht en nergens geheel van den mensch te begrijpen is, maar dat ons hier wordt getoond in de geheimvolle bestiering der dingen. Wat immers is zoo verschillend, wat schijnt zelfs zoo te strijden als ons geestelijk en ons tijdelijk heil? En echter wordt ons gezegd, dat beiden in naauw verband staan, en het laatste van het eerste afhankelijk is. De scheiding zelve schijnt hier de hereeniging voort te brengen. Wij worden gewezen op eene tegenoverstelling van ziel en ligchaam, van het hemelsche en het aardsche, van het rijk der vrijheid of ware, zich bewuste oorzaak en het rijk der onbewustheid en toevalligheid, van het goed der deugd 'twelk de mensch verkrijgen kan en verkrijgen moet, en het goed des geluks of het geluks-goed over 'twelk hij geen beslissend gebied heeft; en terwijl wij vermaand worden steeds het eerste boven het laatste te kiezen, wordt ons verzekerd, dat toch het laatste uit het eerste volgen zal, en God de almagtige en barmhartige Vader het een met het ander heeft verbonden.

Zoekt eerst het rijk Gods en diens regtvaardigheid, dat is, het rijk der hemelen, 'twelk Christus op aarde

gesticht heeft en in de eeuwigheid volmaakt. Dáár is het waarachtige en eenige goed, dáár God boven alles te beminnen, en het hoogste doel voor onze vrije daad. Want wij moeten door Gods genade waarlijk heilig en regtvaardig trachten te worden, en de wet van het rijk Gods opvolgen, zonder welker nakoming wij er geene levende leden van zijn en het niet waarlijk vinden.

En dat alles, spijs, kleeding en wat ons voor dit tijdelijk leven noodig is, daarover zijn wij minder meester, en vermag onze wil zooveel niet. 't Is alles geluks-goed, en wij kunnen met al ons zorgen ons ligchaam geen el vergrooten. Niets daarom is zoo dwaas als over dat geluksgoed, dat wij nemen moeten gelijk het ons gegeven wordt, te willen heerschen en beslissen, en het te zoeken alsof het van ons slechts afhing om het te verkrijgen. Zulk een uiterste zorg en bekommering is niet slechts vergeefsch, maar dat tijdelijk welzijn mag ons laatste doel niet zijn, en ons dus zooveel bekommering niet wekken. Zoo zorgen de heidenen, die God en Gods bestier vergetende, niet dan het aardsche zoeken.

Maar het *zal u worden toegevoegd.* Op wat wijze? Is het dan geen pligt voor zich en de zijnen te zorgen? Ongetwijfeld. De vogelen des hemels, die hier het liefelijk voorbeeld zijn, zoeken ook naar spijs, en zoo zij niet zaaijen of maaijen, de mensch toch zaait en maait. Maar die zorg moet evenredig blijven, en vooral verzeld gaan met het vertrouwen, dat zoo wij God dienen en boven alles zijn hemelrijk zoeken, Hij ook aan het van ons gestrooide zaad den wasdom geven zal. En dat vertrouwen moet geloovig of bovennatuurlijk zijn. Een vertrouwen slechts daarop rustend, dat deugdzaam en ordelijk gedrag gewoonlijk zekere welvaart ten gevolge heeft, is niet ge-

noeg, is dat van den redelijken mensch, niet van den geloovigen Christen. God bestiert ons niet bloot door den gewonen loop, door de algemeene van hem gestelde wet; Hij bestiert ons persoonlijk, Hij is onze Vader door Jesus Christus, die weet wat wij noodig hebben, en zoo tot in het bijzondere voor ons zorgt, dat de haren van ons hoofd geteld zijn, en er geen zal afvallen zonder zijne toelating. Eerst op dien grond wordt angst en bekommering voor onze tijdelijke behoeften ons ontnomen. Dat alles zal ons derhalve worden toegevoegd op eene met de natuur niet strijdige maar haar te boven gaande wijze, dat is, met zekerheid, met juiste maat, en met dien overvloed, dien God, en God alleen met juiste maat weet te verbinden. Wanneer wij om den wille van zijn rijk huis, akker, ouders en bloedverwanten verlaten, zal hij ons niet alleen aan dat rijk deelachtig maken, maar reeds op aarde honderdvoud onze offers loonen, en ons meer huizen, akkers, ouders en bloedverwanten terugschenken. Matth. XIX, 29; Marc. X, 30.

Zulk eene verheffing des menschen boven deze wereld, zulk een onderscheid tusschen het hemelsche en het aardsche, waardoor juist het hemelsche en aardsche weder in volkomene overeenstemming en verband treden, is bovennatuurlijke waarheid en goddelijke kracht. Zoo wij het niet begrepen zou het feit der geschiedenis ons er van overtuigen. Het volk waaronder deze leer het eerst gepredikt werd, was het beschaafdste volk der aarde; want het kende het beste, God en den mensch, terwijl het Heidendom, bij meer verfijning, den Schepper en het schepsel, het oneindig en eindig verwarde. En echter werd dat volk slechts door tijdelijke beloften bewogen, en toen het oogenblik gekomen was, dat het niet meer als een kind, waar-

aan men ter aanmoediging kleine geschenken geeft, maar als volmaakte man, in God doel en belooning moest zoeken, toen daaraan het rijk der hemelen verkondigd werd — verwierp het die leer tot zoo verre, dat het den goddelijken Meester aan 't kruis hechtte, als schuldig aan de grootste misdaden die eens door den mensch bedreven zullen worden, aan de misdaad van huichelarij of valsche godsdienst, waardoor de mensch zich in plaats stelt van God zelven, en van een oproer waarbij alle tijdelijke magt wordt geloochend.

De straf is gevolgd, en het goddelijk woord is bevestigd; want voor een volk zijn staatsmagt, wetenschap, kunsten, grondbezit zoo noodzakelijk als spijs en kleeding voor den enkelen mensch, en dat alles is het Jodendom ontnomen, hetwelk tot heden slechts als *geslacht* en niet meer als *volk* bestaat, en geene dezer nationale of volksbehoeften kan vervullen. Er is geene Israëlitische kunst.

De Heidenen integendeel, zij die God vergeten hadden, die slechts het aardsche zochten, en er zich mateloos over beangstigden en bekommerden, zij hebben die leer omhelsd en nageleefd: een goddelijk enthousiasme vervulde de wereld en millioenen martelaren getuigden het hun geopenbaarde onderscheid der onsterfelijke en sterfelijke dingen.

Daar ging dan, op eene tegenovergestelde wijze dan bij de Joden, de bovennatuurlijke wet in vervulling. Het onderscheid tusschen het hemelsche en aardsche, tusschen het tijdelijke en eeuwige, tusschen ziel en ligchaam, eenmaal zoo krachtig door Gods genade gesteld, hield voor eeuwig op aarde stand, en juist door dat onderscheid, door dat ingaan en vergaderen der volken in het rijk Gods, werd een tijdelijk geluk over hen uitgespreid even wonderbaar als het ongeluk der Joden. Hooger onder-

scheiding en hooger eenheid was voortaan de goddelijke, maar zeer zigtbare wet der geschiedenis, het voortdurend bewijs, dat Gods Zoon waarlijk op aarde gekomen was, de vervulling van de belofte des Vaders: *Ik heb verheerlijkt en ik zal verheerlijken*, en de gegeven waarborg dat de mensch waarlijk, dat hij geheel was verlost, en ook dit vergankelijk stof bestemd was deel te nemen in de toekomende glorie.

Het is zoo! en zigtbaar als de zon, is de waarheid, is die orde in de wereld, waardoor het hemelsche en aardsche zich onherroepelijk onderscheidt.

Die orde is de goddelijke, onverwrikbare constitutie des Christendoms, de voor het vroeger menschdom onmogelijke onderscheiding van Kerk en Staat, welker weldadige gevolgen onnoemelijk en niet te berekenen zijn.

In waarheid wij zouden dat wonder niet gelooven, indien onze oogen het niet aanschouwden. Hebben we zoo straks aan den openbaren mensch of maatschappij niet de grootste krachten, niet staatsmagt, wetenschap, kunst en grondbezit toegeschreven? Wat rijk is daarvan onafhankelijk? Is er dan een hooger magt dan staatsmagt, dat is magt die beslist over leven en dood? Is er een hooger volmaking des geestes dan wetenschap of iets dat meer den mensch en zijne geschiedenis kan geleiden? Is er een hooger genot dan kunstgenot, dat meer aangrijpt, dat meer verheft en meer alles doet vergeten? Is er dan een rijkdom zoo beslissend in de geschiedenis als grondbezit? Want, wat het zwaard doet voor een oogenblik, dat doet het grondbezit op den duur. Buiten allen twijfel zijn diegenen die wij daar opnoemden de hoogste en eenigste aan de rede bekende krachten, waardoor de mensch aan den mensch gebieden, en een onafhankelijk

rijksgezag zich vestigen kan, en indien de geschiedenis zoo vol is van lotgeval en verandering, dan is het juist omdat zij door die krachten beheerscht wordt, die, hoe groot, toch slechts geluksgoederen zijn. Er moet derhalve op aarde iets veel beters en zekerders, iets magtigers en beslissenders dan dat alles, met een woord iets waarlijk goddelijks zijn, zal daar met der daad een rijk bestaan, hetwelk zich van alle andere rijken blijvend onderscheidt en eene geschiedenis heeft naast en boven alle geschiedenissen der volken. Niets kan van de tijdelijke maatschappij onafhankelijk blijven wat niet meer, dan menschelijk is, bezit.

Zeer zeker! Er is een hooger magt op aarde dan die het tijdelijk leven geeft of ontneemt: de magt om de zonden te vergeven, en aanspraak te schenken op het eeuwig geluk. Er is een hooger volmaking des geestes dan wetenschap, en die meer dan zij den mensch en zijne daden geleidt: er is onfeilbaar verkondigde waarheid des geloofs. Er is hooger genot dan de hoogste vervoering der kunst: liefde Gods en de omhelzingen van den H. Geest. Er is beslissender bezit dan alle rijkdom, dan dat grondbezit, 'twelk de wereld verdeelt en voorwaarde is van alle mogelijke goederen dezes levens: het bezit van Jesus Christus. In 't kort er bestaat eene Kerk, een hemelrijk op aarde, dat zich daardoor van de koninkrijken dezer wereld onderscheidt, doordat het die hoogere goederen bezit, goederen die oneindig, die geen geluksgoederen zijn, maar die het den mensch gegeven is met vrijheid te kiezen en met zekerheid te verkrijgen. Bezat de Kerk die niet, en beschikte zij er niet over op beslissende wijs, onmogelijk zou zij zich van de koningrijken dezer wereld onderscheiden, en buiten haar is alle openbare godsdienst

noodwendig afhankelijk van den staat.

Dan dat onderscheid bestaat niet alleen — ook de zamenstemming, het verband doet zich gelden, en de goddelijke synthese beheerscht de wereld ten einde toe.

De rijken des geluks hangen af van het door Christus gestichte rijk der vrijheid, en omdat het menschdom dat rijk Gods gezocht heeft, is een tijdelijk welzijn daarbij toegevoegd, hetwelk de natuur door zich zelve alleen onmogelijk kon bereiken: meer akkers, meer huizen, meer ouders en bloedverwanten zijn teruggeschonken!

Betamelijke, matige zorg voor het ligchaam is, als we zagen, niet verboden en zoo heeft ook de Kerk, als de ziel der wereld, voor dat tijdelijk welzijn gezorgd. Hare Bisschoppen hebben de wetten helpen schrijven; zij heeft aan de wetenschap een schuilplaats verleend, de kunsten aangemoedigd, zelfs den grond leeren bebouwen en handel en industrie bevoordeeld. „Het zou kinderachtig zijn", zegt de Protestantsche geschiedschrijver Leo, „zich door „eene of andere oppositie te laten verleiden, om *de nood-* „*zakelijkheid* en *de hooge wereldhistorische beteekenis* der „Roomsche Kerk in de eerste middeleeuwen niet te willen „erkennen" [1]). Het wonderbare en eigenlijk goddelijke daarbij is echter aan dien geleerde ontsnapt. Het Protestantisme heeft hem belet te zien, wat anders voor een man als hij zoo ligt was op te merken: dat de Kerk met eene meer dan menschelijke matigheid is te werk gegaan. Guizot, hoezeer hij de dienst der Kerk eveneens erkent, had daar evenmin oogen voor. Hij noemt en beschouwt eene menigte van oorzaken, die de beschaving van Europa hebben voortgebragt, maar heeft zich niet afgevraagd,

---

[1]) Leo, *Geschichte d. Mittelalters*, S. 119.

hoe toch zoo vele oorzaken *vrij* hebben kunnen werken. Hoe is het mogelijk, dat eene Kerk die hare constitutie als van God zelven gegeven en volmaakt beschouwt, deze constitutie niet geeft aan de staten welke onder haren magtigen invloed geboren worden? dat zij die constitutie zelfs niet aanraadt, ja tusschen de verschillende staatsvormen volstrekt niet beslist? Hoe is het mogelijk, dat zij in alles uitgaande van de onfeilbare zekerheid goddelijke waarheid te bezitten, de wetenschap vrij laat en slechts de verloochening der leer veroordeelt die zij predikt? Erkent zij geen volkomen, geen goddelijke symboliek in hare eeredienst en Sakramenten? Is de Godmensch, dien zij in alles nabootst, niet de hoogste type van het schoon? Hoe dan komt het, dat zij geen wet voorschrijft aan de kunst, en hare eigene tempels zelve in den meest verschillenden stijl laat optrekken? Zij heeft de magt de zonde te vergeven: welk een ontzettend vermogen! Dat zulk eene Kerk bestemd is de wereld in te nemen is duidelijk. Maar hoe, vragen we, is het daarbij mogelijk, dat alle hare bezittingen *giften*, *vrije giften* zijn, dat zij koningen maakt, en de vrijheid der volken verdedigt? — Velen, men kan er van verzekerd zijn, velen zullen er op antwoorden, maar al zeer weinigen dezer de vraag zelve verstaan. Onze bewondering, we betuigen het, neemt toe, hoe meer wij het beschouwen, en steeds duidelijker zien wij in, dat van die onbegrijpelijke matigheid en terughouding der Kerk geene andere oorzaak kan zijn, dan de Geest Gods die haar voor immer bezielt, haar steeds het hemelsche, het oneindige doet zoeken, en de bekommeringen voor dit tijdelijke uit haar verbannend, haar met een hooger vertrouwen vervult, dat *dat alles zal worden toegevoegd.*

Het werd toegevoegd, in den volsten zin toegevoegd, en de grootste, de Christelijke beschaving van Europa was niet een werk of een vrucht van menschelijk overleg, niet een gebouw dat, naar een afgetrokken plan, met behulp van kunstwerktuigen werd opgemetseld: het wies als van zelf uit den grond, de steenen trokken elkander aan, en de torenspitsen daalden er uit den hemel op neêr. Men kan zeggen, dat nu eerst eene ware, tijdelijke maatschappij of staat ontstond. Wat voor den mensch onmogelijk was, werd mogelijk door God; want de slavernij verging, en gezag en vrijheid verzoenden zich, of liever, verkregen hunne waarheid of volkomenheid en stemden daarom overeen. De orde werd *gevestigd*, en de maatschappij hield op te slingeren tusschen despotisme en democratie. De bestanddeelen daarvan, zoo verscheiden als de natuur, vormden nogtans een geheel, en spiegelden geheimen af van de godsdienst, onder wier invloed zij zich ontwikkelden. Nimmer heerschte zoo krachtige en zoo verschillende individualiteit, nimmer zoo verschillende en krachtige vereeniging. *Corporatie*, dat is de alleen waarachtig maatschappelijke orde, scheen de alles beheerschende wet.

Nog eens gezegd, door God werd mogelijk wat voor den mensch niet mogelijk was: de rede volmaakte zich onophoudelijk, en niettemin de rede twijfelde niet, en was met zich zelve te vrede! Verbazend verschijnsel en sinds niet meer gezien. Men zegt, de wijsbegeerte was toen in de dienst der Kerk. We geven het gaarne toe. We zullen er bijvoegen, dat de staat, ja dat alles in de dienst der Kerk was, mits men ook ons toelate hier het woord van Tertulliaan toe te passen, dat God dienen inderdaad heerschen is.

Om die reden vertoont ons ook de kunst dier tijden

iets, dat niet is van den mensch. De kunst was onnoozel en verheven, was waarachtig verrukt en vervoerd en toch kalm, ja, zij die van nature vrijer is dan iets ter wereld en leeft van blijdschap en vermaak, zij verloochende, zij verstierf zich, dewijl haar geopenbaard was, dat zij het doel, 'twelk zij in zich zelve zoekt, het zekerst zou bereiken, indien zij het aan hooger doel onderwierp.

Maar zoo de kunst, voorgevoel der openbaring, indien deze er een hebben kon, althans het afschijnsel van haar licht, het eerst is waar de *tijdelijke* ontwikkeling mede begint, de physische kennissen en dezer aanwending, de volmaking van handel en industrie zijn het laatste, en hangen van waarneming en lange ondervinding af. Echter ook die physische wetenschap, onmogelijk voor den aan zich zelven overgelaten mensch, werd mogelijk door God, dewijl de Kerk oneindig van eindig en geest van stof onderscheidend, de afgoderij en het fetichisme verjoeg, en aan den herstelden mensch weder een tuin gaf, waarover hij meester zou zijn en dien bearbeiden. Hij trad weder in het bezit der natuur. Wie bedenkt dat het moeijelijker is te beginnen dan voort te gaan, zal die eeuwen en nog meer God danken. Hetzelfde geldt van de handel en nijverheid. Wat was voor den handel de Christelijke trouw en de vrijheid der volken! Wat die geest van vereeniging, welke handelsverbonden stichtte, nooit te voren gekend! Wat daarvoor de rijkdom tooverende bank, en het wegwijzend kompas! En of schatten werden verzameld, moge men opmaken uit de herinnering aan Barcelona, Genua, Venetië, Keulen, de geheele Hanzee en de toen reeds zoo bloeijende Nederlanden!

Dezelfde door Christus gestelde synthese, hetzelfde bovennatuurlijk verband van het zoo onderscheiden he-

melsche en aardsche, vertoont zich in ondergeschikte kringen, in Kerk en Staat afzonderlijk beschouwd.

De Kerk behoeft staatsmagt, althans in haar zigtbaar opperhoofd, behoeft wetenschap, kunst en grondbezit. Slechts een valsch en verderfelijk mysticisme kan dat loochenen. Indien zij het niet heeft, wordt zij niet geloofd, en het is voor haar noodig als aardsche kleeding en spijs. Om zoo iets te bewijzen hebben we geen geduld. — Hoe heeft zij dan dat alles verkregen? Door te streven naar de vervulling van het rijk Gods. Het is haar alles *geschonken* en in zeer uitstekenden zin toegevoegd. Zij zelve is het rijk Gods en daarom zal *dat alles* haar immer, met vervolging, worden toegevoegd. Men kan de Kerk berooven, haar van de akademiën verjagen en hare schoone tempels plunderen en vernielen. Maar haar onwetend, haar kunsteloos en arm te houden, neen, dat is niet mogelijk, inderdaad niet mogelijk! Haar altaar blijft altijd het licht van den geest, de hemel der kunst, en de stapelplaats van den rijkdom. Als de zon schijnt groeit immers het gras!

Daar de tijdelijke maatschappij tot de zedelijke orde behoort en hare daden hoogst zedelijke daden zijn, is ook zij geroepen het rijk Gods te zoeken, hetwelk de grondslag en het verder of laatste doel van die orde is. Onafhankelijkheid, krachtige en geëigende organisatie is ongetwijfeld voorwerp van hare zorg, maar toch die onafhankelijkheid en goede natuurlijke verhouding harer krachten is niet geheel in hare hand, hangt van geschonken vermogens, van duizenden oorzaken af. Een volk kan vergaan! daarmede is eene zeer bekende zaak gezegd, maar niettemin een afdoend bewijs geleverd, tegen hen die den staat tot absolute, zich zelve geheel regelende oorzaak verheffen,

en de tijdelijke maatschappij, dat is de historie a priori willen maken. Nog minder is die maatschappij meester van hare welvaart door bloei van wetenschappen en kunsten, van handel en nijverheid en van het *welzijn van al hare leden* in hetwelk zij nogtans haar naaste doel vervult. Dat alles moet worden toegevoegd en zal worden toegevoegd, wanneer de Staat het rijk Gods zoekt, dat is de Kerk beschermt, eert en dient. Want slechts het oneindige is eigenlijk beginsel van onsterfelijkheid, grond van rust en orde en doel van ontwikkeling. Dat op dien weg de Europesche Staten hun geluk vonden, en door het zoeken van het rijk Gods met ongekende zegeningen overladen werden, hebben we boven reeds genoegzaam gezegd. De nasporingen en onderzoekingen der geleerden bevestigen het meer en meer. Het is overigens met twee woorden af te doen: Groote fortuinen of bezittingen werden verkregen en behouden, en tegelijk nam de algemeene welvaart zoozeer toe, dat de eigenlijke volksstand (*tierce état*) geboren werd en zich op de menigvuldigste wijzen ontwikkelde. Ziedaar even onloochenbare als voor de vraag beslissende feiten!

Op die baan ging dan eens de geschiedenis voort, eens heerschte die orde in de openbare instellingen, zooveel te duidelijker van hoogeren oorsprong als de jeugdige volken onder welke zij hare toepassing vond, eene zinnelijkheid en hevigen hartstogt hadden, waarvan wij die verzaad en vol reflexie zijn, ons naauwlijks een juist begrip kunnen vormen [1]). Dan ook toen zondigde de mensch

---

[1]) Dat gewoonlijk de oververfijnde en bedorven volken door een jeugdig, ruw, maar minder bedorven en godsdienstiger volk overwonnen worden, de Grieken door de Macedoniërs enz., verleidt wel eens tot de gedachte, dat de barbaren die het Westersche rijk

en zondigde zwaar, en de gedaante der dingen moest veranderen.

Eene zoo groote verandering had er plaats, dat de volgende eeuwen de vorige, de kinderen hunne ouders niet meer wilden erkennen. Het Protestantisme beweerde eensklaps uit den hemel te zijn geboren en de middeleeuwen werden aangezien voor het rijk van Satan, vol domheid en misdaad, en waarin alles ten onderste boven stond. Slechts langzamerhand kwam men van dat oordeel terug. De valsche wijsbegeerte uit den geloofs-afval ontstaan, lachte en spotte slechts met die tijden als volstrekt niet gelijkend op zeker denkbeeldig Griekenland. Weldra nam die wijsbegeerte een hoogere vlugt, wilde alles in den kring harer algemeenheid vatten, en leerde nu begrijpen, dat het tegenwoordige uit het verledene was voortgekomen, hetwelk dus zoo geheel verwerpelijk niet konde zijn. Nog gunstiger werd het oordeel, toen men, ingevolge van die overtuiging, de geschiedenis begon te onderzoeken. Daar was het of de wereld tot bezinning, tot zeker bewustzijn van zich zelve kwam. Niet meer was de Grieksche en Romeinsche beschaving het bijna uitsluitend veld van studie en kritiek. Joden, Egyptenaren, Indianen, Sinezen, alle volken en voorgeslachten verschenen als op een oordeelsdag van den menschelijken geest. En hoe nu veranderde de denkwijze over de middeleeuwen,

---

sloopten, onbedorven en een soort van natuurmenschen waren. Inderdaad zij waren natuurmenschen, dat is vol ondeugd, en men vindt bij die volken: onmatigheid, ontucht tegen de natuur, bloeddorst, wraakgierigheid, trouwelooze roofzucht en kinderachtige bijgeloovigheid.

toen men, met aldus verruimde en bevrijde gedachte ook deze steeds vlijtiger naspoorde en onderzocht! Ofschoon men niet alleen daartoe niet wenschte terug te keeren, wat gewis niemand doet, maar er zelfs niet in zekere overeenstemming meê wilde zijn, werd veel goed gevonden, veel geprezen ja als verlies aangezien en betreurd. Eindelijk is men een veel grooter stap verder gegaan, die een opkomst van geheel andere gedachten kenmerkt, welker gewigt niemand miskennen zal die weet wat kunst en kunstgevoel beteekenen.

Men heeft die eeuwen dichterlijk en schoon gevonden.

Schoon was die edele ridder vol trouw, vol liefde en heldenmoed!

Schoon was die koning die gezalfd wordt, was die bisschop die hem het zwaard omgordt met de vermaning het slechts voor het regt te ontblooten.

Schoon was dat eenzame klooster, te midden van de landstreek die het eenmaal ontgon en vruchtbaar maakte, en in 'twelk, terwijl alles slaapt, het licht ontstoken wordt om God lof te zingen.

Schoon was die langzaam over den akker gaande processie, ten strijde trekkend met zuchten en gebeden, zoete vreedzame triumftogt van het kruis. Schoon die goede grijze monnik, omringd van kleine kinderen die hij leert bidden en zingen, schrijven en lezen; of die jonge maagd, die hare schatten schenkt aan de armen, en den aardschen bruidegom verlaat om alleen den hemelschen te zoeken. Heldengeest die de beminnelijkheid der vrouw niet wegneemt, maar zuivert en verheft.

En dan die grootsche kerkgebouwen, waarachtig maatschappelijke werken, opgetrokken door mannen, vrouwen en kinderen, voor- en nageslachten tot één heilig onster-

felijk doel vereend! onderwijzingen en vermaningen door eene vroegere wereld aan eene volgende gedaan! nog meer dan dat: eeuwige gebeden die nog voor ons oprijzen en ons uit onze verstrooijing roepen en noodigen opdat we er ons meê vereenigen! — dat was schoon! dat was dichterlijk! die eeuwen waren vervoerd, waarlijk vervoerd! dus zegt men, en liefkoost die beelden en dunne lijnen, bewondert die onbegrijpelijke versmelting van weelderigheid en regel, van teerheid en kracht, en begint, den adem ontwarend van den geest die rijst en zweeft in die gewelven, den nog altijd klimmenden torentop te volgen — naar den hemel!

Zijn wij, met die uitweiding van 'tgeen men over de middeleeuwen dacht, niet afgedwaald van ons onderwerp? In geenen deele. Wij zagen daarin eenen grooten afval, maar die geen grond had, en daarom een terugkeer uit de scheiding beginnen. Dat nu hebben we slechts nader in het oog te vatten, om ons teregt te vinden in onzen tijd.

Neen, de verandering is niet volstrekt. Het groote aantrekkingspunt van het wereldstelsel oefent steeds zijne kracht. De van Christus verkondigde en gestelde wet: onderscheid tusschen het *rijk Gods* en al wat wordt *toegevoegd*, tusschen de Kerk en den Staat, is en blijft de grondwet der dingen. Vergeefs heeft men gepoogd die wet te vernietigen, en de Kerk ten onder te brengen door haar te doen verloren gaan in den Staat. Slechts hebben de verwarringen die daarmede verzeld gingen kunnen doen zien wat die onderscheiding beteekent, en wat hare verdwijning zou ten gevolge hebben. Men verwarde God met den mensch, de ziel met het ligchaam,

de waarheid met het feit, de wet met 's menschen wil, de koning met den onderdaan, en wilde de maatschappij oplossen in onderscheidinglooze algemeenheid. Maar de Kerk bleef onafhankelijk, en sprak door hare onderscheiding van het rijk dezer wereld te gelijk de onderscheiding uit aller dingen die men verwarde. Want daar zij men van overtuigd, dat die goddelijke constitutie des Christendoms, die onderscheiding der niettemin verbonden Kerk en Staat, die uiteenzetting van het hemelsche en aardsche om beiden te vereenen, niet slechts van Christus is uitgegaan, maar door Hem wordt staande gehouden, als de vrucht en uitdrukking zijner verlossing, als de opperste orde waarmede Hij heerscht, als zijne onvervreemdbare glorie, vol genade en waarheid. Het is de altijd triumferende, altijd leerende wet! Altijd triumferende: dewijl alle instellingen er hare kracht aan moeten ontleenen, of vergaan; altijd leerende: dewijl de menschelijke gedachten afhankelijk zijn van de werkelijkheid en er onmogelijk mede kunnen in strijd blijven. En die wet is genade en waarheid: omdat zij de kracht en de verkondiging des Verlossers is. Alzoo de Kerk en de Staat zijn de twee groote lichten aan het firmament der zedelijke wereld geplaatst: de eeuwige zon voor den dag des geestes, de veranderlijke van haar het licht ontvangende maan voor den nacht des stofs; en als de dwaasheid zegt: de Kerk is ondergeschikt aan den Staat, is in den Staat, of, waar het eindelijk op neêr komt: er is Kerk noch Staat, wij allen zijn koning en God! dan is dat even veel gezegd als: er is zon noch maan, en wij zien zonder licht.

Het is maar al te waar: zij willen zien zonder licht, en daarom zijn ze blind voor de duidelijke waarheid; met andere woorden, zij hebben geen geloof. De Katho-

lieke Kerk is de onafhankelijkste, uitgebreidste, geordendste, meest bepaald gebiedende maatschappij die er bestaat. Zien zij dat? O ja zij zien of hooren die onbegrijpelijkheid wel, dat de Katholieken Christus onder zich tegenwoordig gelooven, en Hem onder de gedaante van brood aanbidden; ze vernemen wel, dat de Paus nooit ophoudt te zeggen: wie mijn woord niet gelooven wil, is eeuwig ongelukkig! en hij om dat woord te doen voortzeggen, zijne bevelen zendt door de geheele wereld heen, naar Sina en Amerika; ook ontgaat het hun niet dat de Katholieken bereid zijn er voor te sterven, en er werkelijk aanhoudend Katholieken den dood voor ondergaan; maar hoe dat zamenhangt, of hoe 't mogelijk zij zoo iets vol te houden, neen, daaraan denken zij niet. Zij zien het als feit dat in hun twee oogen straalt, niet als eene den geest bevruchtende waarheid. Immers zij zouden dan begrijpen, dat de geschiedenis aan zulk eene maatschappij onmogelijk kan ontgaan, en het uiterst belagchelijk klinkt van haar te spreken, als een zeker genootschap, 'twelk van hun staat of staatje afhankelijk is.

Er is meer, veel meer wat niet gezien of begrepen wordt en echter duidelijk wordt waargenomen door die gelooft. Dat namelijk die Kerk de oorzaak is en blijft van 's werelds geluk, en men haar er niet alleen voor danken moet, dat wij geen Sinezen, of Indianen of nog minder zijn gebleven, maar de voortgang en de ontwikkeling waarop deze eeuw zoo trotsch gaat, te beschouwen is als *toevoegsel* om harentwil en ten gevolg harer aanhoudende zorgen geschonken.

Men ziet, dat wij de bestaande ontwikkeling niet loochenen. Neen, zoo er iemand is, wij zijn het niet die heden alles afkeuren, die geenen voortgang, grooten voortgang erkennen, en geen eerbied hebben voor de steeds vor-

derende wetenschap en de vindingen van den menschelijken geest. Het kan noodig zijn, daarom zullen we hier, op 't gevaar af van te worden uitgelagchen, zeggen, dat toen de ijzeren spoorwagen voor het eerst uit ons oog ontsnelde, er in dat oog een traan was opgeweld. Men noeme dat nu hoe men 't wil, maar toch nadrukkelijker kunnen wij niet betuigen, hoever wij zijn verwijderd van een dwaas fanatisme, dat alles veracht, omdat het alleen zich zelve als God vereert. Integendeel wij achten die ontwikkeling daarom hooger, omdat wij daarin 's hemels gave zien, en er Christus en zijne Kerk voor danken. Zijne Kerk heeft de beschaving van Europa voortgebragt, en zij zou die onmogelijk kunnen voortbrengen indien zij het vermogen niet bezat die te onderhouden, en er de hoogste oorzaak niet van bleef. Omdat men den wind niet ziet die uit de wolken waait, meent men dat de golven van zelve bewegen. Blijven dan nog heden de staten niet overeind uit kracht van hare traditiën, 't zij zuiver, 't zij vervalscht? Hangt dan ten laatste het menschelijk verstand niet af van de godsdienstige en zedelijke waarheden, zonder welke wij onze vingers niet zouden kunnen tellen, en waarvan die logische vormen, waarin men heden de rede doet bestaan, slechts afgetrokken regels zijn. En wie bewaakt, wie onderhoudt die waarheden, dan de Katholieke Kerk? Hare onfeilbare affirmatie: er is een God! een Christus! een wet u opgelegd! een hemel en eene hel! blijft alom over deze wereld klinken, hun zelven in het oor die haar verloochenen, en tot het haar aanblaffend Protestantisme rekt daardoor zijn kommerlijk bestaan.

Maar hoezeer wij die ontwikkeling onzer dagen eeren, wij erkennen daarin niettemin eene groote afwijking, en een misbruik van de gave Gods.

Men zou in zekeren zin kunnen zeggen: de ontwikkeling is al te groot. Het is er mede als met den gierigaard, die niet eens genot heeft van zijn goud, en tot wien men met regt zeggen kan: het ware veel beter indien zoo vele rijkdommen door u niet werden vergaard.

Om het grondiger aan te vatten: er is al te veel genie! Het is kunst die heden alles moet maken en regeren en het bestuur wordt niet opgedragen aan de waardigste die de wetten uitvoert met gezond verstand, maar aan den bekwaamste die met genie wetten make, en ons het kunststuk vertoone dat wij, zoo 't schijnt, alle dagen noodig hebben. Maar daar het genie, willende doen wat het niet moest noch kan doen, slechts uitersten voortbrengt, zoo worden we dan naar deze dan naar gene zijde geslingerd. De handel zelf is het voorwerp geworden van geniale staatkunde, de handel, zaak van den burgerman, is zaak geworden van de hoogste politiek, met dat gevolg, dat men dien eerst door wetten, tractaten, premiën, enz. heeft willen *gebieden* te zijn en te bloeijen! en weder tot een ander uiterst overslaand, hem zoo geheel vrij meent te moeten laten woelen, als de golven waarop hij vaart!

Van waar al die genie, die ons ongelukkig maakt? Van dat de rede zich in de plaats heeft willen dringen der openbaring, en men, dien overeenkomstig, niet het Godsrijk maar slechts het toevoegsel heeft gezocht. De mensch moest alles scheppen, alles maken, zelfs de maatschappij, dat is, zijn eigen bestaan.

Die zoo veelvuldige pogingen naar eene geheel denkbeeldige volmaking bragten zeer natuurlijk eene buitengewone ontwikkeling te weeg. Hoe zou de gierigaard niet rijk worden? Maar hoedanig is die voortgang of ontwikkeling? Als de rijkdom van dien gierigaard: het doel

wordt niet bereikt. Dewijl men het rijk Gods niet zoekt, dewijl men van het laatste doel der orde, van het middenpunt des grooten cirkels is afgeweken, heeft er in al de ondergeschikte cirkels dezelfde afwijking van dezer middenpunt plaats, gaat men overal ter zijde, en zijn de uitkomsten ijdel en verkeerd.

Men doorloope de verschillende sferen der menschelijke gedachte en werkzaamheid, en vergelijke wat daar gewrocht of gevonden wordt, en men zal getroffen worden door dit zeer bijzonder verschijnsel, dat er eene verbazende ontwikkeling bestaat, in *vormen* en in *middelen*, maar waardoor noch het wezen der zaak bereikt, noch het ware doel getroffen wordt. Het is of men zich slechts oefende en voorbereidde. Reeds heeft men eene behendigdigheid verkregen die bewondering wekt. Maar het bevel om de verkregen middelen aan te wenden is nog van boven niet gekomen, en wel beschouwd voert men volstrekt niets uit.

Nooit is de kunst van administratie zoo ver geweest. Wat al splitsingen en verdeelingen, wat al wegen en gangen die beurtelings elkander naderen en uiteengaan, en weder terugkeeren tot een enkel punt. Met een oogslag is alles te overzien, en met een vinger alles te bereiken. Die dat niet schoon vindt is onredelijk. Men zou die groote administratie van het maatschappelijk ligchaam willen vergelijken met de haarfijne en gebundelde zenuwen, die overal waarnemen en het bevel overbrengen van den wil; maar de vergelijking gaat niet door en het doel wordt niet bereikt. Is er, men zegge het, een waarachtig bestier? Is het niet veel eer een strijd vol vrees en onzekerheid? Van waar komt de impulsie, en wie is er meester van? Is de orde er door verzekerd en

het gezag er door versterkt? Helaas! zoo moeten we antwoorden: het gezag wordt op de schandelijkste wijze gehoond en verguisd en morgen zal men het verjagen! De staat gelijkt een zeer groot kunstenaar zonder zeden en zonder geld.

Ook de wetenschap is bijna voor ieder toegankelijk gemaakt, en de naaste oorzaak, zoo van het een als van het ander, is de groote verbetering der methodes. Maar is het instrument niet daardoor slechts zoo fijn geworden, doordat men de zaak niet kunnende bereiken, telkens, om dat te doen, het instrument tracht te verbeteren? Ach, vraag naar die zaak, vraag naar de waarheid niet! De geleerdsten zijn daarvan niet zeker, en de oppervlakkige menigte, ook hier met de souvereiniteit begiftigd, brengt juist, door zich van alles zeker te houden en te beslissen, de schromelijkste verwarring van denkbeelden te weeg. De menschelijke rede hebbe door de geheele wereld te onderzoeken eenen breederen grondslag verkregen, tot heden heeft zij er niets op gebouwd. Is het wel eenen grondslag te noemen? De feiten, de zekerste feiten worden wankelend, de wonderbaar geslepen kritiek futselt u het geheele boek uit de hand, en wat er van overblijft, dat wordt door de *Combinations-gabe* zoo zaamgezet en in harmonie gebragt, dat de dingen juist het tegenovergestelde zeggen van hetgeen zij werkelijk zijn. Men wordt niet meer door de geschiedenis onderwezen, maar geeft haar zelve les! In waarheid er is te veel genie!

In eene eeuw waarin zoo de kunst regeert, men van alles maakt a priori, waarin de staat een kunststuk, de wetenschap eene speculatieve poëzie, en de geschiedenis eene mythologie is, zal ten minste de eigenlijke of schoone kunst wel groote vorderingen gemaakt hebben?

Het is waar, maar al te waar, dat alles thans zijn hoogste doel in de schoonheid schijnt te hebben, dewijl het hoogste goede dat men nu zoeken kon, het goede van den geest was. De schoone kunst werd derhalve godsdienst. Maar dat had de nadeeligste gevolgen, die wij hier niet eens allen kunnen opsommen.

De dichters en kunstenaars werden profeten en Apostelen, belast met de beschaving der volken. Zij werden eene soort van ernstige menschen, maar hielden op ernstige kunstenaars te zijn. Zij zijn niet vervoerd, zij meenen niet wat zij zeggen, en bij 't maken van hun dicht, denken zij niet aan de daarin voorkomende personen, maar aan de *menschheid*, enz. Soms zijn ze zoo ernstig niet, maar dan is voor hen de kunst zooveel als een tijdverdrijf, of een grap, en eensklaps lagchen zij u uit als gij aan hunne vervoering begint te gelooven.

Hoe ook zouden ze vervoerd worden nadat de type van het schoon uit den hemel op aarde in het dagelijksche leven verplaatst werd? Of hoe zou de koude rede ooit het gevoel der godsdienst vervangen?

Met dat al werd de kunst, als den voor God in de plaats getreden mensch voorstellend, boven mate gevierd, aangebeden en beoefend. Maar daardoor werd men overprikkeld en vorderde geen edelen wijn meer, maar gemeenen genever.

Het zou genoeg zijn. Laat ons ten minste nog een der nadeelige gevolgen van het beginsel noemen. Dat thans een ieder, niet alleen de kunst meent te kunnen beoordeelen, maar haar moet beoefenen. Ze is bijna tot een kaartspel verlaagd, waar een ieder zich mede verlustigt, en waarbij het toeval dient voor inspiratie.

Zullen we nu nog spreken van hetgeen er geleverd wordt? van die bespottelijke verwarring die voor plan moet gelden? van de uitersten waarin men noodzakelijk vervallen moest, waarbij men van abstractie tot walgelijke zinnelijkheid overslaat, en niets zeggende akkoorden afwisselt met gekken wildzang? Genie heeft geen regels, zegt men. 't Zal wel zoo zijn; maar genie heeft principen, waaruit de regels van zelve voortvloeijen.

Ach het hooger principe, de geest is ontvloden! Men brengt niet voort, maar oefent zich om voort te brengen en moeijelijkheden te overwinnen. Het zijn studiën, die men moest achterhouden. En zoo heeft men het veld der kunst wel uitgebreid, onbegrijpelijk veel vormen, veel middelen, veel nieuwe procedé's gevonden, en door in 't blinde te zaaijen nieuwe soorten en spelingen gewonnen, maar — de kunst zelve, de kunst, fijnste, puntigste, hoogst vliegende vlam van den menschelijken geest, zij die door de liefde waarmede zij bezield is, zulke vleugelen schenkt aan de koude rede, daardoor omvattender, sneller, dieper ziet dan de wetenschap en genie is bij uitnemendheid, zij heeft opgehouden genie, dat is, kunst te zijn. Zij giet in allerlei vormen, maar schept niet meer, en in plaats van ten hemel te snellen, springt, buitelt, kruipt zij over den grond.

Nog op eene zijde der maatschappij hebben we een blik te werpen. We hebben van het goede, van het ware en schoone gesproken, hoe dan is het met het nuttige?

We hebben van den handel geen verstand, maar men zegt ons, dat handel en industrie zich onbegrijpelijk hebben uitgebreid, dat er veel drukker wordt gevaren, dat er thans veel kunstiger combinatiën worden aangewend, en er veel meer wijzen en middelen van bestaan zijn. Inderdaad in de verte nemen wij er een en ander van

waar. We hebben wel eens gelagchen om de geheel nieuwe wonderlijke wijze, waarop sommigen het dagelijksch brood verdienen. We zien ook dat de voorwerpen van weelde bijzonder goedkoop zijn, en dat er niet alleen ontzaggelijke sommen geld moeten bestaan, maar dat het geld heden in den volsten zin alles representeert, zoodat er geen onvervreemdbare eigenlijke vaste goederen meer bestaan, ja dat het geld zelf door denkbeeldige sommen weder gerepresenteerd wordt. Al verder ontwaren we dat de gouvernementen beschikken over verbazende niet uit te putten schatten, want die schatten zijn krediet.

Men moet, dat ziende, 's menschen geestigheid wel bewonderen, en die bewondering stijgt als men daarbij nog het oog slaat op de aardige vindingen der fabriekanten, de machineriën, de middelen van vervoer en gemeenschap. Als de debatten in de vergaderzalen hebben opgehouden, staan ze reeds gedrukt en kan ieder ze lezen.

Het is schoon, overschoon! maar het zijn toch slechts middelen, en het doel, het nuttige wordt niet bereikt!

Is het dan ook niet waar, dat zoo de voorwerpen van weelde en alle middelen van onnoodig, soms zeer dwaas genot zeer goedkoop zijn, de levensmiddelen of het dagelijksch brood zeer duur is? Wie is in staat te zeggen, hoeveel verderfelijke gevolgen dit moet voortbrengen?

Is het dan niet waar, dat ondanks al die kunst, die veelvuldige wegen en middelen om zijn levensonderhoud te vinden, de welvaart niet algemeen is, maar zich meer en meer concentreert? Wat moet daarvan het einde zijn?

Is het niet waar, dat men heden eensklaps rijk en eensklaps arm kan worden, en nooit de fortuinen zoo onzeker zijn geweest. Zal men dat nu nuttig en niet hoogst verderfelijk noemen?

Is het almede niet waar, dat die Gouvernementen inderdaad arm en zwak zijn? Want die groote schatten waarover zij beschikken zijn geleend, dompelen hen in steeds grooter schulden, maken hen dus afhankelijk en onzeker en zijn door de menigte van schuldbrieven een bron van dobbelarij en geldzucht, van buitensporigen rijkdom voor weinigen, en van verarming voor het algemeen.

Dit is in allen gevalle zeker, dat de armoede en de staatsschulden overgroot zijn en onophoudelijk toenemen. Meer hebben we niet noodig om te besluiten, dat de stoffelijke welvaart der maatschappij door die zoo menige, veelvuldige, fijn-uitgedachte middelen niet wordt bevorderd, en het eigenlijke doel aan de moeizame pogingen ontsnapt.

Na aldus te hebben rondgezien moeten we dan wel zeggen, dat de vastgestelde wet: *zoekt eerst het rijk Gods en dat alles zal u worden toegevoegd*, niets heeft verloren van hare kracht, maar zich op de voor den mensch meer verstaanbare wijs, door straf en niet door belooning, doet gelden. En wanneer men bedenkt, dat na den eenmaal genomen gang, het een het ander voortstuwt, en de ten verderve voerende stroom steeds verbreedt en in snelheid toeneemt, schijnen we met veel grootere straf bedreigd te worden. Meer en meer heeft men zich ter aarde gebukt, heeft men den Mammon in plaats van God gediend, en het is nu zoo ver, dat men zich verbeeldt zich door hulp van dien afgod voor den dreigenden ramp des oorlogs te zullen beveiligen. Het belang, zegt men, zal den oorlog beletten! Voortaan geen oorlog meer, daarbij verliezen we allen, en het keizerrijk is de vrede! 't Is waar dat

het belang voor een oogenblik *dezen* of *genen* oorlog en zoo men wil, dien met Rusland kan verhoeden, maar het kan *den* oorlog zoo weinig verhoeden dat het daar in tegendeel de voornaamste oorzaak van is. Terwijl men onophoudelijk den onmaatschappelijksten hartstogt, de hebzucht voedt, alsof de mensch geen ander doel had, en hebben of niet hebben alles ware, wil men, dat de twist om het mijn en dijn niet tot oorlog zal stijgen! Welk eene onbegrijpelijke verblinding! Waardoor zijn de oude wereldveroveraars ontstaan, dan juist door dien heidenschen geest, die zich slechts om het aardsche bekommert, en schoon door Christus veroordeeld, thans de Christenen vervoert? Indien men het zoo bijzonder duidelijk vindt, dat het keizerrijk de vrede is, het is toch in ons oog wel zoo duidelijk, dat alle menschen geene kooplieden zijn, en het getal dergenen die naar eene verandering haken niet gering is. Of een overdreven handelgeest den vrede bevordert, daarvan moge Engeland getuigen, hetwelk, naar de bemerking van een groot publicist, onophoudelijk aanvallend, oorlog maakt om handelstractaten te sluiten, en weder handelstractaten sluit om oorlog te maken.

Maar hoe we den vrede wenschen, waarvoor we bidden, de oorlog is, althans heden, niet het ergste kwaad. Hij heeft een eind en kan een middel zijn tot redding en herstel. Want in den oorlog beslissen op zeer bijzondere wijze God en de natuur der dingen. God is de heer der legerscharen, en de oorlog strekt om den mensch de ware verhouding waarin hij tot God staat te doen gevoelen. Want middelerwijl de oorlog hem dringt tot werkzaamheid, zijne krachten spant, zijn wil en karakter hernieuwt, wordt hij diep overtuigd, dat de uitkomst af-

hangt van de goddelijke goedheid, tot welke de ramp en onzekerheid waarin hij verkeert hem doen toevlugt nemen. Gewoonlijk ziet men in den oorlog slechts de treurige zijde, de verliezen die hij met zich voert; en het is goed, want men herkent daarin de straffen die wij verdienen. Echter is hij niet alleen vernielend: hij is ordenend, hij is constitutief, en om zoo te zeggen scheppend. Hij is zulks omdat hij orde en tucht vordert, omdat hij gebieden en gehoorzamen leert, omdat hij in zijn geheel genomen eene groote maatschappelijke zeer zedelijke daad eens volks is, hetwelk gedwongen wordt zich te vereenen en zich in de best mogelijke verhoudingen te plaatsen. God neemt daarbij op bijzondere wijze het bestier op zich. Hij gebiedt de krachten der natuur zich te ontbinden, en daar valt dan wat zwak is en vallen moet, daar blijft dan staan wat sterk is en moet heerschen, daar zwijgt het ellendig geklap der sophisten, stort hun ijdel kunstwerk over den grond, en vertoonen zich de elementen der van God gewilde orde. Gelukkig zoo de verwinnaar of verwinnaars dien wil gehoorzamen, en nu het menschelijk werk doen, dat altijd gevorderd wordt. — Men onderzoeke de geschiedenis der volken, men zal bevinden dat hunne oorspronkelijke, krachtigste constitutiën door middel van den oorlog ontstaan en in den vrede slechts verbeterd zijn. De oorlog is hun bloedige doop.

Wij huiveren voor den oorlog zoozeer als iemand. Slechts beweren we dat hij in Gods hand een middel kan zijn tot herstel, en veel grooter rampen ons dreigen, ons zelfs op dit oogenblik teisteren.

Wat zal ons verlossen van den strijd om de dierbaarste waarheden, waarvan duizendmaal meer dan van goud en schatten, het tijdelijk geluk des menschen afhankelijk

is? wat van het ongeloof en de onverbeterlijke sophisterij die den afgrond des twijfels steeds dieper graaft, aan den hartstogt de laatste teugelen ontneemt, en hing het van haar af, ons beneden de barbaarschheid zou doen verzinken? wat zal die vreeselijke armoede te keer gaan die bijna de slavernij van het heidendom doet herleven, meer zedeloosheid, meer leed en jammer baart, meer menschenlevens kost dan de bloedigste oorlog, en die uit de bestaande wanorde, onverzadelijken gouddorst en het zedebederf geboren, noodwendig onophoudelijk moet toenemen? wat zal ons beveiligen tegen het oproer waarin heden ten onwedersprekelijken blijk van den staat waartoe de maatschappij gezonken is, alle krachten des kwaads zich vereenigen: dolle dwaling, zedeloosheid en schreeuwende behoefte? Dat oproer dat bij zoo vele beginselen van wanorde, zich tot een over Europa verspreid leger heeft weten te organiseren, drom aan drom in de duisternis geschaard, om op het gunstig oogenblik in 't licht te treden en het moord- en vernielingswerk te beginnen.

Die zegt dat we overdrijven, zie wel toe of hij niets anders weet in te brengen, want met ons van overdrijving te beschuldigen, geeft hij ons in de hoofdzaak gelijk. Het is de vraag of de maatschappij het rijk Gods en diens regtvaardigheid zoekt, dan of zij dat doel uit het oog verliezend, zich bevindt op den weg des verderfs. Maar de vraag is geenszins, althans het doet weinig af, of zij op dien weg reeds zoo verre is gevorderd als wij zeggen, en het eind waartoe hij leidt, meer of minder nabij is. Zij het zoo erg niet als we beweren; dat die rigting bestaat en toeneemt is genoeg. Moeijelijk zal men ons overtuigen, dat om dien stroom om te wenden, om de bestaande ideën en traditiën te veranderen en de schakeling

harer gevolgen te verbreken, om aan de wereld de leer te doen huldigen dat eerst het rijk Gods moet gezocht worden en het overige zal worden toegevoegd — zoo dan geen oorlog, niet feiten, geweldige feiten zullen noodig zijn. De mensch kent de waarheid niet zonder feit, en hij neemt de eenmaal gekende en verloochende waarheid niet weder aan zonder smartelijk feit, dat, terwijl het aan zijn oog doet zien, en aan zijne handen tasten, wat aan zijnen geest wordt gepredikt, zijn hart losmaakt, verbrijzelt, en voor nederigheid en liefde vatbaar maakt.

In plaats van te overdrijven meenen we gematigd te zijn; want zoo we van den eenen kant niet kunnen instemmen met diegenen die óf het gevaar niet zien, óf gelooven, dat het zich langzaam, zonder veel schokkingen te veroorzaken, zal verwijderen: we kunnen van den anderen niet wanhopen aan terugkeer en herstel, en met een hoog geroemden schrijver, die zekeren weerklank gevonden heeft, aannemen, dat we de barbaarschheid te gemoet gaan, en het despotisme van het ons overstroomend Noorden ons in een nacht van jammer en ellende zal dompelen. We willen de verwarring van het bovennatuurlijke en wonderdadige, waarop die schrijver zijne voorspelling grondt, eens ter zijde laten. Van een eigenlijke volksoverstrooming kan geen sprake zijn. Daar, zooals de val van het Westersch en Oostersch Keizerrijk leert, gaan eeuwen mede heen, en worden volken voor gevorderd die nog zwervend en avontuurlijk, en niet, als de vroeg-oude Russen, in groote steden en op akkers gezeten zijn. Alzoo hebben we aan eene groote verovering te denken. Deze is ongetwijfeld mogelijk. Zij zou in den geest zijn van den tijd, die, bedorven als hij is, het

oneindig in 't eindige, het kinderachtig groote of gigan-teske zoekt. Onder dat soort van ideën komt zulk een verovering veel waarschijnlijker voor, dan dat geheel Europa zoogenaamd republikeinsch zou worden. Maar die verovering is óf een snelle Napoleontische togt, waarbij geene magt zich kan vestigen, óf eene langzame onderwerping die zich ten laatste bij grooten invloed en overmagt bepaalt. Wij zien volstrekt niet, hoe *uit het hooger oogpunt geoordeeld*, in een dier beide veronderstellingen niets dan onheil besloten ligt. Een oorlog kan nuttig en noodig zijn, en eene langzaam toegaande onderwerping laat den tijd aan de heilbrengende oorzaken om te werken. Het Grieksche schisma is een ligchaam zonder hoofd, is het Katholieke stelsel zonder Paus, en van den Westerschen altijd voortloopenden geest bezield, zou het, ondanks de boosaardigheid den scheuringen eigen, steeds luider en dringender zijn natuurlijk hoofd verlangen. En hoeveel bijkomende voorvallen en omstandigheden zouden dat verlangen begunstigen!

Maar oorlogen en veroveringen zijn slechts ondergeschikte werkingen, de hoogste oorzaken zijn in de orde des geestes. Daarover leert ons de geschiedenis des geloofs, dat de mensch gestadig afvalt van de ware traditie of het Godsrijk, misbruik makende van de geschonken gave; maar ook, dat ieder afval zijn begin, midden en eind heeft, 'twelk van eenen terugkeer gevolgd wordt. En als we nu den gang van den in de zestiende eeuw begonnen afval beschouwen, dan waarlijk zien we den vijgenboom nog niet uitloopen, noch dingen gebeuren die zulk eenen wanhopigen toestand aankondigen. Wij zijn niet aan het begin van eenen afval, maar aan dien einde, en om dieper te vallen is een voorafgaande terugkee-

tot de Kerk noodig. Uit het Protestantisme heeft zich de ongeloovige wijsbegeerte ontwikkeld, en beiden hebben elkander voortgeholpen, met dat gevolg, dat het Protestantisme zich in redenering verliest en eene methode geworden is van albetwijfeling, terwijl de wijsbegeerte door opneming der Protestantsche theologie zich tot een grootsch Pantheïsme ontwikkelde, maar daardoor de laatste consequentiën van den afval eindelijk voortbragt: uiterste abstractie in wier algemeenheid alles zou vergaan, en uiterste individualiteit waardoor alles in woelende atomen zou uiteenspatten; twee valsche idealen, waarnaar men langs vele slingeringen voortstreefde, en die eindelijk eenig leven verkregen: het een in het *communisme*, het andere in de *anarchie*. Dat noemen we einde, noemen we dood-geboren consequentiën, wier absurditeit den geheelen afval waaruit zij ontstaan zijn moet doen veroordeelen, maar geen beginselen waar men verder op voortgaat. Zulke monsters drijven terug.

Zou iemand inderdaad gelooven, dat dergelijke ideën meester zouden worden, dat Europa beurtelings zou vervallen in despotisme en democratie van zulk een afschuwelijken aard, en de geschiedenis ophouden? Wij gelooven het niet.

Alle gewigt willen we echter niet ontzeggen aan de vrees gekoesterd door vrome en dieper-denkende mannen, welke de niet altijd te beredeneren indrukken ontvangen eener toekomstige verandering. Het is een waar, maar onbepaald gevoel en dat nog niet teregt is. Toen Paus Gregorius de Groote het er voor hield, en aan den Angelsaksischen koning Ethelbert schreef, dat weldra de wereld zou vergaan, had hij, die vader der volken, zich niet geheel bedrogen. Zijn overal wakende geest nam inderdaad

teekenen waar, op die der laatste dagen gelijkend. Het was zoo: eene wereld verging: de verouderde Grieksch-Romeinsche; maar een nieuwe, veel schoonere brak er aan, die hij zelf, meer dan iemand, hielp geboren worden.

We erkennen het gevaar. De wereldwagen holt over een afhellenden grond. Te midden eener uitstekende beschaving of verfijning die doet verwonderd staan, neemt de nood, neemt de onevenredigheid toe, wankelen de staten en instellingen: niet door oorlogen: dat ware minder vreeslijk: maar door het wegzinken van den grond, door de ontkenning der waarheid, door de verspreiding van beginselen welke bij hunne ontwikkeling de eene omwenteling na de andere voortbrengen, en de uitersten steeds scherper over elkander plaatsen die zullen moeten slag leveren. De ontkenning zelve is zwak, want er gebeuren nog veel meer revolutiën in de gedachte dan in de werkelijkheid, en allerlei stelsels volgen elkander op. Er is geene overtuiging, de ideën staan niet, vestigen zich niet, maar zwerven, als geesten door de lucht warend van welke men niet weet, waarheen ze gaan of vanwaar ze komen. Niet Communisme alleen, een vreemd mysticisme, wonderlijk mengsel van bijgeloof en ongeloof, waar in de laatste tijden van 't heidendom Tertulliaan van sprak, is uit Amerika naar Europa overgekomen, en toont de zwakheid, de ziekelijkheid aan der hoofden en het diepe bederf der gemoederen.

Zulk een toestand dwingt ons te besluiten:

Dat die groote, wonderbare beschaving wel zijn moet als we gezegd hebben, in vormen en middelen bestaat welke geen doel treffen, en bijgevolg het kwaad nog verergeren.

Dat de mensch dus geen meester is van dat tijdelijk

geluk, 'twelk hij, als ware hij er volkomen meester van, a priori wil berekenen en voortbrengen;

Dat men, deze aarde voor den hemel, en zich zelven voor God in de plaats stellende, van het rijk Gods is afgeweken, en de straf reeds op de misdaad is gevolgd;

Dat die straf niet zoo spoedig zal ophouden, er oorzaken aanwezig zijn van nog grootere rampen, oorzaken die niet tot stilstand te brengen zijn, en elkander onophoudelijk versterkend eens met geweld zullen uitbreken;

Dat die rampen hoogst noodig schijnen om ieder te roepen op zijne plaats, tot de taak waarmede God hem belast had, en de verwarring te ontwarren; om het kwaad uit al zijn schuilhoeken ten oordeel te drijven, de eenvoudige natuur te handhaven en de ingewikkelde onnatuur te vernietigen; om de halve gedachte te doen ophouden, den hoogmoedigen waan te vernederen, en de verloochende maar onvergankelijke wetten der schepping en verlossing met donderstemmen te doen manen: zoekt eerst het rijk Gods en diens regtvaardigheid, en al dat overige zal u worden toegevoegd!

Maar een zwart en verzwelgend noodlot weegt op ons niet. De mensch is vrij, is zeer duidelijk voor verbetering vatbaar, en, met zijne straffen zijne genade uitstortend, toont God zigtbaarder dan ooit, dat zijn rijk, zijne Kerk nog staat, en de bestemming heeft de verstrooide volken te vergaderen.

Die beschaving zal niet vergaan, en onmogelijk is het om te gelooven, dat ooit eene barbaarschheid terugkeere waar sommigen ons gestadig mede verschrikken. Wat Griekenland en Rome dacht of vond is ondergegaan, en moest ondergaan met dat heidendom waarop het geënt was. De tegenwoordige beschaving is, wat men er van

zegge en oordeele, voortgebragt door het Christendom, 'twelk er zijne onsterfelijkheid aan mededeelt, alles behoudend wat goed en waar is, en het verst verleden met het tegenwoordige vereenigend, om er eene toekomst van nog meer licht vervuld meê te veroveren.

En zijn dan die vormen en middelen niet iets goeds? Maken zij ten minste niet eene groote vatbaarheid uit voor het goede waaraan zij kunnen dienen? Hoe zullen ze dan vergeefs en nutteloos blijven liggen? God heeft ze niet noodig, dat is waar. God heeft niets noodig! maar Hij werpt de middelen niet ter zijde, die Hij zelf deed geboren worden, en indien Hij de wijsheid des heidendoms, bij al het kwaad dat zij stichtte, ter voorbereiding, en zelfs ter eerste ontwikkeling des Christendoms liet dienen, hoe zal Hij zich dan de glorie niet geven, van zich door dezen veel hoogeren uit het Christendom geboren geest te laten aanbidden?

Maar er is in die beschaving een veel nadere vatbaarheid of voorbereiding. Daar zij telkens aanmoedigt, telkens langs eenen anderen weg doet beproeven, en telkens weder teleurstelt, worden niet slechts die bloote vormen en middelen gevonden, maar worden de krachten des kwaads uitgeput, wordt de behoefte steeds dieper ondervonden en gevoeld, en de overtuiging aangevoerd, dat de mensch niet in staat is ze te vervullen. Reeds zegt men, ofschoon dan ieder op zijne wijze, maar alvast zegt men: het kan zoo niet meer, het zal en moet veranderen! — Der menschen geest wordt los en ledig, en hun hart begint te vragen en te zoeken.

Niet minder opmerkelijk is het, hoe, nadat de Katholieke eenheid door de ketterij verscheurd was, de voortgaande beschaving weder eene zekere gemeenschap der

menschen hersteld, en daaraan eene groote uitbreiding en volkomenheid gegeven heeft. De menschen zijn niet vereenigd; gewis niet; maar om het te worden, zijn zij met elkander bekend gemaakt en in aanraking gebragt. Hoe wonderbaar hebben zij de doode natuur als te hunnen dienste levend gemaakt, de diepste en verschrikkelijkste kracht daarvan, het vuur, zich toegeëigend om landen en zeeën naar believen te doorkruisen, en dat beeld van den geest eindelijk met den geest vereenigend, aan de snelle vonk hunne gedachte gegeven, om er de wereld meê rond te vliegen. Wie zou zich niet schamen te zeggen, dat dit alleen voor beurstijdingen dienen moet?

En wel verre dat de oorlog in het Oosten die beschaving zou bedreigen, schijnt zij ter uitbreiding daarvan te zullen strekken. Azië zal worden opgewekt uit zijnen slaap, het zoo uitgebreid Islamisme moeten zwichten, Rusland dat tot heden slechts van Europa ontvangen heeft, op zijne beurt er aan moeten geven wat het kan geven, en het schisma, altijd stilstaand van nature, gedwongen worden voort te gaan, dat is ophouden schisma te zijn. Wat geheel andere kwestiën, waaraan niemand dacht, zullen gaande worden gemaakt! Wat geheel andere belangen in het spel komen, waardoor de berekeningen van het kwaad, voor dien toestand niet gemaakt, zullen falen en verijdeld worden.

Men zie toch die wereld aan: zoo rijk en toch arm, zoo wijs en toch onwetend, zoo tot onbegrijpelijk veel bekwaam, en toch niets tot haar wezenlijk geluk kunnende verrigten, aanhoudend voortzwevend naar eenen afgrond dien zij wil, maar niet kan ontwijken. Zie of ze niet vol is van behoeften, of ze niet eene menigte vragen doet, zamenloopend in eene groote vraag, die zij al uider en luider gaat uitspreken!

Die vraag is naar een systeem. En naar welk systeem?

Dat alomvattend is, en de volken die slechts in verkeer en aanraking zijn, in staat zij te vereenigen; want eenheid is wet;

Dat, gelijk al wat waarlijk reddend is, zich imponeert, dat niet bedelt en naar goeddunken vraagt, maar eischt, gebiedt en beslist, een einde makend aan de onzekerheid van den geest, en de regeringloosheid van den wil;

Dat in de wel hartstogtelijke en gierige maar overkoude wereld het enthousiasme voortbrengt, zonder hetwelk niets goeds gebeurt, en nog minder wordt begonnen; enthousiasme welke het fanatisme niet kan onderhouden, en de drooge rede niet eens opwekken;

Dat hoogst organiesch of maatschappelijk die geheele wereld kan aangrijpen, vatten, geleiden naar het doel, overal het verloren organiserend beginsel herplanten, en daardoor steun en vruchtbare rigting geven aan de ontwikkeling;

Dat het naauwelijks meer bestaand gezag herstelt, en er tegelijk eene hoogere kracht en verschoonende zachtheid aan mededeelt door het te matigen en te heiligen;

Dat even heilzaam voor 's menschen eindigen geest, als voor zijn eindigen wil, zeer groote geheimen bezitte, en zeer eenvoudige geboden. Groote geheimen: opdat de rede afhankelijk zij, en niettemin idealen hebbe, waarnaar zij onophoudelijk kan voortstreven; eenvoudige geboden: opdat de wil geholpen worde, diep gehoorzame, en daardoor waarlijk vrij de volmaking zoeke in beginsel en in doel, niet in het middel;

Dat met dat al groote, zeer groote heldhaftige opofferingen kan voortbrengen, welke de maatschappij noodig heeft om de haar geslagen wonden te heelen, en nog

eenmaal noodig heeft om naar hare volmaking, die zij niet kan opgeven, voort te gaan;

Dat door en door praktiesch zich niet bij denken bepaalt, maar handelen doet, en volkomen toepasselijk is; dat de diepsten en uitersten der maatschappij bereikt, en niet alleen zich tot de Koningen rigten kan, maar zeer bijzonder tot het zoo verlaten volk, tot het volk, 'twelk heden verleid en niet geleid wordt, en zoo vele schoolboekjes en schriftjes niet noodig heeft, maar het brood der hoogere waarheid en des tijdelijken levens.

Eindelijk een systeem, dat het steunpunt aanbiedt hetwelk men vergeefs zoekt: het van Archimedes verlangde steunpunt buiten de aarde om de aarde te bewegen. Daarnaar te zoeken is het innigste wezen van 's menschen pogingen, is het *a priori*, het *absolute* heden alom nagestreefd. De staat wil meer dan staat, de rede meer dan rede, de kunst meer dan kunst, de handel en industrie meer dan handel zijn. Schoon men er lang over moet hebben nagedacht om dat volkomen te begrijpen, het is toch zoo moeijelijk niet, die zoo waarachtige waarheid te zien, dat de mensch, in de wereld zelve, buiten de wereld uitstreeft, dat hij God zoekt, en hij, onmogelijk bij het middelmatige kunnende stilstaan, óf God in de wereld vinden moet, óf zich zelven tot God maken.

We behoeven niet te zeggen, waar dat systeem zij. Met het naar de behoeften van den tijd te beschrijven, hebben wij het tevens met den vinger aangewezen. Ieder ziet de Katholieke Kerk, ziet hare nimmer te ontwortelen, overal heen zijne takken spreidende organisatie, ziet haar de vorsten onder de oogen treden en zich met het eenvoudige volk het meeste bemoeijen; ieder hoort haar van uit de hoogte beslissend spreken en verkondigen, dat wie

haar niet volgen wil, zijne zaligheid verbeurt; ieder moet wel erkennen, dat zij van de tijdelijke maatschappij en al wat die maatschappij bevat, onafhankelijk, het eenige steenpunt is buiten de aarde, om de aarde te bewegen.

De wereld kan niet meer buiten het Godsrijk der Kerk. De wereld roept haar in, van alle zijden in, en dat zij het bewusteloos doet, nog elders zoekend wat zij slechts door die Kerk verkrijgen kan, ach dat is haar diepste, schreijendste nood! Maar dat ook strekt ons ten waarborg, dat de terugkeer tot haar aanstaande is en afval en scheiding slechts naauwer verband en juister onderscheiding in de eenheid zullen ten gevolge hebben.

Indien er iets, wat dan ook, iets ten minste zich vertoonde, dat op de Katholieke Kerk geleek: wij zouden vreezen. Indien wij slechts eenig godsdienstig, zich voor goddelijk uitgevend beginsel zagen opkomen, 'twelk nog voor ontwikkeling vatbaar was en historie maken kon, wij zouden grond vinden om aan de nieuwe verdere verwijdering van de Kerk te gelooven. Dan waar is het? Waar vertoont zich zulk een begin? Zou het Irvingianisme, Mormonisme, Spiritualisme, Rongianisme zijn? Dat zijn immers eenige dwaallichtjes boven het moeras! De dolle democratische leeringen, als communisme, socialisme, enz. zouden nog veel daarboven voor hebben. Zij zijn in overeenstemming met den tijd, die er sinds lang naar voortstreeft, en er elementen voor gereed maakt. Het zijn valsche idealen, maar niettemin idealen die zekere geestdrift kunnen wekken, en de aanhangers daarvan weten zeer goed, wat zij voor 't oogenblik willen, en zijn daardoor verre vooruit. Wij hebben reeds gezegd, dat niettemin Jan van Leiden over Europa niet heerschen zal, dewijl het consequentiën zijn, en men daarmeê eindig

en niet begint. Echter zouden wij ons volstrekt niet zeker houden, dat voor eenen tijd die gruwel zich vertoonde, zoo slechts die ongerijmdheden als godsdienstleer wierden gepredikt. Wel heeft men beproefd ze met godsdienstige denkbeelden te verbinden, en het is in het oogloopend, hoe in de Februarij-revolutie een *mot d'ordre* gegeven schijnt om de godsdienst en hare bedienaren te eerbiedigen; hoe men rooverij of dieverij strafte, en reeds vroeger den Naam die boven alle namen is, misbruikt heeft. In 't kort, zekere godsdienstige geest, die zelf zeer goede besluiten deed nemen, was in die Republiek zigtbaar, en heeft wel den een en ander bedrogen. Maar de godsdienst was slechts middel, de leer zelve is geene godsdienst, is pantheïstiesch en materialistiesch atheïsme, niet-antichristendom, en hoe belagchelijk die theoriën ook zijn, zij zijn nog veel te verstandig om het volk te misleiden. Niets begint met eene theorie, maar met een eenvoudig beginsel dat eene theorie voortbrengt.

Zoekt eerst het rijk Gods en diens regtvaardigheid en dat alles zal u worden toegevoegd: ziedaar de door Christus vastgestelde wet die over alle verwarringen zal zegepralen. Hij heeft eenmaal de wereld uit de wanorde gered waarin zij verzinken ging, het onderscheid geleerd van den Schepper en het schepsel, van de onsterfelijke ziel en het sterfelijk ligchaam, van rede en geloof, natuurlijke en bovennatuurlijke orde, en al deze waarheden met haar onderling verband en hare gevolgen, heeft Hij daardoor in de geschiedenis vastgezet, en tot wetten aan de wereld gegeven, doordat Hij het rijk Gods onafhankelijk en onderscheiden van die wereld gesticht heeft en staande houdt.

Men is van dat rijk Gods afgeweken, men heeft die Kerk beroofd, vervolgd, belasterd, gehoond en verguisd,

en de verwarring is dientengevolge onophoudelijk vermeerderd; abstractie en atomische individualiteit hebben aanhoudend toegenomen, en die onderscheidingen der orde zijn als verloren geraakt. Maar juist door die vervolging en berooving der Kerk, heeft deze zich te meer als het Godsrijk doen blijken. Nooit is zij zoo los geweest van den staat en zoo zeer naar hare eigen krachten verwezen, nooit heeft zij meer hare goddelijke onafhankelijkheid getoond, en meer door dat schitterend feit al die waarheden en onderscheidingen der orde uitgesproken welke de wereld thans zoo bijzonder behoeft.

Dan die Kerk is niet een stilstaand centrum waarom de aarde naar believen waggelt, niet een zwijgende wet, welke degeen die verkiest in de starren kan lezen, niet eene eeuwen-oude onvergankelijke pyramide, wier top ten hemel wijst, en wier hoeken, naar de vier windstreken gerigt, het kwadraat der eindige orde toonen; zij spreekt en handelt, zij gaat uit ter overwinning, zij is de reus door den Psalmist bezongen, de koninklijke bruidegom die uit de omhelzingen der oneindige liefde en het vertrek des geheims is voortgetreden om zijn rijk te bestieren, de zon van licht en leven, van waarheid en genade, voor immer opgegaan om deze aarde te bestralen, te doorgloeijen en ten leven te wekken. Zij gelooft, hoopt en bemint, en wederom is deze aarde met hare nevelen van haar afgezonken, ten einde dat haar zonlicht des te vuriger stralen schieten zou. Die vervolgingen hebben het geloof harer kinderen versterkt, hunne hoop meer naar boven gerigt, hunne liefde gelouterd en ontvlamd, en wie die nog iets aan het Christendom hecht, wie kan het aannemen, dat die Kerk die te midden des lasters, der domme en verwaten verloochening van God en zijnen gezalfden Zoon,

altijd dien Verlosser, omringd van het koor zijner Heiligen blijft aanbidden en beminnen en om Hem vervolging lijden, wie kan het aannemen, dat die liefde, dat dit gebed van woord en daad vergeefs ten hemel stijgen zou? Neen daartegen staat niets! De zegen zal dalen, en aan dat Godsrijk zal de wereld worden toegewijd.

Hare werkzaamheid om zich als het rijk Gods uit te breiden en er de volken in zaam te roepen, is een vrucht van dat bidden en lijden. En schoon die werkzaamheid en hernieuwing van godsdienstig leven zeer algemeen en omvattend is, twee verschijnselen toch zijn er, die ons bijzonder treffen, en wel: omdat zij uit de vervolging en afval der eeuw als ontstaan, wederom de eigenaardige, de juist geschikte werkingen zijn om die eeuw terug te voeren tot God. Wij bedoelen hare hiërarchie en haren ijver voor het volk. Het gevolg van de berooving, van de miskennis en vervolging is geweest, dat de Bisschoppen bij den Paus alleen toevlugt hadden, en die toevlugt zochten en vonden. Wat eenheid en grootsche zamenwerking is daardoor ontstaan! De Paus en de Bisschoppen, welk eene slagorde! Nooit, we vreezen niet te worden tegengesproken, nooit heeft de geschiedenis het groote organisme der Kerk zoo prachtig en ordelijk, zoo buigzaam in zijne bewegingen, zoo van één hooger moed en geest bezield doen te voorschijn treden. Het beteekent, en we spreken daarbij eene diepe overtuiging uit, het beteekent, dat het heden om de openbare orde, om de meest publieke, maatschappelijke wetten te doen is, en de Kerk gereed staat, daarvoor te strijden en te lijden, dat is, te overwinnen.

Diezelfde vervolgingen hebben haar gejaagd uit de troonzalen der vorsten, uit de academiën en leerscholen

die zij gesticht had, en haar niet toegelaten de kunst, haar eenigst aardsche goed, met de gewenschte zorgen te kweeken. Zij, zoo heette het, de onwetende, de onnoozele en onbeschaafde was slechts voor het domme volk! Welnu, zij heeft uit dat domme volk hare dienaren gekozen, en zich van lieverlede meer naar dat volk gerigt. Maar welk is eindelijk de toestand? Dat zij datgeen waardoor zij zich ten allen tijde onderscheidt, heden zeer bijzonder en alleen vermag: tot het volk spreken en het geleiden. En om het volk is het toch in onze dagen te doen; dit geeft den uitslag; en wie in deze democratische, anarchieke eeuw het volk meester is, beslist en is meester van alles. In eene wereld die veranderen moet, komt het volk het eerste. De vorsten hangen af van den openbaren toestand en kunnen nog niet, en de geleerden hebben hunne argumentatie niet af. Eerst komen de nabij zijnde herders die het lied der Engelen gehoord hebben; later uit de verte de koningen der wetenschap en des gebieds: zij volgen de veel hooger staande maar levenlooze ster!

Groote beroeringen, beproevingen, vervolgingen mogen dan komen, en zullen wel komen; het valt moeijelijk daaraan te twijfelen. Reeds schijnen de beide meest praktische en verst op den weg des tijds zijnde mogendheden, Frankrijk en Engeland de krisis te zullen aanvoeren. Beiden vangen den strijd aan, niet om het Europesche evenwigt, noch om het regt van den Sultan, hoe duidelijk dat zij; maar omdat zij van deze eeuw en haren geest gedreven worden. Engeland strijdt voor zijnen handel, zijne fabrieken en coloniën. Het slechts *nuttige* is er laatst doel geworden, heeft de vreeselijkste armoede voortgebragt, en te gelijk het democratiesch beginsel zoozeer doen toenemen, dat Engeland zijn eigen historie afbreekt, en meer en meer

theoretiesch wordend, eindelijk zelf de vrucht der beginselen schijnt te zullen plukken die het zoo lang aan Europa heeft opgedrongen. De nieuwe reformwet en de oorlog met Rusland komen voort uit denzelfden geest, zijn bijna even populair, zeker even noodzakelijk om den dreigenden ondergang nog te verwijderen. In Frankrijk schijnt de oorlog, 's volks militaire geest in aanmerking genomen, veel minder populair. Maar het revolutionair keizerrijk is oorlog en geen vrede. De veel te geheimzinnige Napoleon III schijnt zich geheel naar den geest des tijds te voegen. De godsdienst wordt geëerd, en welligt niet in tegenspraak met die eer wordt de centralisatie tot haar soort van volkomenheid gevoerd, de armoede door weelde bestreden, en het *regt op werk* met ontzettende schatverspillingen in toepassing gebragt. Dat kan niet duren, en zoo de oorlog niet redt is er geen redding meer.

Wat de Czaar drijft is hetzelfde, is in den grond even revolutionair; slechts heeft het nog een anderen vorm, is minder gevorderd, en meer voor verandering en matiging vatbaar. Wat men Ruslands beschaving heet is een vrucht van het ongeloovig Europa. Ook daar is het de absolute staat en de mensch het al.

Alzoo de geest der eeuw werkt, de overige redenen zijn slechts gelegenheids-oorzaken daar hij zich van bedient om eindelijk zijn innige onrust te doen uitbarsten in den strijd van het zich in plaats van God stellend despotisme met de zich in plaats van God stellende democratie.

Maar, zoo die schok plaats grijpt, we vreezen ondanks al wat daarbij de Kerk kan te lijden hebben, voor de eindelijke uitkomst niet. De vonk is reeds in den chaos gezonken, de krachten daarvan zullen werken, en voort-

brengen wat op nieuw van God goed geheeten, gezegend worden en zijnen naam ontvangen zal.

Op de eeuwige bergen des geloofs ziet men het verst, en wanneer we, bij onze overtuiging, dat met de geloofswetenschap de geschiedenis voortgaat, en met de geschiedenis de geloofswetenschap, den wijden gezigteinder rondschouwen, meenen we in de benevelde toekomst, als een licht in het Oosten te zien dagen, hetwelk, zoo onze hoop ons niet bedriegt, de gebeurtenissen van onzen tijd anders zou moeten doen verstaan, dan zij door de meesten verstaan worden. Wij verwachten een strijd en daardoor eene hereeniging van het Grieksche schisma, waarbij de kwestie zal behandeld worden, *die Typiesch genomen*, *alle mogelijke kwestiën resumeert*: de kwestie van de voortkomst van den H. Geest, waarbij de dogmatiek, en met haar de geschiedenis, tot de groote waarheden en principen zich terugwendend, er nieuw licht en nieuwe kracht putten, en de ketterij, die eindelijk tot de verloochening dier groote waarheden en principen gekomen is, het laatst antwoord ontvangen zal. Het zou, indien wij juist gezien hebben, eene grootsche hervatting der Christelijke geschiedenis zijn [1]).

---

1) In het speculatieve Oosten zijn de vragen over God, enz. beslist; in het praktische Westen, hetwelk de leer toepaste op het leven, de vragen over den mensch. Zou dan ook hier de wet niet heerschen die overal een cirkel beschrijft, en wil dat ieder systeem zich volmaakt door terug te keeren tot zijn principen? Is het tevens niet opmerkelijk dat men zoowel ten gevolge van het toenemend ongeloof, als van speculatie, zich meer met de groote leerstukken van de Triniteit, enz. bezig houdt?

NIEUWE UITGAVE

DER

BRIEVEN VAN DEN H. ROMEINSCHEN CLEMENS

OVER DEN

MAAGDELIJKEN STAAT [1]).

We hebben voor eenige dagen een vrij uitvoerig prospectus met *specimina* dezer hoogst belangrijke heruitgeving ontvangen en haasten ons, op het voorbeeld en voetspoor der van nabij ingelichte Leuvensche *Revue Catholique*, onzen lezers de voornaamste omstandigheden meê te deelen, welke de uitgave van dit kostbaar overblijfsel der Apostolische tijden aan de hooge „belangstelling van godgeleerden, wijsgeeren, geschied- en oudheidkundigen" ten zeerste aanbevelen.

Reeds lang hield men het er voor — zoo herinnert de prospectus — dat de twee Grieksche brieven van den H. Clemens *Over den Maagdelijken Staat*, welke de H. Hiëronymus en de H. Epiphanius hadden gelezen,

---

[1]) Clementis Romani discipuli S. Petri Epistolae binae *de Virginitate*. Syriace. — Ad fidem codicis manuscripti, additis notis criticis, philologicis, theologicis, et nova versione latina, edidit J. Th. Beelen, can. hon. eccl. Leod., S. Theol. doct., in univ. Cath. Lovan. S. Script. et lingg. Orient. prof. Ord. — Te Leuven en Brussel, bij Fonteyn.

ten eenen male, gelijk zooveel andere literaire gedenkstukken der christelijke oudheid, waren verloren gegaan, als omstreeks het midden der vorige eeuw, Wetstein ze bij onverwacht geluk in eene Syrische vertaling vond, welke achter een handschrift van een Syriesch Nieuw Testament, hem uit Aleppo toegezonden, geplaatst was. [1]) Wetstein gaf kort daarop die Syrische vertaling met zijne Latijnsche overzetting in 't licht. Vervolgens werden de Syrische tekst en Latijnsche overzetting dier beide brieven in de *Bibliotheca veterum Patrum* van Gallandi, door Pater Finetti opgenomen. In 1827 gaf pater Zingerle, Benedictijn van Mariaberg, en zeer bedreven in de Oostersche letteren, eene Duitsche vertaling dier brieven naar het Syriesch. Men bragt ze ook in 't Fransch over, maar altoos naar de Latijnsche vertaling van Wetstein [2]): zijne overzetting en die van Zingerle zijn derhalve de eenige die tot nog toe op den Oosterschen tekst gemaakt zijn, doch laten zooveel te verbeteren over, dat, de kostbare inhoud dier beide brieven daarbij in aanmerking genomen, eene naauwkeuriger overbrengen van den tekst allerwenschelijkst bleef.

Wat toch dien inhoud betreft, men kan in 't algemeen zeggen, dat de H. Clemens in den eersten brief den lof

---

[1]) Dit handschrift, het eenige dat in Europa bekend is, berust thans in de Bibliotheek van het Remonstrantsch seminarie te Amsterdam, waar Wetstein een leerstoel heeft bekleed.

[2]) Zulk eene Fransche overzetting verscheen te Rouaan in 1757 en een herdruk er van in 1763, het werk van E. Boistard de Prémagny. Ook Mgr. Villecourt, bisschop van Rochelle, heeft eene nieuwe Latijnsche en Fransche vertaling pogen te maken, doch zonder den Syrischen tekst te kunnen raadplegen. Mgr. Malou, bisschop van Brugge, heeft in de 15 aflev. der *Bibliotheca Ascetica* de Latijnsche vertaling van Wetstein en van Finetti uitgegeven.

van den maagdelijken staat verheft, en in den tweeden hoofdzakelijk voorschriften geeft, hoe zich in dien staat te gedragen.

Daarenboven — zoo lezen we verder — zijn die brieven reeds belangrijk, wijl ze 't klein aantal der ons van de Apostolische Vaders overgebleven schriften vermeerderen, zij hebben geen minder gewigt voor den kanon der H. Schrift, en de dogmatische overlevering. Behalve vele plaatsen uit het Oude Verbond, zoowel uit de proto- als deutero-kanonieke boeken, daarin vervat, vindt men er letterlijke aanhalingen uit schier alle boeken van het Nieuwe Testament; en wat de dogmatiek betreft is 't genoeg te zeggen, dat onze voornaamste geloofsartikelen er openlijk in beleden worden: het geheim der H. Drieeenheid; de Menschwording van Gods Zoon; de Godheid van Christus; zijn verzoenende offerdood op het altaar van 't kruis; de onbevlekte zuiverheid der Moeder Gods; de ongenoegzaamheid van 't geloof-alleen om tot het eeuwige leven te komen; de noodzakelijkheid en de verdiensten der goede werken; de hulp der genade; de heilige Communie; de voorrang van den ongehuwden boven den gehuwden staat en nog veel andere punten der Katholieke leer zijn er klaar in uitgesproken. Kortom — zegt de geleerde uitgever — wij vreezen niet te verzekeren, dat wat de getuigenissen voor de geloofsstukken en den kanon der H. Schrift aangaat, deze twee brieven van den H. Clemens voor den godgeleerde kostbaarder zijn, dan al de brieven van den H. Ignatius te zamen.

Bij al 't gewigt der zaak, en evenmin over de Syrische uitgave van Wetstein als over zijne Latijnsche vertaling voldaan, zocht Prof. Beelen zich het handschrift te verschaffen dat hij gebruikt had; en de heer Juynboll, zegt

hij, hoogleeraar in de Oostersche talen aan de Academie te Leiden, lichtte hem omtrent de plaats in, waar het berustte, en door de hoogst verpligtende tusschenkomst van den heer Des Amorie van der Hoeven, hoogleeraar aan het Remontrantsch Seminarie te Amsterdam, werd het hem voor vele maanden ten gebruike afgestaan. „De vergelijking nu van het handschrift met den tekst van Wetstein heeft ons, zegt prof. Beelen, overtuigd, dat zijne Syrische uitgave, wat de naauwkeurigheid aangaat, veel te wenschen overlaat, en zelfs wemelt van fouten, die aan dien geleerde te wijten zijn. Ontelbaar zijn de plaatsen waar Wetstein de vokaal- en diacritische punten weggelaten of verkeerd geplaatst heeft; daarenboven hebben we in zijne uitgave tot honderd zes en twintig fouten in 't overschrijven der medeklinkers gevonden. Finetti heeft bij 't overnemen van den tekst van Wetstein's uitgave eenige dier fouten verbeterd, maar daartegen weêr andere gemaakt, waaraan zijn voorganger geen schuld heeft".

„Kortom, de Syrische tekst der brieven van den H. Clemens is al te gebrekkig uitgegeven, om eene strenge herziening niet wenschelijk te achten. En Wetstein's Latijnsche vertaling is niet alleen dikwerf zeer duister om niet te zeggen onverstaanbaar, maar heeft nog het groote gebrek van den schrijver te doen zeggen wat hij niet zegt. De Duitsche overzetting van pater Zingerle is veel beter dan die van Wetstein; maar behalve dat zij soms te vrij is, heeft naar onze meening die geleerde niet altoos even goed den zin van den schrijver begrepen. De billijkheid evenwel vordert hier op te merken, dat die vertaling in 1827 verschenen, en dus een der eerste werken van dien Benedictijn geweest is."

De erbarmelijke staat derhalve van den Syrischen tekst

en de gebrekkigheid der vertalingen waren de redenen die prof. Beelen tot eene nieuwe uitgave deden besluiten, waarvan hij verder het plan aldus opgeeft. Zijn arbeid zal namelijk in vier deelen vervallen.

„In het eerste, dat de *prolegomena* zal bevatten, zullen we — zegt hij — de beschrijving geven van den Syrischen Codex waarin de twee brieven van den H. Clemens gevonden zijn, en den toestand van dezen tekst doen kennen; daarna uitvoerig de literaire geschiedenis dier brieven verhalen; vervolgens de gronden opgeven waarop men weleer hunne echtheid heeft aangevallen; wij zullen er de nietigheid van aantoonen, en een tot dusverre onbekend bewijs aanvoeren om de echtheid dier eerwaardige stukken te verzekeren."

„In het tweede deel zullen we den Syrischen tekst allernaauwkeurigst naar het handschrift geven; en wijl het manuscript hier en daar eenige afschrijf-fouten heeft, deze verbeteren, maar trouw altoos onder den tekst in de noten de lezing van het handschrift meêdeelen en de correctie regtvaardigen, en daar ook al de feilen der uitgaven van Wetstein en Finetti opteekenen. Tegenover den tekst plaatsen we de nieuwe Latijnsche vertaling die we op den Syrischen tekst hebben bewerkt. Onder deze Latijnsche vertaling zullen tekstverklarende noten en theologische opmerkingen in 't belang van de Katholieke leer te vinden zijn." — Het bij de prospectus gevoegde *specimen A* geeft van het hier beloofde reeds verrassende proeven. —

„In het derde gedeelte — wijl het handschrift slechts hier en daar een enkel woord heeft met de vokaal teekens voorzien — zullen we den Syrischen tekst andermaal opnemen maar met de vokalen er bij, ter gemoetkoming van wie minder in die taal gevorderd zijn. Ten

dien einde insgelijks voegen we er philologische noten bij ter toelichting van de moeijelijke plaatsen. Daar ook zullen we de kritiek der vertalingen van Wetstein en Zingerle geven." — Het *specimen B* biedt er treffende voorbeelden van aan. —

„In 't vierde gedeelte plaatsen we beurtelings de Latijnsche vertaling van Wetstein en de Duitsche van pater Zingerle, de eenige, gelijk reeds gezegd is, die tot nog toe op het Syriesch gemaakt zijn."

Aan 't eind van 't handschrift zijn eenige Syrische fragmenten welke op schriftverklaring betrekking hebben, we zullen die aan 't eind van ons werk uitgeven en er de Latijnsche vertaling die wij daarvan gemaakt hebben bijvoegen."

Een *Index rerum et verborum* zal het werk sluiten.

Ten naderen bewijze van hoeveel gewigt deze arbeid van den Leuvenschen hoogleeraar is, alleen reeds met betrekking tot de echtheid dezer brieven, nemen we de volgende plaats uit de *Revue Catholique* over, ten behoeve van hen, die minder met deze bijzonderheden bekend zijn. Ze raken wel meer de uiterlijke geschiedenis van dat betwiste punt, maar doen te beter uitkomen, wat dienst prof. Beelen aan de gewijde letters bewijst, door zijne dus bewerkte uitgave „van een tekst, die zoo heftig door de Protestanten verworpen, zoo zwak door vele Katholieken verdedigd, door anderen geminacht is, en meestal zonder genoegzame kennis van zaken. De tekst van Wetstein verscheen in 1752. Het volgende jaar bestreed Lardner zijne gevolgtrekkingen in een te Londen uitgegeven dissertatie. Venema voegde zich in 1754 bij hem in een werkje getiteld: *Triga epistolarum de genuitate epist. Clementis*, Harlingae, 1754, en Wetstein antwoordde hem nog dat

zelfde jaar. Freudenberger vatte in 1755 de discussie zamen in het werk dat ten titel voert: *Historia recentioris controversiae de Clementis Romani epistolis. Lipsiae* 1755. De *Acta Lipsiensia* van 1756 deden de voornaamste bewijzen van Venema kennen, die voor vele schrijvers onbeantwoord zijn gebleven. (Zie *Biographie Univ.*, art. *S. Clément*, door Desportes, 1813; aldaar, art. *Wetstein* door Parisot, 1827.) De schrijver der groote Duitsche Encyclopédie van Ersch en Gruber vonden niet goed, zich met de vraag over de echtheid in te laten (art. *H. Clemens*, 1828), terwijl de redacteurs der *Encyclopédie du* XIXe *siécle* (Paris, 1849) haar ontkennend beantwoord hebben. Dr. Herbst heeft anoniem in het *Theolog. Quartal-schrift* van Tubingen in 1829 een artikel ten gunste van de echtheid dier brieven geschreven en Dr. Hefele (*Kirchen-Lexicon*, 1848) heeft die insgelijks verdedigd, zoowel als Möhler in zijne *Patrologie*. Walch had in de *Bibliotheca patristica* (ed. Jenae, 1834) ook eene korte zamenvatting van die vraag gegeven, als hij de twee brieven onder de echte werken van den H. Clemens plaatste, maar in vele gelijktijdige verzamelingen bleven ze niettemin als apokrief uitgesloten. Zie bijv., onder de meest verspreide, de *Bibliothèque des Pères* van Guillon, den *Thesaurus Patrum*, Paris, 1823—25, en den herdruk van Italië, de *Collectio Patrum* van Caillau, 1829 en volgg. Vele latere schrijvers hebben gemeend, Feller's stilzwijgen over de onderhavige vraag te moeten navolgen, en we kunnen, onder andere, Moroni aanhalen (*Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*, Venezia, T. XIV, 1842) en vele geschiedschrijvers van het Pausdom"; en Meckel, in 't *Allgemeines Kirchen-Lexicon* van Aschbach, 1847, schrijft, dat, moge de echtheid nog altoos twijfel-

achtig wezen, die brieven niettemin, daar ze volgens Epiphanius openlijk werden voorgelezen, als getuigenis van 't geloof der Kerk en als blijk, hoe de eerste Christenen den ongehuwden staat hoogschatten, van groote waarde zijn.

Met verlangen zien we de verschijning der alzoo toegeruste heruitgave dier schoone gedenkstukken van 't eerste Christendom te gemoet, waarop we dan nader hopen terug te komen. Dat nieuw bewijs van de gelijkvormigheid onzer leer van *toen* en *thans* is troostend voor elk kind der onveranderlijke Moederkerk, en 't is ons eene glorie en een genot, in deze brieven, door een eigen leerling van den H. Petrus, den eersten plaatsvertreder onzes Heeren, geschreven, al die geloofsartikelen stuk voor stuk weêr te vinden, die we nog heden mogen belijden; 't zal ons opwekken tegelijk „tot diepen dank „jegens eene Voorzienigheid, die het zich heeft voorbe„houden, op die wijze nog eens zijn wonderbaren bijstand „te openbaren". Moge het oog van verdwaalden, inzonderheid van hen wien 't getuigenis der eerste eeuwen niet onverschillig kan wezen, voor dat zachte licht der waarheid opengaan, en zij, eenmaal wars van door allerlei wind van leering te worden rondgeslingerd, leeren liefhebben en omhelzen wat meer dan achttien eeuwen lang in de ééne onfeilbare Katholieke Kerk eenparig en onveranderlijk altoos en overal door allen beleden is.

DE LUIKSCHE «REVUE DES REVUES» [1].

Dit verdienstelijk Katholiek maandschrift bestaat nu ruim twee jaren en heeft, overeenkomstig het hoofddoel dat het zich bij de oprigting stelde, gestreefd te bereiken wat zij in eenige woorden van den beroemden Gerbet omschreven vond: zij heeft namelijk als de groote godsdienstige vraag der XIX eeuw willen „toonen, dat het „Katholieke geloof de wijsbegeerte baart of de algemeene „wetenschap die de eenheid aller verschillende wetenschappen uitmaakt; dat de Katholieke hiërarchie het steun„punt van de maatschappelijke orde en vooruitgang be„vat; dat alleen de Katholieke liefde te zamen met de „resultaten der wetenschap de belangrijkste problemen der „staathuishoudkunde op eene volledige en duurzame wijze „kan oplossen; dat alle kunst christelijk moet wezen, en „dat al wat christelijk is uit het Katholicisme voortvloeit „of er toe terugkeert."

Aanvankelijk zocht de *Revue des Revues* dit haar doel te bereiken, enkel door overname van de voornaamste artikelen uit Fransche Tijdschriften, als de *Université catholique*, *Revue des deux-mondes*, *Correspondant*, *Journal des Économistes*, *Annales de philosophie chrétienne*, enz. Later echter om volledíger de verstandelijke en maatschappelijke beweging, waarvan België als van alle zijden omgeven is, op te vangen en weêr te geven, zou de

1) *Annales catholiques de Liége* (te voren heette het: *Recueil religieux, philosophique, scientifique et littéraire*). Liége, Lardinois De abonnementsprijs is 7 fr. 50 c. in 't jaar; de *Revue des Revues* verschijnt den 20ⁿ van elke maand in afleveringen van 72 bladz.

Luiksche *Revue* ten dien einde ook te rade gaan bij de geleerde tijdschriften van Italië, Engeland en Duitschland. Onverwachte moeijelijkheden echter waren oorzaak, dat de redactie dit niet altoos in die mate vermogt te doen als zij 't gewenscht en zich voorgesteld had. Wel mogt zij rijkelijk uit de *Civiltà cattolica* putten, dat voortreffelijk maandwerk, waarmeê wij onze lezers voor eenigen tijd [1]) hebben bekend gemaakt; maar de Katholieke tijdschriften van Duitschland hadden — zegt de Redactie — tot heden toe die plaats in de *Revue des Revues* niet ingenomen, welke hunne belangrijkheid vorderde, en de periodieke werken van Engeland waren er nog niet in vertegenwoordigd. Thans — aldus berigt zij ons verder — zijn de beletselen ten dezen uit den weg geruimd, en zij zal voortaan van de beste bronnen dier beide landen gebruik maken. De eerste aflevering van den derden jaargang heeft dan ook reeds artikelen ontleend aan de *Politische Blätter* en den Katholieken *Dublin Review*.

Meer echter wil de *Revue des Revues* doen, dan bloot haar eerste plan verwezenlijken; zij wil, wat haar tot nu toe ontbrak, meer actueel en oorspronkelijk zijn, en zal daarom eigen naauwgezette en doordachte studiën geven over de *politieke* en *godsdienstige* beweging in de voornaamste landen der wereld. Mannen van aanzien, van wetenschap en talent, hebben hunne hulp toegezegd om gemelde leemte aan te vullen. De eerste afleveringen bevatten reeds belangrijke artikelen van dien aard over België, Holland en de zaken van het Oosten. — Ter bevordering verder dier actualiteit, zullen al de belangrijke berigten op het gebied der wetenschap, der politiek en der

---

1) Zie *de Katholiek*, D. XXIV, bl. 21.

godsdienst worden opgenomen; zoo wordt de zaak van Baden in het nummer van December uitvoerig behandeld. Daarenboven zal er op het voorbeeld van den *Correspondant* en andere in'tlichtgevingen van dien aard, in de Luiksche verzameling eene plaats aan den *godsdienstigen roman* worden ingeruimd. Zij zal voor die rubriek aan de *Civiltà cattolica* dezer schoon geschreven *Orfanella* ontleenen; de derde aflevering heeft daarvan reeds een gedeelte opgenomen.

Dat zijn de wijzigingen, welke de *Revue des Revues* zegt in haren arbeid te zullen brengen, en wij hopen — zoo besluit zij haar woord aan den lezer — „er eenigermate „twee belangen meê te dienen, die wij met eene eeuwige „liefde beminnen: de zaak van God en die der Maatschappij."

Wie de eerste jaargangen met den jongsten vergelijkt, vooral met de derde aflevering, waaruit we straks in de *Verscheidenheden* eenige bladzijden zullen overnemen, zal het dadelijk zien, hoe het der Redactie ernst is, hare toezeggingen gestand te doen; en de artikelen die zij daar voor volgende nummers van de *Revue des Revues* aankondigt, toonen dat zij bij magte is in die rigting voort te streven, en voortaan meer actualiteit en oorspronkelijkheid aan haar maandschrift te verzekeren. Hiertoe dienen haar ook de korte *Verscheidenheden* en een *Bulletin Bibliographique*, en zij zoekt met veel talent en in allen ernst de geliefde *zaak van God en die der Maatschappij* voor te staan. Blijde begroeten wij onze Zuid-Nederlandsche zuster op een terrein dat ook het onze is, en kunnen niet anders dan van ganscher harte haren arbeid aanbevelen, en met haar medebidden, dat de levenwekkende zonne moge gaan over 'tgeen zij zaait en plant, en er een overvloedigen wasdom aan verleene.

VERSCHEIDENHEDEN.

NOG EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET MIRAKEL VAN AMSTERDAM.

Onder de HSS., die uit de rijke verzameling van C. van Alkemade en P. van der Schelling in de Bibliotheek van het Seminarie te Warmond zijn overgegaan, is er een HS. van 35 bladz. in fol., dat op de buitenzijde van den omslag ten titel voert: *Chronicon Belgii ab A.* 1304 *usq. ad* 1439, en waarin een onbekend Schrijver van de eerste helft der vijftiende eeuw [1]) eenige opmerkenswaardige gebeurtenissen uit een tijdsverloop van meer dan eene eeuw kronijksgewijze [2]) heeft opgeteekend. Die aanteekeningen bepalen zich echter niet uitsluitend bij het voorgevallene in Noord- of Zuid-Nederland, gelijk de titel zou doen vermoeden [3]), maar strekken zich soms ook uit tot het buitenland, zoodat men er hier en daar, als kantteekeningen van den inhoud, de namen van vreemde steden, zooals van Rheims, Keulen, Milaan en Rome aantreft. Van de vaderlandsche gewesten zijn vooral Gelderland, en daarna Utrecht en Holland het rijkst bedacht.

Onder het jaartal 1342 vonden we in deze beknopte kronijk eene aanteekening over het Mirakel van Amsterdam, die ons eene nieuwe en niet onbelangrijke bijdrage toescheen voor de geschiedenis van die gebeurtenis, en die wel eene plaats verdient onder de historische bescheiden, daaromtrent door den hoogl. Pluym, in zijne bekende *Historisch-kritische Proeve*, bijeengezameld. Wij laten hier het door den kronijkschrijver verhaalde in den oorspronkelijken tekst volgen:

---

[1]) Dr. Schotel noemt het in zijn Catalogus van Van Alkemade's verzameling teregt een „handschrift van dien tijd". Vgl. gen. Catal. bladz. 8, num. 59.

[2]) De kronijk loopt in het HS. geregeld voort tot aan het jaar 1434, waar een leemte begint tot aan het jaar 1457.

[3]) Deze titel is door eene andere, veel latere hand geschreven. Wij meenden er het schrift van C. van Alkemade in te herkennen.

anno milles: trecentes: quadrages: sec: secundo die Januarii

Hollandia.

Factus est in Hollandia terraemotus magnus praesagium futurae calamitatis.

eodem anno deci: quint: die Martii.

Amsterdam. *Accidit quoddam gloriosum miraculum in oppido Amsterredam. Quidam enim infirmus in lecto jacens, accepit sacrosanctum corpus Dominicum in viaticum, qui nauseans ex infirmitate, evomuit illud in ignem, quod ex ordinatione Dominica mansit inustum et integrum, pro quo in eodem loco fundata est ecclesia, et Sacramentum idem adhuc ibidem salubriter servatur pro memoria miraculi.*

anno quadrages: sec, 1342. ete. etc.

Hetgeen ons in deze aanteekening van den anonicmen kronijkschrijver het opmerkelijkst voorkomt, is de juiste bepaling van den *dag* en het *jaar*, wanneer het Mirakel zou gebeurd zijn. Gelijk men weet, is hieromtrent verschil in de vrij talrijke zoowel geschreven als gedrukte stukken, waarin het wonder wordt vermeld, en waarvan men (vooral van de HSS.) een zeer lezenswaardig overzigt vindt in de aangehaalde *Proeve* [1]) van den hoogl. Pluym, die den datum der gebeurtenis op den 15—16 Maart 1345 heeft gemeend te moeten stellen. Zonder hier bepaald in een onderzoek van het gevoelen des geleerden schrijvers te willen treden, veroorloven wij ons alleen de opmerking, dat ons HS. zijn zeker niet onbelangrijke getuigenis komt voegen bij die der door den hoogl. Pluym zelven medegedeelde oude Schrijvers, zooals o. a. de verduitschte Beka der Haagsche Bibliotheek, het HS. van Egmond, het HS. van *Fasciculus Temporum*, het *Chronicon Tielense* en de kronijk van Jan van Veldenaer [2]), die allen eenstemmig het jaar 1342 opgeven.

---

[1]) Bladz. 94—134. Vgl. bladz. 171.

[2]) Allen insgelijks in de Koninklijke Bibliotheek te 's Hage.

KERKELIJK NEDERLAND. JAARBOEK VOOR KATHOLIJKEN, DOOR J. H. WENSING, OUD-PROFESSOR. 1854.

„Welkom!" zijn wij gewoon dit boekske toe te roepen, en wij doen het weêr, en velen wis met ons: niet slechts omdat het eens vriends werk is, heeten wij het welkom, maar omdat het aan de kerkelijke geschied- en letterkunde dienst gedaan heeft en — in dezen jaargang doet.

Met het statistische of aanwijzende gedeelte willen wij ons niet bezig houden: de auteur heeft blijkbaar niet tijdig genoeg voor de uitgave bekend mogen worden met de territoriale wijzigingen, die betreffende het Haarlemsche Bisdom thans voor goed zijn vastgesteld: en voor ligt mogelijke vergissingen, als op bl. 58, waar „Seminarie van dit Vicariaat", in plaats van Seminarie van dit Bisdom, gelezen wordt; of voor drukfouten, zooals op bl. 41 twee, met betrekking tot denzelfden persoon voorkomen, wenschen wij hem niet ter verantwoording te roepen.

Onzen dank integendeel ontvange hij voor „Het Mengelwerk" — twee „onuitgegeven" stukken: de „Verus Monachus" van onzen het harte dierbaren en niet volprezen Musius, en het „Martyrium admodum Reverendi P. D. Cornelii Musii, extractum ex Annalibus et Scriptis R. D. Francisci Dusseldorpii" met een „Excursus Gisberti Lappii a Waveren,.... ad vitam et Martyrium B. M. Cornelii Musii, ab... Estio... edita", aan welke stukken van Dusseldorpius en Lappius de geachte Verzamelaar zelf eenige „Annotationes" heeft toegevoegd.

Het oordeel van Professor Hofman Peerlkamp: ingenui pectoris simplicitas in Musii carminibus apparet. Nec lyrica tamen, nec elegiaca sunt exactae latinitatis — dit oordeel zal, nadat we de „Verus Monachus" in druk ontvangen hebben, niet behoeven veranderd te worden; evenwel verraadt ook dit berijmde speelwerk van onzen geliefden Martelaar hier of daar den dichter [1]) — veel meer nogtans den echten kenner van het kloosterleven en van de

[1]) B. v. aan het einde van den monologistischen dialoog.

zelfverloochening tot het kloosterleven gevorderd. Na lezing van „den waarachtigen Monnik", kunnen we den hoogen lof, door Opmeer e. a. aan den „Overste van het St. Aagten Convent te Delft" over zijn wijs en ter godzaligheid opbouwend bestier der Nonnen gegeven, van zelve beamen. De man die den vereischten geest en deugdenzin, maar ook de zonden en fouten, der kloosterlingen zoo naauwkeurig kende en haarfijn wist te splitsen en te tellen; de man welke overigens, volgens 't algemeene getuigenis zijner levensbeschrijvers aan de mildste zachtaardigheid onbezweken moed en sterkte paarde; die in wetenschap voorrang, in karakter en gevoelens en manieren steeds eenen hoogen adel ten toon spreidde; die man was voor de kloostervoogdij, dat is hier, voor de leiding van godgewijde vrouwen op den stillen weg des eeuwigen levens, bij uitnemendheid geschikt.

Thans eene vraag: Zou voor ruim twintig of dertig jaren een Katholiek schrijver in Nederland het „Martyrium.... Cornelii Musii" gewaagd hebben uit te geven? — Ik herinner dat in mijn studententijd ontraden werd eene vertaling van Estius' Geschiedenis der Martelaren van Gorcum in 't licht te zenden; en de vertaling is toen inderdaad achterwege gebleven. — Zóó veel zijn wij dan toch bij het twisten en strijden van onze dagen gevorderd, dat de historie, of ik zal beter zeggen: het regt om de Historie te laten drukken, geëerbiedigd wordt; en zulke dwaze Protestanten of *Orangemen* zullen thans weinigen zijn, die in de openbaarmaking van het „extractum" uit Dusseldorp een bedrijf van onverdraagzaamheid, een oprakelen van oude veeten, of eindelijk — want God weet wat men er vroeger van zou gemaakt hebben — een aantijgen van het regerend stamhuis en eene revolutionaire *tendenz* zien willen. De Hemel verhoede het dat Neêrlands Katholieken den christelijken burgerpligt ooit, afhankelijk stellen van de deugd der voorzaten hunnes Konings! Lumey gedroeg zich als een monster jegens Musius, daarover is maar eene stem; en dat het gebeurde „aan de blaauwe steen" te Leyden afgrijselijk is, mag wis even goed zonder vrees van tegenspraak gezegd worden: maar ook het geschiedkundig onderzoek of b. v. de Prins al of niet aan Lumey *inter pocula* lijf en leven van Musius hebbe prijs gegeven, zooals ook Dusseldorp zegt dat ten dien tijde geloofd en verbreid was, — dit onderzoek,

ofschoon het door den schrijver van het „Jaarboek" niet gevoerd is, moet vrij blijven, gelijk dat naar ieder ander historiesch punt tot de marteling van onzen Musius betrekkelijk: dit is het regt der wetenschap; en daar nu het „extractum" meer dan eene bijzonderheid omtrent het gebeurde met den Delftschen Bloedgetuige aangeeft, waarvan wij ten minste elders niet zoo uitvoerig of naauwkeurig gewaagd vonden, zoo beschouwen wij het geleverde als aanwinst. Kortheidshalve verwijzen wij naar bl. 177 van het „Jaarboek" en naar de daar voorkomende opgaven over het gevangennemen; alsmede naar bl. 183 en naar hetgene daar aangaande de begrafenis des Heiligen gemeld is; waarbij nog kon geannoteerd zijn wat voorkomt in de „Bijgevoegde Aanmerkingen op het Hollands Martelaars-boek" (bl. 81 volg. Antwerpen, 1701) over het koene bestaan van Susanna van Etten — de 25ste en laatste „Vrouw" = Abdis van de Abdij van Leeuwenhorst — Abdis zonder staf, hare naaste voorgangster Johanna van Nassau had „de nieuwe leer" omhelsd. „Dese Edele Deugtrijke Jonkvrouw is met geweldige droefheid ge„raakt geweest, als sy den Man Gods Cornelis Musius van de „Geusen soo deerlijk gemartelt, tot Leiden op den Blaauwensteen „aan een Diefse Galg sag hangen" [Susanna van Etten had reeds uit Leeuwenhorst moeten vlugten en woonde te Leyden „in 't Hof van Sessen"]: van haar Abdesse Vrouwe Johanna van der Does „(A. 1574 overleden, en in haar Klooster-kerk, kort hierna ver„nielt, begraven.) Verlof gekregen hebbende, heeft sy met bysijn „van een voornaam Heer, de kloekheid genomen en is gegaan by „den Tyran en Gouverneur Willem van Lumei, die dese Martel„moord soo onmenschelijk wreet volvoert had, en na veel bidden „en smeeken, eindelijk door groot gelt van hem verkregen, dat „sy het deerlijk gevilt en gekerft Lichaam, van dezen Oude getrouwe „Bloedgetuige Kristi, op het Sint Pieters Kerkhof aan de Noort sy, „of soo d' Heer Estius seit, daar in het Portaal in stilte heeft „laten begraven."

Van Heussen, in de *Historia Episcopatuum* t. I, p. 410, berigt, dat de Bataafsche Geestelijkheid, ten tijde, dat te Rome de Martelaars van Gorcum zalig verklaard zijn, er op gedrongen heeft, dat gelijk lot aan Musius ten deele werd; en hij voegt er bij in 't bezit te wezen van een kerkofficie van Negen Lessen bereids

door den Aartsbisschop van Philippi, Sasbold Vosmeer, zamengesteld. Ons is de reden niet bekend waarom de zaligverklaring te Rome geen' voortgang gehad hebbe; waarschijnlijk zullen de staatkundige omstandigheden des vaderlands hindernis geweest zijn. De eer waarin de nagedachtenis van Musius bij onkatholieken zoowel als bij zijne geloofsgenooten staat, is steeds groot en onverminderd: ten bewijze kunnen strekken de vele relieken welke als een kostbare schat van den zaligen vriend Gods bewaard worden: de Leydsche Hoogleeraar Kist, zoo ons waarheid verhaald werd, is nog in het bezit van Musius' Rozekrans.

Tot toegave op deze aankondiging schrijven wij uit de Hollandsche Opmeer, 2 B. bl. 163, deze schoone regels af van Musius —in Vondels stijl:

VERZOEK VAN MUSIUS
VAN EEN PARTICUL DER RELIQUIEN VAN DEN H. VADER WILLEBRORT,
AAN DEN ABT VAN EPTENAKEN BUITEN TRIER.

Liefste van mijn ware Vrinden,
Heer Antony leest den Brief,
Mogt hy by u Ingang vinden,
En was u den Inhoud lief,
Dat j'een Kruimpje my woud schenken,
Van dit dierbaar overschot,
Hoe sou ik u dan gedenken,
Hoe gelukkig was mijn Lot,
Hoe sou ik het in gaan haalen,
Met geblomd en Edel kruid,
Hoe sou ik het in de Saale,
Stellen van Heer Jesus Bruit,
Agatha: op dat de Volken,
Elk om 't seers dit Kostelijk pand,
Van die haar Gods wil quam Tolken,
Sou vereeren van die Sant.

BIJBELVERSPREIDING.

De heer H. J. Koenen heeft onlangs in „*Ernst en Vrede*", „Een woord over het hedendaagsch gebruik des Bijbels" geplaatst, dat verre is van bemoedigend te zijn voor de Bijbelgenootschappen. Vóór de uitvinding der drukkunst meent hij zullen mogelijk niet meer dan 4000 Bijbels over de wereld verspreid geweest zijn ('t komt mij wat weinig voor); tot aan de oprigting der Bijbelgenootschappen, 1804, beliep, zooveel men heeft kunnen berekenen, het getal nog geen 4 millioen. Volgens het cijfer, in de laatste algemeene vergadering te Londen ten berde gebragt, zijn de H. Schriften thans in 148 talen gedrukt, en in 43 millioen afdrukken, geheel of in gedeelten verspreid, zoodat de Bijbel thans voor omstreeks 600 millioen menschen toegankelijk zal gemaakt zijn [1]). En toch de heer Koenen heeft „een ervaren christen hooren staande houden", dat gebruik en invloed der H. S. veel minder is dan vroeger. Zelf schijnt hij ook dat gevoelen te omhelzen, en brengt als gronden aan, dat bij zeer velen het bijzonder gebruik des Bijbels door dagbladen-lectuur is vervangen; dat het O. V. en de Openbaring van Joannes zoo goed als niet gelezen worden; dat het voor bekrompenheid gehouden wordt bij de beoefening niet slechts van natuurlijke maar ook van zedelijke wetenschappen aan uitspraken der Schrift waarde te hechten, terwijl het in 't staatkundige zooveel geldt als gebonden zijn aan verouderd vooroordeel van de rondkoppen in Cromwells tijd of van de Munstersche wederdoopers; dat, naar algemeen gevoelen, in de kerk in zaken van Kerkbestuur slechts twee Bijbelspreuken kunnen in aanmerking komen, namelijk Joann. XVIII, 36 („Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld.") en I Cor. XIV, 40 („Laat alle dingen eerlijk en met orde geschieden."); dat bij vele gemeenten eene bedroevende onverschilligheid heerscht omtrent het voorlezen van Gods woord bij de openbare godsdienstoefeningen; dat de prediking over den Bijbel zich in de meeste gevallen bepaalt bij zekere bloemlezing van plaatsen uit de Evangeliën, de Handelingen en de Zendbrieven, die met de heerschende Theologie het best strooken; — „uit de

[1]) Verg. *de Katholiek*, D. XXIII, bl. 373.

Brieven die door de sceptische kritiek van dezen tijd voor onecht of onhoudbaar verklaard zijn, wordt — zeldzaam gepredikt".

Feitelijk heeft alzoo de "bewonderingswekkende" Bijbelverspreiding niet de gevolgen gehad, die zij hebben moest. De heer Koenen schreef trouwens: "Er is geen twijfel aan of zulke verspreiding van Gods woord moet rijke vruchten dragen". Het gebeurt helaas, meer, dat wat wezen "*moet*" niet *is:* — en het Protestantisme leeft van illusiën. De heer Koenen toont zich aan het einde van zijn "Woord" nog door eene zware illusie beheerscht, wanneer hij meent, dat door een beroep op den Bijbel met *ernst* en *goede trouw* gedaan, vrede en eenheid in de Nederlandsche Hervormde Kerk zullen gebragt worden.

HET CHRISTENDOM

VAN DEN LEYDSCHEN HOOGLEERAAR

J. H. SCHOLTEN.

(*Vervolg van* D. XXIV, *bl.* 99.)

V.

„Indien Christus niet (van den dood) is opgestaan, dan „is onze prediking ijdel, en ijdel ook is uw geloof; dan „zijt gij nog in uwe zonden; dan zijn ook de in Christus „ontslapenen verloren." Aldus schreef de groote Apostel Paulus aan zijne Corinthiërs [1]), en bouwde heel het christelijk geloof en de christelijke hoop op den *historischen* Christus.

Immers voor ieder die zien wil, is duidelijk in de eerste plaats, dat de Apostel spreekt van 's Heeren verrijzenis, gelijk ze ons als historiesch feit in de Evangeliën wordt gemeld, van „de bijzondere wijze, waarop Hij, in onder-

---

1) I Cor. XV, 14, 17, 18.

„scheiding van alle anderen, *ten derden dage* en *zigtbaar* is verrezen"; dit is toch geheel in den geest van Paulus, en het verband der rede veroorlooft hier geen twijfel: de eerste verzen des hoofdstuks zijn beslissend. Niet minder klaar is vervolgens, dat de Apostel op deze verrijzenis des Heeren zich beroept als een voldingend bewijs voor de waarheid van het christelijk geloof, d. i. van alle en bepaaldelijk sommige leerstellingen tot het christelijk geloof behoorend. Is Christus niet verrezen, dan is gelijk de prediking der Apostelen, ook het geloof der Corinthiërs ijdel; dan zijn zij nog in hunne zonden, d. w. z. dan is de vergiffenis der zonden, die tot het κήρυγμα der Apostelen behoorde, eene holle hersenschim; dan is ook de opstanding der dooden een even zoet, als ijdel droombeeld; want dan mist Jesus' leer haren goddelijken stempel; dan heeft ze niet meer goddelijk gezag tot waarborg harer waarheid.

Alzoo Paulus bouwt het geheele christelijk geloof op den *historischen Christus*, gelijk die den grondslag zijner Evangelieprediking uitmaakte; want dat hij de opstanding des Heeren slechts noemt als het voornaamste deel voor het geheel, zal wel niet ligt iemand betwisten.

Uit hetgeen we in eene aflevering van het tweede Deel des jongstverleden jaargangs zagen, heeft de lezer reeds kunnen opmaken, dat de heer Scholten ook in dezen wel wat verschilt van de „beschouwingswijze", gelijk de Groningers zeggen, des Apostels. Hij levert den historischen Christus op genade en ongenade aan de mannen, die in naam der kritiek regt doen, over; stamelt hij, bij de overgave, eene flaauwe bede om genade, zijn hart geeft aan die bede weinig nadruk. Somtijds „durft" hij „de „onmogelijkheid beweren, dat een godgeleerde, voor wien

„de christelijk-*godsdienstige* waarheid in de Schrift het „woord des levens geworden is, ooit tot de uitspattingen „der enkel ontkennende kritiek (van Strausz en de Tubinger school) komen kan" [1]); dan weder „schijnt het" hem slechts „onmogelijk toe, dat het aan de kritiek zal „gelukken om den geschiedkundigen oorsprong der christe„lijke godsdienst onzeker te maken" [2]). In allen gevalle, hij zelf heeft den historischen Christus reeds ontzield; men ontzielt den Christus, als men, gelijk de heer S., het *bovennatuurlijke* in zijne historie wegcijfert; als men b. v. zijne geboorte uit de Moedermaagd loochent, als men Hem slechts van eenen schijndood „zigtbaar, ligchamelijk" doet verrijzen, als men zijne hemelvaart slechts als eene „verhooging", of als eene „opneming in het huis des Vaders", pantheïstiesch, gelden laat.

De hoogleeraar schroomt dan ook niet, lijnregt in strijd met den Apostel, uitdrukkelijk te bekennen, dat *zijn* christelijk geloof, *zijne* godsdienst niet gebouwd is op den historischen Christus, dat *zijn* Christus, des noods, *den* Christus gemakkelijk kan ontberen. „Het Christendom, zegt hij, zou als godsdienst in zijne volle waarde en „waarheid blijven bestaan, objectief, in het N. Testament, „subjectief, in de harten der geloovigen, al werd het „ook der negatieve kritiek ooit mogelijk, om, het on„mogelijke doende, de gronden voor ons geloof aan de „*historische* verschijning van den Christus geheel te onder„mijnen". Alzoo „het Christendom, als godsdienst", heeft „eigenlijk met „de historische verschijning van den Christus" niets uitstaande, de historische Christus behoort

---

1) *De leer der H. K.*, I, 175.
2) Ald. I, 197.

tot het gebied der „wetenschap", der gewone historie; zijne wonderbare geboorte, zijne wonderfeiten, zijne verrijzenis en hemelvaart boezemen den godsdienstigen Christen ongeveer evenveel belang in, als Alexander's groote wapenfeiten, als de wolvin, die Rome's stichter zou hebben gezoogd, als dezes hemelvaart en opneming onder het getal der Goden. De Christen, inzonderheid de godgeleerde, bekommere zich derhalve niet te veel om „de historische verschijning van den Christus". „Ware „de *godsdienstige* waarheid, dat, wat in het N. T. objec„tief, *de waarheid*, subjectief, *geloof* of *kennis* heet, af„hankelijk van historische kritiek, dan liep de godgeleerde „gevaar, om bij elk berigt uit Tubingen of van elders, „dat er weder nieuwe historische bedenkingen tegen *dit* „evangelie of tegen *dat* feit ingebragt waren, geschokt „te worden in zijne overtuigingen aangaande de heiligste „waarheden des christelijken geloofs. Staat hij echter op „het godsdienstige standpunt, dat wij schetsen, dan blijft „hij, als Christen, gelaten de stormen der kritisch-histo„rische wereld aanzien, overtuigd dat geene kritiek hem „rooven kan, wat door Gods Geest, niet slechts in de „letteren der Schrift, maar onuitwischbaar ook op de „tafelen van zijn hart geschreven werd" [1]). Men ziet: al is de Heer ook niet verrezen, toch is de prediking des hoogleeraars niet ijdel, noch ijdel het geloof der Christenen naar zijne wijs.

De heer S. is zijner zaak zoo wis, dat hij maar niet kan begrijpen, hoe men zoo onverstandig kan zijn, van te denken, dat de historische Christus mede voorwerp van godsdienstig geloof zijn moet. „Of zou het voor *zonde*

---

[1]) Ald. I, 153, 154.

„gehouden kunnen worden, eene bloot historische waarheid „op kritische gronden te verwerpen, en omgekeerd voor „*deugd*, geen feit der evangelische geschiedenis te be„twijfelen? Staat een Ebrard hooger op het gebied der „zedelijkheid, dan een Credner; omdat de een niet be„twijfelt, wat de ander op het gebied der historische „kritiek verwerpt? Hangt hier niet alles af van verstan„delijk inzigt, van meerdere of mindere geleerdheid? „En sedert wanneer wordt in de zedekunde, historische „dwaling als zonde, een juist verstandelijk inzigt als „deugd aangemerkt" [1]). De hoogleeraar merkt niet, dat hem, aldus schrijvende, iets overkomt, wat zeer gelijkt naar 'tgeen de logica eene *petitio principii* noemt, of een paralogisme. Tegen zijn „zou" stelt de historiesch-geloovige Christen een „zou niet" over: zou het niet voor zonde moeten gehouden worden, eene historische waarheid op kritische gronden te verwerpen, wanneer het redelijk gemoed allen grond heeft, om die historische waarheid te omhelzen? Zou het niet deugd zijn, zedelijke wilskracht van den hoogeren mensch, redelijk te gelooven, wat men niet zinnelijk of verstandelijk ziet? Thomas ook verwierp eene historische daadzaak, op kritische gronden, en achtte de Heer dit ongeloof onverschillig? Sprak Hij hen niet „zalig" die niet gezien hebben, en gelooven [2])?

Van den heer S. inzonderheid moet het bevreemden, dat hij 't als zedelijk onverschillig aanziet, ten minste voorstelt, of men de „feiten der evangelische geschiedenis aanneemt, betwijfelt of verwerpt. Schleyermacher althans

---

[1]) Ald. I, 157.
[2]) Joh. XX, 26. vlg.

houdt, dat „werkelijke dwaling", „met werkelijke overtuiging", wanneer ze eene ware „oordeelvelling" is, op welk gebied ook, als zonde moet worden aangemerkt; want „zulk een dwalen, zegt hij, veronderstelt altoos of „een overijling, die slechts door vreemdsoortige beweeg„redenen heeft kunnen bewerkt worden, of een troebelen „waarheidszin, welke eenerzijds in de algemeene zondig„heid gegrond is, andererzijds in elk bijzonder geval met „elks bijzondere zondigheid zamenhangt"[1]).

't Is moeijelijk te betwijfelen, dat de Leydsche hoogleeraar ook hierin 's meesters gedachte denkt; maar hoe, wanneer hij iedere dwaling, die eene volkomene oordeelvelling is, voor zonde houdt, hoe kan hij dan „historische dwaling" aangaande de feiten der evangeliegeschiedenis onverschillig achten? Maken deze feiten alleen eene uitzondering op den regel? Of moet men zich van alle oordeelvelling, wat deze feiten betreft, onthouden? Is dit mogelijk, wanneer men „historische waarheden op kritische gronden verwerpt"? Wij geven het op, den heer S. hier met zijn meester, en wij vroegen er vrijmoedig bij: met den heer S. zelven overeen te brengen. Schleyermacher is op dit punt consequenter; ook hem is het zoo onverschillig mogelijk, wat men over de feiten der evangeliegeschiedenis, over den historischen Christus oordeele; maar hij vraagt althans niet als de heer S.: „Sedert „wanneer wordt in de zedekunde historische dwaling als „zonde, een juist verstandelijk inzigt als deugd aange„merkt?" Zoo ver kon de Berlijnsche hoogleeraar zich moeijelijk vergeten; hij zou eer gezegd hebben, wat ook de Leydsche professor, consequent, had moeten zeggen:

---

1) *Der Christliche Glaube*, II, 81.

„Al is ook historische dwaling zonde, wehnu, de mensch moet immers zondigen."

De Christen alzoo heeft, als godsdienstig, met den historischen Christus eigenlijk niets uitstaande: wie hij geweest is, wat hij gedaan heeft, (ook wat en waar Hij thans is) daarover mogen de geleerden twisten als over Cyrus' jeugd, over Semiramis en hare oorlogen. Dit geldt, natuurlijk, ook van Jesus' *leer*: wat Jesus geleerd heeft, is den Scholtenschen Christen onverschillig.

't Is waar, wie slechts enkele plaatsen des hoogleeraars had gelezen, zou gevaar loopen, in ZHG. een groot vereerder van 's Verlossers leer te zien. Zoo neemt de heer S. Jesus' leer in bescherming tegen zijnen ook al christelijken ambtgenoot van Groningen, den heer Pareau, en wil ze erkend hebben als deel der goddelijke openbaring: Hij is „nog altijd overtuigd dat met de waar„heid: het Christendom is niet alleen leer, ook de andere „waarheid niet uit het oog mag verloren worden, het „Christendom is *ook* leer. Ik meen dit vast te moeten „houden op grond van de eigen verklaringen van den „Heer en zijne Apostelen, die mij niet slechts op zijn „*persoon* en *leven*, maar ook gedurig op zijne en hunne „*leer* en *woorden* wijzen als eene openbaring der godde„lijke waarheid" [1]). Men zou hieruit bijkans afleiden, dat de hoogleeraar aan den Heer en zijne Apostelen verbindend, geloofbeheerschend *gezag* toekent, en wat hieraan onafscheidelijk verwant is, dat hij het Christendom gebonden acht aan een *bepaald leerstelsel*. Immers, dat „het Christendom ook leer is", „meent" hij „vast te moeten „houden op grond van de eigen verklaringen van den

---

1) *De leer der H. K.*, II, XX.

„Heer en zijne Apostelen, die hem ook gedurig op zijne „en hunne leer en woorden, als eene openbaring der god- „delijke waarheid wijzen". Dit klinkt als een: αὐτὸς ἔφα.

Edoch, verre van den heer S. zulke ouderwetsche gedachten! Verre vlugten de lastige spoken van *gezag* en *bepaald leerstelsel* voor het aanschijn der pantheïstische verlichting!.... „De Protestantsche dogmatiek is ter halver „wege blijven staan. Zij vernietigde het *kerkelijk* autori- „teitsgeloof, maar stelde voor het *gezag* der latere kerk, „het *gezag* der letter, d. i. der vroegere kerk onder het „Oude Verbond in de plaats..... In de plaats van den „Paus en de bisschoppen had men het *uitwendig gezag* der „doode letter, en de weg werd gebaand tot eene gram- „matolatrie, die in het Protestantisme den geest gedood „en het godsdienstige leven meer en meer heeft uitge- „bluscht. Deze heerschappij der letter (des Bijbels) is „echter in oorsprong en beginsel evenmin Christelijk „als Protestantsch. Neem ik, op het voetspoor der Her- „vormers, de leer des Bijbels, inzonderheid die van den „*Heer* en zijne *Apostelen*, als *Gods* woord en als waar- „heid aan, omdat, gelijk Kalvijn zich uitdrukt, de Geest, „die door de Profeten gesproken en de Apostelen in de „waarheid geleid heeft, ook in *mijn* bewustzijn getuigenis „derzelfde waarheid aflegt, dan neem ik immers den „Christelijk-godsdienstigen inhoud des Bijbels niet aan „*om* het gezag des Bijbels, niet *omdat* Petrus of Paulus „(of Jesus) zóó geleerd hebben, maar ik geloof hun woord, „omdat ik, even als zij, van de waarheid er van met ver- „stand en hart overtuigd ben geworden; zoodat ik met „Luther niet het *woord* om den *persoon*, die het verkon- „digt, maar omgekeerd den *persoon* om het *woord* vereer, „dat ik als waarheid leerde kennen. Hiermede valt het auto-

„riteitsgeloof, waartegen het Protestantisme in beginsel ge-
„kant is..... Hier kan dus alleen het *inwendig* gezag der waar-
„heid en de getuigenis des Heiligen Geestes beslissen, die
„het *uitwendig* door God geopenbaarde, *inwendig* uitspreekt
„in 's menschen rede en geweten" [1]). Commentair hebben zulke woorden niet van noode. De heer S. kent aan den Bijbel, aan de leer van Jesus en zijne Apostelen geen *gezag* toe, dat ons geloof zou beheerschen; ook is hem de bijbel, wat hij, voor de leus, elders zegge, niet kenbron der godsdienstige waarheid. Hij heeft de eenige kenbron der godsdienstige waarheid in zich, in zijne „rede en geweten", en kent geen ander gezag dan zijn eigen, „het inwendig gezag der waarheid" ..... „in 's menschen rede en geweten", welke hij ook wel, ten gevalle der grammatolatren, „de getuigenis des H. Geestes" noemen wil, of „de tafelen des harten", gelijk boven. En nu de godsdienstige waarheid, „de waarheid Gods", welke hij in zich zelven vindt, en op gezag van zich zelven aanneemt, het doet hem genoegen, dat hij die ook in den Bijbel „door den mond van Christus en zijne Apostelen" vindt „uitgesproken" [2]); hij ziet met genoegen uit den Bijbel, dat Christus en zijne Apostelen ook wisten, wat hij weet. Daarom schat hij den Bijbel hoog.

Dit genoegen, 'twelk hem de Bijbel doet, wordt nog verhoogd, doordien hij, bij het lezen, spoedig merkt, dat „de waarheid Gods, door den mond van Christus en „zijne Apostelen uitgesproken", door hem zelven toch nog beter wordt begrepen, en in beter „vormen" uitgedrukt; want zoo iets is altijd aangenaam. De hoogleeraar

---

1) Ald. II, 140—141.
2) Ald. II. bl. XXV.

houdt zich er van overtuigd. „Zij (Christus en zijne „Apostelen) leeren niet met oogmerk om eenen onver- „anderlijken leervorm in het leven te roepen, die als „zoodanig verbindend zijn zou voor alle volgende ge- „slachten, maar wijzen ons leerende tevens den weg, „om dezelfde waarheid, die zij prediken, zelfstandig te „onderzoeken en waar het noodig is, ontdaan van hare „tijdelijke vormen weder te geven in het kleed en naar „de behoefte van onzen tijd" [1]). De heer Pareau kan dus gerust wezen, zijn ambtgenoot van Leyden heeft voor Jesus' leer niet meer eerbied dan de Groninger beschouwingswijze vordert; hij passere den heer S. slechts de zegswijze, dat Jesus' leer ook eenigermate behoort tot de openbaring Gods in Christus; wat de *zaak* betreft, wil de heer S. volstrekt niet beweren, wat de heer Pareau ontkent; er is „openbaring Gods" en „openbaring Gods". De Leydsche openbaring Gods sluit van „de waarheid „Gods" zoo min „tijdelijke vormen" uit, als de Groninger „aanwijzing" der openbaring Gods in Christus.

Zeker, ook de regtzinnige Christen erkent in de leer onzes Heeren iets van „tijdelijke vormen", iets, wat „naar de behoefte en de vatbaarheid zijner tijdgenooten was berekend", gelijk wijlen de Groningschgezinde professor van Oordt het uitdrukte; maar ook slechts tijdelijke *vormen*, geen tijdelijken *inhoud* van bepaalde leerstellingen, zooals de heer S. hier door het euphemistiesch tijdelijke vormen" wil verstaan hebben; geen *accommodatie* in den zin, welke in dat woord gelegd wordt door de mannen van het accommodatiestelsel. Want dat de heer S. met zijn „tijdelijke vormen" het accommodatiestelsel onderteekent, ziet wel ieder; slechts schijnt hij dit nog verder te

[1]) Ald. II, bl. XXVI.

drijven, dat vele andere Protestanten, ook van de Groninger school. Door de meesten toch wordt, ter eere zeker van „den eenigen onfeilbaren Meester", dit ten minste nog aangenomen, dat Hij zelf wel beter wist dan zijne tijdgenooten, doch in zijne uitdrukkingen zich naar hunne „vatbaarheid en behoeften" schikte. Deze onderstelling voldoet aan de behoefte der onderstellers, die slechts begeeren te verkrijgen, dat Jesus' leer niet „verbindend zij voor alle volgende geslachten"; ook, gelijk wij reeds te kennen gaven, is ze zooveel mogelijk berekend naar de vatbaarheid van christelijke, oppervlakkig luisterende ooren. Zeer te betwijfelen is het, of de heer S. althans deze schijnbare eer den Zone Gods nog laat.

Schleyermacher althans, dien hij, gelijk men weet, pleegt te volgen, geeft genoeg te kennen, dat, volgens hem, Jesus niet enkel *sprak* als zijne tijdgenooten, maar ook *dacht*, dat Hij, om maar het woord te noemen, met zijne dwalende tijdgenooten eenigermate *dwaalde*. „Tot de zui-„vere Geschichtlichkeit (in tegenstelling van zijne „Urbild-lichkeit") van den persoon des Verlossers behoort ook „dit, dat Hij zich slechts in zekere gelijkheid met zijne „omgeving, mitsdien in 't algemeen volksthümlich (over-„eenkomstig zijnen landaard) kon ontwikkelen. Want daar „zin en verstand slechts uit deze Hem omgevende wereld „gevoed werden, en ook zijne vrije (d. i. spontane) zelf-„werkzaamheid in deze heur bepaalde plaats had, zoo „kon ook zijn Godsbewustzijn, hoe oorspronkelijk ook „deszelfs kracht zij, zich toch slechts uitdrukken en mede-„deelen in voorstellingen, welke Hij zich uit dit gebied „had toegeëigend en in handelingen, welke (in dit gebied) „naar hare mogelijkheid waren vooruitbeschikt" [1]). Ne-

[1]) *Der Chr. Glaube*, II, 35—36.

derduitsch wil dit zeggen: Jesus dacht en sprak en handelde als een volkomen jood van dien tijd, naar landswijze; zelfs „zijn Godsbewustzijn", of wel „de waarheid Gods" (gelijk de heer Scholten het uitdrukt) dacht Hij en sprak Hij op zijn joodsch; Hij kon niet anders, want Hij wist niet beter. Wat volgt hieruit? Wat wij zoo even zeiden. Aangezien Jesus' „zin en verstand slechts uit de Hem omgevende wereld gevoed werden", aangezien de Hem omgevende joodsche wereld in menig opzigt met valsche voorstellingen en dwaalbegrippen behebt was, moest Hij deze valsche voorstellingen en dwaalbegrippen deelen, en in zoo verre werkelijk dwalen. Dit wordt dan ook door „den grooten man" ondubbelzinnig, ofschoon als voegelijk was, in 't voorbijgaan, ingewilligd, bl. 81. Het zonderlingst is, dat hij eerst Jesus' onfeilbaarheid leeraart. „Christus kan noch zelf werkelijke dwaling voortge-„bragt, noch ook anderer dwaling met werkelijke over-„tuiging en als welverworven waarheid in zich opgenomen „hebben; en het is niet eens noodig, dit tot het gebied „van zijn eigenlijk beroep te beperken" — edoch nu komt de linker nemen wat de regter gaf; hij laat onmiddellijk volgen: „Slechts moet het onderscheid vastgehouden worden tusschen „opnemen en voortplanten van voorstellin-„gen, welker bepaalde vertegenwoordigers en voorstanders „anderen zijn, weshalve men zich noch in onderzoek daar-„omtrent begeeft, noch eenige verantwoordelijkheid er voor „op zich neemt — en tusschen velling (Abschlieszung) „van een oordeel, dat steeds eenigermate op de handel-„wijze invloed oefent". Wij laten nu daar, of en in hoe verre deze onderscheiding werkelijk den aangegeven grond heeft — dien ze echter niet heeft — maar wat hiermede beweerd wordt, is tamelijk tastbaar: onze Heer dacht als

zijne joodsche tijdgenooten, en dwaalde diensvolgens, objectief, veelzins, maar 't was een onschadelijk en onschuldig dwalen, dat niet in Hem zelven zijnen oorsprong had. Aldus wijlen de Berlijnsche hoogleeraar.

Dat zijne denkwijs ook betrekkelijk dit vraagstuk haar getrouwen weêrklank vond te Leyden, mogen wij, vooraf, bijkans als zeker vaststellen. De heer S. heeft het, wel is waar, ontijdig geacht, zijn gevoelen aangaande dit voor christelijke lezers zoo teêre punt opzettelijk te uiten, maar van een wenk te geven, kon hij kwalijk voorbij. Hij betoogt D. II, H. IX, dat er geen eeuwige en eigenlijke hel kan zijn; zeer naïef merkt hij (bl. 427) aan, dat er „op exegetisch terrein bezwaren bestaan" tegen zijne onderstelling, vermits de Heer zelf in het Evangelie zeer duidelijk en nadrukkelijk de hel met haren aankleve leert.

Hij hecht er, natuurlijk, aan, niet openlijk strijd te voeren met den goddelijken Meester; daarom brengt hij Diens woorden op de folterbank eenen allergeweldigste exegese, indachtig misschien ook hier het woord des Berlijnschen Meesters, dat men, om beterswille, in de uitlegging der H. Schrift wel eens „wissentlich künsteln" mag. Intusschen levert deze operatie niet geheel het begeerde resultaat: Jesus' stem blijft tegen den helloochenaar klinken. Deze wordt ongeduldig, en hoe noode misschien anders, hij ziet zich tot den genadeslag genoodzaakt: „*Eeuwig leven* en *eeuwige pijn* zijn de gewone „termen, waarmede in het Joodsche spraakgebruik over „*de toekomstige wereld* gesproken werd, en waarvan zich „elk, die over het onderwerp verstaanbaar wilde spreken, „noodzakelijk bedienen moest. Ook Jesus moest der„halve de Joodsche terminologie bezigen, evenzeer als „sommige Joodsche beelden en voorstellingen, al koes-

„terde Hij omtrent den toekomstigen staat niet dezelfde „begrippen als zijne tijdgenooten" [1]). Tot die „Joodsche beelden en voorstellingen" brengt de heer Scholten in eene aanteekening hetgeen de Verlosser leert „Matth. V, 29—30; Luc. XVI, 22 verv. Matth. XXV, 41 verv. Marc. IX, 48" niet slechts van het helsche „vuur, dat nimmer wordt geblusscht", van „den worm, die nimmer sterft", maar ook van „engelen", van „duivelen", enz. Of de Heer ook dacht als zijne tijdgenooten, laten deze woorden des hoogleeraars onbeslist; bl. 434 echter uit hij zich deswege in bewoordingen, die den discipel van Schleyermacher, in ons oog althans, duidelijk verraden. Daar zegt hij, dat „wij mogen aannemen, dat „Jesus, schoon Hij zich soms van dualistisch klinkende „uitdrukkingen bediende, echter het dualisme [2]) als eind- „resultaat der wereldontwikkeling niet vastgesteld heeft." Ziet gij: Jesus heeft niet vastgesteld, dat er eene hel is; Hij sprak wel, en dacht waarschijnlijk ook in dien zin, maar het was geen „oordeelvelling", geen „Abschliesszung eines Urtheils"; de hel was eene joodsche voorstelling, „waaromtrent Hij in geen onderzoek trad, noch eenige verantwoordelijkheid op zich nam", zou „de groote man" gezegd hebben.

Alzoo de Heer Jesus dwaalde met zijne tijdgenooten, niet met vaste overtuiging, onschuldig, onschadelijk, maar Hij dwaalde. Eene ijselijke godslastering voor elk christelijk

---

1) Ald. 430.

2) Men ziet, dat de heer S. zelf geen behoefte gevoelt om de algemeene terminologie, ook zijner tijdgenooten, te bezigen. Het christelijk Monotheïsme, dat eene eeuwige hel naast een eeuwigen hemel aanneemt, belieft hij te brandmerken met den naam van „Dualisme".

oor, maar eene, men moet het erkennen, wel beschouwd, nog min ijselijke godslastering, dan die den Heer doet spreken als zijne tijdgenooten, tegen beter weten aan, niet alleen *zonder*, maar *tegen* eigen overtuiging. Schleyermacher en de zijnen maken van Gods Zoon een gullen, goeden, eenvoudig dwalenden Jood; de Groningers maken van Hem een sluwen valschaard. Want dat is het werk eens valschaards, eene „terminologie te bezigen, beelden en voorstellingen", welke men kent, niet slechts als niet overeenkomstig met de *werkelijkheid*, maar als strijdig met de *waarheid*. Als de Heer in staat was, om, terwijl Hij zich voor een van God gezonden, door God geïnspireerden Leeraar uitgaf, van eene hel te spreken, van engelen, van duivelen, enz., waarvan Hij de overtuiging had dat ze niet bestonden, ja, dan moge een goddelooze ichter, van Jesus en Judas sprekend, vragen:

Wer ist der gröszte Judas hier?"

Overigens zijn dwalingen, volgens de heeren Schleyermacher, Scholten en huns gelijken, inderdaad niets anders dan wat de heer S. boven noemde: „tijdelijke vormen". Eigenlijk gezegde *dwaling* is er zoo min als eigenlijk gezegde *zonde;* er is slechts *onvolkomenheid*, en deze noodzakelijk aan al het eindige, „bijzondere", eigen. Inzonderheid aangaande „de waarheid Gods" is geen ware dwaling mogelijk, maar slechts gebrekkige voorstelling, onjuist begrip of denkbeeld. En waarom is aangaande „de waarheid Gods" geen ware dwaling mogelijk? De pantheïstische reden hiervan is zeer eenvoudig: de waarheid Gods is een bewustzijn, eene innerlijke gewaarwording, welke den mensch is aangeboren; de waarheid Gods is het Godsbewustzijn, dat een is met het zelfbewustzijn; de mensch kent God, als hij zijn *ik*, zich zelven kent,

want de mensch behoort tot het goddelijk wezen. De mensch kan derhalve „de waarheid Gods" niet verliezen: ze staat „onuitwischbaar geschreven op de tafelen van zijn hart"; doch hare uitdrukking, de voorstellingen, de denkbeelden, de begrippen van de waarheid Gods blijven altijd onvolkomen — gelijk het hoogste wezen zich in het bijzondere telkens op nieuwe, andere, maar nooit volkomen wijze uitdrukt — een eeuwige Proteus.

Uit dien hoofde kan de pantheïst in Jesus' leer geen „onveranderlijken leervorm, die als zoodanig verbindend „zijn zou voor alle volgende geslachten", d. i. geen voor alle tijden geldig, bepaald leerstelsel huldigen; uit dien hoofde geen *gezag* aan Jesus' leere toekennen. Hoe zou, inderdaad, een pantheïst verbindend, geloofbeheerschend „uitwendig gezag" erkennen? Geen gezag is waar geen God is, die persoon is. Geen gezag behoeft men, waar men zelf één is met de „waarheid Gods", waar men zelf is „het inwendig gezag der waarheid".

De hoogleeraar beweerde boven, dat „het Protestantisme in oorsprong en beginsel tegen het gezag, tegen het autoriteits-geloof gekant is". In oorsprong, misschien ja, in beginsel, stellig neen. Men erkende, men overdreef het autoriteitsgeloof in beginsel, maar men verwierp het praktiesch. Men huldigde de goddelijke autoriteit van den Heer en zijne Apostelen — de heerschappij der letter — men braveerde de goddelijke autoriteit in de Kerk des Heeren voortlevend bij de opvolgers der Apostelen. Neen, voor stelselmatige verwerping van verbindend, geloofbeheerschend gezag waren de Hervormers nog niet rijp; men was nog te veel Katholiek, nog te veel Christen, nog te veel, want dit was genoeg, theïst.

Inderdaad, Theïsme, d. i. geloof aan een God die

persoon is, en „autoriteits geloof" veronderstellen elkander wederkeerig, en stelselmatige verwerping van verbindend gezag kan men niet dan pantheïstiesch handhaven. De persoonlijke zelfbewuste waarheid is noodzakelijk autoriteit, en kan hare autoriteit niet afleggen, al konde zij dit willen. Zij deelt hare autoriteit mede, aan wie zij zich zelve mededeelt. Wie dus in beginsel de autoriteit loochent, die loochent de zelfbewuste, persoonlijke waarheid, d. i. hij doodt den levenden God.

Zeker, er zijn thans vele Protestanten, die het autoriteisbeginsel verwerpende, geen belijdenis doen van Pantheïsme; men denke slechts aan onze Groninger school; er is naauwelijks eene „beschouwingwijze" uit te denken, welke minder naar Pantheïsme zou gelijken. Maar dit strijdt niet met onze bewering; wij zeggen niet, dat allen, die het autoriteitsgeloof wraken, pantheïsten, bewuste pantheïsten zijn: wij zeggen, dat zij de stelselmatige verwerping van alle autoriteit niet dan pantheïstiesch kunnen handhaven. Wat de Groninger school betreft, hoe vreemd het welligt klinke, maar van pantheïstische strekking pleit haar niemand vrij, die een weinig door de oppervlakte heen dringt. Gewis, zij erkent een God, die persoon is, zij erkent, nevens God andere ware personen; maar onmiskenbaar is haar streven, God zoo min mogelijk als persoon te doen uitkomen, Hem zoo veel mogelijk van het tooneel te dringen. Zij plaatst hem buiten alle onmiddelijke aanraking met den mensch; zij wil van geen intieme vereeniging des menschen met God, noch hier door genade-invloed, noch namaals door aanschouwing, weten; en van geene andere openbaring Gods, dan eene sprakelooze, stomme, onpersoonlijke; zij stelt tusschen God en onze rede de natuur en onze rede zelve. Voorwaar, zulk een God kan zich op den duur

niet staande houden; de menschelijke rede kan Hem missen, en zich, pantheïstiesch, met zich zelve vergenoegen.

Ons, Katholieken, gelijkt het vaak raadselachtig, hoe het zijn kan, dat men zoo, wij zouden bijkans zeggen, kinderachtig schuw is van „autoriteitsgeloof". 't Is, als moest voor dat autoriteitsgeloof de adem des geestes — eigen, vrije overtuiging — uitvaren; zulk een doodelijken angst jaagt het woord in de gemoederen. Menigeen zelfs weet autoriteit van uiterlijken dwang niet wel te onderscheiden. De heer S. is, naar het schijnt, van dezen. Och of men zich eenige oogenblikken Katholiek gevoelen konde, om eens de proef te nemen van dat „geestdoodend, „levenblusschend" autoriteitsgeloof! Of men eens de zoete overtuiging smaken konde, waarop dat autoriteitsgeloof berust, welke dat autoriteitsgeloof inboezemt, opwekt! Of men de zalige vrijheid eens ervaren konde, welke de geest geniet in de gelukkige boeijen die hij kust! Gewis, dat men die boeijen niet meer geslaakt zou wenschen, welke eigen overtuiging, door Gods genade voorgekomen en geholpen, aan het levend gezag der Kerk verbinden, Gods inwendige aan Gods uiterlijke openbaring.

De heer S., bevrijd van dit autoriteits-geloof, geniet, uit de bron zijner eigen abstracte autoriteit, het zoet geluk van eeuwigen en algemeenen twijfel: hij gevoelt zich afhankelijk, gevoelt zich zondig en toch regtvaardig; dat is alles, wat hij met zekerheid meent te weten. Daarbij kan hij den historischen Christus geheel en al ontberen, en ontbeert Hem gaarne, uit vrees, dat deze Christus, aangenomen zijnde, autoriteitsgeloof zou medebrengen, mitsgaders „een onveranderlijken leervorm", een bepaald leerstelsel, van autoriteit niet scheidbaar.

(*Het slot in een volgend nummer.*)

AFORISMEN OVER DE GESCHIEDENIS.

(INGEZONDEN.)

---

1. De geschiedenis der waereld is, wat oorsprong en doel betreft, de geschiedenis van het Godsrijk op aarde, dat is: van de Kerk, die voorbereidend aanving in het Paradijs, die heerlijk voltooid staat door en in het vleesch geworden Woord des Vaders, en die thans de gantsche waereld omsluit en beheerscht tot het einde der eeuwen. Daar bestaat ook nog een hemelsch gewest van dat Godsrijk: maar daarheên kan de menschelijke geest niet doordringen; geen oog heeft het gezien, geen oor gehoord, 't is nooit in 's menschen binnenste opgekomen, wat geheimen dáár geschieden, waar zalige geesten de maatschappij deelen van den God, die één en drievuldig, heilig, liefde is: 't is ons gegeven, by de fakkel des geloofs, slechts van verre en als in een spiegel terug-gekaatst, iets daarvan te aanschouwen. Doch de stichting van dat Godsrijk op aarde, zijne vestiging in den mensch, zijn voortdurend bestaan, zijn strijd met het rijk van Satan, zijne volmaking in en door Jezus Christus, — ziedaar wat onder het bereik van 's menschen geest ligt, ziedaar wat de geschiedenis der waereld levert.

2. De geschiedenis der waereld is daarom de geschiedenis van den mensch, in betrekking tot dat Godsrijk op aarde, van den mensch, om wien alles zich hier beneden, als om zijn middenpunt, beweegt, naar wien alles,

als zijn nader doel, heênstreeft; van den mensch, heilig en rechtvaardig uit de hand des Scheppers voortgekomen, maar door een noodlottigen val aan de zonde, het lijden en den dood onderhevig geworden; van den mensch, die bestemd is eenmaal tot het hemelsche gewest van het groote Godsrijk over-te-gaan, en daarom immer zonder toeven zich naar dien overgangs-stond voortspoedt; — altijd onderworpen aan den wil van God, die hem geleidt volgends de diepte zijner barmhartigheid; maar ook altijd vry door zijn eigen wil, om in eeuwigheid de liefde des Heeren te loven of door eene gerechte straf de rechtvaardigheid Gods te verkondigen.

3. De geschiedenis der waereld is dus niets anders dan de geschiedenis van den strijd, die op aarde geleverd wordt, in en door den mensch, tusschen het rijk van God en het rijk van Satan; een strijd, die is aangevangen in het Paradijs, en niet zal eindigen voor den ondergang der waereld; een strijd, waarin de mensch, waarin de volken zich ter rechter- of ter linkerzijde scharen, om onder de kruisbanier van Jezus Christus te zegevieren, of onder de legerdrommen van Satan overwonnen te worden.

4. Zoo ge de waereldgeschiedenis verlangt te kennen, te begrijpen en te verklaren, begin dan met u zelven te bestudeeren. Hy alleen, die tracht zijn eigen bestaan te leeren kennen, de werking Gods op zijne ziel voor zooveel het den eindigen mensch gegeven is, te begrijpen, de diepe verborgenheden van zijn eigen hart op-te-sporen, en zijne eigene daden zoekt te verklaren; dat wil zeggen: die door het geloof de wording, de herstelling, de volmaking en de beleving van het Godsrijk in zijn eigen persoon tracht te leeren kennen, — hy alleen zal in staat zijn de waereldgeschiedenis te begrijpen en te verklaren.

5. Houdt de mensch zijne blikken gevestigd alleen op de gebeurtenissen, en bestudeert hy hare wording, hare verbinding en haar gevolg in den tijd en in de waereldruimte; neemt hy die gebeurtenissen aan, slechts zooals zy zich voordoen, en maakt hy, om zoo te spreken, alleen maar haar afkomst en geslachtslijst op, dan staat hy op de eerste trede en is een *geschiedkundige*.

6. Maar hy kan verder gaan en trachten de oorzaken te doorgronden, die de gebeurtenissen hebben voortgebracht. Dan klimt hy van de natuur tot God, en daalt weder van God tot den mensch. Hy vraagt en onderzoekt naar de eeuwige gedachten des Albestuurders en naar de veranderlijke gedachten van den menschlijken geest; hy tracht te peilen de twee diepste diepten, die in de waereld bestaan, namentlijk: die der goddelijke liefde en die des menschlijken wils, en zoekt naar het aandeel, dat beiden hebben genomen in alles wat geschiedt. Hy beschouwt daarby de zedelijkheid der gebeurtenissen, of hare verhouding tot het menschlijk geweten en tot de godlijke wet; strekt zijn onderzoek uit tot de natuur, die met een naauwen band aan de bovennatuur is vastgehecht, tot de ontwikkeling en de eigenaartigheid der volken, met een woord: tot alles wat invloed kan geoefend hebben op 'tgeen de geschiedenis verhaalt, of daarmede in naauwe betrekking kan staan. Dan is hy niet bloot *geschiedkundige*, maar ook *wijsgeer*.

7. Hy zal evenwel nog hooger klimmen en de grenzen van het oneindige naderen, wanneer hy zich met eene heilige vermetelheid in de waereld der ideën werpt; in die onzichtbare waereld, die over de waereld der feiten is uitgespannen, als de hemel over de aarde. Dan kent hy de *mystiek* der historie. En deze wetenschap bestaat

dáárin, dat men de idee uit het feit haalt, dat daaraan als symbool, vaak als mythe dient; dat men de feiten vertolkt in die verhevene en tooverachtige taal, die verstaan wordt slechts door hen, wier gedachten zich dikmaals onderhouden met die van God.

8. 't Is de heilige Paulus, die ons nog hooger opvoert en de *theologie* der historie doet kennen, wanneer hy het doel en het einde der geschiedenis in het ongeschapen Woord des Vaders beschouwt. Met arendsvleugelen doorklieft hy den gezichteinder des menschlijken geestes en geeft *het doel* der historie aan, met de woorden: „*alles voor de uitverkorenen*"; — *den* form der historie: „*de opbouw van het lichaam van Christus*"; — *de ontwikkeling* der historie: „*het grooter worden in God*"; — de *historische tijd*: „*door het geloof begrijpen wy dat de eeuwen door het Woord van God geschapen zijn, opdat zy ons van onzichtbaar — zichtbaar worden zonden*"; — en dan besluit hy met het einddoel van alles aan-te-geven: „*de glorie van God*". Dat zijn voorzeker geheimen en diepe geheimen, die moeten beschouwd worden met den geest in het geloof, met het hart in de liefde, met de ziel in het gebed, want hier heerscht een onmetelijk licht....

9. Daar zijn twee hoogten, waarop hy, die de geschiedenis wil kennen, zich stellen moet, om den gantschen loop der historie te overschouwen: zy zijn Eden en Golgotha. Van Eden ziet hy al de hartstochten, de driften, de kwade neigingen der gevallen aardbewoners als in een maalstroom woelen; en zijn blik kan het spoor hunner misdrijven volgen tot aan die heilloze plaats, waar zy noodzakelijk heênleiden. Van Golgothaas kruin ziet hy de heilige verlangens en begeerten, de zalige hoop en het vertrouwen, de deugden, de goede werken,

de opofferingen der verloste zielen naar God — hun einde en doel — opklimmen; en met zijn verhelderd oog het schitterend spoor volgend, dat zij in hunne hemelvlucht nalaten, kan hy de eerste stralen der eeuwige glorie ontdekken.

10. De Calvarieberg is de rechte plaats om de daden der stervelingen te beoordeelen, want hij schenkt den geest den wijdsten horizont en aan het hart het verhevenste verbindingspunt.

Dáár hebben zich de Rechtvaardigheid en de Barmhartigheid ontmoet en elkaâr de vredekus gegeven; dáár verheft zich het kruis, waarom de volken de aarde zich scharen, om hunne zonden te wasschen in het bloed des Lams, om deugd, welvaart en geluk van den boom des levens te plukken. De oude waereld trekt daar heên, om op dien berg hare beteekenis en haar einde te vinden; de nieuwe waereld gaat van daar uit, als het rijk van geest en waarheid, waarin de Christus zelf leeft en heerscht. En in zóó verre beide waerelden zich van dien kruisboom verwijderen, zijn zy schuldig; en naar mate zy zich vaster daaraan hechten, deelen zy den vrede en de grootheid van Hem, die dood en hel heeft overwonnen.

11. In de oude waereld bezaten de volken minder duurzaamheid en waren scherper van elkander gescheiden. Vele en verschillende volken ontstonden en vergingen, omdat zy niet opwaarts streefden naar den berg des levens; alleen de Joden, onder de onmiddelijke leiding van Jehova, bleven bestaan, omdat zy het zaad in zich droegen van Hem, die eenmaal den kop van het Serpent zou vertreden. Maar in de nieuwe waereld is het slechts één groot volk — de Christenheid, dat Golgotha als zijn geboortegrond begroet, dat door de liefde-armen van het kruis,

als door een onverbreekbaren band, wordt zaâmgevat, dat één en onverdeelbaar is als zijn verheerlijkte Koning, dat eene eeuwige bron van leven in zich draagt, en daarom van de aarde niet zal verdwijnen, dan om naar de gewesten des hemels te verhuizen, en dáár zijn godlijken Stichter te aanbidden, te loven en te verheerlijken.

12. God is de groote beweger der historie, haar eerste oorzaak. Hy heeft de geschiedenis der waereld begonnen, toen zijn scheppende hand het heelal vormde, en zijn bevruchtende geest over de aarde zweefde; en Hy voert die geschiedenis met kracht en liefde tot haar eindpaal, waar de tijd zich in de eeuwigheid verliezen zal. Maar, ofschoon niemant zijne kracht kan wederstaan, wanneer die alvermogend werkt, noch zijne liefde dooven, die oneindig is, Hy werkt in en door den mensch, die een vryen wil bezit en nooit noodzakelijk handelen moet. Hy speelt met de raadslagen en ondernemingen der menschen en dwingt zelfs het kwaad mede-te-werken met het goed ter vervulling zijner eeuwige plannen, maar laat immer de vryheid des menschen ongeschonden.

13. Daarom is de mensch, het beeld des Scheppers, de andere beweger der historie, haar tweede oorzaak. Naast de glorie van God, is eigen geluk zijn doel; en met verstand en vryen wil beschonken, heeft hy de zending van de eeuwige en onveranderlijke plannen der voorzienigheid te verwezenlijken. Hy kan ze tegenstreven maar niet veranderen, en zal, ten laatste, wetend of onwetend, willens of onwillens, altoos aan hunne vervulling hebben medegewerkt.

14. Satan, de vader van het kwaad, is geen beweger, geen oirzaak der geschiedenis; hy kan slechts bekoren, niet doen, in de eigenlijke beteekenis des woords. De

mensch echter heeft het in zijne macht van Satan in en door zich te doen werken, en alzoo hem deel te geven aan de historie der waereld. Maar het zy nogmaals herhaald: de vorst van het kwaad moge de plannen Gods weêrstreven en den mensch buiten de door God gestelde orde doen handelen: — hy zal daarom niet verhinderen, dat de eeuwige raadsbesluiten Gods vervuld worden.

15. De geschiedenis stelt zich saâm uit feiten, die elkaâr opvolgen of vergezellen in de waereldruimte of in den tijd. En die feiten worden voortgebracht door natuurlijke, geestelijke en zedelijke oirzaken; zy zijn de uitdrukking van een idee, die in hen blijft en leeft, als het sap in den boom, en zy loopen samen tot één algemeen doel, dat hen onweêrstaanbaar trekt. Ieder feit heeft eene geestlijke oirzaak in de gedachte van God of in die van den mensch; eene natuurlijke oirzaak in den invloed der uiterlijke waereld; eene zedelijke oirzaak in den wil en het geweten des menschen, en eene gevolglijke oirzaak in een vroeger feit. Het Noodlot bestaat niet; het toeval noemen wy de werking van vrye oirzaken.

16. Meestal schijnt het de mensch te zijn, die met zijne hartstochten en kennissen, met zijne deugden en misdrijven de historie maakt. Hy berekent en maakt plannen, hy werkt en zwoegt en brengt groote gebeurtenissen voort. En dan aanschouwt hy niet zelden met behagen zijn werk en verhoovaardigt er zich over; dan meent hy de geschiedenis by de hand te kunnen vatten en op zijne armen te dragen, om haar te leiden, waar hij wil. Maar dan ook spoedig ziet hij zijne macht te kort schieten: want moet de geschiedenis van een tijdvak in een ander overgaan, of ontmoet zij onder wege een diepen afgrond, moet er een nieuwe staats- of regerings-

vorm voortgebracht worden, dan ontbreekt hem de scheppingskracht, die alleen aan God eigen is; en alles, wat hy vermag, is zich te laten leiden door de vele en verschillende tijdsomstandigheden, die door den Heer der volken zijn voorbereid. Dan schijnt het God zelf te zijn, die de geschiedenis maakt, en haar hoofd onder zijne schreden nederbuigt.

17. Soms ziet men de hartstochten der menschen in hevige beweging, men spreekt en schrijft, men trekt van den noordpool tot den zuidpool, van den opgang der zon tot haren ondergang; de natiën trekken tegen elkaâr ten bloedigen strijd; de volken vervullen de aarde met hun geroep: — en het is alsof de dingen der aarde onbeweeglijk blijven; de historie schijnt als aan dezelfde plaats vastgenageld, God zwijgt. Op een anderen tijd weder zoû men zeggen dat de menschen niets doen, en toch gebeuren er groote dingen; 't is of een diepe slaap is nedergedaald over al wat leven ontving, en dat de mensch geen deel heeft aan al wat op aarde geschiedt.

18. Dit is het geheim der eeuwige Voorzienigheid en der godlijke Liefde. Haar oog waakt over de waereld, hare hand bestuurt het heelal. De mensch graaft slechts eene bedding voor den stroom der historie, terwijl God er de wateren van leidt, en zijn loop regelt. En van daar dat vele gebeurtenissen tot een ander einde voeren, dan de mensch bedoelde, en dat hy zich vaak in eene waereld van ideën en feiten terug-vindt, waarvan hy meende te zijn uitgegaan en voor altijd verwijderd. Van daar dat de grootste en gewichtigste gebeurtenissen zulke nietige en onopgemerkte oirzaken kunnen hebben, en dat de machtigste oirzaken dikmaals zonder gevolg blijven.

15. God doet het goede en laat het kwade toe. Maar

als het kwaad op de waereld gedaan is, dan voert Hy het tot het goed terug, langs duizende wegen en kanalen, die soms zóó duister en verborgen zijn, dat de menschen zijne voorzienigheid en liefde niet kunnen volgen. Maar die terugvoering tot het goed vraagt dikwerf langen tijd: en ziedaar wat de gang der historie tegenhoudt en vertraagt.

20. Den deugdzamen helpt alles ten goede: en daarom gaan de deugdzame volken snel vooruit. Zy gaan een rechten weg, en God drijft hen voort; zy vereenigen zich met den Steller der orde, en worden begunstigd door de natuur, dat wil zeggen: door het geheel der dingen, die de dienaren zijn der Godheid. Dan bezitten hunne daden iets goddelijks; zy zijn zacht en tevens overheerschend; zij doen geen geweld aan, maar kunnen ook niet worden tegengestreefd. Maar de bedorven natiën vorderen slechts langzaam, omdat zy niet het pad der voorzienigheid bewandelen, waarop God hen wil leiden. Vruchteloos worstelen zy tegen de macht des Heeren, en zijn onmachtig alleen omdat zy *zijne* hand hebben losgelaten. Men merke hier echter op, dat eenige ondergeschikte omstandigheden deze orde der historie soms kunnen vertragen, of voor het oog der menschen verbergen.

21. Die deze dingen begrijpt en gestadig voor zijnen geest houdt, hy zal de historie der wereld begrijpen. Maar hy die ze verwerpt, omdat hij God en de Kerk voor niets telt in het leven van den mensch, dat is: van den burger, van de gezinnen, van de maatschappy; omdat God niet meer het beginsel, en de hemel niet meer het doel van alles by hem is, — hij zal de geschiedenis aan de aarde vasthechten, als de plant aan

den grond. Hij zal op iedere bladzijde harer gedenkboeken talloze onverklaarbare dingen ontmoeten, en de beweging der historie, noch hare duizendvoudige wisselvalligheden begrijpen; hy bezit den sleutel der gebeurtenissen niet, en zal nooit de geheimzinnige poorten der eind-gevolgen kunnen openen.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE KERKEDAG TE BERLIJN.

Op denzelfden tijd dat in de keizerlijke hoofdstad van Oostenrijk (van 19—23 September) de algemeene vergadering der Katholieke Vereenigingen van Duitschland gehouden werd, kwamen ook de afgevaardigden voor den Protestantschen *Kerkedag* in Pruissens koninklijke hoofdstad bijeen. Hier gelijk daar waren een groot aantal belangstellende leden opgekomen [1]). Terwijl men te Weenen door de magt van het ééne geloof, en door den gemeenzamen band der Katholieke liefde in de Keizersburg vereenigd nederzat, geheel zeker van 't bezit der waarheid, maar ter onderlinge opwekking en beraadslaging, om aller één geloof in de hoogst en meest mogelijke werken der liefde krachtdadig te doen uitschijnen, was het daarentegen te Berlijn, alweder gelijk altoos, te midden van de eeuwige Protestantsche onzekerheid en oneenigheid een zoeken en vragen naar eenig middel, om de in duizend sekten uiteenvallende Protestanten tot eenige zamenstemming te brengen. De koning zelf (die een groot aantal der Kerkedags-leden aan zijne tafel noodigde) nam deel aan den gang der verhandelingen, welke door hem eens in persoon en door bijkans al de ministers werden bijgewoond. De houding der vergadering was tegenover de Katholieke Kerk opmerkelijk, en uitdrukkingen als welke het vorig jaar te Bremen zoo diep moesten grieven, kwamen ditmaal, zoo men den uitval van den Keulschen advokaat Tessmar daarlaat, niet voor. Aan goede voorslagen, goeden wil en het streven om goede aan de Katholieke Kerk ontleende inrigtingen weder in 't leven te roepen,

[1]) Eenige berigten spreken van 1800, andere van meer dan 2000 leden welke op den Kerkedag tegenwoordig waren.

of te bevorderen, ontbrak het niet. Is dat streven prijzenswaard, het moet weêr daarentegen in den hoogsten graad bevreemden, dat de vergadering met zulk eene ligtvaardigheid omtrent de vraag aangaande de verhouding der verschillende belijdenissen en sekten onder de Protestanten, zich in het besluit vereenigde, om al die verschillende meeningen te laten blijven, en elkander desniettegenstaande op grond der geheel of ten deele, in waarheid of in schijn aangenomen Augsburgsche Confessie als één gemeenschap te beschouwen! Waar toch diepe godsdienstige ernst en het bewustzijn bestaat, dat het hier om *geopenbaarde*, *goddelijke* waarheden, ja om het eeuwig zieleheil door 't geloof aan die waarheden te doen is, daar kan men onmogelijk al die tegenstellingen die op velerlei wijze zich onderling regtstreeks uitsluiten, rustig naast elkander laten bestaan. Is b. v. Luthers gevoelen over het Avondmaal tegenover dat van Calvijn of zelfs van Zwingli eene onbeduidendheid, om van andere geschilpunten niet te spreken! „Over 't geheel — zoo merkt hier *der Katholik* aan — lijdt de waarheid op die wijze schade; immers — geheel nog daargelaten, dat al deze meeningen de objectieve waarheid missen — wordt slechts met zulk een doen de geest van oppervlakkigheid, gedachteloosheid en onverschilligheid jegens al wat hooger en geestelijk is, jammerlijk gevoed, en is dit niet het grootste ongeluk dat den mensch treffen kan?" — Hoe weinig dan ook die maatregel de verdeelde geesten bevredigen en vereenigen kon, blijkt uit de duizenden stemmen, die er van alle zijden tegen het besluit van den Berlijnschen *Kerkedag* zijn opgegaan.

Tot hiertoe hadden we voor eenige weken geschreven en waren toen niet van plan, een eenigzins breed verslag over dat soort van Protestantsch concilie te geven, toen ons de laatste aflevering der Luiksche *Revue des Revues* en tegelijk het November- en December-nummer van *Ernst en Vrede* in handen kwamen. In eerstgenoemd maandschrift vonden we een vrij uitvoerig verslag dier vergadering, uit goede Duitsche bronnen geput en van menige juiste aanmerking begeleid; in dit laatste eene lofrede op die bijeenkomst, aan de pen van Ds. J. J. van Oosterzee ontvloeid. We hebben uit het eerste slechts eenige bladzijden over te nemen, om de grootspraak des laatsten te beschamen. De *Revue des Revues* laat het verslag zelf van eenige opmerkingen voorafgaan, waarin we eene

voorname reden van dat *Kerkedag*-houden vinden aangegeven, en die we, met een enkele inkorting of toevoeging, laten volgen.

Door de pantheïstische leeringen, van de hoogte der leerstoelen aan de Duitsche universiteiten verkondigd, was het met de Protestantsche geestelijkheid zooverre gekomen, dat zij met minachting alle stellige leerstukken van 't Christendom verwierp, en het grofste naturalisme huldigde. Men kan daaruit afleiden, wat het geloof van 't volk moest zijn. Te vergeefs hebben de regeringen die uitspattingen pogen te keeren; de zucht naar onafhankelijkheid was van 't godsdienstig terrein reeds op het politieke overgeslagen; de heftigste verkondigers der demagogie waren onder het predikantendom. De geheime genootschappen en inzonderheid de vrijmetselaars-loges hadden geen verklaarder en vuriger leden dan de bedienaren der Evangelische Kerk.

Zie hier hoe een beroemd publicist het gedrag der Protestantsche geestelijkheid in Duitschland schetst:

„De eerste oorzaak van den noodlottigen toestand der Protestantsche godsdienst in Duitschland ligt in 't gebrek aan geloof. Dat resultaat moet aan de Vrijmetselarij worden toegeschreven, die niet ophoudt te verklaren, dat de leerstellingen der Christelijke Kerk geen goddelijke openbaringen zijn. In de symbolen harer loges predikt zij eene afschuwelijke leer, een monsterachtig mengsel van wijsbegeerte, Jodendom en Christendom, dat zich allerlaatst in het stuitendst deïsme oplost. *De Protestantsche geestelijkheid behoort grootendeels tot de ingewijden.* De Protestantsche kerkdienst wordt uitgeoefend door mannen, die niet eens aan de goddelijkheid hunner zending gelooven, daar zij in de loges het deïsme belijden. Is 't dan nog te verwonderen, dat zulk soort van priesters zoo weinig ijver toonen in 't waarnemen eener bediening, die voor hen slechts een middel is van bestaan? Is het te verwonderen, dat zij sedert een menschenleeftijd niet meer aan ziek- noch sterfbed verschijnen, en niet de minste zorg voor hunne schapen hebben? Is het te verwonderen, dat zij zoo onverschillig zijn voor het schoonste en belangrijkste deel hunner bediening? Zouden ook soms de hun toevertrouwde geloovigen *ongewijden* voor hen wezen?... Als de priesters te hoog wanen te zijn, om wat men de ligtgelooovigheid van 't publiek noemt te deelen, als zij in de uitoefening hunner be-

diening het geloof leeren loochenen en begekken, dan moet men een volk wel zien ontaarden en tot de barbaarschheid terugkeeren. "

Dit laatste woord van Eckert, die protestant en advokaat te Dresden is, brengt ons op de zedelijkheid van 't Protestantsche volk. Droevig zijn de klagten, daarover ter laatste synode door von Kapff uitgebragt. De uittreksels die volgen zijn uit het Protestantsche *Volksblatt für Stadt und Land* van Halle overgenomen. "De vader — zoo leest men daar — neemt zijn zoon van naauw elf jaren met zich meê naar de kroeg, en leert hem zijne troostelooze moeder met voeten te treden. De werkman, die bij de keuze eener echtgenoote slechts het belang heeft geraadpleegd, verklaart na drie weken zamenwonens aan zijn vrouw, dat de plaats waar ze getrouwd zijn maar een bordeel, de Bijbel maar een fabel en het huwelijk maar een onzin is; hij rukt zijne echtgenoot van haar bed van smart, dwingt haar tot bovenmatigen arbeid om haar aldus te niet te doen en van haar ontslagen te raken. De redacteur van dagbladen doet zijn dochter opera-ariëtten zingen als haar moeder aan tafel bidden wil. Eene vereeniging van beambten-familiën kiest den Zondag om, met muziek voorop, uit de stad te gaan, en dien verheven dag aan wellustige dansen te wijden; den verbaasden toeschouwers voegt zij toe: wij zijn Separatisten! Geeft de herder zijne verwondering te kennen, dan vraagt men hem of hij dan niet weet dat de Zondag voor den dans bestemd is. Op het oogenblik dat men het gebed voor den koning beginnen wil, laat men een vreeselijken schaterlach hooren en de demokraten vliegen de kerk uit. Laten we de bijzonderheden daar, die reine ooren zouden kunnen kwetsen. — In eene der aanzienlijkste steden van Duitschland werd een verzoekschrift ten gunste van een godloochenaar met de handteekening van 5600 mannen en 5300 vrouwen bedekt. Te Berlijn telt men ter naauwernood tusschen de 24000 en 30000 die ter kerk gaan, dat is, een zestiende der bevolking [1])! "

We zullen bij die treurige bijzonderheden niet langer verwijlen; maar al te duidelijk blijkt er uit, hoe het Protestantisme in zijn geloof verwoest, door zijn eigen bedienaars verraden, door zijn

[1]) 1853, n°. 88, bl. 1405.

volgelingen versmaad, zich op den rand eens afgronds bevond. Mag het bevreemden, dat de oogen eindelijk zijn opengegaan en men besloten is, weêr aan stellige leerstukken te gaan gelooven ten einde godsdienst en staat van een volslagen ondergang te redden? De jaren 1848 en 1849 hebben overigens getoond wat een volk kan als het den heilzamen teugel des geloofs heeft afgeschud.

Maar dat is de eenige oorzaak niet van de godsdienstige bedrijvigheid der Duitsche Protestanten: de afgunst, of liever de vrees voor den grooten gemeenen vijand heeft de noodzakelijkheid doen gevoelen van al de krachten der piëtisten te verzamelen.

In Pruissen en Oostenrijk vrijgemaakt, heeft het Katholicisme zich aan Duitschland getoond in de eenheid zijner leer, in den ijver zijner liefde en de majesteit zijner eeredienst. De vrijheid van godsdienst, in de Constitutiën die scepticken schreven opgenomen, diende wonderschoon de zaak van het Katholicisme. Eenmaal van de banden ontslagen die hunne vrije vlugt belemmerden, wisten onze Over-rijnsche broeders van hun nieuwen toestand met evenveel bekwaamheid als geestkracht partij te trekken. De Vereeniging van Pius IX breidde over heel Duitschland haar heilzaam net uit; iedere plaats van eenig belang had hare bijzondere vereeniging in gemeenschap met het middenpunt. In die godsdienstige genootschappen wisten mannen, uitstekend door hun wetenschap, hun geest van opoffering en hunne maatschappelijke stelling, het geloof in het hart der Katholieke bevolkingen te onderhouden en te verwarmen. Talrijke missiën verlevendigden de godsvrucht der geloovigen; krachtige maatregelen werden genomen niet alleen ter zegevierende zelfverdediging maar ook om met goed gevolg aanvallenderwijze te werk te gaan. Algemeene zamenkomsten eindelijk werden jaarlijks gehouden; afgevaardigden der verschillende bijzondere vereenigingen kwamen er verslag geven van de ten uitvoerlegging der genomen maatregelen, van den verkregen vooruitgang en van de nog aan te vullen behoeften. Na hun ijver in eene wederzijdsche stichting te hebben vernieuwd, brengen die afgevaardigden het heilig vuur dat in hunne harten ontstoken werd, in hunne provinciën over.

Getuige van de frissche jeugd en kracht van 't Katholicisme, op 't gezigt van dien kolos dien men met zooveel genoegen had voorgesteld als reeds bezwijkend onder de zwakte zijns ouderdoms

heeft het Protestantisme zich in zijn bestaan bedreigd gewaand. Tot nog toe gevoelloos voor de twisten die zijn boezem verscheurden, onverschillig tegenover het ongeloof en de zedeloosheid zijner volgelingen, vindt het thans in zijn hart de bitterheid van zijn ouden haat terug. 't Gevaar geeft het werkzaamheid en kracht; tegen vereenigingen stelt het vereenigingen, tegen Katholieke missionarissen zijne reizende predikanten, tegen de propagande een ijverig proselietisme over.

Doch gebrek aan eenheid in de leer, de verwarring in de denkbeelden, de verscheidenheid der symbolen verlamden al die pogingen van 't Protestantisme en veroordeelden het tot magteloosheid. Het was vernederend voor de Protestanten dat de Katholieken hun onophoudelijk toeriepen: „Waarom zijn wij-alleen het voorwerp uwer aanvallen? Is er tusschen u en uwe geloofsgenooten minder verschil dan tusschen u en ons?" Of wel: „gij die in uw vijfhonderd en nog ettelijke sekten verdeeld zijt, gij hebt niets gemeens dan den haat dien gij ons toedraagt; maar de haat is geen beginsel; zegt ons dan, aan wat teekenen gij elkaâr als Protestant herkent? Welk zijn dan de leerstukken aan de verschillende sekten van 't Protestantisme gemeen. Gij valt ons aan en zelven weet gij niet wat gij zijt."

De Protestanten hebben begrepen, dat al hun verschillende groepen, zoolang zij op zich zelven stonden, geen ernstigen weêrstand konden bieden en bestemd waren om te vergaan; zij hebben gevoeld, dat hun onderlinge tweedragt ten beletsel was voor die zamenwerking welke den strijd moet doen slagen. Vereeniging! vereeniging! dat is dan hun noodkreet geweest.

Een beroep wordt gedaan aan de verschillende sekten van Duitschland en Zwitserland: Oud- en Nieuw-Lutherschen, Calvinisten, Methodisten, Unionisten, enz. worden ter *zesde zitting der Protestantsche synode te Berlijn* zamengeroepen. Het doel dier bijeenkomst is die zoo strijdige elementen te vereenigen, die teugellooze massa tot eenige tucht te brengen, en die op elkaâr zoo gebeten scharen van menschen één hoofd tegen den gemeenen vijand te doen opsteken: 't geldt het ontwerpen van een symbool, dat door al de verschillende sekten van 't Protestantisme zou worden aangenomen.

Het probleem was moeijelijk op te lossen. Inderdaad, om eene wezenlijke eenheid te verkrijgen, zou een ieder met het aannemen van een eenig formulier, tevens alle eigene meeningen, die hem van den omhelsden type scheidden, hebben moeten verzaken. Het woord *eenheid* in de leer zegt niet slechts algeheele erkenning der zelfde waarheden, maar sluit ook alle geloofsmeeningen uit, die er lijnregt tegenover staan. Doch het centraal comité, wel overtuigd dat deze poging zou mislukken, heeft voorzigtig een anderen weg gekozen, en aan 't woord *eenheid* eene andere beteekenis gegeven; naar zijn oordeel kan er eenheid in het tegenstrijdige zijn, is zwart wit, neen ja — en 't beginsel luidde: *als er slechts eenig punt van aanraking onder menschen van tegenovergestelde gevoelens is, dan bestaat er eenheid onder hen.* Met die zonderlinge bepaling bestaat de eenheid overal, tusschen vuur en water, vaste en vloeibare stoffen, ja tot in de hel toe, ofschoon er geen orde maar eene eeuwige afgrijselijkheid van wanorde heerscht. Zoo is dan ook het Protestantisme en het Katholicisme één, wijl er eenige leeringen zijn, die zij gezamentlijk belijden. Dat bijster begrip van eenheid is op de Synode door bovengenoemden Keulschen advokaat gebrandmerkt met de woorden: „zoo wij de eenheid doen bestaan in 't omhelzen van de Augsburgsche Confessie en 't gedoogen daarbij van al het kakelbonte der bijzondere kerkgenootschappen, wat doen wij in dit geval anders dan verklaren: *wij zijn het eens in datgene waarover we het niet oneens zijn?* "

Maar men moest, hoe dan ook, aan de eenheid van 't Protestantisme doen gelooven: de schreeuwendste ongerijmdheid kon de regelaars der Synode niet doen terugdeinzen.

Van een anderen kant moeten we hulde brengen aan de behendigheid van den heer Bethmann-Hollweg en medehelpers. Zij hebben begrepen, dat zij voor de taak zouden bezwijken en van de dissidenten onmogelijke offers eischen, indien zij eene wezenlijke in plaats van eene ijdele, schijnbare eenheid wilden vaststellen. En inderdaad is tusschen twee tegen elkander overstaande partijen de ineensmelting slechts mogelijk onder voorwaarde dat men ten minste een gedeelte zijner meeningen ten offer brengt. Wie tot hiertoe aan dit of dat leerstuk geweigerd heeft te gelooven, moet er nu noodzakelijk geloof aan slaan, wil hij zamenstemmen met wie het belijdt. Wie de

aanneming van deze of gene waarheid als hoofdzaak heeft beschouwd, moet die overtuiging opofferen, wil hij *één* zijn met wie haar verwerpt. De gevolgtrekking van deze wijze van doen is duidelijk. Beiden: de een met het aannemen van een nieuw leerstuk, de ander met het verwerpen eener waarheid die hij tot dusverre had beleden, geven het bewijs, dat de laatste te veel en de eerste te weinig had geloofd.

Maar wat van de Rationalisten te zeggen, die in de stellige leerstukken van het Christendom niet anders zien dan een lang weefsel van dwaling en bijgeloof. Onderschrijven zij eenvoudig en gaafweg een symbool dat de geloofspunten van een verminkt Christendom zamenvat, dan zouden zij hun verleden moeten veroordeelen en de *rede*, die zij tot eenigen gids hadden verheven, moeten logenstraffen en afvallen.

Met een woord, al wie zich zonder voorbehoud met de Augsburgsche confessie vereenigde, hadde zich zelven van dwaling overtuigd.

Eindelijk, zoo een logicus den fusionist had gevraagd, hoe hij zijne transactie met de *vereenigde Kerk* verklaart, zien we slechts één voldoend antwoord op die vraag: hij zou hebben moeten bekennen, dat de nieuwe leerstukken die hij belijdt, of de waarheden die hij verwerpt, van weinig belang, en *onverschillig* zijn. En het wederwoord er op ware ligt geweest. Hoe! onverschillig het *Doopsel?* onverschillig de *genade?* onverschillig de *voldoening?* onverschillig de *wezenlijke tegenwoordigheid?* Maar zoo dat alles onverschillig is, blijft u zelven dan gelijk, en verklaart dan heel het Christendom voor onverschillig.

De hoofdvoerders van 't Protestantisme hadden die opwerpingen voorzien, en gedwongen te kiezen tusschen de dwaling of de onverschilligheid, hebben zij het laatste gekozen.

Het X^e^ artikel der eerste Augsburgsche Confessie neemt het geloof in de *wezenlijke tegenwoordigheid* aan. Verre nu het meerendeel der Protestanten verwerpt dit leerstuk. Zeker derhalve had men zich aan een nederlaag blootgegeven, hadde men een symbool ter onderteekening voorgelegd, waarvan een der hoofdpunten door de massa der afgevaardigden te Berlijn verworpen werd. Het centraal comité heeft dien steen des aanstoots doen verdwijnen met

te verklaren, dat de aanneming of verwerping van het X• artikel der Augsburgsche Belijdenis vrij stond en 't geloof in de wezenlijke tegenwoordigheid of de verwerping van dat leerstuk geen beletsel was voor de eenheid der onderteekenaars!

De wezenlijke tegenwoordigheid! dat geloofstuk 'tgeen hier op aarde al onze hoop is en troost, de veredeling en verheffing der menschheid, diepe grondslag en middenpunt der eeredienst, men heeft dat ontzaggelijk geheim dan zoo goedschiks opgegeven! Men kan dit loochenen, en toch één blijven met andere Protestanten die er aan gelooven! We houden niet aan op wat er grievends in dat voorstel van 't centraal comité gelegen is; elk christelijk hart wordt er reeds al te zeer door verscheurd. Dit zij echter aangemerkt, dat de Berlijnsche synode door die verklaring de volslagenste onverschilligheid van alle christelijke geloofsstukken openlijk heeft uitgeroepen. Want zoo men zich tot de verklaring geregtigd waant, dat men vrijelijk het geloof in de wezenlijke tegenwoordigheid kan aannemen of verwerpen, moet men openlijk dezelfde minachting voor al de andere godsdienstige waarheden verkondigen.

Na deze voorloopige opmerkingen geven we een trouw verslag van de houding der synode, we putten bij voorkeur uit Protestantsche bladen.

„De *zesde* Evangelische Kirchentag — aldus berigt Ds. J. J. van Oosterzee — werd gehouden, bijgewoond door ruim tweeduizend personen, „hoogleeraren, leeraren en gemeenteleden; door afgevaardigden ook uit verschillende landen." — „Niet zonder zorg — zegt hij — had men den zesden *Kirchentag* te gemoet gezien. „De vijfde, ten vorige jare te Bremen gehouden, schijnt niet in „alle opzigten aan de verwachting beantwoord te hebben. Zou ook „deze poging tot vereeniging van gelijkgezinden teleurstellen, en „daarmede eindigen, dat niets wezenlijks tot stand werd gebragt?"

Dat dit werkelijk het geval is geweest, zal uit de verdere mededeelingen blijken. 't Zij hier reeds opgemerkt, dat de bevolking van Berlijn ijskoud is gebleven bij heel dat plegtstatig vertoon.

De voorzitter, Bethmann-Hollweg, begon met de vergadering te berigten, op wat wijze de besluiten der laatste zitting waren ten uitvoer gelegd: „Een verzameling van gezangen was gemaakt; de Luthersche Heidelbergsche Katechismus was algemeen aangenomen

behalve in het Groothertogdom Nassau; het vraagstuk der gemengde huwelijken naar genoegen van het Protestantisme opgelost; de bescherming door het permanent comité aan de Madiaï's verleend, was van krachtig gevolg geweest." Daarna sprak hij een redevoering uit, waarin hij de vergadering aanmaande om nu al die werkdadigheid en kracht te ontwikkelen welke het dreigend gevaar gebood. Door de zwakte zijner stem en de slechte akoestiek der zaal konden de hoorders maar weinig van de woorden des redenaars verstaan. En overgaande tot de vraag van den dag, stelde hij der vergadering voor te willen beslissen: dat *de Augsburgsche Confessie het grond-symbool van al de Evangelische kerken van Duitschland is.* Ziehier den tekst naar de vertaling van Ds. van Oosterzee:

"De leden van den Duitschen Evangelischen Kerkdag verklaren "hierbij, dat zij zich met hart en mond houden bij en zich vereeni-"gen met de belijdenis, die in 1530 op den Rijksdag te Augsburg "door de Evangelische Vorsten en Steden aan Keizer Karel V "werd overgegeven. Openlijk betuigen zij hunne instemming met "haar, als de oudste, eenvoudigste, [meest] gemeenschappelijke oor-"konde der openlijk erkende Evangelische leere in Duitschland."

"*Met deze betuiging moeten zij de verklaring vereenigen, dat zij* "*elk afzonderlijk aan hunne eigene belijdenisschriften, en de leden der* "*vereenigde kerk aan den* CONSENSUS *blijven vasthouden*, en DAT DE "ONDERSCHEIDENE STELLING, WELKE LUTHERSCHEN, GEREFORMEER-"DEN EN VEREENIGDEN TEN AANZIEN VAN ART. X DEZER BELIJ-"DENIS [de wezenlijke tegenwoordigheid] INNEMEN, ALS OOK DE "BIJZONDERE BETREKKINGEN IN DE GEREFORMEERDE GEMEENTEN, "WELKE DE AUGUSTANA NOOIT ALS SYMBOOL HEBBEN ERKEND, ON-"VERKORT IN HUN REGT BLIJVEN."

"Van vier verschillende zijden — vervolgt Ds. van Oosterzee — "werd de zaak besproken en toegelicht. Dr. Sartorius uit Konings-"berg beschouwde haar van het Luthersche; Dr. Nitzsch, van het "unirte; Dr. Krummacher, van het Gereformeerde; Dr. Stahl eindelijk "nogmaals van het Lutherśche standpunt. Bovendien namen onder-"scheidene uitstekende mannen aan de levendige discussiën deel, "waaronder het genoeg zal zijn de namen van Schenkel, J. Müller, "Merle d'Aubigné en Prelaat von Kapff te vermelden."

De generaal-intendent, Dr. Sartorius, „de strenge Lutheraan", weidde uit in historische beschouwingen en over den inhoud der Augsburgsche Confessie; hij „meende op zijn standpunt te moeten „onderscheiden tusschen *broeders* in den engeren, en *geloofsver-* „*wanten* in den wijderen zin (Gereformeerde)"... Doch hij besloot toch met te zeggen: „De Augustana moest geen twistappel, maar „een rijksappel zijn der Evangelische Kerk. Als Melanthon in hare „apologie vol geestdrift uitroept: „Wie zou zich niet verheugen *te* „*sterven* voor deze artikelen", hoeveel schooner is het dan niet, „bij hare belijdenis in de eenheid der liefde *te leven* [1])!"

Dr. Nitzsch, „de tolk der *Union*", drong er op aan, dat het Symbool niet maar als eene ijdele formaliteit door de Unionisten moest worden aangenomen; van harte moeten zij de Augustana aankleven, als zijnde deze de eenvoudigste en meest populaire belijdenis der Evangelische Kerk. Deze redenaar heeft, over het symbool sprekende, zeer zeker zonder het te willen, veel tegen het Protestantisme en schoone woorden vóor de Katholieke Kerk doen hooren. Uit voorliefde voor het *individuele*, zeide hij, mogt men vooral het *gemeenschappelijke* niet over het hoofd zien. „Het symboliseren is oorspronkelijk *christelijk: het werd reeds door de Apostelen aangevangen.* Wel maakt het symbool geen geloof, maar het geloof maakt symbolen. Ook deze hebben hunne menschelijke zijde, maar *wat ware er van geworden, indien zij in het geheel niet bestaan hadden?* —— Wel is sedert de Hervorming de kennis der waarheid gevorderd, maar de Godsdienstig-christelijke *inhoud* der belijdenis blijft nog altijd dezelfde. Er is eene oude waarheid, maar die eeuwig jong is en frisch. *Hoe zal men zonder symbolen kracht hebben om iemand uit te sluiten uit de gemeenschap der kerk, waarin men toch niet alles kan opnemen* [2])?"... — Wáar nu, vragen we, is in het „kakelbonte" Protestantisme dat aloud Apostoliesch symbolum, gelijk het in de Katholieke Kerk nog is, en waarvan *al* die oude waarheden nog geloofd worden en de *inhoud* volkomen en ongeschonden *beleden* en *beleefd* is gebleven? waar die onveranderde en onveranderlijke geloofsregel die met volle regt uitsloot,

---

[1]) *Ernst en Vrede*, bl. 461.

[2]) In *Ernst en Vrede* t. a. p.

en uitsluiten blijft wat niet *kan* noch *mag* opgenomen worden?.... Doch we mogen het verslag niet onderbreken en Dr. Krummacher is aan het woord en doet een beroep op het Protestantsch gevoel. In eene pathetieke rede vestigde hij de aandacht der hoorders op de onmogelijkheid van een magtigen, onverwinbaren en door eenheid sterken vijand te weêrstaan, zoolang de verschillende afdeelingen der Evangelische Kerk elkaâr de hand niet bieden en al hare pogingen niet op één punt zamentrekken. De redenaar werd onderbroken door twee aanwezigen die den lofzang: *„Een vaste burg is onze God!"* aanhieven; heel de vergadering zette het lied voort, en de voorzitter, niet bij magte de wanorde te keeren, moest de eerste strooi ten einde toe laten uitzingen.

„Dr. Stahl heeft nu het woord — schrijft Ds. van Oosterzee — „niet om eene uitvoerige voordragt te houden, maar om eene „krachtige *belijdenis* afteleggen. Hij verklaart te blijven staan op „een bepaald *Luthersch* standpunt, bepaaldelijk ook ten aanzien „der Avondmaalsleer. Elke daarvan afwijkende voorstelling moet „hij om der conscientie wille verwerpen. Maar dit verhindert hem „niet, met hen die dit leerpunt voor minder beslissend houden, „zich opregt te vereenigen, waar zij in al het overige de A. C. „erkennen. Zoo wil hij den sterken en vasten geloofsgrond doen „uitkomen, waarop alle Evangelischen staan, en een standaard „oprigten, waaronder het verstrooide leger der getrouwe Protes„tanten zich verzamelen kan [1])".

Nu kwam de beurt aan de wederpartij. De advokaat Tessmar verzet zich tegen de aanneming van het voorstel. „Wel verre, zegt hij, dat het voorstel, zooals het thans omschreven is, een getuigenis zij onzer eenheid, bewijst het juist het tegendeel. Het tweede gedeelte ontkent wat het eerste stelt, en 't geheel beteekent niets anders dan dit: *wij zijn het eens in datgene waarover wij het niet oneens zijn.* Niet aldus zullen wij tegen het Katholicisme kunnen optreden." — Alsof de redenaar deze vrijmoedigheid wilde goed maken, gaf hij zich aan een hevigen uitval tegen de Katholieke Kerk over. Hij was overigens, gelijk reeds gezegd is, de eenige die zich zoo iets veroorloofde.

---

[1]) In *Ernst en Vrede*, bl. 464.

Professor Heppe van Marburg liet de meest gevorderde gevoelens hooren. Nadat hij over het beginsel en den geest van 't Protestantisme had uitgeweid, herinnerde hij dat Luther en Melanchton het juk van alle leerstukken der Katholieke Kerk afgeschud en goed regt hadden gehouden met het monster dat men *Priesterschap* noemt enz. Dadelijk opgaande kreten: *tot de orde! tot de orde!* maakten een einde aan zijne rede.

Dr. Henri, predikant te Berlijn, stelt voor, de niet-Duitsche Hervormden niet uit te sluiten zoo ze de drie volgende punten aannemen: de heilige Schrift, de regtvaardiging door het geloof en de wezenlijke tegenwoordigheid. Als hierop de voorzitter dien redenaar herinnerde, dat hij van de aan de orde gestelde vraag afweek, riep pastoor Richter van Bracaunheim uit: „'t Was beter dat we maar zwegen en eenvoudig weg *Ja* en *Amen* antwoordden!"

Professor Müller van Halle ondersteunt het voorstel maar onder voorbehoud. „De varianten, zegt hij, der verschillende Augsburgsche Belijdenissen zijn van weinig belang; hetgeen wij heden openlijk willen kenbaar maken dient slechts om eene *historische herinnering te verlevendigen*. Voorts zijn bij de Protestanten *symbolen geen wetboeken van geloofsleeringen*, zooals voor de Katholieken: zij betuigen slechts het gevoelen der oude hervormers over het woord Gods."

Eindelijk kwam Merle d'Aubigné, de bekende hoogleeraar van Geneve, rondweg tegen de stemming over het voorstel op. De redenaar betuigt den diepsten eerbied voor de Augsburgsche Confessie, niet slechts wijl zij den grondslag van 't Protestantisme verkondigt, maar ook wijl zij door volijverige en moedige mannen gemaakt is. Maar hij vreest „voor eene *overdrijving* van den Lutherschen geest"; hij voorziet eene invoering van nieuwigheden in de liturgie en de hiërarchie. De kreten van: *Het besluit! tot de orde!* doorkruisen elkaâr van alle zijden, en beletten den redenaar te vervolgen.

De lijst van de ingeschreven sprekers was op verre na nog niet uitgeput; maar de afgematheid en weêrzin waren ten top gestegen. „De president stelde voor, den volgenden dag de debatten te vervolgen, hetgeen aangenomen werd. Maar begrijpende dat men nog een ganschen dag zulke slaapwekkende redevoeringen zou hebben

uit te staan, kwam men tot eene tweede stemming en de sluiting werd bepaald" [1]).

Het in omvraag gebragte voorstel werd aangenomen door *alle* leden op acht na, of — gelijk Ds. Oosterzee berigt — "met uitzondering van ongeveer *vijf* stemmen."

Zooals het daar lag, behoefde het waarlijk geen weerstand te vinden. Geen lid toch kon zijne goedkeuring weigeren aan deze bewoording: *Ik neem de Augsburgsche Belijdenis aan, doch met voorbehoud van mijne gevoelens die er meé in strijd zijn.* Maar al dat vertoon van Protestantsche eenheid is louter een blinddoek om ligtgeloovigen te misleiden. De leden der Synode waren er zoozeer van overtuigd, dat zij in een der volgende zittingen middelen hebben moeten beramen om aan den heerschenden sekte- en afscheidings-geest (*Sektirerei und Separatismus*) paal en perk te stellen. De Unionisten, die te voren reeds een soort van onderling verbond hadden gemaakt, zullen zich nooit aansluiten.

En toch zet Ds. van Oosterzee in *Ernst en Vrede* een feestelijk gelaat, en juicht over de grootsche resultaten van den *Kerkedag* op dezen toon: "Op den twintigsten September jl. zijn woorden ge-"sproken en stappen gedaan, die, bedriegt ons niet alles, onder "de verblijdende teekenen des tijds kunnen opgeteld worden en in "de toekomst van ver uitziend — laat ons hopen, gezegend ge-"volg zullen wezen" [2]).

Hoe kon onze Rotterdamsche predikant in wezenlijken ernst aldus schrijven? Wat mag hij dan wel van die oppervlakkige, onbeduidende verklaring en die bloot schijnbare *vereéniging* verwachten? Zelf schrijft hij (bl. 460): "*De Augsburgsche Confessie als "grond-symbool te erkennen, door geheel de Evangelische Kerk in "alle hare verschillende afdeelingen* — men gevoelt hoe teeder het "vraagstuk was, en hoeveel bedachtzaamheid noodig, om geen "nieuwe tweespalt te wekken door wat men ter vereéniging aan-"wendde"; hij hoort den voorzitter, al gevend en nemend en weifelend, verklaren, dat "het doel van dit voorstel geen gedwongen "*Unie* was, van wat zich inwendig nog ten deele van elkander

---

[1]) *Volksblatt*, bl. 1297.

[2]) Bl. 460.

„verwijderd gevoelt, maar *confoederatie*, zonder opoffering van bij-
„zondere belangen en inzigten, op een *gemeenschappelijk grondge-*
„*bied*, tegen een dubbelen vijand, het ongeloof aan de ééne zijde,
„dat de hoofdwaarheden van het Evangelie miskent, en Rome aan
„den anderen kant, dat onophoudelijk voortgaat *zijne gesloten*
„*éénheid tegenover* HET GRENZENLOOS SUBJECTIVISME *der Protestanten*
„te stellen"; zelf weêr, als de vergadering zou overgaan om haar gevoelen over het voorstel te uiten, beschrijft hij dat hagchelijk oogenblik aldus: „Aanvankelijk slingert de evenaar. Er worden
„stemmen gehoord, die beweren, dat de H. Schrift het éénig
„symbool moet zijn, maar die juist daardoor allen waarborg voor
„gemeenschappelijke opvatting der H. Schrift wenschen weggenomen
„te zien. Voornamelijk van de Gereformeerden en Unionisten hing
„het af, of zij zich onder eene banier zouden willen scharen, die
„tot nog toe bijna uitsluitend door Luthersche handen gedragen
„was. Ook een besluit bij *meerderheid* van stemmen, zou, indien
„de minderheid slechts éénige beteekenis had gehad, een onheil
„voor de Evangelische kerk zijn geweest, omdat het de zaden van
„nieuwe tweedragt zou uitgestrooid hebben". Bij dat gevaar hoort hij Schenkel op somberen toon zich in dezer voege uitlaten: „*Onze*
„*Duitsch Evangelische kerk zou niet zoo diep gezonken zijn*, als zij
„immer naar behooren, licht en leven, geest en kracht in hare
„symbolen gezien had.... Een symbool behoeven we in dezen tijd,
„een symbool der vereeniging. Ach, lieve broeders, *zijn we niet*
„*verscheurd en verdeeld, en wanneer wij wederom verscheurd en ver-*
„*deeld dit heiligdom uittreden, zal men later ons niet nog erger be-*
„*spotten, dan men vroeger gedaan heeft?*" — Ja, dit alles hoort en schrijft Ds. van Oosterzee en ruiterlijk voegt hij er zelf aan toe:
„Men weet, hoeveel bekrompen exclusivisme thans onder de zoo-
„genaamde *oud*-Lutheranen in Pruissen [elders niet?] gedreven
„wordt": en toch verwacht hij heil en herstel van eene erbarmelijke zamenstemming, die geen anderen zin heeft dan dezen: *wij zijn het daarin eens, waarover we 't niet oneens zijn*! en roept als in verrukking uit; „Gewigtig teeken des tijds! Mannen, wier geloof,
„wier wetenschappelijkheid, wier *echte* vrijzinnigheid men ook ten
„onzent nog niet betwijfelen kan, zonder dat men zich zelven be-
„spottelijk maakt, vereenigen zich in die verklaring!" — en

poogt nog eens aan 't slot zijns opstels met de gemeenplaats te schitteren: „Te vergeefs zocht men, aan het einde van alles, naar „woorden, om God waardiglijk voor den rijken zegen te danken, „dien Hij, boven bidden en denken, op geheel het vierdaagsch „zamenzijn, uitgestort had." — 't Is wel minder emphatiesch dan deze uitstorting van Krummacher: „Ik lig in den geest voor God „in het stof, en mijne ziel smelt weg van dank voor de genade „die ons heden ten deel is gevallen. Ja, de kerkdag van Berlijn „zal de grootste, de heerlijkste, de meest zegenrijke van allen „zijn" — doch, „bedriegt ons niet alles", dan durven wij 't er voor houden, dat al die ijdele ophef en vertooning een luid-sprekend bewijs te meer zal zijn van de magteloosheid van heel het Protestantisme dat in zich zelf reddeloos verdeeld is, en vergaat!

Dat er ook hier te lande zeer verdeelde gevoelens over den *Kerkedag* en geheel andere dan die van Ds. Oosterzee geuit zijn, moge men zien in het volgende artikel der *Kerkelijke Courant*, getiteld:

DE STAND DER GEREFORMEERDEN IN BETREKKING TOT DE AUGSBURGSCHE GELOOFSBELIJDENIS.

Van onderscheidene kanten — lezen we daar — is ook in ons land verslag gedaan van de bemoeijingen van den onlangs te Berlijn gehouden *Kirchentag*. Wij hebben gehoord hoe aldaar van Lutherschen en Gereformeerden de Augsburgsche, d. i. Luthersche geloofsbelijdenis als grondregel is aangenomen. Wij meenen nu dat in ons vaderland door velen met niet minder belangstelling gelezen zal worden hetgeen wij later in de *Elbelferder Zeitung* van den 25 September jl. vonden en dat wij des te liever mededeelen, omdat het uit den boezem der Nederlandsch-Gereformeerde kerk te Elberfeld komt.

Het is van den volgenden inhoud:

„Een zeer voornaam Luthersch schrijver, Leopold Ranke, zegt in zijne geschiedenis van Duitschlands hervorming, het volgende over de Augsburgsche geloofsbelijdenis:

„Melanchthon nu bearbeidde de Schwabacher artikelen op nieuw, met het onmiskenbare doel om van het Roomsche leerbegrip zoo

min mogelijk te verschillen. De verklaringen over de leer van den vrijen wil en van het geloof, die hij er nieuw aan toevoegde, waren zeer getemperd; hij zette breedvoeriger uiteen welke dwalingen der ketters, die dan ook altijd door de Roomsche Kerk verworpen waren, bij de onderscheidene artikelen verdoemd werden; hij trachtte die artikelen deels met de Schrift, deels met de leeringen der kerkvaders te verdedigen; de gedachtenisviering der heiligen werd door hem niet geheel en al verworpen, hij zocht haar slechts juister te bepalen. Eindelijk sloot hij met de stelling dat deze leer niet alleen duidelijk haren grond in de Schrift had, maar ook niet tegen de Roomsche Kerk aandruischte, voor zoo verre zich dit uit de Kerkvaders liet opmaken; met dezen mogt men daarover onmogelijk verschillen of hen ketters noemen.

„En naar mijn oordeel (vervolgt Ranke), kan men gewis niet ontkennen dat de leer, zoo als die zich hier voordoet, nog een voortbrengsel van den levenden geest der Latijnsche (Roomsche) Kerk is, hetwelk zich nog binnen de grenzen dier Kerk houdt.“

Tot zoo ver Ranke.

Het is bekend dat Luther, die groote hervormer, die toch als het hoofd der Luthersche Kerk aangezien wordt, geen deel had aan het opstellen *dier* Confessie en dat zij hem geenszins voldeed; en, naar het ongetwijfeld juiste oordeel, dat Ranke geeft, is dit zeer wel te begrijpen.

En nu zullen de Gereformeerden, na verloop van drie eeuwen, deze belijdenis aannemen, welke door hunne eigene grondleggers zoo weinig als een verbindende geloofsregel geacht werd, dat b. v. in 1535 de toestemming van den koning van Engeland slechts verlangd werd onder beding: „tenzij misschien het een en ander naar het Woord Gods met regt zal behooren verbeterd of veranderd te worden“ [1]).

Maar, zegt men, Calvijn heeft de Confessie toch onderteekend! Dit is evenwel niet alzoo. De groote godgeleerde en leider der Gereformeerde Kerk onderteekende de Augsburgsche Confessie van het jaar 1530 nooit. Eerst nadat Melanchthon in het jaar 1540, het

---

[1]) Nisi forte quaedam ex verbo Dei merito corrigenda aut mutanda videbuntur.

moge dan uit overtuiging of op aandrang van den Landgraaf geschied zijn, het 10e artikel (van het avondmaal) veranderd had, nadat hij de transsubstantiatie der papisten had verworpen en de geestelijke tegenwoordigheid (van het ligchaam en bloed des Heeren in het avondmaal), zoo als de Gereformeerden die stelden, meer toegedaan was [1]), heeft Calvijn, in den geest der liefde, welke het hare niet zoekt, die veranderde Confessie, de zoogenaamde *variata*, onderteekend, om de breuke, welke de Luthersche ijveraars zochten te verwijden, zoo veel in hem was, te heelen. Zijn in den geest één zijn met Luther, openbaar latende blijken, schrijft hij in 1554 aan den predikant Marbach te Straatsburg: „als de voortreffelijke dienaar Gods en getrouwe leeraar der Kerk, Martinus Luther, thans leefde, zoude hij niet zoo scherp of onverzoenlijk zijn, om deze Confessie niet gaarne te gedoogen" [2]); en aan den Predikant Schaling te Regensburg schrijft hij in 1557: „ook keur ik de Augsburgsche belijdenis niet af, die ik vroeger gaarne en vrijwillig heb onderteekend, in den zin *zoo als de opsteller zelf haar uitgelegd heeft*" [3]).

Toen men evenwel later, in het jaar 1561, bij gelegenheid der zamenspraak te Poissy, de Fransche Gereformeerden wilde overreden hunne voortreffelijke belijdenis te laten varen, om de Augsburgsche in de plaats daarvan aan te nemen, noemt Calvijn de laatste eene brandende fakkel, waarmede men Frankrijk verwoesten wilde. „De laauwheid en onbestemdheid", zegt hij, „van de belijdenis, heeft de opregten altijd mishaagd, *en lovendien haren*

---

[1]) Oorspronkelijk luidde het: docent, quod corpus et sanguis Christi vere adsint et distribuantur vescentibus in coena Domini et improbant secus docentes; in de nieuwe uitgave van 1540: docent, quod cum pane et vino vere exhibeantur corpus et sanguis Christi vescentibus in coena Domini. Toen Melanchthon deze gewigtige verandering op eigen gezag maakte, beschouwde hij de Confessie als een hem toekomende schrijversarbeid, om niet te zeggen, dat hij door deze verandering die Confessie zelve in een gewigtig stuk verwierp.

[2]) Si hodie viveret eximius ille Dei servus et fidelis ecclesiae Doctor Mart. Lutherus non tam esset acerbus vel implacabilis, quin libenter admitteret hanc confessionem.

[3]) Nec vero Augustanam confessionem repudio, cui pridem volens ac lubens subscripsi, sicuti eam auctor ipse interpretatus.

opsteller zelven berouwd." (Calvijn aan Beza, den 10 September 1561. Ed. Lans. ep. 313).

Hij noemt het een verraad, de met het bloed der heilige martelaren bezegelde *Gallicana* los te laten, en schrijft den 30 September van hetzelfde jaar aan den graaf van Erpach: "Ik ducht niet alleen, neen, ik zie het duidelijk in, dat men het voornemen heeft opgevat ons de Augsburgsche Confessie op te dringen. De hertog van Wurtemberg heeft dit reeds vóór veertien maanden beproefd en Brenz is in zijne bedrijvigheid en arglist niet anders dan op aanhitsen des duivels (non alio quam diaboli instinctu) er zoo op uit geweest om onze Franschen met zijn spooksel der Ubiquiteit te betooveren. Gezwegen nog dat de Saksische woesthoofden (furiae) Brenz en anderen de Augsburgsche Confessie als eene toorts hebben gebruikt om eenen brand aan te steken waar geheel Duitschland door vernield wordt."

Dit is het gevoelen van Calvijn, die, zoo als wij hopen, nog eenig gezag in de Gereformeerde kerk heeft. — En zullen wij thans op nieuw dezelfde aanmatigingen gedoogen, nadat de Gereformeerde Kerk, behalve de Fransche belijdenis (de Gallicana) ook den Heidelbergschen katechismus, de Nederlandsche geloofsbelijdenis en andere bezit? De Gereformeerde Kerk zoude hare voortreffelijke belijdenisschriften opofferen om eene Luthersche daarvoor in te ruilen "die het Roomsche leerbegrip zooveel mogelijk nabij komt", die in hare oorspronkelijke opstelling de Gereformeerde Avondmaalsleer als ketterseh verwerpt?

De toeleg der "partij" die, zoo als men zegt, tegenwoordig den toon geeft, de partij van Leo, Gerlach, Stahl, enz. is zonneklaar. Is door de aanneming der Augsburgsche Confessie als verbindend symbolum der gezamentlijke Evangelische kerk van Duitschland, de Gereformeerde Kerk uit den weg geruimd, dan staat er ook niets meer in den weg om op de puinhoopen van de door Friedrich Wilhelm III gestichte Unie, eene nieuwe te beproeven, *de Unie met de Roomsche Kerk.*

Dit is het punt waar thans de Protestantsche Kerk blijkbaar heen gevoerd moet worden.

Maar allen die op aarde wonen zijn als niets te rekenen tegen Hem, die eeuwig leeft, Wiens magt van eeuwigheid is en die Zijn

rijk voortdurend in stand houdt. Hij beschikt, zoo als Hij wil, over de magten in den Hemel en over die, welke op aarde wonen. Al Zijn doen is waarheid en Zijne wegen zijn regt.“

„Men heeft — zoo voegt de *Kerkelijke Courant* aan deze regelen toe — dit opstel zoo bondig gevonden, dat men eene proeve om het omver te werpen, spoedig opgaf. Een heilzame wenk zij dit stuk voor ons tegen onbedachte navolging van Duitsche plannen en ideën, die gewoonlijk in Duitschland en déclin zijn, als zij nog in ons Nederland met bijna dweepzieken ijver verspreid en vastgehouden worden van lieden, die het bekende: „*Nul n'aura de l'esprit que nous et nos amis*“, als spreuk in hun schild voeren.“

„Erasmus schreef een op het papier heerlijk betoog, *de amabili Ecclesiae Concordia*. Wat wilde Erasmus? Wilde hij dat de Paus en de Kardinalen zouden zeggen: „wij leggen den kromstaf neêr; elk van God gezondene en van de gemeente wettig beroepen leeraar is Bisschop en Presbyter“, of wilde hij dat de Protestanten zouden zeggen: „Christus is Christus en de Paus is zijn Stedehouder?“

Er zijn, sedert dit gezet is, in de *Politische Blätter* hoogst belangrijke mededeelingen gegeven omtrent het naauw verband waarin de *Kirchentag*, de *Innere Mission* en de *Duitsch-Evangelische Kerk* tot elkander staan.

Als we daar welligt later op terugkomen (en een echo daarbij geven van de duizenderlei aanvallen op dien hooggezegenden *Kerkedag* gedaan), zal 't meer nog blijken, hoe men, met het oog op het droef verval van 't Protestantisme, alles, alles, inzonderheid van de zijde der Piëtisten, aanwendt om het door vereeniging, althans door den schijn van eenheid, nog eenigzins houding te geven en te schragen; maar ook, hoe al die uiterste inspanning de „grenzenlooze verwarring“ en scheuring van 't Protestantisme niet vermag te herstellen noch bedekken.

DE PROTESTANTSCHE PROPAGANDA IN SARDINIE.

Sardinië, het zoogenaamde land van den vooruitgang, bewerkt als het is van Italiaansche oproermakers en Engelsche onruststokers, heeft met open armen de zendelingen der Bijbelgenootschappen van Geneve en Londen ontvangen; het *bekeeringswerk*, gelijk men het heet, is hier ongehinderd en in vollen gang. Maar met wat vrucht en welk gevolg? Het dient inderdaad ter nadere karakteristiek zoowel van den tegenwoordigen toestand van dat land als van de Protestantsche propaganda zelve, zoo we een blik werpen op dezer werkzaamheid en omgrijpen, en dan de resultaten die in de werkelijkheid geheel anders zijn dan die men beoogde, met de aangewende middelen vergelijken.

Een punt van aanknooping — zeggen de *politische Blätter* waaraan we deze bijzonderheden ontleenen — vond het Protestantisme in Sardinië bij de oude Waldensen in de arme dalen van Savoye; doch deze zijn in de rijke steden van Italië tamelijk veracht; en in 't geheel hield men het Anglikanisme, als der Katholieke eeredienst en kerkinrigting naderbij komende, voor meer geschikt om indruk op het volk te maken. Het Engelsche geld ook werkt de meeste *bekeeringen* uit en organiseert gemeenten in zeer korten tijd. Men zoekt een aantal namen voor de gemeente-lijsten te winnen, 'tgeen niet bijzonder moeijelijk is; vele arbeiders der grootere steden nemen gaarne een paar daalders in ontvangst en geven daarvoor grootmoedig verlof om hen op de registers der nieuwe gemeenten in te schrijven. Heeft men nu een aardig getal van de zoodanigen, dan heeft men ze slechts bij de overheid in te dienen, en 't bestaan van 't nieuwe genootschap is als voltrokken feit volkomen verzekerd, daar in spijt van oudere wetten het ministerie den grondregel volgt: „Zoodra eene getolereerde godsdienstgemeenschap een toereikend getal leden kan aanwijzen, moet haar volle regt op de openbare uitoefening harer eeredienst en de oprigting van de noodige gebouwen gewaarborgd zijn." Het overige gaat dan van zelf. Zoo zullen er eerlang meerdere Evangelische kerkgebouwen opgerigt zijn, gelijk reeds in Turijn en Genua geschied is, tot groot gejubel der Mazziniaansche *Gazzetta del Populo*.

Dat het geld de hoofdmagt bij de bekeering is, dat hebben de

Armonia en de *Campana* met eene menigte getuigenissen gestaafd, en toen de Protestantsche predikant A. Bert die beweringen voor laster verklaarde, beloofde het laatstgenoemde blad van Turijn, dat men hem, zoo hij met fatsoenlijke mannen als getuigen aan het bureau wilde komen, de bewijsstukken zou voorleggen; men heeft echter niet vernomen, dat hij aan die uitnoodiging gevolg heeft gegeven. De *Sentinella cattolica* van Nizza verhaalt, dat in deze door Engelschen even sterk bezochte als bedorven zeestad het hooren van een preek met 10 tot 12 *sous* en de verklaring van den overgang met 50 tot 100 franken betaald wordt [1]).

Dat aldaar, gelijk in Ierland en ten onzent, door de geheime genootschappen, allerlei kunstgrepen ter verleiding niet gespaard worden, spreekt van zelf. Een Sardiniesch korrespondent berigtte aan de *Civiltà cattolica* o. a. het volgende. Een arme huisvader kreeg in zijne uiterst behoeftige omstandigheden van een bekende een brief van aanbeveling aan een hem onbekend vreemd heer, die hem vriendelijk ontving en eene ondersteuning van 50 franken gaf met vooruitzigt op verdere hulp. Hoogstgelukkig over die edele naastenliefde keerde de man tot de zijnen terug, die allen den weldoener prezen. Als hij nu dien menschenvriend na verscheidene weken weder eenige ondersteuning vroeg, verzocht deze van hem zijn handteekening op een gereed liggend blad papier; op de vrage naar den inhoud, gaf de weldoener ten antwoord, dat het eene verklaring behelsde van zijn overgang tot de kerk der Waldensen. De arme man beeft en weigert; liever wil hij met zijn gezin gebrek lijden en vrouw en kinderen voor zijn oogen van honger zien sterven, dan zijn geloof te verzaken, en hij zal het weinige, zegt hij, van zijn nog overig goed gaan verkoopen om hem de 50 franken terug te geven. Nu stoot hem de edele weldoener van zich af, en de brave Katholiek bragt hem werkelijk zijne ondersteuning

[1]) In Ierland gaat men op gelijke wijs te werk, en als daar matrozen aan wal stappen, biedt men hun niet enkel bijbels en traktaatjes aan met eenig geld er bij, maar zoo ze hun naam op een aangeboden lijst willen schrijven, kunnen ze op een aardig handgeld rekenen, en de zoodanig verzamelde namen en de kerkbezoekers aldus door geld verlokt, dat zijn vooral die honderden, die duizenden bekeerlingen, waarvan men met zoo veel ophef gewaagt.

terug! Hoe menig andere evenwel bezwijkt niet bij zoodanige bekoring! — en wie erkent hier niet heel den geest en het bedrijf der geheime Protestantsche genootschappen in ons Nederland.

Zijn er hier uitstekende ijveraars en ijveraressen bij name bekend, in Savoye heeft de graaf Gasparin als proselietenmaker zich een roemruchten naam gemaakt. Hij zoekt daar met alle mogelijke middelen het Protestantisme te verbreiden; overal worden traktaatjes en bijbels uitgestrooid en predikanten naar de afgelegenste dorpen gezonden, die wel is waar menigwerf met steenworpen verwelkomd worden, maar soms ook door middel van hunne *buona mano* eenige aanhangers en beschermelingen oploopen. Een heirleger van Kolporteurs staat der Protestantsche propaganda ten dienste; volgens den *Echo du Montblanc* onderhoudt het betrekkelijk kleine *Evangelische genootschap* van Geneve alleen 21 predikanten en kolporteurs in Savoye. De uitgestrooide traktaatjes hebben meest een of anderen afvalligen geestelijke tot schrijver, ze zijn vol uitvallen en smaad tegen de Katholieke instellingen, als de Biecht, het H. Misoffer, enz., zonder een bepaald leerbegrip te volgen; zij zoeken slechts de bestaande godsdienstige overtuiging uit het hart te rukken, en bekommeren zich niet over 'tgeen haar vervangen moet; daarvoor krijgt ieder een bijbel, dien hij niet leest, en blad voor blad tot scheurpapier gebruikt!

Niet minder beijveren zich de protestantsche tijdschriften, de *Buona Novella* [1]) in Turijn, die in zusterlijke betrekking staat met de van een Jood geredigeerde *Opinione*, en het dagblad van Chambery, dat door de toelagen van 't Geneefsche Bijbelgenootschap in heel Savoye *om niet* wordt uitgedeeld. In Turijn preekt nevens Ds. A. Bert de Apostaat De Sanctis, die, in een teregtwijzend schrijven aan de *Armonia*, van zich zelven verklaart, dat hij sinds zijn overgang uit de Katholieke Kerk tot geen kerk behoord, maar in 1852 zich bij de Waldenzen heeft aangesloten. Ter gelegenheid van het vervullen der predikants-plaats in den nieuwen Protestantschen „tempel" te Turijn, mede door eenige duizenden Protes-

[1]) Dit tijdschrift hoort bij 't *Evangeliesch Verbond*, waarmeê *De Vereeniging* van Ds. Heldring ook in betrekking staat.

tantsche Nederlandsche guldens daar opgebouwd, was er door den naijver tusschen die twee Turijnsche *evangelisten*, insgelijks een klein konflikt tusschen de Anglikanen en Waldensen. Eenigen waren voor Bert, anderen voor De Sanctis, weêr anderen verlangden twee verschillende kerken, voor ieder van dezen één. Om echter niet al dadelijk den tegenstanders der jonge kerk de vreugd hunner oneenigheid en door hunne innerlijke tweespalt een soort van triumf te geven, heeft men zich voor De Sanctis verstaan, die toch, dacht men, onder het Italiaansche publiek ligter veroveringen zou kunnen maken, en zoo werd die ergernis van een twist voor de zwakke neophieten uit den weg geruimd.

In Nizza is een afgevallen monnik uit Napels de apostel der nieuwe leer; hij wordt door het Engelsch Bijbelgenootschap met de somme van 6000 franken bezoldigd.

De ex-drieman Aurelio Saffi maakt zich bijzonder verdienstelijk door 't verzenden van bijbels, traktaatjes en koeranten; het *Italia protestante* in zijn ideaal, wijl dit hem volkomen hetzelfde is met het *Italia libera*. Op denzelfden voet als de Protestantsche vlugschriften beschermt hij dan ook de Socialistische libellen, en zeer dikwerf zijn de kolporteurs van het een ook die van het ander. Met allen grond kan men beweren, dat de oorlog tegen de Katholieke Kerk met dezelfde middelen en door dezelfde handlangers gevoerd wordt als die ook den vrede der Staten en de maatschappelijke orde ondermijnen.

Het net der Protestantsche Propaganda wordt met alle magt van Sardinië uit over heel Italië verbreid. Reeds bestaan in verschillende steden geheime comité's ter uitbreiding van de *„ zuivere "* leer; gewoonlijk zijn ze zamengesteld uit Protestantsche uitlanders en inlandsche apostaten, die geld en boeken ronddeelen, de tijdschriften in *hun* geest ondersteunen en de openbare meening zoeken te leiden, met bestendig aanprijzen van de individuele vrijheid alsook van de noodzakelijkheid der algeheele scheiding van staat en school met de Kerk, waarbij tegen deze onophoudelijk de onbeschaamdste aanvallen worden gerigt. Tot in Lombardije toe strekken zich deze genootschappen uit. De *Civiltà cattolica* maakte in 't jaar 1852 een Latijnsch schrijven openbaar van zes Anglikaansche geestelijken aan de *vrienden* der Hervorming en de *Cle-*

rici puriori doctrinae studentes, welke zendbrief overliep van lof en gejubel over dezer ijverige bemoeijingen.

In Sardinië heeft het *Evangeliesch Verbond*, waaromtrent we onze ezers in een vroegeren jaargang uitvoerig hebben ingelicht, en dat ook in ons vaderland zijne werkzame medehelpers vindt — een verzekerd bestaan en de volste bescherming van hooger hand. Wel werd wegens ongeoorloofde proselietenmakerij de chirurg Mazzinghi voor de regtbank van Genua veroordeeld; doch de hem spoedig daarop geschonken genade benam natuurlijk alle bedrchtheid voor een nieuw schandaal; langzamerhand ook verdwijnen de laatste overblijfselen der oude wetgeving, die anders nog der Protestantsche propaganda eenige beletselen in den weg konden leggen, en het ministerie, dat alle beleedigingen tegen de Katholieke Kerk vrijlaat, weert met moederlijke teederheid al wat de aanhangers der *getolereerde* godsdienstige genootschappen ook maar in het minste zou kunnen krenken. Toen de generaal-intendent van Chambery, overeenkomstig oudere verordeningen, de invoering der door den Aartsbisschop verboden bijbels ontzeide, hief de Minister van Binnenlandsche Zaken spoedig het verbod op, gelijk dan ook in Turijn zelf alle soorten van bijbels en *Evangelische geschriften* openlijk te koop worden geboden. Het Protestantsche geld bevordert immers verkeer en handel: waarom zou men der nieuwe handels-speculatie op godsdienstig gebied engere grenzen stellen! — Het bedrag der sommen, die jaarlijks door het Engelsch Bijbelgenootschap en andere genootschappen voor de *„ bekeering "* van Sardinië worden aangewend, moet, zooals de *Echo du Mont-blanc* berigt, meer dan VEERTIG MILLIOEN FRANKEN bedragen.

Maar met wat vrucht en gevolg spant de Protestantsche Propaganda zich derwijze in?

Wij zullen het voor 't Protestantisme niet zeer gunstig antwoord in onze volgende aflevering mededeelen.

DE „CONFESSIONSLOSEN" OF DE MANNEN ZONDER BELIJDENIS".

Dit zijn de eigenlijke ridders van het *Vereenigings-beginsel*, het „*Unions*princip", de gevolgelijke en, tegenover de rationalisten, de opregte vertegenwoordigers en handhavers der echt en oorspronkelijk Protestantsche stelling van de *algeheele genoegzaamheid der H. Schrift-alleen.* — De *Confessionslosen* hebben bij gelegenheid eener zamenkomst in Eisenach ter oprigting van een *Tijdschrift voor de Vereenigde Evangelische Kerk*, den 10 Sept. toch hunne soort van belijdenis opgesteld, kort en goed, als volgt: „Wij weten ons aan Jesus Christus, gelijk hem de H. Schrift betuigt, als den eenigen grond onvoorwaardelijk gebonden en in dit gebondenzijn (*Gebundenheit*), geheel vrij van alle menschelijk gezag in dingen des heils; wij willen *enkel en alleen de zich zelve verklarende Schrift* geenen buiten de Schrift liggenden regel van hare verklaring; wij zijn bedacht, daartoe meê te werken, dat het Evangeliesch Protestantisme meer en meer op zijn wezen denke; daarom willen wij de vereeniging aller Evangelische Christenen, eene Vereeniging, binnen welke de vrijheid van onderscheidene geloofs- en leerwijzen op den eenigen grond geregtigd is". — Doch ook die *Confessionslosen* zelven, voor zoo verre zij in Eisenach voor 't vereenigings-tijdschrift zamenkwamen, deels door *Berlijnsche* predikanten, deels door *Sachsische* godgeleerden vertegenwoordigd, zijn onderling weêr verdeeld juist over de meerdere of mindere mate der vrijheid van het Symbool, en de Darmstadter *K.-Z.* (van 15 Oct.) is van meening: dat de aldus vereenigde theologische elementen zoo vreemdsoortig zijn, „dat uit de voorloopige vereeniging met der tijd eene confessionele afscheiding als later toegift zou kunnen voortkomen"

PROTESTANTSCH „KRIJGERTJE" EN „BLINDEMANNETJE" SPELEN.

Ter gelegenheid eener aankondiging van „*Het leven van Jezus*,

„den Zoon Gods en den Zaligmaker der wereld. Wetenschappelijk „populair beschreven door Dr. L. S. P. Meijboom. Eerste deel. „Tweede afdeeling. Jezus gedurende zijn openbaar leven op aarde.“ „geeft *Spiritus Asper en Lenis* in *de Tijdspiegel* van Januarij bij „meer ook deze hoogst ligtzinnige regelen te lezen.

„Dr. Meijboom — zoo verhaalt hij — is op eenmaal, door zijne beroeping [van Groningen] naar de hoofdstad, een man des volks geworden, een brand-, licht- en mik-punt, een onderwerp der gesprekken in den nooit geëindigden volzin van het maatschappelijk-kerkelijk leven: een — schreeuwteeken — ! — een vraagteeken — ? — en wat nog al meer — ? — Uit dien hoofde is de algemeene aandacht ook gevallen op de laatste aflevering van het Leven van Jezus — *wetenschappelijk-populair* — beschreven en behandeld.“ — — — „Dr. Meijboom heeft juist door deze twee veel beteekenende woorden den geest en den aard en de strekking van zijn hoofdwerk willen kenbaar maken — waar des alniettemin vraagt de wereld, de in beroepszaken wonderbaar belangstellende wereld, heden ten dage, als uit éénen mond —: „maar *hoedanig* heeft deze schrijver (het! of het?) het Leven van Jezus, wetenschappelijk-populair gelieven te behandelen?“ —

Of iets meer naauwkeurig, en weetgierig, en in veel hooger mate belangstellend, alzoo uitgedrukt: zouden wij, wij, de onderzoeklievenden bij uitnemendheid, uit dit grootere werk, onzen brandenden dorst naar kennis en wetenschap, aangaande de verkeerde, gevaarlijke en ketterschc rigting van den beroepen predikant kunnen lesschen, volop lesschen, onze verschroeide lippen bevochtigen, zoodat wij nu wit op zwart kunnen lezen en aantoonen —: hier, hier, hier, en daar, daar, daar, komen die geduchte, verbazende, onvergeefelijke, anti-orthodoxe stellingen aan het licht — meer en meer aan het licht, zooals de nevelvlekken duidelijker zigtbaar worden door den monstertelescoop van Ross, die veertig voet lang is? —“

De Tijdspiegel, moet, als „populair-practisch Tijdschrift“ spoedig „de van ongeduld trappelende belangstellenden in den goeden lande“ met eenige kennisgeving van Dr. Meijbooms Theologische *rigting* bevredigen en neemt reeds dadelijk ettelijke zinsneden uit bovengenoemd werk over, waarin men naar den geest des ongeloofs niet lang behoeft te zoeken, als b. v.: „Menige gebeurtenis

„ wordt voor een wonder *aangezien*, die het toch *niet is*, en terstond „ duidelijk en verstaanbaar wordt, wanneer wij ze in het licht van „ *die tijden* plaatsen. „ — „ *Onbevooroordeeldheid is onmisbaar* — — — „ *gij en ik, wij hebben allen onze denkbeelden, waar of onwaar, om-* „ *trent 's Heilands persoon en werk; zoo wij nu alleen onze denk-* „ *beelden in de Evangelien willen vinden, uitgaan van de stelling,* „ *dat er niets anders in kan staan dan dat wij denken, dan doen* „ *we beter in 't geheel niet te beginnen, want dan is alle nut, dat* „ *wij uit ons onderzoek zouden kunnen trekken, reeds van te voren* „ *verloren.* Onbevooroordeeld moeten wij ons dan aan den arbeid „ begeven. „ —

Niettemin, Dr. Meijboom wil — zoo lezen we verder — eene populaire, *stichtelijke* rigting volgen! „ bevestiging van het geloof, en heiliging van het leven in den Zone Gods. „ — „ Een schoon, en heerlijk doel! „ — roept de schrijver in *de Tijdspiegel* uit; maar de methode vraagt men, zegt hij, en dat met eene bedenkelijke tronie; „ daar zijn reeds zooveel *verschillende* levensbeschrijvingen van Hem, door: Hess, Greiling, von Ammon, Strauss, Neander, Hase, J. P. Lange, van Oosterzee!! — om geen *andere* te noemen, — wat al verschil van opvatting, van methode, van opvatting, van invatting, van uitvatting, van dogmatisme of antidogmatisme! van uitlegkundige scherpzinnigheid, of leerstellige kluisters van vrijzinnig! ontwikkelen, of mystiek inwikkelen! van anthropologisch of psychologisch overwigt! — wat al licht en schaduw op hetzelfde grootsche, eenige beeld geworpen —: hier, eene hemelsche, daar eene aardsche, dan eens gecombineerd aardsch-hemelsche — verschijning — hier eene communicatio idiomatum van geest en stof, daar eene neutralisatie en willekeurige afscheiding; — hier het vaandel van Arius ontplooid — daar de strijdakse van Athanasius opgeheven — en nu, naast en nevens dat alles, eindelijk ook nog de opvatting van — van: Dr. Meijboom — een Groninger! — ja een Groninger —! „

Maar wat dan zoekt die ongeloovige Groninger?

De Verslaggever antwoordt: „ Dr. Meijboom zocht in zijne levensbeschrijving, blijkens zijne *eigene* woorden, niet naar eene bepaalde afgeperkte en leerstellige, dogmatische loop- en renbaan; — ook niet naar eene slaafsche onderwerping aan zulk een ding, dat men met een zeer veel of nietsbeteekenend woord — *eene school* — noemt; —

bok niet; naar een oratorisch of rhetorisch uitgewerkt, kunstkeurig bloemstuk, dat door taal of stijl meer dan eens is overgevernist — (eiwit); — ook niet, eene geleerde, bloot wetenschappelijke voorstelling, waar de aanteekeningen en noten, als bond- en togtgenooten, den held (schrijver) schier onzigtbaar en onkenbaar maken, en in digte zwermen omfladderen — of telkens onder het gesprek, op eene alleronaangenaamste, onwellevende wijze, bij elke zinsnede — *in de rede vallen*, — zoodat men geen oogenblik rust heeft om den spreker zelf behoorlijk te volgen, en gedurig deerlijk gestoord en geplaagd wordt door die ongetemde praters, bemoeiallen en medesprekers, onder aan den voet der bladzijden. —

„Dr. Meijboom — dus gaat *Spiritus Asper* en *Lenis* op even speelzieken toon voort — wil waarheid — zuivere Evangelische waarheid — en *begrijpelijke* waarheid, — waarheid, die niet terugdeinst voor zwarigheid en moeijelijkheden van velerlei aard, — hij wil volstrekt *onbevooroordeelde* waarheid, ziedaar, wat hij wil". Maar zonderling, ja zeker, zeer zonderling, merkt hij op, dat *alle* levensbeschrijvers van den Heer verklaren, juist *hetzelfde* te willen, en evenwel tot zeer verschillende en tegenstrijdige resultaten zijn gekomen. —

„Heeft Dr. Meijboom nu, — ziedaar de cardinale, de hoofdvraag, „die Lebensfrage" — heeft hij werkelijk *die* waarheid gevonden, gegrepen, en kunnen wij ons gerustelijk aan zijne leiding toevertrouwen? — Tot de beantwoording van die vraag behoort nog al wat — en wij wenschten, dat wij er ons van konden ontslaan, — maar zien er waarlijk geen kans op."

„Voor velen zijn *deze* woorden van den geleerden schrijver verdacht, bedenkelijk, omineus: „Gij kent het oude spreekwoord: daar is geen ketter of hij heeft zijn letter — gij weet hoe velen klagen, dat ieder in den Bijbel leest en vindt al wat hij denkt. Die beschuldiging bewijst niet, dat de Bijbel waarlijk zoo dubbelzinnig is, maar wel dat de menschen hem met heel wat vooroordeel plegen te lezen, en er dikwijls wel bewijzen in zoeken voor hunne EIGENE MEENING, maar geene teregtwijzing, niet wat de Bijbel zelf ons leert."

Hier, hier — roept de vrolijke man in *de Tijdspiegel* met klimmende ligtzinnigheid uit — hier wringt en knelt de schoen — wel

zeer hard en pijnlijk — zóó pijnlijk dat men zou kunnen schreeuwen van pijn —: de meening van Dordt, van Heidelberg, of Geneve, van Berlijn, van Tubingen en Leipzig — of de meening van Utrecht — Groningen — Arnhem — Ulrum! — de meening, de meening! — met dat allerverbazendste, gewigtige, en groote woord, zal men, vroeg of laat, Dr. Meijboom — voor de vierschaar dagen — voor de vierschaar — welke? welke? — Ach — weerdom: voor de vierschaar der — *eigene meening!!*"

"Waarheen in dezen noed? — " —

Op die spotzieke vraag volgt een haar waardig antwoord:

"Al die "meeningen" in de zoogenaamde geleerde en kerkelijke wereld, ziet: ZIJ SPELEN MET ELKAAR — (men vergeve ons de kinderlijke vergelijking — KRIJGERTJE, — zitten elkaar na, over banken en stoelen — of wel, 't gaat hier even zoo, als waar de kinderen "BLINDEMANNETJE" SPELEN, en menigeen die zelf *niet ziet* of *meent*, blijde is, als hij de eene of andere meening maar bij het hoofd heeft gevat, en nu zegt: dat het spel uit is —!"

Eene zoo verregaande ligthoofdcrij is *Spiritus Asper* en *Lenis* nog niet genoeg; hij poogt ook nog den ijver van wie den ongeloovigen Meijboom hebben pogen te weren, belagchelijk te maken: "Inzonderheid heeft de Amsterdamsche kerkelijke wereld — zoo schreef hij — sedert de onherroepelijke beroeping van den Groninger leeraar, eene versnelde rotatie ondergaan; men heeft den man uit Groningen, die de man uit- en voor Amsterdam dreigt te worden, bijster hard gevallen, hem van meer dan ééne zijde in staat van beschuldiging gesteld, ja zijne geheele Theologie in staat van beleg "verklaard" en verschillende vuurmonden, met meer of min gevaarlijk schroot geladen, op den predikant gerigt — zelfs heeft men dagbladen als hulp- en reserve-troepen laten defileren, en de alarmklok geluid, van alle zijden akelig bommend. Terwijl de noodlottige klepel onophoudelijk heen en weder ging, heeft men zelfs mannen van vernuft en geleerdheid en dichterlijken aanleg gezien, die mede aansnelden, en aan de klokkenkoord trokken, — alles immers voorspook en bedreigend voorspel van ernstige maatregelen die men meent of nemen zal, of zal pogen te nemen tegen den man uit Groningen."

Tot hiertoe *Spiritus Asper* en *Lenis* in *de Tijdspiegel.*

Als we ons even herinneren, wat hierboven zoo waar van die tallooze en tegenstrijdigste eigene *meeningen* onder de waarlijk blinde Protestanten gezegd is, en hoe zij onophoudelijk, juist ingevolge hun beginsel van 't vrij onderzoek, met de heiligste waarheden en met hun aangebeden bijbel zelven hebben omgesprongen, en het eene stuk na het ander om strijd en in 't honderd om er hebben uitgescheurd, dan kunnen we 't wel niet betwisten, dat *Spiritus Asper* en *Lenis* heel dat Protestantisme geestig genoeg, als hij pleegt, *een »krijgertje-« of »blindemannetje-« spelen* heeft gedoopt. Maar toch elk geloovig gemoed huivert er van, dat men op zulk een dartelen toon over de hoogste waarheden en heel het leven onzes Heeren ik zeg niet durft maar kan spreken; dat men zoo den draak steekt met goede menschen die nog gemoedelijk genoeg zijn om eene levenden, een historischen Christus, een waarachtig menschgeworden God te willen belijden en zich te hooren verkondigen. 't Is waarlijk al overerg, dat zoo vele geleerde hoofden onzer akademiën gek zijn van wijsheid — moet een maandschrift, dat zich »populair-praktisch« heet, nog meer volslagen ongeloovigen maken, en met zulk eene onverschilligheid, soms met lofprijzing van dat »helder hoofd«, zich over een Meijboom uitlaten? Dat de eene Protestantsche wigchelaar den anderen over den rand zijn kansels heen om zijne Christus-verkondiging uitlacht — 't is goddeloos, 't is afschuwelijk! — maar den gewonen man, onder hoog opgeven van hem te willen leeren en stichten, de weinige hoogere waarheid die hem rest en hem althans nog aan zijn God en een ander leven denken doet, te komen ontrukken, hetzij dan met doctorale muts en phariseesche grijns, of met een zotskap op: — voor zulk een bestaan weten we geen naam, en we vinden geen woord dat onze diepe verontwaardiging vermag uit te drukken.

HET ROTTERDAMSCH DEPARTEMENT VAN »CHRISTELIJK HULPBETOON«.

In het jongst »*Kort verslag van den staat en de werkzaamheden der Protestantsche Vereeniging:* CHRISTELIJK HULPBETOON, *van*

het Departement Rotterdam, over het jaar 1852, komt weinig voor wat onzer aandacht waardig is, of 't moet de doorloopende klaagtoon zijn, waarin het Bestuur van dat Departement zich laat hooren.

Het had toch zoo gehoopt, dat „reeds de gedachte aan de „hoogst gewigtige gebeurtenissen, welke in den jongst verloopen „tijd met betrekking tot ons Vaderland en de Protestantsche Kerk „hebben plaats gegrepen, voldoende moest zijn, om elk, die het „wel meent met de Vaderlandsche Protestantsche Kerk, wat zeg „ik? die belang stelt in den bloei en vooruitgang van het koninkrijk „van Hem, die geleerd heeft God in geest en waarheid te aan„bidden, tot werkzame deelneming aan onze Vereeniging te drin„gen" — en die verkwikkelijke hope is — hooren we — helaas! ijdel geweest, en „te meer bedroevend is het daarom, klaagt het „Bestuur te moeten berigten, dat onze Vereeniging [in 't geheel] in plaats van, gelijk men verwachten mogt, eene rijke aanwinst van leden te hebben gekregen, veeleer in ledental een weinig „teruggegaan is. Eén departement zelfs [hoe is 't mogelijk!] heeft „opgehouden te bestaan, en in *vele* departementen is het ledental „eenigzins verminderd". 't Is wel een troost, dat „die teruggang „vergeleken met het aanzienlijk getal der leden", klein is — maar toch, „wij hebben eene vermindering van 176 leden te betreuren, „en telden bij het einde des jaars nog 15846 leden", en dat getuigt niet van verhoogden ijver voor de zaak".

Daar zijn ook wel treffende teekenen van dien verhoogden ijver [en die hebben we in de laatste aflevering van onzen vorigen jaargang meêgedeeld] zooals b. v. te 's Gravenhage, — maar 't wordt niet genoeg, ach ook niet te Rotterdam! nageleefd; men schuwt de Vereeniging, omdat zij zooveel heeft van een geheim genootschap; maar ze mag immers al het goede dat ze doet niet openbaren!! uit kieschheid niet, en ook „omdat zij daardoor in sommige „gevallen het haar voorgestelde doel tegenwerken zou"! Och hoe kiesch en argeloos, en hoe conscientiëus is dat Rotterdamsch Bestuur; het durft ja, „in *gemoede* zeggen", dat deelneming aan *Hulpbetoon „heilige pligt* is voor elk, wien de belangen der goede zaak van het Evangelisch geloof waarlijk ter harte gaan. Heilige pligt, bovenal ook in onze dagen.... met inspanning van alle krachten" — de proselietenmakerij der Roomsche Kerk tegen te gaan,

en „weerstand te bieden aan eene magt, die getoond heeft niets „onbeproefd te laten, om het door de Hervorming in ons Vader„land verloren grondgebied te herwinnen, — wat God verhoede!"

En eilacie, waren onze oogen als zoovele waterbeken! ook van ons Rotterdam moet het Bestuur berigten, „dat het evenmin tot u komen kan, met het verblijdende berigt, dat het getal onzer leden of begunstigers *aanzienlijk* vermeerderd is",.... het bedroeg het afgeloopen jaar 1292, *dus!.... slechts!.... ruim!....* 30!.... *meer* dan in het jaar 1851, een *toch....* WAARLIJK.... WEL [*onbetaalbare woordekens!*] geringe vermeerdering.

En dat Departement heeft toch zoo geijverd, en is, schoon met verschillenden, *toch.... doorgaans* met AANVANKELIJK gelukkigen uitslag werkzaam geweest; maar 't is ook zoo dikwerf door eigen geloofsbroederen, (zie onze bovengenoemde laatste aflevering) om den tuin geleid; en daarom houdt het thans een zoo „naauwgezet en scherp toezigt".

Met de katchisatiën voor Roomschgezinden ging het almede niet gelukkig: ze werden „bij *sommigen* met goed gevolg voortgezet, „terwijl de belangstelling, de ijver, en de voortuitgang van anderen „*veel* te wenschen overlieten, en nog anderen, die *aanvankelijk* „die katechisatiën bijwoonden, ze uit onverschilligheid weder heb„ben verlaten."

En nieuwe droefenis! „van de zijde der Roomschgezinden werd ook in dit jaar de zucht tot proselietenmakerij ondervonden", en, o gruwel! „meer dan één overgang tot die Kerk is er te betreuren geweest". Neen, zóó doet *Huplbetoon* niet, daar is die Vereeniging te goed *Protestantsch* voor, om *door stoffelijke middelen op het geweten te werken*, [de onbeschaamde, die, met hare handen vol goud dat zeggen durft!], „waarvan zij zich ook immer met naauw„gezetheid hoopt te onthouden." — Maar ze weet er ook van te spreken, wat geloofskracht tegen die Roomsche proselietenmakerij ontwikkeld is, ze weet van ÉÉNEN man — „want ze allen te noemen, ware evenmin raadzaam als oorbaar" — „van *éénen* man, die „tegenover allerlei aanbieding, bedreiging en bemoeijelijking [dat „klimt niet!] van de Roomsche zijde eene geloofskracht ontwik„keld heeft, waardoor hij zich de regtmatige aanspraak op de „achting en ondersteuning van alle weldenkende Protestanten

„ verworven heeft.

Volgt de peroratie, met applicatie en het gewoon gebed tot den Mammon:

„In zulk eenen [?] geest wenscht de Vereeniging verder voort „te gaan, en zoo mogelijk [*hoe bedeesd!*] haren werkkring steeds „uit te breiden. *Daartoe* heeft zij *ruime* deelneming, en van hare „leden *overvloedige* ondersteuning *van noode*. Met vertrouwen be- „velen wij onze Vereeniging daartoe onze protestantsche broeders „en zusters aan, *daarbij* voegende de *dringende* bede, dat *elk in „zijnen kring* zooveel mogelijk de belangen van de Vereeniging „bevordere. [Nieuwe motieven:] Mag zij daarbij niet wijzen op het gebeurde binnen ons Vaderland in „de eerste helft van het loopende „jaar, en niet veel verwachten van *den*, ook in ons midden, ver- „levendigden ijver der protestanten tot handhaving hunner heilige „zaak die [*vergeef geloovige lezer! dat we 't afschrijven*] de zaak „van God is? De innige overtuiging, dat haar doel waarachtig „Christelijk, en de ervaring, dat haar arbeid niet ijdel is in den „Heer, geven haar in verband met de teekenen des tijds kracht, „om standvastig voort te gaan op den ingeslagen weg, en met „geloofsvertrouwen den zegen te bidden van Hem, die ook door „den zwakken arbeid zijner dienaren, groote dingen tot stand „brengt." — — Amen! — —

Rotterdam, October 1853.

AMERIKAANSCH TRAKTAATGENOOTSCHAP.

We vernemen uit *de Vereeniging*, dat de geheele ontvangst van dit genootschap in 't laatst verloopen jaar heeft bedragen de som van 385,286 dollars [1]) 68 cents; de uitgave beliep 385,075 d. 7. c., waarvan 79,711 d. 29 c. voor kolportage besteed, en 20,000 d. naar vreemde landen, als naar bijna alle landen van Europa, naar Voor-Azië, Oost-Indië, China, Zuid-Afrika, de Sandwichs-eilanden en de Seneca-eilanden, gezonden zijn. Het aantal nieuw uitgegeven

werken bedraagt 32 boeken en 134 geschriften in 10 verschillende talen. In 't geheel zijn er 374 boeken en 1458 traktaatjes door 't genootschap uitgegeven in de Engelsche, Hoogduitsche, Fransche, Spaansche, Portugesche, Italiaansche, Welsche, Hollandsche, Deensche, Zweedsche en Magyaarsche talen. Al die werken zijn met stereotypen gedrukt, waardoor ze bij uitstek goedkoop gekocht en verspreid kunnen worden. Daarenboven is door toezenden van geld de druk van 2801 geschriften in 119 talen en tongvallen in het buitenland ondersteund. — Van de drie Tijdschriften welke het genootschap maandelijks uitgeeft, wordt de *American Messenger* in 200,000, *the Child's Paper* in 250,000 en de *Amerikanische Bothschafter* in 25,000 exemplaren gedrukt. Het tweede (*het Blad voor kinderen*) is het meest gelezen blad in de geheele wereld, ofschoon het eerst in 1852 is begonnen. — Van de met vele houtsneden voorziene christelijke *Volks-Almanak* voor 1853 zijn 250,000 exemplaren in het Engelsch, en 30,000 in het Hoogduitsch gedrukt. — Gedurende het laatste jaar zijn in omloop gebragt 881,766 boeken en 8,291,874 traktaatjes. Voor meer dan 80,000 dollars waarde aan boeken is er gratis verspreid. Het aantal Kolporteurs was 516, waarbij 126 studenten komen, die in de vacantie als Kolporteurs werkzaam zijn. Zij bezochten 530,758 huisgezinnen, waarbij zij gelegenheid vonden met 260,414 „dieper indringende gesprekken" aan te knoopen; in 't verloopen jaar hebben zij 13,666 stichtelijke uren, Bijbellezingen en leerredenen gehouden.

---

[1]) Zooveel als onze rijksdaalder.

SPROKKELINGEN

VOORTGANG DER KATHOLIEKE KERK IN DE VEREENIGDE STATEN. — In de Vereenigde Staten zijn thans 7 aartsbisdommen, 32 bisdommen, 1712 kerken, 1571 priesters, verdeeld over 41 diocesen en 2 Apostolische Vicariaten. Dat is van 1852 op 1853 eene vermeerdering van één aartsbisdom, 6 bisdommen, 103 priesters,

167 kerken en 9 diocesen. Sedert 1846, naar de cijfers uitwijzen, is het getal der kerken en der priesters nagenoeg verdubbeld.

DE EERSTE KATHOLIEKE KERK TE CHRISTIANIA. — Eerlang zal in de hoofdstad van Noorwegen, eene nieuwe Katholieke kerk afgebouwd zijn, en spoedig daarna ingewijd worden. Al de autoriteiten zullen, naar men vernoemt, de plegtigheid bijwonen. 't Is de eerste te dier stede sedert de aanneming der Hervorming in Noorwegen, welke in 1517 heeft plaats gehad. — Geen *dissident* heeft er nog een kerkgebouw.

DRIE GROOTE VERMELDENSWAARDIGHEDEN OMTRENT DEN BERLIJNSCHEN KERKEDAG. — De eerste is — naar berigt van een ooggetuige, lid van 't centraal comité voor de *Inwendige Zending* en als zoodanig bijzonder betrokken in den *Kerkedag* — de eerste dan is, volgens Nathusius, „dat op den laatsten dag, toen de Pruisische Majesteiten de zitting bezochten, de vergadering zoo stil en ook uiterlijk ingekeerd was in tegenwoordigheid van den *aardschen* koning; en des te onaangenamer, zegt hij, deed het mij aan, dat zij dadelijk weêr in die onrustige houding, die mij zoo tegenstaat, overging, toen slechts de *hemelsche* Koning onder ons tegenwoordig was".

De tweede is, volgens denzelfden, dat men verboden had *Bravo!* te roepen en daarvoor *Amen!* bezigde; en dat dit *Amen!* der meerderheid op de tegenstrijdigste redevoeringen gelijkelijk volgde, en daarnevens het geroep om maar te sluiten, gedurig onstuimiger werd.

De derde is, naar denzelfden getuige, deze geruststellende troost: „moge er al in de besluitneming veel onhelders bij de meerderheid hebben meêgewerkt: bij de naauwgezetten echter zal het minstens dit goed gevolg hebben, dat zij te huis gekomen, de *Augustana waarvoor zij gestemd hebben* — NU OOK EENS ZULLEN LEZEN". !!

DE GEZINDHEID VAN HUGO DE GROOT

VOOR DE

KATHOLIEKE KERK.

(*Vervolg van D. XXIV, bl.* 339.)

De gelegenheid of aanleiding voor Grotius om zijne aandacht op den Paus en verder op de Katholieke Kerk te vestigen, vond hij in zijne aanteekeningen op het Nieuwe Testament; want eindelijk kwam hij aan die plaatsen waarin over den Antichrist werd gesproken, en deze was, zoo leerde men, niemand anders dan de Paus.

Het is merkwaardig, hoe hij onbewust tot de behandeling van die bijbelplaatsen overgaat, welker uitlegging hem eensklaps zou doen veranderen. In 1638 schrijft hij: „'t Is verwonderlijk wat ik over den Antichrist gevonden „heb; en ik heb de meest gemoedelijke overtuiging, dat „het (door mij gevondene) waar is" [1]). Hij leide het namelijk van de Romeinsche Keizers uit, en dacht aan den Paus en de Katholieke Kerk niet. Jegens deze was hij nog geenszins zoo gunstig gezind, of stelde haar ten

---

1) Scc. scr. Ep. 419.

minste met andere sekten gelijk; ja hij beklaagt zich over de Katholieken, dat zij zoo onhandelbaar zijn, en steeds absolute toestemming vorderen zonder in eenig vergelijk te willen treden. Veertien dagen, na den straks aangehaalden brief aan zijnen broeder, schrijft hij dezen over Milletière, die schoon zelf nog Protestant, zijne mede-Protestanten tot de Katholieke Kerk wilde terugvoeren: „Hij heeft mij een ander geschrift beloofd, over het pri-„maat van Petrus, dat is, zooals hij het uitlegt, van den „Paus. Ik had liever dat hij daar maar mede ophield. „Wat hoeven we zoo vrijgevig te zijn jegens degenen (de „Katholieken) die alles voor zich nemen. We zullen beter „doen met slechts te dulden, dat zij hunne zaak verde-„digen, zoo goed ze kunnen; dat wil zeggen zeer slecht, „want ze zijn met niets middelmatigs (schappelijks) te „vreden, (en moeten dus overdreven stellingen volhouden). „Ik begrijp niet hoe 't komt, dat hij, die zegt met de „Protestanten zooveel hem vergund is, in (godsdienstige) „gemeenschap te willen blijven, nogtans alles aanvoert „wat slechts ten voordeele van de Roomschen pleit" [1]).

Dat schrijft Grotius! Hoe zou hij 't weldra Milletière verbeteren!

Zijne uitleggingen van die plaatsen over den Antichrist deelde hij natuurlijk ook aan anderen mede, en het kon niet missen of hij moest, op de hem gedane aanmerkingen, het hoog gewigt der door hem ter spraak gebragte vraag beginnen in te zien. De Synode van Gap in 1603 had beslist, dat de Paus de Antichrist was, en de Synode in 1607 te Rochelle gehouden, had gelast, dat dit artikel: „als zeer waar, en overeenkomstig met hetgeen

---

[1]) Ibid. Ep. 421.

„in de schriftuur voorspeld was en met hetgeen men „duidelijk in deze dagen zag gebeuren, zou gedrukt „worden in de exemplaren der geloofsbelijdenis, welke op „nieuw ter perse zou worden gelegd" [1]). Dat denkbeeld van den Paus was dus vrij algemeen, en we hebben vroeger doen zien, hoe zelfs die predikanten die er niet meer aan geloofden, het uit haat tegen de Katholieke Kerk bleven volhouden. Ook aan Uitenbogaart, Episcopius en zijne Remonstrantsche vrienden beviel Grotius' uitlegging niet [2]).

Hij schreef dienaangaande aan zijnen broeder: „Ik „houd het niet voor geloofsartikelen, dat de Paus de „Antichrist is, of dat deze uit het geslacht van Dan zal „geboren worden, maar acht, dat men niemand moet „beletten zijne gedachten, zoo ze slechts voor de gods- „vrucht niet nadeelig zijn, aan vrome en geleerde mannen „ter overweging te geven" [3]). Wij zien er uit, dat hij zich niet liet afschrikken, maar ook dat hij wel gevoelde, waarheen zijne opvatting hem voeren kon, en zich daarom gerust trachtte te stellen met de gedachte dat het geen geloofsartikel was.

Om het gewigt dat deze uitlegging voor Grotius had wel te begrijpen, is het noodig zich de Protestanten van dien tijd te herinneren. Zij hielden nog vast aan een objectief geloof, zij hadden toen nog meer van de Katholieke Kerk overgehouden, en het zeggen van Grotius: *het zijn geen geloofsartikelen*, is alleen genoeg om het hemelsbreed verschil van het toenmalig Protestantisme

---

1) Bossuet, *Variat.* L. XIII, § VII.
2) Sec. ser. Ep. 471, 473.
3) Ibid. Ep. 449.

met het tegenwoordige te doen gevoelen. Ook werd de Paus niet voor den Antichrist verklaard, om zijne waardigheid afzonderlijk beschouwd, maar om de leeringen, de instellingen, de geheele Katholieke Kerk van welke hij het hoofd was, en die hij zeer bijzonder vertegenwoordigde. Indien dus de Paus niet voor den Antichrist moest gehouden worden, dan was ook het *eigenlijk Katholieke* van al die leeringen en instellingen niet antichristelijk. Doch daarbij kon Grotius niet blijven stilstaan. Zoo de Katholieke Kerk niet antichristelijk was, wat was zij dan? Kon ze iets onverschilligs of aan andere sekten gelijk zijn? Haar daarvoor aan te zien zou reeds de hooge rede van Grotius niet gedoogen, nadat hij ter beoordeeling van 'tgeen een Paus was, eenmaal zijne aandacht op de Katholieke leer en instellingen gevestigd had. Die Kerk, die van eene zoo zedelijken en godsdienstigen aard, die zoo uitdrukkelijk, die zoo absoluut, zoo uitsluitend was, en alle sekten buiten haar veroordeelde, niet volgens een willekeurig genomen besluit, maar ten gevolge van haar hoogst bepaalde en eenige natuur — moest, indien zij niet bij uitstek boos was, integendeel bij uitstek goed zijn. Er was geen midden. Maar meer dan zijne rede moest zijn godsdienstig geloof hem zulk een beslissend oordeel afvorderen. In onze dagen bevindt het Protestantisme zich in zulk eene verwarring, en heeft men er zoozeer geloof en begrip van alle bovennatuurlijke waarheid verloren, dat men het verschil van godsdienst beschouwt als bloot natuurlijke verscheidenheid, en het bijna gelijk stelt met de verschillende manier van kunst te beoefenen. Men houdt een „Kerkendag", waarop men zeer natuurlijk grootelijks van gevoelen verschilt, maar des ondanks verbroedert, en zich voor ééne Kerk verklaart. De schriften der hedendaagsche

Protestantsche geleerden zijn onuitstaanbaar voor ieder die gevolglijk voortdenkt. De beginselen die op de eene bladzijde worden aangenomen, worden op de andere vergeten, of in hunne noodzakelijke gevolgen bestreden, en waar soms de tegenspraak zich al te duidelijk gevoelen doet, poogt men door niets zeggende algemeenheden en in eensklaps opgeworpen wolken van duisternis te ontsnappen. De gewone fatsoenlijke Protestanten, nog minder tot de zoo moeijelijke taak bekwaam van voor zich zelven te denken, hebben ieder eene godsdienst op hun eigen hand, die, als ligt te begrijpen is, uit een zamenraapsel van allerlei lappen bestaat, zoo wonderlijk en belagchelijk als het monster van Horatius of als een niet te ontcijferen kamee. Zoo ver was men ten tijde van Grotius nog niet. De Lutherschen en Gereformeerden wilden van elkander niet weten, wederom de Lutherschen en Gereformeerden niet van de Remonstranten, en bij die gehechtheid aan eene positieve geloofsleer, was de tegenstelling met de Katholieke Kerk zoo scherp en uitdrukkelijk, dat men jegens haar, of zeer vijandig, of zeer gunstig, maar onmogelijk onverschillig kon gezind zijn.

't Is waar, Grotius was zijne eeuw vooruit, was in zekere onbepaalde algemeenheid vervallen; maar, wij hebben er bij opgemerkt, dat zoo hij door zijne wetenschap in die stemming geraakte, hij er echter niet in volharden kon en er integendeel als voor een uiterste moest voor terugkeeren. Nimmer daalde bij hem de godsdienst tot menschelijke rede of philosophie, en hoeveel ruimte hij aan anderen laten mogt, hij voor zich hield ten allen tijde aan de twee waarheden vast, die als de sluitsteenen zijn van het godsdienstig gebouw, de godheid en menschheid van Christus, en de genade die de vrijheid niet wegneemt.

Zijn afkeer tegen het Calvinisme 'twelk die vrijheid ontkende was volstrekt niet verminderd, en juist om dezen tijd, waarin hij zich met de kwestie van den Antichrist bezig houdt, vinden wij bij hem deze nadrukkelijke verklaring tegen het Socinianisme: „Hoe ik mij altijd ge„houden heb binnen de palen door de oudheid gesteld, „en zulks niet alleen in mijne gevoelens over de Triniteit, „de twee naturen van Christus, de voldoening van Christus, „en andere leeringen, die door Socinus of de Socinianen „bestreden worden — dat weet ieder die mij kent" [1]).

Het is alzoo duidelijk: onderzoeken wie de Paus was, dat was voor Grotius onderzoeken wat de geheele Katholieke Kerk met hare leer en geschiedenis was, en zoo hij daarin geen antichristendom kon vinden, dan ook kon hij er zich niet meer met onverschilligheid van afwenden, maar dwong hem zijn klare geest en nog meer zijn aan Christus en diens waarachtige verlossing behouden geloof die Kerk voor de ware te erkennen. Hoe toch moest hij bij dit onderzoek, voor 't eerst met ernst door hem ingesteld, getroffen worden, en de vereeniging van het goddelijke en menschelijke, die de grond was zijner godsdienstige gedachte, overal terugvinden, overal uitgedrukt zien op eene wijze als hij, ware het in zijn vermogen, zou gewenscht hebben. De Kerk, zou men kunnen zeggen, gaf hem eene uitvoerige verklaring van zijn eigen

---

1) Epist. 1186, pag. 537. In de voorrede die Vossius voor Grotius werk *De satisfactione Christi* geschreven heeft, toont hij zeer kort, maar zeer duidelijk, dat het leerstuk van Christus' godheid met dat van de genade zamenhangt, en getuigt zijnen boezemvriend Grotius dikwijls te hebben hooren zeggen, dat hij ter verdediging van Christus' voldoening niet zoo zeer optrad als Godgeleerde, maar als Christen.

geloof, en als de snaren, die op zekeren toon gestemd zijn, aanstonds terugklinken zoodra die toon zich hooren laat, zoo beantwoordde die gansche Kerk aan de dierbaarste overtuiging, waarmede hij zich tot haar wendde, zoo zongen in het binnenst van zijn gemoed hare leerstukken hem toe. Reeds spoedig schijnt hij in eene hoogere stemming te zijn geraakt, en gevoeld te hebben, dat zich hier iets voor hem beslissen ging. Want, schoon zijn eerste geschrift over den Antichrist zich niet bijzonder met den Paus en de Katholieke Kerk bezig houdt, hij behandelde het weldra als een werk van godsvrucht en als een middel, dat aan de hereeniging der Christenen moest dienen. Hij arbeidde er niet aan dan op den dag des Heeren [1]), en paarde het gebed aan zijne studie [2]). Wie zou zich verwonderen, dat zijne oogen geopend werden? Van dit tijdstip af (het laatst van 1639) dagteekenen en volgen steeds sneller al die getuigenissen ten voordeele der Katholieke Kerk, waarvan wij reeds een overzigt gegeven hebben.

Zooals we daar zeiden, had hij naauwelijks een beter begrip van de Kerk verkregen of hij begon eenen geheelen anderen vrede te zoeken, dan hij tot nu toe gedaan had: niet meer eene verzoening der Protestanten op onverschilligheid gegrond, maar eene hereeniging van deze met de Katholieke Kerk door het aannemen van hare wel begrepen leer. Het was de wensch naar vrede, dien hij altijd gekoesterd had, en die nu door het beschouwen der Katholieke eenheid werd uitgebreid en volmaakt. Dat was wel zeer begrijpelijk! Intusschen heeft de poging van Grotius om die hereeniging te bewerken voor sommigen zoo iets

---

[1]) Sec. ser. Ep. 416.
[2]) Ibid. Ep. 499.

buitengewoons, en schijnt hun zoozeer eene beproeving van het onmogelijke, dat zij het niet voor een bewijs aanzien van de magt zijns geestes en de goedheid zijns harten, maar als eene zwakheid zijner laatste jaren of als eene naïveteit, die men hem vergeven moet. Ach, die zoo spreken, kunnen Grotius niet vatten! Het zou eene naïveteit zijn, welke hij gemeen had met eenen Bossuet en eenen Leibnitz, die immers lang met elkander aan eene dergelijke hereeniging hebben gearbeid. Zeker, het is iets buitengewoons, iets grootsch en waartoe weinigen in staat zijn. Maar het is geene zwakheid, geene overspanning, of iets van dat dichterlijke, waartoe groote geesten wel eens overslaan. Het goede, dat in zijnen tijd lag, kwam in hem bijzonder te voorschijn, werd door hem aangegrepen, en met godsdienstige vervoering bevorderd. Zal men dat aan de groote mannen voorbehouden werk eene zwakheid, eene naïveteit heeten? Het Protestantisme had in die dagen zijn eerste periode geëindigd, dat is zijne eerste nederlaag ondergaan, velen keerden tot de Kerk terug, en van verschillende zijden werden wenschen geuit en pogingen gedaan om aan de scheiding een einde te maken. Bovendien moet men het zich niet zoo voorstellen alsof Grotius eensklaps die hereeniging bewerken wilde, en zich aan 't hoofd der Protestanten plaatsen om processies-gewijze de Katholieke Kerk in te trekken. Hij wilde een begin maken, dat door anderen voortgezet, en door anderen voleindigd zoude worden. Meer dan eens vergelijkt hij 't met het planten van boomen, welker vruchten de nakomelingschap plukken moet [1]). Wij zullen hier

---

1) „Er is tijd noodig om de gevoelens uit te roeijen, die men „met behulp van *zulk eene zamenzwering* heeft doen inwortelen. Voor

slechts de plaats aanvoeren waarin hij tot zijnen kranken vader spreekt, en ten blijke zijner opregte godsdienstige bedoeling, zijne wenschen voor de hereeniging der Christenen paart aan de betuiging van zijne kinderlijke dankbaarheid en liefde. Na op zacht-weemoedigen toon geklaagd te hebben, dat hij niet bij zijnen vader is, om hem persoonlijk dienst te kunnen bewijzen, troost hij den grijsaard, door hem te verzekeren, dat hij hem toch altijd nabij blijft met zijne wenschen en gebeden, en door hem aan de hooge standplaats te herinneren die hij door Gods goedheid nu in Frankrijk verkregen heeft. „Dat alles", zoo gaat dan de beminnelijke Grotius voort: „dat alles ben ik naast God „aan u verpligt, als de vrucht uwer zorgen voor mij. En „dat niet alleen, maar ook dat ik nu dagelijks werk voor „de waarheid des heils, en den vrede der Christenen; een „werk door mij niet zonder hoop verrigt, dat ik er eenmaal „het goed gevolg van zien, of voorzien mag. Ik zeg: *een-* „*maal*, want hier geldt het woord van Tacitus: de misdaad

---

„mij, ik verwacht het meest van de nakomelingschap; echter maak „ik uit de gesprekken van de geleerdste Gereformeerde predikan- „ten op, dat mijn werk ook voor deze eeuw niet vruchteloos zal „zijn. Het betaamt ten behoeve der waarheid iets te durven tegen „de factie. Ep. 487. — En al hebben we *nu* geen hoop, moeten wij „dan geene boomen planten voor de toekomende geslachten? Boven- „dien hebben we het gebod van Christus, op alle wijzen, die „slechts God niet beleedigen, de kerkelijke eenheid te bewerken, „ook in gemeenschappelijke Sakramenten: is het dan onze pligt „niet, tegen de hoop in te werken, en te zeggen dat God tot het „ontoegankelijke den weg weet? En al krijgen we niets meer ge- „daan, dan dat wij den haat uit de lasteringen ontstaan verminde- „ren, en de Christenen wat zachter, en meer tot omgang met „elkander geschikt maken, zouden wij dat dan niet moeten koopen „met eenigen arbeid, en het verdragen van sommiger beleedigin- „gen?" Ep. 491.

„verwint op eens met geweld, maar het goede verkrijgt „slechts kracht met der tijd. Eenmaal zal de dag aanbre- „ken, welks morgenschemering zich nu reeds zien laat. „Want aan beide zijden zijn er vele groote, geleerde, „vrome mannen, die beginnen te erkennen, hoezeer er „gezondigd is: van de eene zijde, doordat men duidelijke „gebreken niet verbeterde, van de andere, door het „opstellen van nieuwe leeringen, en met bitterheid uit „te varen tegen het oude, hetwelk niets noodig had dan „eene goede uitlegging. Deze schoone onderneming, „waartoe gij het eerste zaad in mij gelegd hebt, verzoek „ik u in uwe gebeden Gode aan te bevelen" [1]). Grotius hoopt dus slechts: eenmaal het goed gevolg te zien, of te voorzien der onderneming, waartoe zijn vader hem schijnt te hebben opgewekt. Zeer natuurlijk vestigt hij, die de Katholieke Kerk geheel anders had bevonden dan men haar steeds aan hem had afgeschilderd, deze zijne hoop op uitleggingen aan de Protestanten te geven. — Op andere plaatsen is hij nog zediger in zijne verwachtingen, en beweert, dat hij ten minste een goed werk doet. Dat deed hij buiten twijfel, en mogt hetgeen hij zag weinig aan zijne wenschen beantwoorden, toch kan zijn arbeid niet vruchteloos zijn geweest. Niet weinig moet hij die strooming van gedachten en gevoelens versterkt hebben, waardoor nog ten tijde van Bossuet zoo vele Protestanten tot de Kerk werden teruggevoerd. Een waar woord, zij het ook van geen Grotius gesproken, gaat nimmer verloren.

Te zeggen, dat hij derhalve met ijver aan 't werk ging, is te weinig. Hij beschouwde het als een hoogen hem

---

[1]) Ibid. Ep. 496.

opgelegden pligt, welks vervulling zooveel te meer drong, daar hij het niet bedriegend voorgevoel had, van nog slechts weinige jaren te zullen leven: „Ik, mijn broeder, ben nu „mijn acht en vijftigste jaar voorbij. Ik heb wel eenen „vader die zooveel ouder is, maar toch deze mijn leef- „tijd doet mij, al was ik vroeger minder bezorgd, thans „meer op het einde letten. Ik bid u te gelooven, dat ik in de „zaak Gods, niets anders ten doel heb dan God, en het- „geen ons naast God het meest is aanbevolen: de zorg „voor den naaste. Die zorg laat zich voornamelijk gelegen „zijn aan de eenheid der Kerk, welke (eenheid) niet slechts „behoud is der liefde, maar der waarheid, die veel beter be- „waard wordt in dat over de geheele bewoonde wereld ver- „spreide organisme (*compago*) dan in kleine gedeelten, of zoo „als het thans toegaat, in deelkens van deelkens. Mogen an- „deren genoegen vinden in partijen te bevorderen en aan te „kweeken, waarin zij ieder den meester spelen: ik voor mij „zie het niet voorbij hoe weinig voordeel die verdeelingen „en zoo vele nieuwe kerken aan de godsvrucht gedaan „hebben. Laat ons met ijver doen wat onze pligt is, en „aan God de tijden of gelegenheden (χρόνους ἢ καιροὺς), „die Hij in zijne magt heeft, overlaten. Maar ik acht mij in „deze vrijplaats van mijn gezantschap door God geplaatst, „opdat ik aan zijne waarheid en zijnen vrede diene zoo- „lang ik leef" [1]). Een weinig hooger moedigt hij zich aan door het voorbeeld van anderen en rekent ook op de hulp hem door den Kardinaal De Richelieu beloofd. „Ik blijf „vast bij mijn voornemen om dien vrede te bewerken of „ten minste er de wegen toe te bereiden. Hoe dikwijls

---

[1]) Ibid. Ep. 491

„moet men niet tegen den stroom op worstelen. En ik „ben de eenigste niet die dezen wedloop inga. Erasmus, „Cassander, Vecelius, Casaubonus hebben het gedaan. „Heden doet het Milletière. De kardinaal zelf zegt het „openlijk, dat hij die zaak onder zijne bescherming neemt, „hij die zoo gelukkige man, die nooit iets heeft onder-„nomen, dat hij niet volvoerd heeft." Ook de zoo gunstige wijze waarop zijn *Veritas Religionis Christianae* is ontvangen, doet hem het beste hopen.

Ofschoon het, wel beschouwd, niets afdoet ten opzigte van Grotius' opregte meening en gezindheid, noemen wij het ongelukkig, dat juist in die tijden de Jansenistische woelingen in Frankrijk begonnen, en ook hier en daar het Gallicanisme zelfs bisschoppen tegen den Paus in oppositie bragt. Grotius moest daardoor misleid worden, en gaarne zien dat men aan de Protestanten toegaf door het gezag van den Paus te beknibbelen. Gretig neemt hij aan wat hij bij den gallicaanschen De Marca vindt [1]), en meldt ten bewijze hoe geschikt het oogenblik is, „dat de Spanjaards, de Franschen, de Ve-„netianen, de Toskaners en ook Luca perken stellen aan „het Pauselijk gezag: dat de Grieken, dat de Armeniërs, „dat de Maronieten in de gemeenschap der Roomsche Kerk „opgenomen zijn met behoud van hunne riten. Moet ons „dat geen hoop geven [2])?" Het laatste voorbeeld doet zien, dat hij niet altijd genoegzaam kennis heeft van de eigenlijke zaak, en niet de minste haat hem aanspoorde. Zoo ook als hij in 't werk van den Jesuiet Sirmond over Dionysius Areopagita leest, dat wat de Paus in zijne brieven

---

[1]) Ibid. Ep. 552.
[2]) Ibid. Ep. 491.

verhalender wijze zegt, niet meer gezag heeft dan de persoon die het aan den Paus berigtte, beschouwt hij dat als iets zeer opmerkelijks, en voegt er, om er 't gewigt van te doen voelen, bij: „En die Sirmond is 's Konings biechtvader"[1]). Even onschuldig is zijn zeggen: „Vele [!] „Katholieken zijn van gevoelen dat de Pausen in vele „zaken kunnen dwalen" [2]). Wie twijfelt er aan?

Niet minder was het hem aangenaam, dat men op zekere vereenvoudiging uit was. De wederinvoering der oude discipline die daarmede zamenhing, en door Jansenistiesch-gezinden gezocht werd, komt hem zeer goed voor en hij prijst de Fransche Bisschoppen over hunne pogingen tot dat einde [3]). Ter gelegenheid van de kwestie met Arnaud over 't dikwerf te Communie gaan, hoort men in zijnen mond den weerklank van 'tgeen er al rondom hem gezegd werd. Hij houdt het er voor, dat slechts de monnikken de menigvuldige Communie willen om de biechtpenningen [4]). Maar, hoe weinig hij in staat was over de zaak te oordeelen, hij merkte toch, dat hij reden had van die ijveraars te wantrouwen: „zoo- „wel als ik gezind ben voor de herstelling der oude disci- „pline, zie ik ook dat de meesten die Arnaud gelijk geven „Jansenisten, dat is, in de praedestinatie Calvinisten zijn" [5]).

Hij begon zijne moeijelijke onderneming met het uitgeven van het geschrift dat op hem zelven bij de bewerking zulk eenen indruk gemaakt had: *Commentatio ad loca quaedam Novi Testamenti quae de Antichristo agunt*

---

1) Ibid. Ep. 552.
2) Ibid. Ep. 647.
3) Ibid. Ep. 669.
4) Ibid. Ep. 709.
5) Ibid. Ep. 699.

aut agere putantur. Hij voegde er nog twee andere schriften bij, insgelijks in uitleggingen van schriftuurplaatsen bestaande: *De fide et operibus* en *De Decalogo.* Hij liet die in Holland naamloos drukken en uitgeven. Waarschijnlijk meende hij door 't verzwijgen van zijnen naam gereeder ingang aan zijne redenen te zullen doen vinden, en vele onaangenaamheden aan zijne vrienden te besparen, want hij voor zich bekreunde er zich weinig over, zoo hij, gelijk het spoedig gebeurde, als de schrijver bekend wierd [1]).

In zijne brieven van dien tijd [2]) is het zigtbaar hoezeer hem de zaak ter harte gaat. Hij is vol ongeduld, wil weten of die schriften reeds gedrukt zijn, reeds te koop staan, wat er over geoordeeld wordt, verlangt een zeker getal exemplaren zelf te koopen om ze aan zijne vrienden te zenden, beveelt dat men er naar Frankrijk en Engeland zenden zal en dreigt de boekverkoopers die zijn verlangen niet mogten nakomen van alle betrekkingen met hen te te zullen afbreken [3]). Soms voegt hij er als reden bij: „In de onzekerheid hoe lang ik nog leven zal, wil ik „volstrekt, dat er getuigenissen zullen bestaan van mijn „gevoelen over hetgeen de Christenheid verdeelt. Wat ik „waar, wat ik nuttig acht wil ik bekend maken en ben „op geen gunst uit zoo min als ik den haat vrees. Zeg „mij dus hoe het er meê gelegen is. Het is toch billijk „dat ik in mijn eigen zaken gehoorzaamd worde [4]).

Deze drift, die hem soms op vrij onzachten toon doet spreken, is te verklaren door den tegenstand, dien hij

---

1) Ibid. Ep. 467.

2) Van 't laatst van 1639 en het begin van 1640.

3) Het had voor dezen eenig gevaar, iets uit te geven wat der Katholieke Kerk gunstig was.

4) Ibid. 497.

ondervond, zelfs van Vossius. „Het verwondert en bedroeft „mij", dus laat hij zich aan zijnen broeder uit, „dat onder „degenen die wenschen dat mijn geschrift mislukken mag, „ook Vossius is; — Hoe Vossius aan die gedachte komt „weet ik niet, maar ik vrees, dat hem van het hof is „toegefluisterd, dat hij aan zijne kinderen nadeel zal doen, „indien hij dergelijke geschriften begunstigt" [1]). Dat Vossius bevreesd was laat zich begrijpen. Hij schreef aan Grotius, na hem eenige aanmerkingen te hebben gemaakt op een paar plaatsen van zijn *Commentatio*: „de Christelijke liefde — „is de wereld uit, en nergens moeijelijker te vinden, dan „bij degenen die tegen de Oude Kerk met zulk een „vijandschap ijveren, en niets goed vinden, dan hetgeen „nieuw is" [2]). Ook zijn zwager Reigersberg meende hem het uitgeven van dit geschrift te moeten afraden. Hij zou zich en zijnen vrienden slechts te meer haat op den hals halen, zijn naam zou immers spoedig bekend worden, en hij wist bij ondervinding hoe zekere lieden schreeuwden, als men hun op het zeer raakte. 't Was bovendien alles slechts verloren arbeid [3]).

Men make uit het bovenstaand niet op, dat er in die eerste geschriften reeds zoo veel gezegd was. Grotius begreep zacht te moeten beginnen, en dacht niet dat de haat zoo groot zou zijn, of zoo lang zoude duren. „Ik „heb u geantwoord, dat wat de haat der Protestanten „aangaat, ik mij in zulk een eerlijk doel, door geen haat „laat terughouden, die ook bij zoo velen niet gevonden „wordt noch zoo lang duren zal, als men meent" [4]).

---

1) Ibid. 485.

2) *Praestant. et Erudit. virorum Epistolae*, Ep. 560.

3) *Vervolg van het leven van Hugo de Groot*, door van Cattenburgh, bl. 264.

4) Sec. ser. Ep. 488.

Hij had al te gunstige verwachtingen. Hetgeen in de omstandigheden het belangrijkste was en het meest de aandacht trok, was zijne Commentatio betreffende den Antichrist. Er werd daarin van den Paus niet gesproken, maar de plaatsen in de brieven en de Apokalyps, welke op den Antichrist betrekking hebben, uitgelegd van het oud heidensche Rome en diens keizers; het getal 666 meende hij te vinden in den naam ΟΥΛΠΙΟΣ door Trajanus gedragen. Het was genoeg om de woede der predikanten in hooge mate gaande te maken. Zeer spoedig stond hij als de schrijver bekend, en werd hij niet slechts voor een Sociniaan, een verrader, enz. uitgekreten, maar, wat eene onvergefelijke misdaad was: men verzekerde dat hij tot het Pausdom was overgegaan! Zijn geschrift werd aanstonds beantwoord door Dominé Molineus, die zich Hippolytus Fronto Caracotta noemde; door Dominé Maresius, predikant en hoogleeraar der theologie te 's Bosch, en door Dominé Coccejus, hoogleeraar in de Oostersche letteren te Franeker. Het hevigst was het antwoord van Maresius, wien Grotius sinds altijd Borborita noemde, zooveel als vuilaard of vuilik. Van dezen melde hem Vossius: „Zijne „voorrede is allergeweldigst — om uw werk hatelijk te „maken was hij zoo begonnen: „Onlangs is er een ge-„„schrift uitgekomen over den Antichrist, bij denzelfden „„[Blaauw] die het boek van de Socinianen Crellius en „„Volkelius heeft uitgegeven". Maar Jansen (de drukker), „die nu met de gebroeders Blaauw verzoend is, heeft het „zoo niet willen drukken" [1]). Volgens gewoonte ontzagen ze niets. De grootste lasteringen en de grofste onwaarheden werden gebruikt, zoo ze slechts van nut konden zijn. Vol-

1) *Epist. Erudit. vir.* Ep. 560.

gens Maresius en Molineus was Grotius een ijdele pochhans, die noch Grieksch noch Hebreeuwsch verstond [1]). Niemand, welk een oneer! niemand nam het voor Grotius op, en de reden is maar al te ligt te raden. Episcopius zeide die met vrij veel eenvoudigheid. „Ik twijfel niet of alle „goeden en welgezinden zouden te zamen en uit eenen „mond die lasteraars en kwaadaardige menschen veroor„deeld hebben, zoo zij niet waren teruggehouden door „het ééne vermoeden, dat gij met de Pauselijke Kerk in „verbond zijt getreden of zult treden [!] en door de vrees „dat gij tot haar zult overgaan" [2]). Ach! dat was het! De schrik voor de Kerk, voor Rome! maakte alles geoorloofd, en deed ook de welgezinden er toe zwijgen. Men kent immers de predikanten, die toen waren hetgeen ze zeer natuurlijk nog heden zijn: personificatiën van het Protestantisme. Te vereenigen, te stichten, iets goeds en grootsch tot stand te brengen, neen, daartoe zijn ze niet in staat; het is de diepe onmagt der onwaarheid. Maar zooveel te meer verstaan zij het *schreeuwen*, kunnen ze verwarring voortbrengen, oproer maken, vernietigen. Welke sophisten hebben zoo de hoogste waarheden weggepreekt, zoo met elkander om den voorrang getwist en zich laten betalen voor 't moeijelijk werk van te leeren wat ze niet gelooven? Het eenigste wat hun ijskoud gemoed in beweging zet, is de gedachte, de minste gedachte, dat de Katholieke Kerk voortgang maakt, en hun keukenvuurtje eens zou kunnen uitgaan. Dan heet het Rome! Rome! wordt aan dat enkele woord al wat er schrikkelijkst en afschuwelijkst is verbonden, en schoon niemand het

---

1) Grotii Ep. secund. ser. Ep. 532.
2) *Epist. Erud. vir.* Ep. 567.

gelooft, noch zij die het roepen, noch zij die het hooren, dat geroep mist toch geenszins zijn doel. Het is of dan bij de Protestanten een heimelijk bewustzijn levendig wordt, dat zij slechts afvalligen zijn, dat Rome inderdaad eene meer dan menschelijke magt bezit, en hunne godsdienst gedoemd is ter dood. Een instinkt, waarvan men geen meester is, jaagt goeden en kwaden voort.

Dat begreep Grotius, en zijne verontwaardiging werd in hooge mate gaande gemaakt, door 'tgeen hij niet slechts van zijne vrienden vernam maar met eigen oogen zien en lezen kon. Hij liet er zich niet door ontmoedigen. „Het kaf zou zich van 't koren scheiden" [1]), en ook niet alle predikanten waren zoo gezind. Dat men hem Sociniaan noemde, was zonder grond, en, zeide hij: „met „meer regt zou ik hen Sociniaan noemen, omdat zij ge„looven, dat de Paus de Antichrist is; want, zoo iemand, „dan zijn het Socinus en de Socinianen die dat voor on„betwijfelbaar willen gehouden hebben" [2]). Hij maakte derhalve spoedig zijn antwoord gereed. „Dat antwoord", meldde hij aan Vossius, „zal zoo ik hoop, te meer nut „hebben, omdat ik daarin voor de nakomelingschap zal „opteekenen, hoe ik meen dat men tot de eenheid der „Kerk zal kunnen terugkeeren; waartegen zoo bijzonder „dat gevoelen in den weg staat, dat de Paus én de „Antechrist is, én tot aan het einde der wereld de „tegenwerker, de Antichrist wezen zal" [3]). Hij liet het vooraf lezen aan Petavius om met diens bemerkingen voordeel te doen [4]).

---

1) Sec. ser. Ep. 499.
2) Ibid. 501.
3) Ep. 1441.
4) Ep. 1440, vroeger door ons medegedeeld.

In zijn aanhef beklaagt hij zich over de blinde partijzucht en den ondankbaren laster waarvan hij het offer is. Waarom, vraagt hij, mag hij niet doen wat anderen vóór hem gedaan hebben. „Ik had mijn gevoelen, waarin ik „na 't zien van 't tegenschrift slechts versterkt ben, „met zedigheid voorgedragen, en zelf het oordeel der ge„leerden daarover ingeroepen: van waar dan zoo veel „venijn en die heele oogst van scheldwoorden? Er zijn „er namelijk, die willen dat de scheuring niet ophoude, „en die sidderen op 't hooren van het woord van vrede „en eenheid der Kerk, omdat zij er belang bij heb„ben, dat men gelooft dat de Paus de Antichrist is en „blijft tot aan de komst des Heeren. Indien de scheu„ring niet bestond, zouden velen niet hebben om van „te leven; en daar zij indien zij er geen loon voor had„den te trekken, niet eens denken zouden aan de Schrif„tuur, beoordeelen en meten zij anderen naar zich „zelven" [1]).

De vrij groote verhandeling bevat, behalve eene bevestiging en verdediging der door Grotius gegeven uitlegging der Schriftuurplaatsen over den Antichrist, eene wederlegging der bewijzen door zijne tegenpartij aangevoerd ten betooge dat de Paus wel degelijk de Antichrist is. Alleen deze wederlegging is voor ons van belang. Men ziet er tegen wat veroordeelen, en bekrompen sektegeest Grotius te strijden had. Het ging zoo ver, dat de verbeterde tijdrekening, waarvoor men Gregorius XIII dankbaar behoorde te zijn, ten bewijze moest dienen, dat de

---

1) Appendix ad interpretationem locorum N. Testamenti quae de Antichristo agunt in qua via sternitur ad Christianorum concordiam. *Opp. Th.* III, p. 475.

Paus de Antichrist was! Maar het voornaamste is, dat Grotius de leeringen der Kerk verdedigt, welke door de tegenpartij, meestal met oneerlijke vervalsching, werden aangevoerd als antichristelijk.

Voordat we die mededeelen, moeten we de opmerking maken, dat Grotius, de overreding der Protestanten ten doel hebbend, niet meer zegt dan voor zijn thesis noodig is, en zijne gevoelens reeds veel Katholieker waren dan ze hier soms voorkomen.

Hij verdedigt de zeer Katholieke leer, dat de werking der Sakramenten niet afhangt van de deugd of ondeugd harer bedienaren; p. 484 *a* 20.

Hij verdedigt *het vasten*, en toont de oudheid daarvan aan; l. c. *a* 60.

Het coelibaat als zeer geschikt voor de dienaars der Kerk, en geene veroordeeling in zich sluitend van 't huwelijk, 'twelk als een Sakrament of mysterie vereerd wordt; l. c. *b* 30.

Het gezag van den Paus, immers die gewoonlijk de geloofspunten beslist in een algemeen concilie, of met eene overeenstemming die aan 't gezag van zulk een concilie nabij komt. „De Paus — zegt hij — heeft magt ontvangen, om al het oude te handhaven, en zoo doende scheuring te voorkomen"; pag. 485 *a* 20.

Het behoeft naauwelijks gezegd, dat hij het opneemt voor de vrijheid en de verdiensten in Katholieken zin.

Aangaande de transsubstantiatie zegt hij, dat men van dit woord met afgrijzen spreekt, maar als andere woorden van die beteekenis, of dat woord zelf bij de Grieksche schrijvers voorkomt, men er zich er zeer goed weet uit te redden. De Paus, vervolgt hij, dwingt niemand dat woord te gebruiken, en aan degenen die den vrede beminnen, raadt hij te vergelijken het concilie van Trente

sess. XIII, de Augsburgsche Confessie cap. X, en het formulier van Poissy, waarin de Katholieke Doctoren der Sorbonne, en de voornaamste Protestanten overeenkwamen. l. c. *a* 60.

De aanroeping der Heiligen, toont hij reeds bij de Joden aan, en verdedigt het als volstrekt niet strijdend met de aanbidding aan God verschuldigd. l. c. *b* 10.

Ook de vereering der beelden spreekt hij voor, en doet zien, dat die vereering relatief is, en aan degenen die ze voorstellen gedaan wordt. Misbruiken wil de Kerk niet, en daartegen laat zich ook het concilie van Trente uit. l. c. *b* 30.

Wat men over het lezen der Schriftuur der Kerk tegenwerpt, wederlegt hij door zich te beroepen op de goedgekeurde reeds oude Fransche en Nederduitsche vertalingen. Bovendien ziet hij, dat men aan het volk die gedeelten voorleest, waarin de leer des heils overvloedig bevat is (p. 485 *a* 10). Eenige bladzijden verder (p. 491 — 492) zegt hij, dat de eerste Christenen nog het geheele nieuwe Testament niet bezaten, en, zooals uit den brief aan de Thessalonicensers blijkt, men zoowel aan de getuigenis, als aan de schriften van 't door Christus aangesteld gezag geloofde.

Het gezag der Pausen over de koningen legt hij door historische oorzaken en regten uit, herinnert dat degenen die met de Kerk vereenigd zijn, geenszins allen zulk een gezag willen (p. 486 *a*. 30). Op hetzelfde punt verdedigt hij de Kerk eenigzins uitvoeriger p. 502: „*Een goed gebruik van het Pauselijk gezag, zou, als Lipsius gezegd heeft, ten anker verstrekken aan het dobberend Europa*". (Hij is daar zoo van overtuigd, dat hij datzelfde woord op nieuw tegen Rivet herhaalt.)

Soms geven de bespottelijke opwerpingen van Maresius hem gelegenheid om de oudheid der Katholieke gebruiken te bewijzen: als de zalving bij den Doop, p. 502 *b* 20, en het maken van 't Kruisteeken, p. 503 *a* 10.

In 't geheel openbaart zich in 't geschrift zekere Katholieke geest, dien we hier door eenige aanhalingen niet kunnen doen gevoelen.

MIDDEN-NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

HET BEGIJNTJE VAN PARIJS.

Er is onlangs door den Duitschen geleerde Oskar Schade uitgegeven een kostbare bundel *Geistliche Gedichte des XIV. und XV. jarhunderts vom Niderrhein* [1]). Van dezelfde hand verscheen schier gelijktijdig *Die Sage von der heiligen Ursula und den elftausend jungfrauen*, als *ein beitrag zur sagenforschung;* eene monografie, waarin op echt Protestantsche wijze die liefelijke legende dermate mishandeld wordt, dat hem hiervoor wel eenige tuchtiging mag ten deele vallen. In eerstgenoemd werk is hij meer eenvoudig mededeeler dan beoordeelaar. Hij geeft daar naar oude drukken van 't begin der XVI eeuw de 11 volgende meestal minder bekende geestelijke gedichten: 1. Dorotheen passie. 2. Barbaren passie. 3. Margareten passie. 4. Katherinen passie. 5. Ursula. 6. Marien clage. 7. Der kranz der gotlicher liefden. 8. Anselmus boich. 9. Sibillen boich. 10. Van dem begingin van Paris.

---

[1]) Hannover. Carl Rümpler. 1854. — Amsterdam. J. Müller. — Brüssel. C. Muquardt. bl. CII en 395.

11. Dat liden der hilger Machabeen; allen, zegt Schade, in den Nederrhijnschen tongval gedicht, behalve het *Sibillen boich*, dat hem naar een oorspronkelijk *oberdeutsch* gevolgd schijnt, en behalve het 10e stuk — dat terstond om meer dan eene reden onze aandacht bijzonder trok — waaromtrent de geleerde uitgever zich aldus laat hooren: „van *de begijne van Parijs* heb ik vermoed, „dat het eene overzetting uit het Nederlandsch kon zijn; „echter laat zich dat niet met zekerheid beweren. Het „kon dieper aan den Nederrhijn dan de overige ontstaan „wezen in een streek (welligt in 't Cleefsche) waar het „Nederrhijnsch idioom zich in het Nederlandsch verliest." — Later herhaalt hij nog eens dezelfde gissing.

Dit gedicht, gaat Schade voort, is slechts in eenen eenigen Keulschen druk overgeleverd, welke noch den drukker noch het jaartal noemt. Gene is zeker Heinrich von Neusz; dit (het jaar) moet in 't midden van 't eerste vierde der XVI eeuw vallen. — Het gedicht zelf zou volgens hem eerst in de XV eeuw ontstaan zijn.

Al dadelijk bij eene vlugtige lezing laat het zich aanzien, dat *het Begijntje van Parijs* niet voor oorspronkelijk Nederrhijnsch maar midden-Nederlandsch moest worden gehouden. En hieraan valt niet meer te twijfelen, sinds onze geleerde Dr. van Vloten in den *Letterbode* laatstgenoemden tekst heeft medegedeeld „naar een 12° boekje, meldt hij, zonder naam van drukker of jaartal, in de „koninklijke boekerij in den Haag." Dr. Schade heeft dan juist gegist wat het Nederlandsch element betreft, maar de eer, door hem aan Cleef gedaan, is nu van zelf vervallen.

Bij eene nadere vergelijking blijkt het overvloedig, dat het Nederrhijnsch naar het Nederlandsch gemaakt is;

daar komen woorden in voor, welke uit het laatste onvertaald zijn overgenomen en in 't eerste, naar we meenen, niet bestaan, als *priëel*, *gaan meyen;* uitdrukkingen ook, welke de Duitsche bewerker blijkbaar niet heeft begrepen, gelijk b. v. het *ter warelt* in stroof 126.

Maar het valt ook in het oog, dat hij een *anderen* en *vollediger* tekst voor zich gehad heeft dan Dr. van Vloten ons heeft medegedeeld. Men ziet dit niet zoozeer uit de lezing van stroof 23—24, 33, enz., maar meer uit stroof 13, die niet gemist kan worden, en uit 43. — Voor ongelukkige uitbreidingen des Duitschers houden we de regelen en strofen die we *kursief* gezet hebben, de epiloog echter uitgenomen; toevoegselen als het (*des sit gewisz*) in de 11e, het *saen* in de 19e, (*als ich verstae*) in de 20e, *dat is die wairheide* in de 27e, het (*des sicher sit*) in de 64e, het (*dat is wair*) in de 126e stroof en diergelijke meer onnoozele vulsels in den Duitschen tekst, welke in de uitgave van Dr. van Vloten niet te vinden zijn, schrijven we aan des bewerkers jagt op rijmvermeerdering toe.

Wat nu de aesthetische waarde des gedichts aangaat, het oordeel van den Duitschen en Nederlandschen letterkundige loopt daaromtrent uiteen.

De Protestantsche of liever ongeloovige Oskar Schade velt onder dat opzigt wel geen bepaald vonnis over *het Parijzer Begijntje*, en geeft het slechts als eene leerrijke bijdrage voor de taal; smadelijk evenwel is in 't algemeen zijn oordeel over de 11 door hem herdrukte geestelijke gedichten, en hij kent er weinig of geen kunstwaarde aan toe. Wat hij voorts in zijne *Crescentia* [1]) en

[1]) Zie dit geschrift voor zooverre het in de voorrede der *Geistliche Gedichte* bij voorraad is opgenomen.

zijne *Ursula* vooropzet, maakt hem in ongeloovigheid en vooringenomenheid en scheve beoordeeling volkomen aan de onregtvaardige kunstregters gelijk, die hier te lande in der tijd zulk een barsch geschreeuw over eene allerliefelijkste poëzij als b. v. van het *Soudaens dochterke* hebben aangeheven. Op hen echter maakt (met nog een' enkele) de hoezeer ook anders tamelijk ongeloovige Dr. van Vloten eene hem vereerende uitzondering. Hij laat zijnen herdruk des Parijzer Begijntjes van eenige regelen voorafgaan, waarmede wij, wat zijn aesthetiesch gevoelen betreft, behoudens eene enkele aanmerking genoegzaam kunnen instemmen.

„Er bestaat — schrijft hij — voor het beoordeelen der middeneeuwsche volkspoëzy, gelijk in de beschouwing van den middeneeuwschen toestand in het algemeen, tweederlei, beide even eenzijdig standpunt; òf namelijk pleegt er men dikwijls de eenige ware zienswijs in terug te vinden, die voor alle tijden en geslachten geldig, ten onrechte in later eeuw versmaad wordt, men wenscht geen anderen maatstaf van kunst- of dichtschoon, dan in de gewrochten der middeneeuwen aan de hand gegegeven schijnt, òf men pleegt die middeneeuwsche zienswijs, den middeneeuwschen blik op wereldsche en hemelsche zaken, onvoorwaardelijk te verwerpen en als geheel ongerechtigd te veroordeelen en belachen. Beide noemen wij even eenzijdig, beide achten wij van eene gezonde en juiste wereldbeschouwing evenzeer vreemd; wij kunnen niet inzien, waarom men niet het „kristelijke, teedere, bevallige" dat bijv. Goethe met zooveel recht in een dicht als dat van het „Sultans-dochtertje" vond, *)

*) In zijne aankondiging van *Des Knaben Wunderhorn* in de *Jen. Litteratur Z.*

zou erkennen en genieten, zonder daarom tevens het kerkelijk geloovig oogpunt als onomstootelijke waarheid te huldigen, waarvan de dichter bij dat kristelijke lied uitging, en waarop geheel de legende, die hij bezong, berust. Dichterlijke teêrheid en bevalligheid, of ze zich in kerkelijke of wereldsche vormen voordoet, blijft altijd waar, altijd dichterlijk, en moet tot ieder waarachtig en gezond gevoelend hart even luide spreken, hetzij dit hart in kerkelijken of onkerkelijken, roomschen of onroomschen boezem klopt. Van daar dat wij ons in een vroegeren jaargang van dit Weekblad [1]) luide tegen eene meening verklaard hebben, die juist dat Sultans-dochtertjen om het roomsche gewaad, waarin het zich aan ons voordoet, ongevoelig verstootte, en dat wij tevens de teedere rijmen van zuster Bartjen uit hare vergetelheid oprakelden; vandaar dat wij ook thans de eenvoudige en dichterlijke geschiedenis van het innig geloof eens Parijzer Bagijntjens, als de treffende uitdrukking der middeneeuwsche zienswijze in hare roerendste uiting, voor onze belangstellende lezers, na meer dan drie eeuwen laten herdrukken. Een meisjen, dat zich, op de wijze der heldin van dit gedicht, aan de wereld en het leven, aan hare eigene, blijde bestemming en haar gelukkige toekomst onttrekken wilde, om zich in een onvruchtbaar klooster-leven — of -dood — af te zonderen, zou men met recht ziekelijk mogen achten, en het zou voor een gezond gemoed weinig aantrekkelijks hebben; [Dr. van Vloten vergunne ons, dat wij met dit kosteloos beweren even verre van hem verschillen als wij in 't volgende zamenstemmen:] maar het innig geloof, de vaste overtuiging,

---

1) *De Konst- en Letterbode.*

het onwankelbaar besluit der „maget ionc, Die Jesum had uitverkoren," en, in spijt van al de verlokkingen der wereld en des rijkdoms, de tranen en gebeden harer moeder en verwanten, hem niet verlaten wou, treffen in de ongekunstelde, maar roerend eenvoudige voorstelling van den middeneeuwschen dichter, door hare innemende bevalligheid, en maken het beeld dat deze ons schetste, tot een waardig wederpaar van het „christelijke, teedere, en bevallige" Sultans-Dochtertjen." —

We hebben hierop nog dit slechts aan te merken. We behooren niet tot diegenen, zoo er al dezulken zijn, die geen ander schoon kennen, dan dat der middeleeuwen, maar we wenschen dit evenmin, ook niet in later eeuw, versmaad te zien; wat waarachtig schoon is — Dr. van Vloten voelt het te regt — blijft het ten allen tijde. En hoe eenzijdig zijn oordeel over het kloosterleven zelf zij, — 't is hier de plaats niet hem te toonen, dat dit noch *ziekelijk*, noch *onvruchtbaar*, noch een *dood* is in den zin als hij bedoelt — hij toont zich regtschapen genoeg om hulde te doen aan het waarachtig ideale dat er in de opoffering van zulk een jonge maagd gelegen is. — Ook nog deze onze zamenstemming verheugde ons, dat hij, gelijk wij, bij het lezen van het Parijzer Begijntje, dadelijk aan de poëzij dacht van zuster Bertken van Utrecht en aan het Soudaens-dochterke van Tonis Harmans van Werfertshoef. 't Is dan ook wel opmerkelijk, hoezeer het dichtwerk der beide laatsten met het eerste in alle opzigten overeenstemt.

Ja wij ook, wij vinden met Dr. van Vloten het *Parijzer Bagijntje* „een waardig wederpaar" van het „christelijke, teedere en bevallige" *Sultans-Dochtertje;* we vinden daarbij het schoone plan zoo eenvoudig als rijk van opvatting en

ontwikkeling; 't is vol van een teeder spel dat telkens verrukt en verrast; hoe ongezocht en tevens hoe dringend gaat het verhaal altoos voort, als zij *die Ihesum had wtvercoren* al wat de *natuur* door de *moeder*, wat eene *hoogere orde* door de *kloosterzuster*, wat zelfs de *hemelbode der minne* haar van *Jesum* in zooveel herhaalde aanvallen verlokkend aanbiedt, met gestadig klimmende overwinning afwijst, om den *Uitverkorene*-alleen en Hem geheel te bezitten. Wat een oogenblik daar, als de jonge maagd Hem zelven dien heel haar ziele zoekt van nabij toespreekt, maar alsnog niet erkent, Hem zelven aldus voor wien ze alles gaf en geven wil, hare liefde, haar zielsverlangst verklaart en smachtend uitbarst:

„Och God! mogt ik mijn' Jesus minnen!
En schonk hij mij die magt,
Dan hadde ik 't lijden hier van binnen
Ten zalig eind gebragt [1])!"

O, dat is de diepe, hevige, ideale *goddelijke* liefde, sprekende uit het hemelreine hart eener vorstelijke jonkvrouw!

Is 't ook geen allergelukkigste vinding des dichters, dat hij aan den „bode der minne" tegenover de jonge maagd schier dezelfde woorden in den mond legt, waarmeê de moeder weleer hare dochter wilde terughouden! Over 't geheel zeker verdient de Dietsche lezing om hare meerdere snelheid en mindere aanvulsels de voorkeur boven het Nederrhijnsche, welk laatste niettemin ons verlangen heeft gewekt naar dien anderen tekst waarop het ons be-

---

1) Dit laatste vers drukt in gelukkige eenvoudigheid het diepe ἐπιτελέω des Apostels uit.

werkt schijnt; ook geven die vermaningen der kamerzuster in stroof 59, 63, 66, 72, 83, 87 met dezelfde woorden herhaald, en het letterlijk terugkeerende:

„Wat soudi hem gheven meer,
Wel-arme baghijnken?
Hij is een coninc ende heer,
Ende alle dinc is sijn.„

eene eigenaardige kracht en gang aan die zamenspraken; maar ook is 't niet voorbij te zien, hoe in den anderen tekst die eerste strofen soms zóó gewijzigd worden (den Donderdag en Vrijdag b. v.), dat het antwoord der maagd er nog meer beteekenis door erlangt. Hare breedere uitweiding hier over het lijden haars geliefden, tot herhaling en verwarring toe, heeft iets eigenaardig treffends, en hoe voelt men het in alles, dat zij bij dit heilig lijden als leeft, er dag en uur bij telt, zoodat wij het met haar telkens als *tegenwoordig* of nog *toekomstig* gaan bijwonen. Wij moeten echter bekennen, dat in de Nederrhijnsche bewerking meermalen die eenvoudige schoone zelfde herhaling van het Dietsch ten onregte slechts vermeden wordt door eenige weinig beteekenende wijziging of toevoeging, soms ook door geheele uitlating, als achter stroof 111 en 112, waar de auteur welligt meer spoed heeft willen brengen in het aanbod der vurig beminnende maagd. — Enkele vlekjes als in stroof 23, die plat en in stroof 113, die te gezocht is, merkt de lezer van zelf verschoonend op.

In stroof 36 en 37 hebben de verschillende teksten de orde van 't gesprek, in 105 en 106 de sprekende personen zelven omgewisseld; 't zal overigens van zelf genoeg in 't oog vallen, welke vrijheden en afwijkingen zich

de Duitsche bewerker op een aantal plaatsen, niet zonder schade voor 't geheel, veroorloofd heeft.

We hebben gedacht onzen lezers geene ondienst te doen met hun beide teksten ter verdere genoegelijke vergelijking naast elkaâr te geven, en wagen het, eene overbrenging in nieuwer vorm er bij te voegen. We namen uit beide wat ons dacht tot het geheel te behooren of te kunnen behooren; hetgeen we ook wel overgebragt hebben, maar er niet bij gelezen wenschen, is kursief gezet. Aan de vierregelige strofen van Dr. Schade gaven we de voorkeur, schoon de door hem gevolgde druk en die van Dr. van Vloten ze niet had. Ook verkozen we, op een enkele uitzondering na, de ons thans meer eigen *afgetelde* boven de oulings meer *afgewogen* voeten; we miskennen echter daarmeê volstrekt het bijzonder gevallige niet, dat b. v. de heer Alberdingk Thijm bij zijn vernieuwing van *Orphaen en Lympiose* in die versmaat heeft weten te leggen. — Telkens als we het eenvoudige Dietsch inzien, gevoelen we, hoeveel er aan onze overbrenging ontbreekt; mogten we er dit althans door bereiken, dat de teedere en vurige godsvrucht, welke in 't allerliefelijkst gedicht alom jegens den lijdenden Verlosser ademt, nogmaals na zooveel eeuwen het hart moge vinden en er dankbare aandoeningen in opwekken.

Men vergunne ons ter voorkoming van alle misverstand nog deze opmerking. We houden het er voor, dat *het Parijzer Begijntje* bepaaldelijk tot de XVe eeuw behoort; het *onderwerp* echter, ook dat van het *Sultans dochtertje*, is waarschijnlijk voor 1500 te zoeken en welligt aan een Thomas Cantipratanus, of eenig Fransch auteur, wijl het stuk te Parijs speelt, ontleend. Het draagt duidelijk de sporen van die hoog- ja schier te hoog-

gedreven mystieke rigting, die later bij volslagen overdrijving en ontaarding naar het Protestantisme heeft voortgevoerd. Men denkt onwillekeurig aan Ruysbroeck, en zijne geestverwanten. Ook hier reeds ziet ge de jonge maagd, onbewust natuurlijk, de liefde, die zij eensdeels wel *beoefent*, toch ook tot zulk eene *lijdelijkheid*, en loutere bespiegeling opvoeren, dat zij geen *gebed* (stroof 54), geen goede werken schier (stroof 48 volgg.), maar louter bespiegeling, en *Jesus zelven* zóó zoekt dat zij niets van zijne *gaven*, en daardoor bijkans Hem zelven niet meer wil. Het kan alles, ja, ten goede en het *moet* hier blijkbaar ten goede verklaard, maar de mystieke streving des tijds, dit willen we slechts opmerken, is er niet in te loochenen [1]).

En nu brengen we de plaats- en persoons-voorstelling, gelijk een houtsneê in den Keulschen druk die geeft, ons voor oogen: eene kamer namelijk, waarin twee vrouwen staan; de eene houdt een krucifiks in de hand; aan den wand hangt er een kap (*kutte*) en een rozekrans, — en we lezen met dit lief tafreeltje voor den geest:

1 Te Parijs was eene jonge maagd,
Die Jesum had verkoren;
Al wat haar jeugdig hart behaagt
Dat kwam haar ook te voren.

1 Zo Paris was ein maget junk,
die Jesus hadde uiszerkoren [2]),
allet dat ir herze begerde
dat quam ir allet zo voren.

Te Parijs was een maget ionc,
Die Ihesum had wtvercoren;
Alle wes haer herte begheerde,
Quam haer altemael te voren.

[1]) Zie *de Katholiek*, D. XX, bl. 72 volgg.

[2]) Men gedenke wat Dr. Schade omtrent deze door hem gegeven lezing van 't gedicht heeft aangeteekend, dat hij, namelijk, zooveel mogelijk het Nederrhijnsch koloriet heeft bewaard; hier en daar *au* in *ou* veranderd; voor *ij* of *y* altoos *i* geschreven; de *sz* op sommige plaatsen voor de gewone *s* in de plaats gesteld en te groote ophoopingen en verdubbelingen van konsonanten opgeruimd heeft.

2 Zij minde Jesum al zoo zeer
Werwaart ze henen ging,
Dat zij versmaadde goed en eer
En alle wereldsch ding.

3 Zij ging voor hare moeder staan
En bad ze haar te geven,
Dat zij ter liefde Gods mogt gaan
En als begijntje leven.

4 De moeder zeide: „dochter, kind!
Begijntjes dragen 't Orden,
En simpel is al wat ge er vindt
In woord of werk geworden."

5 Ze zeide: „„lieve moeder mijn,
En dat zal ik niet vreezen,
Maar tot heur Orde vaardig zijn
En gaarn gehoorzaam wezen.""

2 Sie hat got lief uiszermaszen sere
soe wair dat sie hene gink,
dat sie versmede guit und ere
und ouch dairzo alle dink.

Si minde Ihesum alsoe seer,
Werwaert dat si henen ghinc,
Datti versmade goed ende eer
Ende daertoe alle dinc.

3 Sie gink vur ir moeder stain
ind bat sie umb ir hulde,
dat sie durch die liefde van goede
uisz ir ein begingin maichen woulde.

Si ginc voer haer moeder staen,
Ende bat, doer haer houde,
Dat si se doer haer edelheit
Baghijne maken woude.

4 Die moder spraich 'dochter, lieve kint,
die begingin dragen orden.
simpel soe ir al ir dink
van werken und van woirden.'

Sy sprac: „dochter, lieve kint,
Baghijnkens dragen oerden,
Simpel so is al haer dinck,
Ende daertoe luttel woerden."

5 Si spraich „lieve moder min,
des beginchin plegen,
dat zo halden wil ich bereit sin
ind gerne gehoirsam wesen."

Si sprac: „„lieve moeder mijn',
Des goede bagijnkens pleghen
Wil ick houden of ick kan,
Ende gaerne ghehoersaem wesen.""

6 Zij sprak, „mijn lieve dochter, kind!
Zoo kwaam mij groote rouwe;
Gij hebt aan goed al wat ge mint:
Gij moogt wel zijn een vrouwe.“

7 „„Ach moeder, sprak ze vriendelijk,
Waar zijn ze nu gevaren
Die hier aan groote goed'ren rijk
En schoone vrouwen waren.“

8 Zij liggen in der aarde zwart,
En al haar schoon is henen;
Voor mij is 's werelds leven hard
En alle vreugd verdwenen.““

9 „Ach lieve dochter, al mijn vreugd,
Stelt gij dit niet ter zijden,
Dan zal helaas! uw jonge jeugd
Mij nimmermeer verblijden.“

6 'Och lieve dochter, min kint,
soe gheit sich an min groisze rouwe.
du bis van haven also rich,
du machs wail sin ein vrauwe.'

Si seide: „lieve dochter mijn,
Also ghinc an mine rouwe,
Ghi sijt van have also rijck,
Ghi moecht wel zijn een vrouwe.“

7 Si sprach zo ir moeder fruntlich
„siet, wair sint sie gefaren
die hier van haven waren rich
ind groisze vrauwen waren?

„„Moeder, sprac si, moeder mijn,
Waer sijn si ghevaren,
Die van haven waren rijck,
Ende schone vrouwen waren?

8 Sie legen in der erden swart
vil vuilre dan ein pride.
als ich gedenk umb dat leven hart,
soe enwerde ich nummer blide.“

Si ligghen inder aerden swart,
Veel vulre dan een prye;
Also lange als ic leven kenne
En worde ic nimmermeer blie.

9 'Och dochter min, lieve kint,
haistu dit ummer vur ougen,
soe enwirt din junge lif
mich nummerme verhoegen.'

„Ay! dochter, wel lieve kint,
Hebdi dit voer oghen,
So en worde ic uwes jonghe lijfs
Nimmermeer in hoghen.“

10 „„Ach moeder, wie, hoe wijs ook, mag
Het weten t'eenger ure,
Hoe lange hem zijn jonge dag
Op deze wereld dure.

11 Wij zijn veel zwakker dan een riet
Dat alle winden wenden,
De bittre dood is in 't verschiet
Die alle vreugd zal enden.„„

12 „Ga in uw kamer, lieve kind!
Doe aan uw ranke leden
Juweel en sierheid die ge er vindt,
En laat nu deze reden.

13 Beschouw u in den spiegel klaar,
[De jonkheid u gegeven,]
En laat dit zwaar gepeins nu daar,
[Gij moogt wel lang nog leven.„]

10 „Och moeder, it en is ghein minsch so (stif
die da wisze zo einiger uren
wie lange im sin junge lif
in deser werlt sal duren.

11 Wir sin swaicher dan een ris
dat sich boeget mit allem winde.
soe snel kompt der doit (des sit gewisz),
soe nimpt die blitschaft ein ende.„

12 'Nu ghe in die kamer, lief kint,
ind doe umb din smal side
din zirheit der men dair vil fint
ind laisz de seredeu lige.

13 Und besie dich in den spiegel blank
. . . . . .
und laisz farcn so sware gedank
. . . . . .

„„Ay! moeder, ten is mensche soe (wijs,
Die weet tot enighen uren,
Hoe langhe hem sijn jonghe lijf
Op dese werelt sal ghedueren.

Wi sijn swacker dan een rijs,
Dat buget met allen winden;
Wanneer dat coemt die bitter doot,
Soe neemt die blijscap een ynde.„„

„Nu gaet in u camer, lieve kint,
Doet om u smale syden
U cierheyt ende u schoone iuwelen
En laat dese redene liden.„

14 „„Een spiegel, moeder, groot en bloot,'
Staat in mijn binnenst open:
Dat is de bittre gramme dood,
Dien niemand kan ontloopen.„„

15 „Och lieve kind, mijn leedverdrijf,
Zie aan uw rijke magen,
Uw groote goed, uw schoone lijf,
En ook uw jonge dagen.„

16 „„'k Wil, moeder, zijn mijn liefs genoot,
Dat zeg ik u te voren,
Mijn schoone lief ging arm ter dood
Gelijk hij was geboren.„„

17 „Och dochter, hoor uw moeder wel,
Zie aan uw jonge jaren,
Ga zitten op mijn blanke tel,
We zullen spelevaren.„

14 „Ja moeder, it steit ein spiegel groit
in minen herze so wide up gedain:
dat is der bitter grimme doit
dem niemant kan ontgain.„

„„Och, moeder daer staet een spiegel (bloot,
In my alsoo wijde ontdaen,
Dat is die bitterlike doot,
Die niemant en mach ontgaen.„„

15 'Och lieve dochter, min leitsverdrief,
sieh doch an din richen mage,
din grosz guit, din schoinen lif
ind ouch dairzo din junge dage.'

„Och, lieve dochter, lieve kint,
Syet an u rijcke maghen,
U grote goet, u schone lijf,
Ende oeck u jonghe daghen.„

16 „Moder, ich sagen uch zo voren,
ich wil sin mines lieves genoit.
min schoinesz lief wart arm geboeren
ellendich bis in sinen doit.„

„„Moeder, des en doen ick niet,
Ic wil sijn mijns liefs ghenoot,
Mijn lief was arm gheboren
Ende ellendich totter doot.„„

17 „Och lieve dochter, doe umb mich dit,
sich doch an dine junge jaren
und sizen up einen zeldener wit:
wir willen spelen varen.„

„Och, mijn dochter, lieve kint,
Siet aan u jonghe jaren,
Ende sit op miner telden wit,
Wy sullen spelen varen.„

18 „„Neen moeder, des en is geen nood,
Dat waar me een bittre grief:
Hij rijdt op eenen ezel bloot,
Mijn allerliefste lief.““

19 „'k Zal, dochter, alle priesters doen
God bidden in uw' name,
Gaan meijen wij bij bloem en groen
In ons priëel te zame.“

20 „„Neen, moeder, 'k zal niet meijen gaan,
Mijn lief smaadde alle ding,
Ik wil den weg hem achteraan
Dien hij ten kruisboom ging,

21 Zoo wreed beladen en verdrongen,
Met zulk een droef gemoed;
De bloemen, onder hem ontsprongen,
Dat was zijn heilig bloed.““

18 „Moder min, des enis ghein noit
dat were mir ein groisz miskief.
hei reit up einen esel bloit
min alreliefste lief.“

„„Moeder, dat en doen ick niet,
Dat ware my groot miskyef,
Hi reet op eenen ezel bloot,
Mijn alderliefste lief.““

19 'Dochter, ich sal allen paffen saen
und doen bidden vur ure sele.
laisz uns doch zosamen meien gain
umb bloemen in unsen priele.'

„Dochter, ick sal alle papen goet
Doen bidden voer uwe siele,
Laet ons te samen meyden ghaen
Om bloemkyns in onzer prielen.“

20 „Moeder, min lief (als ich verstae)
hei versmaede alle ertsche dink.
ich wil dem wege volgen nae
den he zo dem cruize gink.

„„Moeder, dat en doen ick niet
Mijn lief versmade alle dinck,
Ic wil sijn weghen volghen nae,
Die hi met sinen cruce ghinck,

21 Ser jemerlich verlaeden und verdrongen
mit bedroefden herzen noit.
die bloemen die under im sprongen,
dat was sin heilge werde bloit.“

Also jammerlic verladen
In droefheit sijn herte vroet;
Die bloemen, die onder hem sprongen
Dat was sijn heilighe bloet.““

22 „Och kind, als ge een begijne zijt,
Dan moogt ge nimmermeer
In al de wereld nog zoo wijd
Verkrijgen lof noch eer.“

23 „„Maar, moeder, zie wat smaadgeweld
Mijn liefste eens onderging:
Waar men 't ontzielde dier ontvelt
En menig roover hing.

24 En al der stede vuilenis
Te zamen plag te dragen —
Dáár op den goeden vrijdag is
Mijn lief aan 't kruis geslagen.

25 Dat hij er zoo ootmoedig leed,
En al om onzentwille;
Een kleed men door zijn wonden reet.
Hij, als een lam, zweeg stille.““

22	'Och dochter, woultu ein begin sin, soe enmachstu ouch nummerme in alle deser werlt soe wit gekriegen lof noch er.'	„Och, dochter, wildi een baghijn sijn Alsoe en moechdi nimmermeer Van have of van goede Vercrighen eenighe eer.“
23	„Moder, seit an den laster groit den hadde min alreliefste lief: dair men die perde und honde villen duit und so hangen plach manigen dief	„„Moeder, siet an den laster groot, Die hadde mijn alderliefste lief, Want daer men honden te villen plach
24	Ind alle besten zo villen plach ind alle vuilheide zo dragen, dair wart up den gueden vridagh min lief an ein cruize geslagen.	Ende onreinicheit te pleghen, Daer wordt mijn alderliefste lief An een cruce gesleghen;
25	Dat hei ser bitter und oitmoedechliche umb unsen willen verdroigh und dat men im unwerdenkliche den rok uisz allen sinen wonden zoich.	Dat hi oetmoedelic verdroech Al om onsen wille (toech, Enen rock men doer die wonden Ende als een lam swech stille.““

26 „Ga in de kamer, dochter mijn,
Zie 't schoone bedde staan,
Daar mag voorwaar geen arm begijn
Te nacht op slapen gaan.“

27 „„Ik draag mijn bedde voor mijn schreden,
Mijn lief er op gestrekt;
Zijn aderen en schoone leden
Zijn alle uiteengerekt.““

28 „Och kind, als ge een begijne zijt,
Van alle have ontbloot,
Geen vriend of maag kan t'eenger tijd
U bijstaan in uw nood.“

29 „„Wat, moeder, ook mijn lief verdroeg,
Niet één hielp in zijn nood,
Toen men door hand en voeten sloeg
Drie nagels plomp en groot.

26 'Ghe und sie in die kamer, dochter min,
die bedde schoin und bereit stain:
dair emmach ghein arme beginchin
des nachtes up slaifen gain.'

„Nu siet in die camer, lieve kint,
Die bedden schone ende wijt ontdaen,
Daer en mach gheen arm baghijn
tAvont op slapen gaen.“

27 „Ich drage min bedde dat is die wairheide
ind min lief dair up gestrecket,
sin aderen und ouch al sin lede
waren al van ein gerecket.“

(bloot,

„„Moeder, ick draeghe een bedde
Ende mijn lief daer op ghestreckt;
Sijn aderen ende schone leden
Sijn al van een gherect.““

28 'Och dochter, als ir eine begine sit
und sit van haven alsoe bloit,
soe ensal noch vrunt noch mage in al der
uch dan bistain in al ure noit.'

(zit

„Och, dochter, als ghi baghijn sijt
Ende van haven also bloot,
Also en mach vrient of maech
U bistaen in uwer noot.“

29 „Och moeder, doe min lief hadde unge-
doe enstunt im niemant bi,
ind men im hende und voesze durchsloich
mit groiszer plumper negel dri.

(foich,

„„Moeder, mijn alderliefste lief
Hem en stont nyemant bi,
Doemen handen ende voeten duer-
Met plompe naghelen drie;

(sloech

30 Zijn lieve Moeder gaf ter nood
Hem om een doekelkijn,
Zij zag hem hangen naakt en bloot,
Zij kon niet droever zijn.

31 O mogt ik haar toch helpen dragen
Haar lijden droef en zwaar,
Gelukkig dan na rouw en klagen
Kwam ik bij de Englenschaar. " "

32 "Nu neem mijn sleutels, lieve kind,
Ontvang mijn kost'bren schat,
Geen Keizer men noch Koning vindt
Die er geen baat bij had."

33 " "Ik draag den sleutel van den schat
Mijns lieven Heeren bloot:
De speer is 't die Longinus had
Die mijn liefs hert ontsloot. " "

30 Maria sin lieve moeder gaf im zer noit
al umb sinen lif ein doichelgin.
sie sach ir lieve kint hangen naket und
sie enmocht niet bedroefder sin. (bloit:

Sijn moeder gaf hem
om een dokelijn,
Want si haer kint sach hangen bloot,
Dat quetste haer herte ende sin;

31 Moichte ich ir nu helfen dragen
ir bedroefelich liden groit
mit reuwen mit schreien und mit clagen,
soe enhedde ich ghein noit."

Mocht ich haer helpen draghen
Haer droeflic lyden groot,
Soe had ick wel ghevaren
Ende comen in der enghelen choer. " "

32 'Nu neme al min sluszel, lieve kint,
und entfank minen koestlichen schat.
it en is ghein keiser noch koenink,
hei enwere im ein grosze bat.'

"Nu neemt mijn slotelen, lieve kint,
Ende ontfanet den duren scat,
tEn is Keyser noch Coninc so groot
Hem en werdes te bat."

33 "Ich drage den sluszel van dem schate
mins herzens lief alle bloisz,
is dat sper dair Longinus mit stache
und mines lieves herzen untsloisz."

" " Moeder, dat en doe ick niet,
Ick draghe die slotel van die scat
Mijns liefs heren bloot
Dats die spere daer Longius mede
En mijns liefs herte ontsloet. " " (stac,

34 „Rijk, dochter, gij aan goedren zijt,
Gij zijt van ligchaam schoon,
Gij moogt wel spannen t'allen tijd
Een schoone gouden kroon."

35 „„Des, moeder, en begeer ik niet,
Dat stuit aan mijn gemoed,
Daar ge om mijn hoofd gespannen ziet
Een scherpen doornenhoed."„

36 „Och dochter, alderliefste kind!
God klaag ik mijnen nood,
Mijn hart dat u zoozeer bemint,
Ik vrees, het sterft den dood."

37 „„Het moet nu, moeder, doorgestaan,
Wij tweeën moeten scheiden,
Roep onzen lieven Vader aan,
Dat hij u moog geleiden."„

34 'Dochter, du bis van haven also rich
und dairzo van so lieve schoen,
du moechs wail alzit degelich
dragen ein gulden croen.'

„Och, dochter, ghi sijt van goeden
Ende van lichaem also schone, (rije
Ghi moecht wel alle daghe
Spannen een vergulden croene."

35 „Moder, des enbegere ich niet,
dairaf steit mir min moit;
umb min herze gespannen steit
ein vil scharpe dornenhoit."

„„Moeder, des en beghere ick niet,
Daerom en staet mi minen moet,
Al ommi staet ghespannen
Een scerpe doorne crone."„

37 (36) 'Och dochter, min lieve kint,
huide klagen ich gode min noit.
dattu ein arm beginchen sin wilt,
des dragen ich ruwen groit.'

„Och, dochter, lieve kint,
Gode claghe ick minen noot,
Mijn herte, dat u so sere mynt,
Ick vrese het sal sterven die doot."

36 (37) „Moder, it moisz sin geleiden,
2 biddet got van hemelrich
1 wir zwei moiszen ummer scheiden,
dat hie wil geleiden uch."

„„Moeder, het moet sijn gheleden;
Wy twee, wi moeten scheiden,
Bidt minen lieven vader,
Dat hi u herte set in vreden."„

38 De jonkvrouw groot van love
Zich keerde en ging terstond
Tot den Begijnenhove
Waar zij de moeder vond.

39 *En toen zij daar de moeder vond*
Van den Begijnenhove,
Daar viel zij op heur knieën neêr,
De maagd van hoogen love.

40 „Och jonkvrouw! wees zoo goed.
. . . . . .
Dat gij me — sprak ze — om onzen Heer
Begijntje maken doet.„

41 De moeder vroeg: „„wel maged fijn
En nog zoo jong van dagen,
Wilt gij een arm begijntje zijn
En graauwe kleeders dragen?„„

Hier wyrt sy geistlich.

38 Die junfrauwe groisz van loeve
kerde sich umb und gink zo hant
zo dem beginen hove,
dair sie die moeder vant.

Die ioncfrou keerde haer omme
Ende ghinck al te hant
Totten Baghijnkens hove,
Daer si die meestersse vant.

39 Doe sie nu die moeder hadde vonden
al van den beginen hoeve,
sie viel up ir knie zo der selver stonde
die maget junk van hoegen loeve.

Daer viel sy op haer knijen,

40 Sie spraich „got gruisze uch junfrauwe
ich bidden uch durch oitmoedicheit,
dat ir umb die liefde van goede
mich zo einre beginen ontfaen wilt.„

Ende seide: „ioncfrou,
doer oetmoet,
Dat ghi mi doer die minne van Gode
Baghijnken maken doet.„

41 Die moder vragede 'cleine maget fin,
du bis noch ser junk van dagen.
woultu ein arm beginchen sin
und grauwe cleiders ane dragen?'

Die ioncfrou sprac: „„wel maghet clein
Ende seer ionc van daghen,
Wildi wesen een baghijnken
Ende grauwe cleder draghen?„„

42 Zij zegt: „Ja moeder, als ik mag
En zal ik dat niet vreezen,
Ik wil 't volbrengen dag aan dag
En gaarn gehoorzaam wezen."

43 „„Zoo laat dien purpren mantel nu,
En om de min van Gode
Zoo trek dit kleed aan graauw en ruw
En houd er zijn gebode."„

44 Zij viel daar neder op haar knie,
Ootmoedig zij zich boog,
En wierp den mantel weg, dat die
Ter aarde henen vloog.

45 Men deed het ordekleed haar aan
En hing haar 't doekelijn,
En gaf haar, om ze bij te staan,
Een ouder zusterkijn:

42 Sie antwoirt „ja, moder, halt dair van,
des guiden beginchen plegen,
dat wil ich halden of ich kan
und gerne gehoirsam wesen."

Si sprac: „lieve meestersse fijn,
Des goede baghijnen pleghen,
Dat wil ick houden of ic can
Ende gaerne ghehoersaem wesen.

43 'Soe doe af den swarzen hoeken dan
und umb die liefde van goede
Soe doe desen harden grauwen rok an
und dairzo haet godes geboede.'

„„So doet uwen roeden mantel of,
Al om die minne van Gode."„

44 Sie vil neder up ir knie in dem buisz,
ser oitmoedichlichen dat si boich
end warp den swarzen hoeken uisz
dat hei zo der erden floich,

Si viel neder op haer knyen,
Oetmoedelic dat sise boech,
Ende werp den roeden mantel
Ter aerden datsi vloech;

45 Ind dede den grauwen rok an.
Sie nam ein ummedoichelgin.
man sezte ouch der wailgedain
bi ein alt kamersustergin.

Si deden haer oerden an,
Men hinc haer om een dokelkijn,
Men sette haer haestelic
Een camersuster by;

46 Die zou haar leeren in heur eel
Te bidden, naaijen, spinnen,
En hoe een arm begijntje wel
Heur schamel brood mag winnen;

47 Te vasten naar heur jonge dagen
En boetewerk bestaan,
Met eenvoud zich in alles dragen,
En blij ter kerke gaan.

48 „Och, Jesus heeft mijn hart zoo sterk
Geraakt met zijner minnen,
Dat ik niet gaan en kan ter kerk,
Noch naaijen kan of spinnen.“

49 „„Ga naar de kerke, maged fijn,
Bid Jesum om genade,
Ge zijt een arm begijnekijn,
Dat hij u wel berade.““

46	Dat sie noch solde leren wirken neen und spinnen, soe dat sie mit iren leden ir broitgin moichte gewinnen.	Die soude haer leren beden, Nayen ende spinnen, Hoe een arm baghijnken Haer broot soude moghen winnen,
47	Und vasten nae irem alden ind penitentie bestain, und sich dair simpel halden und vro zo der kirchen gain.	Vasten ende penitencie doen, Ende haer simpeliken houden, Ende des morgens vro opstaen, Ende vro ter kercken gaen.
48	Sie sprach „Jesus hait min herz geraicht soe vast mit siner minnen, dat ich zo kirchen niet gain enmach noch neien noch wirken noch spinnen.“	„Och, Ihesus heeft mijn hert bevaen So vast met syner minnen, Ic can ter kercken niet ghegaen, Ghenayen of ghespinnen.
49	‘Ghe zo der kirchen, maget fin, ind bidde Jesus umb genade, want du bis ein arm beginchen: soe sal hei dich wail beraeden.’	„„Gaet ter kercken, maghet ionc Ende bidt den lieven vader, Ghi sijt een arm baghijnken, Dat hi u moet beraden.““

50 „Jonkvrouw, op God verliet ik mij
Toen ik dit leven koos,
En heenging van mijn moeders zij',
En liet haar troosteloos."

51 „„Ga, jonge maagd, ter kerke heen,
Bid Jesum door zijn minne,
Dat hij hiernamaals u verleen', .
Der Engelen gewinne."„

52 „Och jonkvrouw, arm van wil altoos,
Begeer ik nergens iet,
Ik was reeds arm en willeloos
Toen ik mijn moeder liet."

53 „„Zoo ga ter kerk en bid, jonkvrouw,
De Maged heilig-hoog:
Uw moeder is in grooten rouw,
Dat zij ze troosten moog."„

50 Sie antwoirt „in got ich mich liet, doe ich dit leven verkoes ind ich van miner moeder schiet und liesz sie vreudenlois."	„Joncfrou, in Gode dat ic mi liet Doen ic dit leven koes, Ende ic van mijn moeder schiet, Ende liet se also troesteloes."
51 'Nu ghe zo der kirchen, maget junge, bit Jesus durch sin minne dat hei dir nae desem leven gunne die vreude dair hei is inne.'	„„So gaet ter kercken, maghet ionck, Bidt Ihesum, doer sine minne, Dat hi u na dit leven gheve Der enghelen ghewinne."„
52 „Junfrauwe, ich bin van liefde arm altoes ind begerden al niet doe ich die willige armoit verkoes ind van minre richer moeder scheit."	„Joncfrou, ick ben van wille arm Ende ick en begheere nyet, Ick was arm ende willeloes, Doen ick van miner moeder schiet."
53 'Nu ghe zo der kirchen, it is guit ind bit den son der maeget vri, din moeder is in groiszer noit, dat hei ir troister si.'	„„So gaet ter kercken, maghet ionck Ende bidt der maghet vry, U moeder is in groter noot, Dat si haer troestersse sy."„

54 Zij sprak: „op God heb ik gezet
Mijn hoop en mijn gemoed;
Hij zal 't wel zonder mijn gebed,
Dunk' 't hem te wezen goed."

55 „„Jonkvrouw, wilt gij gehoorzaam zijn,
Zoo doe dan naar mijn raad:
Begin het werk des Heeren dijn
En houd begijnenstaat.

56 De zondag is een goed begin
De maandag komt er bij;
Stel, maged jonk, den arbeid in,
Gehoorzaam dan zijt gij."„

57 „In maandag moet ik allerwijzen
Mijn lief ten dienste staan:
De tranen die zijn oog ontrijzen
Moet ik ontvangen gaan;

54	Sie spraich „junfer, in gode hain ich al min herz und al min moit. (gesat hei sal it wail doin sonder min begerd, dunket im dat wesen guit."	„Joncfrou, in Gode heb ick gheset Algader minen moet, Hy salt wel doen, sonder minen bede, Duncket hem wesen ghoet."
55	'Junfrauwe, wiltu gehoirsam sin und volgen minen rait, so begin gots werke des heren din int behalt beginen stait.	„„Joncfrou, wildi gehoersaem sijn Soe doet nae minen raet, Ende beghint te wercken ghoet Ende hout baghijnen staet.
56	Der sondach is nu verleden ind der maendach komet ternae, nu begin zo wirken mit oitmoedicheide und si gehoirsam aldae.'	Die sondach is een goet beghin, Die maendach comt hier by; Beghint te wercken, maghet ionck, So suldi recht ghehoersaem sijn."„
57	„En maendach moisz ich mich bewisen minen lieve und mit im gain, die trene die im uisz sinen ougen untrisen die moisz ich dan al untfaen.	„In maendach moet ick alden dach Met minen lieve ghaen, Die tranen, die hem ontrijsen, Die moet ick altemael ontfaen;

58 Dan draag ik 't lijden met hem mede
Zoo droef en overgroot,
Dat eerst men zooveel eer hem dede
En daarna smaadheid bood. "

59 "" Dan dingsdag, jonge maagd, begon- (nen,
Dat is een goed begin,
En hebt gij éénen dag gewonnen,
Hij bragt u d'andren in. " "

"" *Zoo ga in dingsdag met der zonnen,*
Dat is een goed begin:
En hebt gij één dag goed begonnen,
Zoo breng het d'andren in. " "

60 " In dingsdag, lieve zuster mijn,
Moet 'k heel onledig wezen:
Mijn lief en ook die Moeder zijn
Ze zijn in grooter vreezen;

61 Gij weet te wel de wreede grief,
Den bittren dood en smaad
En wat er al mijn liefsten lief
Voor mij te lijden staat.

58 Ich moisz im ouch helpen dragen
sin bedroefelich liden groit,
want men im groisz ere dede
ind naemals laster boit. "

Ic moet hem helpen dragen
Sijn weelich lyden groot,
Daer men hem groote eere dede
Ende naemaels laster groot. "

59 'Soe ghe en dinsdach mit der sonnen:
dat is een guit begin.
haistu get den einen dach begonnen,
soe brenge dat den anderen in.'

"" Gaet in dinxdaghe, maghet ionck
Dat is een goet beghin,
Hebdi eenen dach begonnen,
Hi brocht n den anderen in! ""

60 " En dinsdach, lieve suster min,
moisz ich ser unledich wesen.
min lief und ouch die moder sin
waren doe in groiszer vresen.

" In dinxdach moet ick aldendach
Harde onledich wesen,
Want mijn lief ende die moeder sijn
Sijn in grooter vresen;

61 Want ich weisz wail den kif
die bedroefenisse und den bitteren doit
den min alreliefeste lief
ummer vur mich liden moit.

Want si weten alsoe wel
Den groten rou ende bitter doot,
Die mijn alderliefste lief
Daerom liden moet.

62 Mogt ik voor hem in 't lijden zijn —
En ik er in verkiezen:
Waar' hemelrijk en aardrijk mijn,
Ik woû ze er om verliezen. "

63 ""Dan woensdag, jonge maagd, begon-
Dat is een goed begin, (nen,
En hebt gij één dag wel gewonnen,
Hij bragt den andren in. " "

" "*Zoo ga in woensdag, jufferkijn,*
En doe wat ik u rade,
En wil altijd gehoorzaam zijn,
Dan deedt ge ons goede dade. " "

64 "In woensdag moet ik al den tijd
Voor valsche regters staan,
Want Judas heeft door fellen nijd
Een koopmanschap gedaan;

65 Hij heeft verkocht en snood verraên
't Onschuldig kostbaar bloed;
Het doet mij zooveel hartzeer aan
Dat ik des klagen moet. "

62 Muichte ich dat vur um liden
ind ich in moichte verkeisen:
wer hemelrich und ertrich min,
ich woulde dat dair umb verliesen. "

Mocht icse voer hem liden,
Ende ic daervoer mocht kyesen,
Waer hemel ende waer aerde mijn
Ic woudse daerom verliesen. "

63 'Soe ghe en gudesdach, guit junfergiu,
ind doe dat ich dir rade.
und wilt alzit gehoirsam sin,
so diestu uns guide dade.'

" "Gaet in woensdaghe, maghet ionc,
Dat is een goet begin,
Hebdi enen dach begonnen,
Hi brocht den anderen in. " "

64 " En gudesdach sal ich (des sicher sit)
vur den valschen richter staen,
want Judas hait durch felen nit
ein valsche koufmanschaft gedain.

" In woensdaghe moet ic aldendach
Harde onledich wesen,
Ende voer den valschen rechter staen,
Want Judas heeft doer felle nijt
Een comenschap ghedaen;

65 Hie hait verraden und verkouft
dat koesteliche unschuldige bloit:
duit minen herzen alsoe unsacht
dat ich darumb quelen moit. "

Want hi heeft verraden ende vercoft
Dat puer onnosel bloet,
Het doet mijn herte alsoe wee,
Dat icker om quelen moet. "

66 „„Dan donderdag, jonkvrouw, begon-
Dat is een goed begin, (nen,
En hebt gij éénen dag gewonnen,
Hij bragt u d'andren in.„„

„„Zoo ga in donderdag ter kerk,
Mijn jonge maged, heen,
Bid God dan dat hij u versterk'
En 't daaglijksch brood verleen.„„

67 „In donderdag moet 'k, zuster, weêr
Geheel onledig zijn;
Dan zal mijn allerliefste Heer
Zijn edel bloed voor wijn

68 En zijn zoet ligchaam tot een spijs
Zijn' lieven vrienden geven,
Dat zij met hem in 't Paradijs
Eens eeuwig mogen leven.

69 Ik moet ook naar d' Olijvenhof
Met grooter jammerhede,
Alwaar mijn allerliefste in 't stof
Zal gaan in knie-gebede,

66 'Soe ghe en donresdach zo kirchen,
min junge lieve maget fin.
bid göt dat he dich moisz gesterken
und geve dir din degelichsz broitgin.'

„„Gaet in donredaghe, maghet ionc,
Dat is een goet beghin,
Hebdi enen dach beghonnen,
Hi brocht den anderen in.„„

67 „En donersdach moisz ich al den dach,
suster, zo mail sere unledich sin,
doe nu min alreliefeste lief
woult schenken sin edel bloit vur win

„In donredaghe moet ic aldendach
Harde onledich zijn,
Daer mijn alderliefste lief
Sijn bloet sal scencken voer wijn,

68 Ind sinen overschone licham
zo einre spise woult geven
sinen vrunden in des vaders naem,
up dat sie ewelichen mit im leven.

Ende sijn soete lichaem
Tot eenre spisen gheven
Sinen lieven vrienden
Dat si ewelic moeten leven;

69 Ich moisz ouch zo oliveten gain
mit ser groiszer jamerheide,
dae min allerlieveste lief
sal gain kneen in sinem gebede

Ic moet te Oliveten gaen
Met groter iammerheden
Daer mijn alderliefste lief
Gaen sal in knyen-ghebeden,

70 Zoo doodsbenaauwd zal wezen,
Zoo droef in zijn gemoed,
Dat hij van grooter vreezen
Daar water zweet en bloed.

71 En viel dat dierbaar bloed ter aard,
Het kostte mij den zin,
Ik vang het altemaal vergaard
Mijn frissche doekjen in."

72 "Dan vrijdag, jonge maagd, begonnen,
Dat 's al te goed begin,
En hebt gij éénen dag gewonnen,
Hij brengt den andren in." "

" Zoo ga in vrijdag, jonge maagd,
En doe naar mijn verlangen,
Bid Jesum Christum onversaagd
Voor 's werelds booze gangen."

73 "Den vrijdag moet ik gansch en al
Bij 't bloedig kruise staan,
Waaraan mijn liefste hangen zal
Zoo jammerlijk ontdaan;

70 Soe jamerlich al weinende
bedroeft sere in sinen moit,
dat hei van groiszer vorten
sweiszde waszer und bloit.

So iammerlic al wenende
Ende bedroeft in sinen moet
Dat hi van groter vresen
Sal sweten water ende bloet;

71 Dat bloit viel neder zo der erden,
dat koste mich die sinne min:
ich sal it entfangen mit groiszer werden
in min vrisch ummedoichelgin."

Viel dat bloet ter aerden,
Dat soude mi costen den sin,
Dat moet ic al te mael ontfaen
In mijn doekelkyn."

72 'So ghe en vridach, junge maget,
ind doe dat ich dich leren:
bit Jesum Christum unverzaget
vur alle die wereldsunden sere.'

"Gaet in vridach, maghet ionc,
Dat is een al te goeden beghin,
Hebdi enen dach beghonnen,
Hi brenghet den anderen in."

73 "En vridach moisz ich al den dach
under dem heilge cruize stain
dair min alreliveste lief
sal an hangen soe jemerlich untdain.

"In vrydaghe moet ick al den dach
Al onder den cruce staen,
Daer mijn alderliefste lief
Aen hinc so wyde ontdaen;

74 Met minnend harte bleef hij dood
En met zoo zachten moede,
Zijn liefste Moeder, ach wat nood!
Wordt nat van zijnen bloede.

75 Met zuchtender ziele bleef hij dood
En tranen-bloedende oogen,
Al bloed, wat om zijn aanschijn vloot!..
Hoe schreit mijn mededoogen!

76 Daar stond zij met heur moederhart:
Hij riep met open monde!..
O, hoe zijn doornekroon mij smart
En elke wond bij wonde.

77 Met rekkende aadren hing hij daar,
En met gespannen armen,
Zijn jammren foltert mij zoo zwaar
En klaaglijk schreijend karmen.

74 Mit liefder gotheit dae he hink
ind ouch mit sachtem moide.
die allerlieveste moder sin
die wart nasz van sinem bloide.

Met minnender herten bleef hy doet
Ende met sachten moede,
Want die liefste moeder sijn
Worde nat van synen bloede.

75 Mit sachter selen bleif hei doit
und mit blodigen ougen.
ser durchwont was im sin heuft.
ich beclage sin minlich liden.

Met suchtender zielen bleef hi doot
Ende met tranenden oghen,
Droeflic bonden si hem sijn oghen;
Ick claghe mijn ewelick daghen.

76 Mit bedroefdem herzen dat hei schre
ind mit roifendem munde.
sin dornencrone duit mir soe we
ind ouch sins herzen wonden.

Met droever herten bleef si staen,
Ende met roependen monde;
Sijn doerne croene doet mi so wee
Ende sijn weelic misweynde;

77 Mit gestreckten aderen hink he
und mit gespannen armen.
sin jamerliche suchten duit mir also we
ind ouch sin schreiliche karmen.

Met ghereckten aderen hinc hy daer
Ende met ghespannen armen,
Sijn iammerlic suchten doet mi wee
Ende oeck sijn weelick karmen

78 Met bevend harte bleef hij dood,
Verbrijzeld en vertreden,
't Ontvleescht gebeente ligt er bloot,
Hem bloeden al zijn leden.

79 Zijn handen, voeten gansch doorwond,
En al zijn lieve leden —
Volklagen, neen, te gener stond
Kan ik zijn jammerheden.

80 *Zooals 't gegrift staat in mijn hart,*
Hoe hij genageld smacht,
Zijn bloedig schreijen doet mij smart,
Zijn rustbed zoo onzacht....

81 Ik kan 't niet overdenken meer
Zijn eind in zooveel schande.
Zijn lieve Moeder deed het zeer
Alsof het hart haar brandde;

78 Mit bevenden herzen bleif he doit
ind ouch mit kranken leden.
ser durchwont was im sin heuft,
eme bloiden al sin leden.

Met bevender herten bleef hi doot,
Ende met brekende leden,

79 Sin hende sin voesze alsoe ser
ind al sin liefeliche leden.
ich enkan volclagen numerme
sin verveirliche groisze jamerheide,

Handen ende voeten doerwont,
Ende alle sijn lieve leden!
Ic can volclaghen nimmermeer

80 Als in minen herzen geschreven steit,
wie hei hink genaegeld vaste.
sin blodige trene doint mir also we
und ouch sin unsachte raste.

81 Ich en mach overdenken nummerme
sine overwinliche ende.
siner lieve moder was so we
als of dat herze ir brente.

Sijn overwelick eynde,
Sijnre lieve moeder was so wee,
Of haer dat herte weende;

82 Daar welt uit zijnes harten grond
De levende watervloed
Van hoofd tot voet en 't kruis in 't rond,
Dat was zijn heilig bloed!"

83 "Dan zaturdag, jonkvrouw, begon-
Dat is een goed begin, (nen,
En hebt gij éénen dag gewonnen,
Hij bragt den andren in."

"Zoo ga ter kerk in zaturdage,
Mijn liefste jufferkijn,
En bid voor vriend er dan en mage,
Den hemelvader dijn."

84 "In zaturdage moet 'k al den dag
Geheel onledig zijn,
Of ik zijn lieve Moeder mag
Vertroosten in haar pijn;

85 Mogt ik dan deelen met die Maagd
Haar jammerlijken rouw,
Dien zij in 't diepe harte draagt,
Die allerliefste vrouw!

82 Uisz sines herzen gronde
dat levende waszer vloit.
ich enkan volclagen nummerme
sinen bitteren schemelichen doit."

Wt sijns herten gronde
Dat levende water vloet
Van den hoefde tot den voeten,
Dat was sijn heilighe bloet."

83 'Nu ghe zo kirchen en saterdach,
min allerliefste junfergin,
ind bidde vur vrunde und mage
den hemelsche vader din.'

"Gaet in saturdaghe, maghet ionck,
Dat is een goet beghin,
Hebdi enen dach begonnen,
Hi brocht den anderen in."

84 "En saterdach moisz ich al den dach
zo mail ser unledich wesen,
of ich die werde moder sin
sezen moicht zo vreden.

"In saterdaghe moet ick aldendach
Harde onledich wesen,
Of ick die lieve moeder sijn
Setten mocht in vreden;

85 Moicht ich ir helfen dragen
den groiszen jemerlichen rouwen
den sie in irem herzen draget
die allerliefste vrauwe.

Mocht ick haer helpen draghen
Den iammerlyken rouwe,
Die sy int herte draghet,
Die alderliefste vrouwe!"

86 Want tot aan 't laatste van zijn dood
Staat zij bij haar beminde,
En nimmer leed zoo groot een nood
Een moeder van haar kinde. "

87 "" Dan zondag, jonge maagd, begon-
Dat is een goed begin, (nen,
En hebt gij één dag wel gewonnen,
Hij brengt u d'andren in. ""

"" *Zoo zult ge in Zondag, maged*
U vroom ter kerk begeven, (jonk,
Of God u dan vergeving schonk
Van 'tgeen gij hebt misdreven. ""

88 " In zondag, jonkvrouw, moet ik weêr
Den dag onledig wezen,
Daar toen mijn allerliefste Heer
Is van den dood verrezen;

89 En hoe ik hem met grooter eer
Ontvange in mijne ziele,
En mij van al mijn schuld bekeer'
Waar 'k deze week in viele. "

86 Want si droich dat liden groit
bisz in dat leste van sinem ende.
ir herze dat leit groisze noit
als ie moder van irem kinde. "

87 'Soe ghe en sondach, maget junk,
zo der kirchen : dat is wail gedain,
und den aflaisz den entfank
van dem dat hu hais misdain.'

"" Gaet in sondaghe, maghet ionck,
Dat is een goet begin
Hebdi enen dach begonnen,
Hi brocht u den anderen in. ""

88 " En sondach moisz ich al den dach
zo mail ser unledich wesen,
do nu min alreliefste lief
is van dem dode verresen,

" In sondach moet ic aldendach
Harde onledich wesen,
Als mijn alderliefste lief
Is van der doot verresen;

89 Soe wie dat ich in eirwerdichlichen
in min sele moge untfaen
und beszren al min sunden
die ich al die weche hain misdain. "

Hoe dat ic hem nuttelic
In mijnre sielen mocht ontfaen
Ende beteren alle mijne sonden
Die ick dese weecke heb misdaen. "

90 „„Zoo blijf te Gode, maged fijn,
God neme u in zijn hoede,
In heel 't konvent is geen begijn
Van aldusdaangen moede.„„

91 Zij droeg aan God van hemelrijk
De maagd op die zij groet,
En afscheid haar bedroefdelijk
De kamerzuster doet.

92 Toen bleef het arm begijntje alleen
Wel zeven jaren lank,
Van aardsche dingen nam ze geen,
Van spijze noch van drank.

93 Zij ging ootmoedig in haar woon,
Op God is 't dat zij zint
En Jesum zoet, Maria's Zoon,
Dien zij daar binnen vindt.

90	'Sus blive zo gode, maget junk, unser here got neme dich in sine hoide. it enis ghein begine in al dit convent van alsusdanigen moide.'	„„So blijft te Gode, maghet ionc, God neme u in sijn behoede, Want daer en is bagijn in alt convent Van dusdanighen moede.„„
91	Sie beval got van hemelrich die maget die sie zo gode leit. ir kamersuster bedroefelich van der junferen doe scheit.	Totten alderliefsten Gode Sy die maghet liet, Haer lieve camersuster Droeflic van haer schiet.
92	Doe bleif dat arm begingin alein wail seven jair lank, dat sie van ertscher spisen niet enasz noch entrank.	Daer bleef dat arm baghijnken Wel seven iaren lanck, Dat sij van aertschen dinghen En at noch en dranck.
93	Si gink in oitmoediger wise in er kameren, zo gode was ir gedank Jesum der sueszen Mariën soen den sie dair inne vant.	Die suster ghinc ter cameren, Tot Gode hadden si haer bewant, Den soeten Ihesum, Mariën soen, Die si daer binnen vant.

94 Hij sprak: „wees, jonge maagd, gegroet,
Ik ben der liefde bode,
Ik kom tot u naar hier gespoed
Al van den hoogen Gode;

95 Dat ge u bereidt, o maged schoon,
En neemt dit kostbaar kleed,
Dat Jesus u, Maria's Zoon,
Heeft eeuwig toegereed.„

96 „„'k Wil niets van Jesus' have hooren,
'k Wil wezen zijn genoot,
Hij werd zoo arm en naakt geboren,
En bleef het tot zijn dood.„„

97 „Ontvang dit, goed begijnekijn,
Wat Jesus u wil geven,
Gij moogt wel eeuwig zonder pijn
In groote rust nu leven.„

94 Hie sprach 'gegruit sistu, maget junk,
ich bin der lieven boede,
zo dir bin ich her gesant
al van den hoegen goede:

Hi seide: „Got groet u, maget ionc,
Ic ben der minnen bode
Tot u ben ic alhier ghesant
Van den lieven Gode;

95 Dattu dich bereits, maget junk,
zo entfaen dat koestliche cleit
dat Jesus Marien soen
dir ewenclich hait bereit.'

Dat ghi u bereyt, maghet ionck,
Ende ontfanct dat duerbaer cleet
Dat Ihesus, Mariën zone,
U altoes heeft bereet.„

96 „Ich enwil niet van sinre haven,
ich wil wesen sin genoit.
hei wart arm und naket geboren
und ellendich bisz in sinen doit.„

„„Ick en wil van Ihesus have niet
Ick wil wesen sijns ghenoot,
Hi was soe arm gheboren
Ende ellendich tot in sijn doot.„„

97 'Untfank dit, guit beginchin,
dat Jesus dir wil geven.
du machs weil ewelich sunder pin
in groiszen rasten dair up leven.'

„Ontfaet dat, goede baghijnken,
Dat Ihesus u wil gheven,
Ghi moecht wel ewelic
In groter rusten leven.„

98 „„Helaas! en ruste had hij niet,
Hij hing zoo naakt en bloot,
Waar hij zich willig foltren liet
En bleef van liefde dood.

99 *Ik wil hem volgen op de paden*
Die hij ten kruise ging,
Waar hij van smaadheid overladen
Den marteldood ontving.

100 *Bedroefd was zijn verscheurd gemoed,*
Zoodat van angst en vreezen
Hij water heeft gezweet en bloed,
'k Kan nooit hem dankbaar wezen.„„

101 „Neem dit dan, goed begijntjen, aan,
Dit kostelijk juweel:
Heer Jesus zelf wil meijen gaan
Met u in zijn priëel.„

98 „ Och leider hei enhadde der rasten niet
dair hei hink alsoe naket und bloit:
hei was arm und ser versmeit
ind bleif van liefden doit.

„„Och, lacy! hi en hadde ruste niet
Daer hi hinc al bloot,
Hy was arm ende willeloes,
Ende bleef van minne doot.„„

99 Ich wil dem wege nae volgen
den hei zo dem cruize gink
ser hart und jemerlich verlaeden
und die groisze martilie entfienk.

100 Bedroift was im sin moit
dat hei van groiszen angsten
sweiszde waszer und bloit:
des ich im nummer kan gedanken.„

101 'Untfank dit, guide beginchin,
dat ser koestelich geweil.
Jesus wil mit dir meien gain
umb blomen in sin priel.'

„Ontfanct dat, arm bagynken,
Ihesus wil hem vermeyen ghaen
Met u in sijn prieel.„

102 „„Ik wil van Jesus niet ontvangen
Dat overschoon juweel;
En anders wil ik niets erlangen
Dan zelv' hem en geheel.

103 Al is Heer Jesus nog zoo rijk,
'k Wil arm, van wil ontbloot
En daardoor wezen zijns gelijk
En gaan in 's Vaders schoot.""

„Zoo zal ik 't aan zijn Moeder klagen,
Dat gij wie hij zoo mint
Geen 't allerminste welbehagen
In al zijn goedren vindt."

104 „„Ik wil van Jesus niets erlangen
Dan zijn genade alleen;
Mogt ik hem in mijn ziel ontvangen,
Dan blijder was er geen!""

102 „Ich enwil van Jesus niet haven
vur die schoinheit die hei selver hait;
dat is van sin guit und haven:
anders en begere ich niet.

103 Al is unse here Jesus rich,
ich wil arm sin und van willen bloisz
und bliven dairzo sin gelich
ind verdinen dae mit sins vaders schoisz.

104 Ich en wil van Jesus niet hain
dan sin godliche genade,
moicht ich in in min sele entfaen,
soe were ich wail beraden."

„„Ic en wil van sijnre have niet
Dat overschone iuweel;

Al is heer Ihesus also rijcke,
Ic wil sijn arm ende willeloes,
Ende ic wil bliven sijns ghelijcke.""

„Soe sal ick claghen sijnre moeder
Over sijn hertelick lief
Dat ghi van sijnre haven
En begeert ymmer niet.

105 „Jonkvrouw, daar ik geen troost gewin,
Zal ik mij zelven wreken,
U zóó ontsteken doen in min,
Dat u het hart zal breken.“

106 „„Och God! mogt ik mijn' Jesus minnen!
En schonk hij mij die magt,
Dan hadde ik 't lijden hier van binnen
Ten zalig eind gebragt!

107 Maar hem beminnen kan ik niet,
Ik heb die kracht verloren,
Dat hij dan troost mijn ziele bied'
Dien ik heb uitverkoren.„“

108 „Jonkvrouw, gij zijt zoo arm alsnu
En wilt ook niets erlangen:
Kwam zoete Jesus hier tot u,
Waar zoudt g'em meê ontvangen?“

105	'Junfraue, ich enkan gheinen troist ge- ich sal mich selver wrechen, (winnen, ich sal dich alsoe sere doin minnen dat dir din herze sal breichen.'	„„En gheeft hy my dan ghenen troest Ick sal mi selven wreken, Ick sal u dan soe doen minnen, Dat u uw herte sal breken.
106	„Och got, moicht ich den lieven Jesum und hei mir geve die kracht, (minnen soe hedde ich min herz van binnen zo einen seligen ende bracht.	Mocht ic thans Ihesus minnen Ende hy mi gaeve dan dye macht, So had ick dan mijn liden grot, Tot een salich eynde bracht.„“
107	Ich enkan in niet geminnen, ich hain die maicht verloeren, hei engeve mir dan troist van binnen den ich have uiszerkoeren.“	
108	'Junfer, du bis van wille arm alhir und al dink is dir af gegain, queme der sueze Jesus zo dir, wair mit woulstu in ontfaen?'	„Joncfrou, ghi sijt van wille arm Ende alle dinck afgheghaen, Quaem die soete Ihesus tot u, Waermede soudi hem ontfaen?“

109 „„Kwam zoete Jesus haastelijk
Die allerliefste mijn,
Dan waar' mijn hart een hemelrijk,
Dat zou zijn woning zijn.„„

110 „Wat zoudt gij hem dan geven meer,
Wel-arm begijnekijn?
Hij is een koning en een heer
En alle ding is zijn.„

„Wat zoudt gij hem dan geven meer,
Dien Koning hoog-geprezen,
Die uwer al begeert zoo zeer
En u heeft uitgelezen.„

111 „„En waren de oogen mijns gezigten
Der klare zon gelijk,
Ze zouden waar hij ging hem lichten,
Dien ed'len koning rijk.„„

„Wat zoudt ge hem dan geven meer,
Wel-arm begijnekijn?
Hij is een koning en een heer,
En alle ding is zijn.„

109 „Queme der suesze Jesus bi mich
min lief min lieve minnichin,
wer min herz ein hemelrich,
dat soulde sin wonunge sin?„

„„Quaem die soete Ihesus tot my,
Mijn herte soude sijn woninghe sijn.„„

110 'Wat wouldestu im dan geven mere
desem hoegen koeninge vermeirt
der diner begert so sere
und hait dich soe wert?'

„Wat soudi hem gheven meer
Wel arme baghijnken?
Hi is een coninc ende heer,
Ende alle dinck is sijn.„

111 „Weren min ougen in minen heufde
dem claren sonnenschin gelich,
die soulden im altit luchten
dem edelen koenink rich.

„„Waren die oghen in mijn hoet
Der sonnen claer ghelijck,
Si souden hem lichten waer hi ginck,
Den waerden coninck rijc.„„

„Wat soudi hem gheven meer,
Wel-arme baghijnken?
Hij is een coninc ende heer,
Ende alle dinc is sijn.„

112 „„Mijn vlechten waren ze uit te breijen
Ten kostbaar vloertapeet,
Ik zou ze voor zijn voeten spreijen,
Dat hij er over treed.„„

„Wat zoudt ge hem dan geven meer,
Wel-arm begijnekijn?
Hij is een koning en een heer
En alle ding is zijn.„

113 „„Mijn handen zou 'k hem op gaan dragen,
Ten marmren tafelkijn,
Mijn vingren wierden hechte schragen,
Dat zou zijn tafel zijn.„„

114 „Wat zoudt ge hem dan geven meer,
Wel-arm begijnekijn?
Hij is een koning en een heer
En alle ding is zijn.„

112 Were dat hare in minen heufde
pellen und koestelich gewant,
ich solsz im spreiden under sin voesze
dat he dair over dede sinen gank.

„„Waren die vlechten op mijn hooft
Perlen ende duer gherecde,
Ick zoude se onder sijn voeten
Dat hi daerover trede.„„ (spreyen,

„Wat soudi hem gheven meer,
Wel-arme baghijnken,
Hi is een coninc ende heer,
Ende alle dinck is sijn.„

113 Weren min hende ein tafelbort
van topasius und koestlich rubin
ind min finger schragen hart,
dat soulde ouch ein taifelgin sin.„

„„Waren mijn handen een tafelbaert,
Ende alle mijn vinger scraghen
Dat soude sijn tafel sijn.„„

114 'Wat woulstu eme dan geven mere,
du vil arme beginchin?
hei is ein koenink und here
und alle dink is sin.'

„Wat soudi hem gheven meer,
Wel-arme baghijnken?
Hi is een coninc ende een heer,
Ende alle dinck is sijn.„

115 „„O waar mijn hoofd een nap van goud,
Mijn bloed ten koelen wijn,
Wat ik 't hem gaarne schenken woud,
Mogt ik des waardig zijn.““

116 „Nu, maagd, bereid u haastelijk,
Met mij gaat ge opwaart varen
Alwaar ik woon in 't hemelrijk
Met menige Englenscharen.

117 Ik wil niet langer meer verletten,
Gij mint mij zoo getrouw,
'k Zal u een gouden kroon opzetten,
Mijn alderliefste vrouw.“ —

118 Des Heeren magt en is niet kleen,
Zij werd daar openbaar,
Te middernacht de kamer scheen
Gelijk een zonne klaar.

115 Were min heuft ein nap gulden
ind mins herzen bloit kueler win,
dat woulde ich eme gerne schenken
moicht ich des werdich sin.“

„„Waer mijn hooft van goude,
Ende mijns herten bloet waere wijn,
Ick soudet ghaerne scencken,
Mocht ick des waerdich sijn.““

116 'Nu bereit dich, junfrauwe, haistlech:
du sals mit mir varen
hin up in min hemelrich
mit mancher engelscharen.

„Nu bereyt u, soe haestelick,
Ghi sult met mi vaeren,
In dat rijcke, daer ick wone
Met menighen enghelen scaren.“

117 Ich enwil niet langer beiden schoine,
du bis mir in der lieve so getruwe.
ich sal dir upsezen ein gulden crone,
min allerliefste vrauwe.'

118 Die godes macht enis niet clein,
sie was dair offenbair,
zo middernacht up die kamer schein
gelich der sonnen clair.

Die godheit
wort daer openbaer:
Ter middernacht die camer sceen,
Ghelijk der sonnen claer;

119 Daar spoedden de begijntjes in,
De klokken klinken gingen,
En zij begon met Godes min
Maria's lof te zingen:

120 „Nu luidt en wilt met blij geschal
Den zoeten Jesum loven,
Heer Jesus met zijn Englental
Toeft in de lucht hier boven.

121 Nu zingt wel allen zonder schromen
En maakt er blijdschap groot:
De Heere Jesus wil haast komen,
Zijn stem is't die ons noodt."

122 Toen mogt er de meestresse zijn
Aan 't eind der zeven jaren,
Zij sprak: „Hier was een arm begijn,
Waar mag ze zijn gevaren?"

119 Die begiuchin quamen alle
und gingen ir clocken clingen.
sie begunden mit groiszem schalle
den lof van Maria zo singen.

Die baghijnen quaemen alle,
Die clocken ginghen clincken;
Si begonste doer die min van Gode,
Den lof van Maria te singhen;

120 'Nu ludet wail loevelich
den suezen heren schal.
here Jesus helt hier in der lucht
ind ouch sin engelen al.

Nu ludet alle blidelick,
Des soeten Ihesus schelle;
Heer Ihesus, helt hier boven,
Ende die enghelen alle. —

121 Nu singt alle vroelichen
ind dairzo machet blitschaft groit:
der here Jesus wil komen
in unser aller schoit.'

122 Doe quam geloifen die meistersse sint
bi den enden der seven jaren,
sie sprach 'hier was ein arm beginchin.
wair mach dat sin gefaren?'

Doe quam die meestersse,
Ten eynde van seven jaeren:
„Hier was een arm baghijnken,
Waer mach dat sijn ghevaren?"

123 Toen zeî het oude zustertjen:
„Te Gode dat ik ze liet,
Ik zag het arm begijneken
In zeven jaren niet.„

124 De moeder spoedde er naar heur woon:
Daar binnen vond ze alleen
Met Jesum zoet, Maria's Zoon,
De reine maagd bijeen.

125 Zij zeide: „maged jong, God lof!
Hoe staat het met uw leven,
Dat gij dit schoon begijnenhof
Hebt zeven jaar begeven?„

126 Zij antwoordt: „sinds en zag 'k voorwaar
Geen sterflijk kreature,
Jonkvrouw, gij zegt van zeven jaar,
Het schijnt mij naauw een ure.

123 Doe spraich ir kamersusterchin
'zo gode dat ich si leit,
ich ensach dat arm beginchin
in seven jaren niet.'

Doe seide haer camersusterkyn:
„Te Gode dat ic se liet,
Ic en sach dat arm baghijnken,
In seven iaren niet.„

124 Die moeder gink zo der kameren haist-
dair inne vant sie aleine (lich.
den sueszen Jesus Marien soen
ind ouch die maget reine.

Si ghinc ter cameren haestelick,
Daer vant sy in alleyne,
Den soeten Ihesum, Mariën zone,
Ende oec die maghet reine;

125 Si spraich 'got gruisz dich, maget junk,
wie steit it umb din leven,
dat du desen beginen hoif
seven jair hais begeven?'

Sy seide: „God groet u, maget ionc
Hoe staet met uwen leven?
Dat ghi den schoenen baghijnhof
Hebt seven iaer begeven?„

126 Si antwoirt „ich ensach (dat is wair)
die werlt sint nie noch sterfelich creature,
ir saget mir van seven jair,
it endunket mich nauwe ein ure.

Si seide: „„ic sach ter warelt sint
Noyt sterffelic creature,
Ioncfrou, ghi seght van seven iaer
tEn dunct mij nyet een ure;

127 Och zend nu haastelijk meteen
Een' bode wel getrouwe
Naar mijne lieve moeder heen
En troost die ed'le vrouwe." —

128 De bode ging en kondigde
Der moeder zaalge mare,
Alsdat haar lieve dochtertje
Ten eeuw'gen leven ware.

129 Zij sprak: "nu klage ik Gode vrij
Al 't lijden mij beschoren,
En hoe ik al mijn tijd er bij
Zoo droevig heb verloren.

130 *Nu naar Gods liefde mij gerigt,*
En zijner Moeders eere,
En een kapelle hem gesticht,
Die 's Heeren lof vermeere!

127 Och nu sendet haistelichen
einen boeden der dae si getruwe
zo der liever moeder min
ind troest die edel vrauwe."

Sendet wt haestelick
Eenen bode ghetrouwe,
Totter liever moeder mijn."

128 Deze boede voir alzohant
ind bracht der moeder guide mere
dat ir allerliefste doichtergin
zo dem ewigen leven were.

Die bode getrouwe voer te hant,
Ende troeste die edelvrouwe
Ende brocht der moeder salighe mare,
Dat haer lieve dochter,
Ten eewighen leven ware.

129 Die moder spraich 'nu clage ich min li-
dat ich min doichter uiszerkoren (den,
und dairzo al min zit
soe droefelich hain verloren.

"Nu claghe ick Gode mijn liden groet
Ende mijns herten toren,
Dat ick alle mijnen tijt,
Aldus droeflic hebbe verloren;

130 Ich wil mich durch gots liefde richten
ind durch siner liever moder ere
und ein capellen doin stichten,
dat godes ere wirt gebreidet sere.

131 Mij ziet geen mensch ter wereld meer
Van nu af immer blijde,
Eer ik mijn lieve dochter weêr
Aanschouwe t'eenger tijde.

132 Ach dat ik eenmaal haar nog zage
Die 'k aan mijn harte droeg,
Zij God voor mij genade vrage,
Dan hadde ik goeds genoeg!" —

133 Door goeden Sint Gregorius is
Dit openbaar beschreven,
Dat moeder beide en dochter wis
Nu zijn in 't eeuwig leven.

134 En daartoe helpe ons Jesus allen
En zijne Moeder meê,
Dat we eeuwig met zijne Englentallen
Eens zijn in 's hemels vreê.

131 Mich ensiet minsch nu noch nummerme
in deser bedroefder werlt blide,
ich ensie dan min lieve dochter
des dages zo einre zide.

132 Moichtich sie noch ein mail schauwen
die ich an minen herzen droich,
und dat sie bede vur min sele,
soe hedde ich des genoich.'

133 Der guide sent Gregorius
der hait oever al beschreven
dat die moder und doichter gewis
beide sint in den ewigen leven.

134 Dairzo wil uns Jesus helfen alle
und Maria die moder sin,
dat wir in der engel sale
in freuden altit moeszer sin.

Mien siet ter werelt nimmerme er
Enich mensche blide,
Ick en sye die lieve dochter mijn
Des daghes tot enigher tyde,

Mocht ick se eene werf scouwen,
Die ick an mijnre herten droech,
Ende si voer mi bade,
Soe hadt ick goedts genoech!"

Sinte Gregorius seyt voerwaer,
Ende heeft openbaer bescreven,
Dat die moeder ende dochter,
Beide sijn ten eewighen leven;

135 *Bij meen'ge leering insgelijk*
Zegt haar legende, alsdat
Den Keizer zij van 't Roomsche rijk
Ten hoogen vader had.

136 *En al wie 't in zijn hart zal dragen*
Schenkt Sint Gregoor voorwaar
Een aflaat van vier duizend dagen
En daartoe honderd jaar,

137 *En God ter eer en van de Maagd*
Heel 't vagevuur hem kwijt
Die 't daaglijks in zijn harte draagt
Ter een of andre tijd.

138 *Nu make ons God van schuld bevrijd*
Op aarde en t'allen tijd;
Dat geve ons onze goede Vader,
Spreekt AMEN *al te gader.*

135 Ir legende die gift uns uisz
vil maniche guide lere,
und dat der keiser des roemschen richs
ir naturliche vader were.

136 Der guide sente Gregorius
gift allen menschen vurwair
vier dusent dach aflaisz
ind dairzo hundert jair

Die goede sinte Gregorius,

Die gheeft aflaet voerwaer,
Vier M. daghen ende C. iaer,

137 God und der maget zo eren
ind al sin vegefuir quit
soe wer dit hait in sinem herzen
alle dage zo einer zit.

Gode ende der maghet ter eren,
Ende al sijn veghevier quijt.
Die dit in 'therte heeft,
Des daechs tot enigher tijt. —

138 [God mach uns van sunden gevrit
hie up erden und zo aller zit:
des gunne uns der hemelsche vader.
amen sprechet alle gaeder.]

Nu maeckt ons, God, van sonden (quijt!
A. M. E. N.

VERSCHEIDENHEDEN.

ZIENDE-BLIND.

Ds. G. Vrolijk, predikant te Schoondijke, heeft in het *Mengelwerk* der *Vaderl. Letteroefeningen* van Januarij jl. een zeer opmerkelijk en bezadigd stuk geplaatst, met de vraag ten opschrift: *„Wat heeft men vroeger in de Hervormde Kerk gedacht over het al of niet noodzakelijke, en over het meer of min verbindende der Formulieren van Eenigheid?"* — Aan 't eind van zijn overzigt gekomen, besluit hij met eene bladzijde waarin hij van beide kanten de bezwaren zamenvat, die, naar 't ons toeschijnt, iemand die niet *ziende-blind* WIL wezen, van zelve moesten heen dringen naar dat meer dan *menschelijk* gezag, 'twelk, wel verre van de rede te verlagen, deze door haar *goddelijken* grond van zekerheid te schenken, boven de natuur verheft, en aan dien jammerlijken maalstroom ontrukt, waarin zij anders, aan zich zelve overgelaten, onophoudelijk en reddeloos wordt rondgeslingerd.

Hij dan besluit aldus: „Uit het bijgebragte omtrent den oorsprong, het toenemend en verbindend gezag der Formulieren, en over 'tgeen in latere dagen is voorgevallen, en uit hetgeen door de voorstanders en tegenstanders der Formulieren aangevoerd is, zal ons gebleken zijn dat de zaak met geene magtspreuken is af te doen. Zal men in het geheel geen' regel van geloof en bepaalde leeringen hebben? Zal ieder Predikant verkondigen en onderwijzen, wat hem bij onderzoek der schriften voorkomt waarheid te zijn, zonder te vragen of zulks al dan niet met de nog in gebruik zijnde Formulierschriften overeenkomt. Is het gros der gemeenten verlicht en geoefend genoeg om zich aan zulk eene vrijheid van prediken en onderwijs niet te stooten? Zullen niet vele minkundigen, wanneer zij den eenen Leeraar hooren wederspreken wat de ander beweert, in onzekerheid vervallen! Zal daaruit geene groote onrust en verdeeldheid ontstaan, die den weg tot nieuwe

scheuring baren zal? Zal men zich bij gescheiden en verdeelde zinnen met goed gevolg tegen de voortdringende magt van Rome kunnen verzetten? Deze zijn, dunkt mij, de vragen, welke van den eenen kant een ernstig nadenken vorderen en alle voorbarige stappen afraden."

We vinden deze eenvoudige vragen zoo dringend, dat wij voor ons niet weten wat een inderdaad redelijk en gemoedelijk man er op antwoorden moet om er aan te ontsnappen, en niet eenig bindend gezag als volstrekt noodzakelijk aan te nemen. Het spreekt van zelf dat wij aan geen bloot menschenwerk, gelijk de Formulierschriften zijn, een zoodanig gezag leenen, maar tot haar zouden verwijzen die goddelijke zending heeft en hulp om *alle waarheid* te leeren: tot de onfeilbare Moederkerk. Want dat de Formulieren niet baten kunnen, zal dezelfde predikant met even dringende vragen aantoonen.

"Maar van den anderen kant — vervolgt hij —: zal men de bestaande Formulieren behouden, en de Predikanten daaraan verbinden, ook wanneer zij, gelijk met niet weinigen van hen en niet minder uit de gemeente-leden het geval is, zich met veel, dat er in voorkomt, niet meer vereenigen kunnen? Zal men dan een andere Geloofsbelijdenis en Katechismus gaan opstellen? Aan wie zal dat werk opgedragen worden? Zegt men: aan de Synode als de hoogste Kerkvergadering — maar is ook deze niet uit mannen van onderscheidene denkwijze zamengesteld [1])? Zal de een zulks aan den ander rustig overlaten, en zich tot eene Belijdenis verbinden, die met zijne overtuiging strijdt? Of zal men geven en nemen en de in verschil zijnde hoofdpunten voorbijgaan? Maar hoe kan zulk eene kleurlooze Belijdenis aan een van allen genoegen geven? Zal de invoering in de gemeenten geen schipbreuk lijden? Doch, gesteld dat zulks gelukte, hoe ver zal de verbindtenis zich uitstrekken: tot de zaken, maar niet tot de woorden; tot het wezen, maar niet tot den vorm? Wie zal dit bepalen? Wie zal hier de

---

[1]) En is niet de Synode zelve — had hij er hier kunnen bijvoegen — door velen als niet *Christelijk* meer, ja als geheel *ongeloovig*, in den ban verklaard?

juiste grenzen trekken? Aan wie zal in geval van aanklagt over afwijking de beoordeeling staan? Is er van Kerkelijke Besturen, die toch ook uit menschen van verschillende zienswijze bestaan, genoeg onpartijdigheid te verwachten? Zal niet de een als goed en regtzinnig beschouwen, hetgeen de ander verwerpt? — Deze vragen verdienen niet minder onze overweging" — zegt de schrijver, en te regt — en hij voegt er als ten overvloede deze noot aan toe: "Het is opmerkelijk, dat ook de Afgescheidenen onderling omtrent het gezag der formulieren niet overeenkomen, en in hunne pogingen tot herstel van de Kerke-orde van Dordrecht, na herhaalde proefnemingen, niet hebben kunnen slagen; ja dat zelfs door een hunner Hoofden, in de bekende Amsterdamsche Vergadering van den 18den Augustus 1848, met ronde woorden verklaard is: DAT HET ONMOGELIJK WAS TE BEPALEN, WAT EIGENLIJK HERVORMDE KERKLEER ZIJ."

Blijkbaar staat Ds. Vrolijk op 't gezigt der aan weêrszijde onverkomelijke moeijelijkheden geheel radeloos — maar hopeloos: toch nog niet!... Waar dan vindt hij een uitweg?

"Laat ons, dus eindigt hij, de hoop niet opgeven, dat *volgende* tijden het ontbrekende van onze dagen zullen aanvullen, en dat door eenen *gelukkigen voortgang in de uitlegkunde* menig verschil omtrent de opvatting van Bijbelsche uitspraken zal wegvallen en allen vroeg of laat tot de eenigheid des Geloofs komen zullen."

Alsof de toekomst het onmogelijke mogelijk konde maken!

We vragen 't nog eens, en met een smartelijk gevoel, is dat niet *ziende-blind* zijn? Hij hoopt op volgende tijden, maar wat moeten *deze*, de *tegenwoordige* dan? En wat hadden de *verledene* sedert de Hervorming? en wordt met den voortgang der *uitlegkunde* de H. Schrift eenpariger verstaan of eenpariger verscheurd?

In waarheid, een man die zoo kalm en klaar het onhoudbare én van 't menschelijk Formulierstelsel én der verwerping van alle bindend gezag inziet — en geen andere uitkomst weet dan de *volgende* tijden en den *voortgang* der *uitlegkunde* en daar zijne hoop op stelt — liever dan de ruim achttien-eeuwen-oude, van een berg hem toelichtende Kerk te raadplegen — verdient hij niet ons innigst medelijden, en — ons broederlijk GEBED?

NOG EEN ZIENDE-BLINDE.

Het bovenstaande was reeds gezet, toen we in *de Tijd N.-H. C.* de volgende hier juist ter snede komende regelen vonden: ze bevestigen de bezwaren van Ds. Vrolijk, en geven een treurig voorbeeld van een' ziende-blinde te meer.

„Geene ergere tentoonstelling (zegt *de Tijd*) en, meer nog, geene snijdender bespotting van het echt protestantsche beginsel van het vrije onderzoek, dan de volgende sarkasmen van den *Nederlander*. Doch, — wij blijven het steeds vragen, — wil de *Nederlander* den Protestant het eigen onderzoek ontzeggen en eischt hij onvoorwaardelijke onderwerping aan *den papieren paus der formulieren* — is hij dan wel protestantsch; wij kunnen hun geen ongelijk geven."

„Aldus de *Nederlander:*

„„De meeste predikanten in de Hervormde Kerk zijn tegenwoordig aangetast door de *manie* van *leervrijheid*, die alles te gronde rigt. *Leervrijheid is de meest dwaze zaak*, die er voor eene bepaalde kerkgemeenschap kan uitgedacht worden. *Zij is niet intevoeren en staande te houden*, zoolang niet alle zelfstandig oordeel en iedere zelfstandige overtuiging bij de gemeente is uitgedoofd. De feitelijke aanmatiging door de leeraars van het regt om te verkondigen wat zij willen, moet noodzakelijk ten gevolge hebben het regt voor de gemeente, om den leeraar vierkant, terwijl hij nog op den predikstoel staat, in het openbaar tegentespreken, en aldus de openbare godsdienstoefeningen te veranderen in een dispuutcollege. Of zouden de predikanten zich alles mogen veroorloven, en de gemeente daarentegen verstoken zijn van ieder regt op eigen overtuiging, op eigen belijdenis, op eigen godsdienstoefening, en op hare kansels iedere ongerijmdheid en iedere godslastering moeten dulden? Welk bezwaar toch zou er, bij onbeperkte leervrijheid, bijvoorbeeld voor *Roomsche geestelijken* kunnen bestaan, om, met behoud van al hunne overtuigingen, leeraars te worden in *de Hervormde Kerk?* Naar de overtuiging der *gemeente* wordt niet gevraagd; de overtuiging alleen van de *leeraars* moet vrij zijn. De leeringen van *Arius*, *Pelagius* en *Socinus* moeten door de gemeente ontvangen worden wanneer de leeraar dit goedvindt. Waarom niet ook de leeringen van den *Paus:* de transsubstantiatie,

het vagevuur, de biecht, de aflaten, de aanbidding [*allons donc!*] der heiligen, enz.? Bij onbeperkte leervrijheid is er geen enkele reden, die dit zou kunnen verhinderen; de predikanten hebben alsdan de bevoegdheid de gemeente en brave kinderen te dresseeren gelijk zij goedvinden, en er van te maken wat zij verkiezen. De vooruitgang is inderdaad achteruitgang, en voert ons naar de middeneeuwen, — tot het onbeperkt gezag der geestelijken en de onmondigheid der leeken, — terug. "

SPROKKELINGEN.

STATISTIEK DER HERVORMDE KERK IN NEDERLAND. — Volgens het verslag der Synodale Commissie in 1853, bedroeg het getal zielen tot de Hervormde Kerk behoorende: 1,725,165; standplaatsen 1276; predikanten 1515.

Het getal Kandidaten, sedert Mei 1852 toegelaten, bedroeg 40 (in 1851—52: 39). — Theol. studenten, op 1 Mei 1853, te Leiden 121; te Utrecht 205; te Groningen 84; te Amsterdam 59; te Deventer 6. — Het getal des vorigen jaars wordt met 77 in het tegenwoordige overtroffen.

DE SYNODE IN DEN BAN VERKLAARD. — "De schrijfwijze *heilige geest*, en vooral die bijna doorgaande substitutie der woorden *geest van God*, *geest van Christus* aan die van H. Geest, als waardoor het geheele gewigt der persoonlijkheid op de woorden *God* en *Christus* en niet op het woord *Geest* valt, schijnt stereotyp-SYNODAAL te zijn geworden. Ware de Synode de ware *vertegenwoordiging* dier Kerk en als de *uitdrukking* van haren geest aan te merken, men zoude de loochening der persoonlijkheid des H. Geestes en de daaruit voortvloeijende verwerping der H. Drieëenheid als leer der Nederlandsche Hervormde Kerk kunnen aanmerken, die zich hierdoor naar onze overtuiging in hare leer BUITEN DE GEMEENSCHAP DER ALGEMEENE CHRISTELIJKE KERK ZOUDE GESTELD HEBBEN." (Du Chantepie de la Saussaye, in *Ernst en Vrede*, I, bl. 321.)

HET CHRISTENDOM

VAN DEN LEYDSCHEN HOOGLEERAAR

J. H. SCHOLTEN.

(*Vervolg en slot van bl.* 82.)

VI.

Niet daarom enkel erkent de Christelijke Kerk haar goddelijken Stichter als den Verlosser van het menschdom, wijl Hij *waarheid* uit den hemel heeft gebragt, eene *leer* door God Hem ingegeven. De mensch heeft er behoefte aan, dat een goddelijk licht zijn weifelend, onzeker redelicht bestrale, sterke, verhooge, maar dit is niet zijn eenige behoefte. De oogzenuwen spruiten uit de geheele organisatie, en geheel de zedelijke organisatie des menschen is door geërfde zonde ziekelijk aangedaan niet slechts, maar zoo krank, dat ze den dood in hare aderen voert. De erfzonde ontwikkelt zich in dadelijke, en in den volsten zin doodelijke zonde. Dien dood op te heffen, een nieuw levensbeginsel in te storten, dit was de groote

en grootsche taak des Verlossers. *Geregtvaardigd*, *geheiligd* moest het menschdom worden.

Die regtvaardiging, die heiliging heeft de Heer Jesus ons *verdiend;* door zijne gehoorzaamheid tot in den dood des kruises heeft Hij *voldaan* voor onze ongehoorzaamheid, en als nieuw levensbeginsel, de *genade* des H. Geestes ons verworven. Daarom is ons Jesus' naam een naam boven alle namen; daarom dragen wij het kruis in onze harten, en willen het alomme buiten ons afgebeeld aanschouwen, het gezegend kruis, waaraan het heil der wereld hing.

Ja, die afbeelding ter verbeelding kan ons gevoel nog niet bevredigen, zoo min als eene koude „gedachtenisviering bij een bete broods en een teug wijns"; wij willen den verdienenden, den voldoenden, den verzoenenden Godmensch in ons midden; wij willen Golgotha's offer tijdelijk en plaatselijk [1]) op onze altaren *vertegenwoordigd*, werkelijk, schoon op sakramentele wijze; daar, in ons

---

1) *Plaatselijk* althans voor ons, naar onze menschelijke voorstelling, want gelijk het Concilie van Trente leert, (Sess. XIII, cap. 1), dat onze Heer in de H. Eucharistie niet „volgens de natuurlijke bestaanswijze, zooals Hij in den hemel aan 's Vaders regterhand is gezeten, maar sakramenteel tegenwoordig met zijne zelfstandigheid bij ons is" — zoo houden meest alle theologen met den *Catechismus Concilii Tridentini* en den H. Thomas. dat het ligchaam des Heeren er niet eigenlijk plaatselijk, niet als aan eene plaats tegenwoordig is. Zie *Summa* 3. P. Qu. 76, Art. 5, het betoog van den H. Thomas, waarvan het besluit is: „Unde nullo modo corpus Christi est in hoc sacramento localiter." *Catech. Conc. Trid.* P. 2. de Euchar. n. 43: „Deinde vero doceant (parochi), Christum Dominum in hoc sacramento, ut in loco, non esse: etenim locus res ipsas consequitur, ut magnitudine aliqua praeditae sunt. Christum vero Dominum ea ratione in sacramento esse non dicimus, ut magnus, aut parvus est, quod ad quantitatem pertinet, sed ut substantia est." Etc.

midden moet Hij zijn „onvergankelijk priesterschap" [1]) blijven oefenen, „ten onzen behoeve zich voor Gods aanschijn stellend" [2]), ook daar „immer levend om voor ons smeekend tusschen te treden" [3]) bij den Vader [4]). Hem offerend, aan Hem, die onder zinnebeeldige gedaanten door 's priesters hand zich offert, ons aansluitende, durven wij God naderen met onze hulde, onzen dank, onze smeeking om vergiffenis en allerlei genade. Aan Hem zich aansluitende, ontwikkelt zich ons christelijk leven, dat immers ook eene gehoorzaamheid uit liefde tot in den dood des kruises zijn moet. Dit is Christus de Verlosser ons „werkheiligen" Katholieken.

Het Protestantisme, zeker, heeft dien eeuwig in en door de Kerk zich voortofferenden Christus weggenomen, en, logiesch en psychologiesch, was dit noodzakelijk. Hoe kon men — opdat wij hier zwijgen van dieper liggende beweegredenen en oorzaken — hoe kon men den zich voort*offerenden* Christus laten staan, daar men den levend in en door de Kerk, als zijn ligchaam, voort*leerenden* en voort*regerenden* Christus wegnam? Men vond ook verstandelijke en exegetische bezwaren tegen de wezenlijke tegenwoordigheid van 's Heeren ligchaam onder vreemden, nietigen schijn, en tegen het voortdurend offer, want men wilde en moest die bezwaren vinden. Maar 't was niet uit afkeer van den verdienenden, voldoenden, verzoenenden Godmensch, dat men de ziel der christelijke eeredienst, het H. Misoffer, opgaf, integendeel, het

---

1) *Hebr.* VII, 24.
2) *Hebr.* IX, 24.
3) *Hebr.* VII, 25.
4) Vergel. de treffende beschouwing van Bossuet, *Exposition de la doctrine de l'Eglise catholique*, n. 14.

was — men moet zeker Protestant zijn, om het te kunnen begrijpen — het was uit louter ijverzucht voor de „verdiensten" des Gekruisten, dat men 't gezigt van een kruis niet lijden kon, en de *reële vertegenwoordiging*, dat is *tegenwoordigstelling* [1]) van het kruisoffer ter toepassing van het kruisoffer, de H. Mis, als een gruwel wegwierp, om zich met eene abstracte, onmagtige herinnering en gedachtenisviering bij brood en wijn te vergenoegen; ja, die ijverzucht voor de verdiensten onzes Heeren ging zoover, dat men meende zelf door Hem niets te kunnen verdienen, en boos te mogen en te moeten blijven, wijl Hij voor ons goed geweest was.

Terwijl de grijze Moederkerk voor den Verlosser blijft gevoelen wat zij steeds gevoelde en voor drie eeuwen plegtig uitsprak, toen afgedwaalde kinderen haar beschuldigden dat zij Haren Bruidegom niet hoogachtte — plooit zich helaas! thans het gelaat der meeste Protestanten tot een glimlach, wanneer men van de „verdiensten" in kerkelijken zin, van de „plaatsbekleedende genoegdoening" onzes Heeren spreekt. Wat inzonderheid de Groningers, hier te lande, er van houden, weet men. Hoe de Leydsche hoogleeraar, wiens Christendom we hier beschrijven, er over denkt, moet kortelijk getoond.

---

1) Dit is de kracht van het woord, door het Concilie van Trente gebezigd, Sess. XXII, cap. 1. „Deus et Dominus noster, etsi semel seipsum in ara Crucis, morte intercedente Deo Patri oblaturus erat, ut aeternam illic redemptionem operaretur: quia tamen per mortem sacerdotium ejus exstinguendum non erat: in coena novissima qua nocte tradebatur, ut dilectae sponsae suae Ecclesiae visibile, sicut hominum natura exigit, relinqueret sacrificium, quo cruentum illud semel in Cruce peragendum *repraesentaretur;* ejusque memoria in finem usque sæculi permaneret, atque illius salutaris virtus in remissionem eorum, quae a nobis quotidie committuntur peccatorum *applicaretur*" etc.

Wij kunnen het resultaat vooraf in twee woorden aangeven: *de heer Scholten loochent* vlakaf *de verdiensten van Christus als plaatsbekleedende genoegdoening en verdienende oorzaak onzer regtvaardiging.* Hij doet het even duidelijk als behendig; hij bedient zich van eene helaas! bij zoogenoemde liberale Protestanten maar al te gebruikelijke handgreep. Willen zij een oud-kerkelijk leerstuk niet meer aannemen: zij zoeken naar een' of anderen onwezenlijken, gebrekkigen vorm, waarin het door sommigen gevat wordt of werd; dien vorm gaan zij te lijf, met allerhande, edele of onedele wapens; is hij bezweken, of schijnt hij althans bezweken, dan rijst er schaterend de triumfkreet niet over den vorm slechts, maar over het, vaak eigenlijk niet eens aangetaste, leerstuk zelf. Men hoore hoe de Leydsche hoogleeraar de Christelijke leer over de Verlossing op zijne wijs uit het veld slaat. „Zulke [Pelagiaansche!] beginselen oefenden „den verderfelijksten invloed uit op de voordragt der „Christelijke waarheid. Had eenmaal in de zedekunde het „denkbeeld ingang gevonden, dat de zaligheid *verdiend*, „en door overtollige [!] deugd bij plaatsvervanging van „anderen verdiend kon worden [!]; de invloed daarvan „openbaarde zich weldra in de wijze, waarop de Christelijke „leer der Verlossing in de Kerk werd voorgesteld. Had „Jesus zijn lijden en sterven beschouwd als eene daad „van zelfverloochening en van gehoorzaamheid aan God, „als eene toewijding aan de waarheid, als de hoogste „[den hoogsten] triumf van het zedelijk beginsel over de „zinnelijke natuur [1]); hadden de Apostelen dat lijden als eene

---

1) De heer S. citeert hier „Joh. X, 18; XIV, 31; Matth. XXVI 39, verv. Joh. XVIII, 11; XII, 25"; dat onze Heer o. a. in het-

„oefenschool voorgesteld, waarin ook hij zelf gehoorzaam-
„heid geleerd had [1]): eene gebrekkige zedekunde zag
„later in het lijden en sterven van J. C. eene daad,
„waartoe de Zoon van God zedelijk niet verpligt was.
„Onderwierp Hij zich nogtans aan den dood, dan had
„hij aanspraak op belooning. Als Zoon van God, en dus
„uit kracht zijner Godheid, bezat hij alles, zoodat zijne
„verdiensten met niets konden beloond worden. Wat hij
„derhalve voor zich zelven wel *eischen*, maar niet *ont-*
„*vangen* kon, bedong hij als Zaligmaker voor de *menschen*.
„Wat hij gedaan had boven hetgeen hij zedelijk verpligt
„was, werd op de schaal van Gods geregtigheid het
„aequivalent voor hetgeen de overigen tekort kwamen,
„en zoo doende, werd zijn dood als 't ware de koop-
„prijs, waarvoor hij de genade Gods en de vergeving
„der zonden voor anderen verdiend had [2])...." Zoo ont-
„stond de leer der genoegdoening, eerst als plaatsvervan-
„gende gehoorzaamheid, later ook als plaatsvervangend
„straflijden voor de zonden der wereld; eene leer, die,
„voorbereid door het Pelagiaansche *gratiam mereri*, door het
„gezag van Anselmus, Bonaventura en Thomas in de
„Christelijke Kerk geldend werd gemaakt [3]).

---

zelfde hoofddeel van Mattheus die „daad van zelfverloochening en van gehoorzaamheid aan God" als een zoenoffer voorstelt, door te zeggen, dat zijn „bloed zal vergoten worden ter vergeving der zonden" (Matth. XXVI, 28), had de heer S. dit, toen hij zoo schreef en citeerde, misschien vergeten?

1) Hier citeert hij „Hebr. V, 8". Wat deze zelfde brief overal leert, dat Jesus zich ten zoenoffer voor onze zonden heeft gebragt, kon de heer S. zelfs dit vergeten?

2) De hoogleeraar wijst hier op „Anselmus in zijn werk *Cur Deus homo*".

3) *De leer der Hervormde Kerk*, II, 103—105. Verder zegt hij: „Aan de vergeving der zonde, aldus (door Christus) verworven·

Zoo verwart de heer S. de christelijke leer over de verlossing met „de wijze, waarop de Christelijke leer der verlossing in de Kerk werd voorgesteld", met den vorm, waarin de H. Anselmus inzonderheid trachtte ze verstandelijk te beredeneren; zoo verwerpt hij „de leer der genoegdoening" met Anselmus' redenering, welke, door Bonaventura, zegt hij beneden, verder ontwikkeld [1]), „in de Christelijke Kerk geldend gemaakt werd". Toch niet zoo geldend, dat ze ooit dogmatiesch is geworden, toch niet zoo geldend, of reeds Duns Scotus kon, behoudens zijne orthodoxie, de streng-juridische theorie van Anselmus opzettelijk bestrijden, of vele andere Katholieke theologen konden ze in vele opzigten wijzigen en veranderen, en doen het tot op den dag van heden. Wil de heer S. weten, wat de kerkelijke leer over de verlossing is? Ze behelst eenvoudig dit: de Godmensch heeft voor ons verdiend en voor ons voldaan; om Zijnentwille is het, dat God zonden vergeeft en heiligt [2]); met andere woorden: het allerheiligst menschelijk leven, lijden en sterven van den Zoon Gods, zijne gehoorzaamheid tot in den dood des kruises was Gode zoo behagelijk, dat God, ter wille van dat

---

kreeg echter (volgens kerkelijke leer) niemand deel *om niet*. Ook de genade, door Christus voor den mensch verdiend, moest weder *verdiend* worden". De Kerk leert, dat wie gejustificeerd wordt, aan de vergeving der zonden, door Christus verworven, deel verkrijgt *om niet;* dat de genade, door Christus voor den mensch verdiend, *niet kan* verdiend worden; dat men eerst, door om niet ontvangen genade, en wel eerst door de om niet ontvangen heiligmakende genade, verdere heiligmakende genade kan verdienen. 't Is zwart op wit, gelijk men ziet. Men moest eene wet maken dat niemand schrijven mogt over zaken, welke hij niet kent.

[1]) "Het was Bonaventura, die de leer eener *satisfactio poenalis* ontwikkelde." II, 105, aanteek. 1.

[2]) *Concil. Trident.* Sess. V, can. 3; Sess. VI, cap. 2, 7, 16; can. 10 et passim.

eindeloos verdienstelijk offer, hetwelk in den kruisdood zijn hoogst en vol beslag erlangde — zich gewaardigt het zondig menschdom in genade aan te nemen [1]). De Kerk leert niet eens, dat deze genoegdoening voor de zonden der wereld volstrekt vereischt werd, als hadde onze verlossing en verzoening langs geen anderen weg kunnen worden bewerkstelligd, als ware God eerst door het bloed des kruises bewogen, om barmhartigheid te oefenen; God, die in zijne barmhartigheid en liefde zelf den Middelaar en Verzoener aan het onwaardig menschdom schonk [2]).

Genoeg, van Christus' „verdiensten", van zijn „plaatsvervangende genoegdoening", zijn zoenoffer, aan het kruis voltooid, wil de heer S. niet weten; 't zijn hem „onreine vormen", „wanbegrippen", eigenlijk ongerijmdheden. 't Is niets meer dan consequent. Al is de heer S. Hervormd predikant en hoogleeraar, men kan 't hem niet euvel duiden, dat hij de orthodox-Hervormde leer der Verlossing wegwerpt, want die leer is (afgezien van de overdrijving) niet alleen overeenstemmend met de Katholieke, maar zij is door en door en wezenlijk Katholiek. Het denkbeeld van plaatsvervangende genoegdoening [3]) door verdienste rust op de Katholieke denkbeelden van

---

1) *Rom.* V, 18—19.

2) Een voortreffelijk betoog: „de ratione, qua *decuit* Verbum Dei incarnari", levert de H. Bonaventura in zijn onvolprezen *Breviloquium*, 'tgeen wel verdiende, dat het afzonderlijk is uitgegeven door Prof. Hefele (Tubingen, 1845). ....Restat nunc aliqua breviter dicere de incarnatione Verbi, per quod quidem Verbum incarnatum facta est salus et reparatio generis humani, non quia aliter Deus humanum genus salvare vel liberare non potuerit, sed quia nullus alius modus ita congruus et conveniens erat ipsi reparatori, et reparabili, et reparationi, etc.

3) Wij willen hier niet onderzoeken, in hoeverre die algemeen gebruikte benaming juist is.

vrijheid en genade, van individu en maatschappij (Kerk); het vormt een schreeuwenden dissonant in het abstract Fatalisme en Individualisme, welke den grondtoon der Protestantsche leer uitmaken, en onverbiddelijk in Pantheïsme moeten overgaan.

De hoogleeraar heeft dan ook de verdiensten en plaatsbekleedende genoegdoening onzes Heeren volstrekt niet noodig, opdat de *justificatie* of *regtvaardiging* des zondaars, gelijk hij die verstaat, tot stand kome.

Volgens de Christelijke leer, is de regtvaardiging „'s menschen overbrenging uit dien staat, waarin hij kind des eersten Adams wordt geboren tot den staat van genade, en aanneming in goddelijk kindschap, door den tweeden Adam, Jesus Christus, onzen Verlosser" [1]); zij is benevens „vergeving der zonden, heiliging en vernieuwing van den innerlijken mensch door het vrijwillig ontvangen der genade en gaven Gods" [2]). In één woord: God *maakt* den zondaar waarlijk *regtvaardig*; Hij plant in den ouden mensch den nieuwen, die niet alleen kind Gods genoemd wordt, maar het ook waarlijk is [3]) door den geest des kindschaps [4]); zoodat Hij, het verledene om Christus' wille vergevend en vergetend, de begane zonden kwijtscheldend, op den herborene en heiliggezinde met waarachtig welgevallen kan nederzien, in

---

1) *Conc. Trident.* Sess. VI, cap. 4.

2) Ald. cap. 7. Er is spraak van de regtvaardiging desgenen, die reeds het gebruik van zijn vrijen wil bezit.

3) I Joann. III, 1.

4) Rom. VIII, 8, 15.

wien niets doemwaardigs meer wordt gevonden [1]). Want de kwade begeerlijkheid, welke ook in den herborene nog blijft, is niet eene in hem levende magt; die lagere mensch wordt beheerscht door den van Gods Geest bezielden hoogeren. De kerkelijke leer onderscheidt dus in de regtvaardiging des zondaars twee zijden, ééne welke men de negatieve, en ééne welke men de positieve zijde zou kunnen noemen: de vergeving der zonden en de inwendige vernieuwing des zondaars. De eerste, de vergeving der zonden, is eene louter innerlijke daad Gods (een *actus immanens*), de tweede, de positieve vernieuwing of heiliging, eene daad Gods op en in den mensch (een *actus transiens*). Of liever, de regtvaardiging is ééne en immanente en transiënte daad Gods, uitgelokt door de genoegdoening en verzoenende verdiensten onzes Heeren Jesus Christus.

Wat is de regtvaardiging volgens den heer S.? Wij kunnen het, na 'tgeen we van zijne leer gezien hebben, ongeveer vooraf met zekerheid bepalen. *Daden* Gods, gelijk de Christenen die verstaan, erkent hij niet, wijl Hij geen God erkent, persoonlijk onderscheiden van de wereld. *Vergeving* der zonden, in christelijken zin, kan hij niet dan als eene zeer figuurlijke zegswijs opvatten.

Hoe de zonde door hem wordt beschouwd, hebben wij in eene aflevering van den vorigen jaargang aangewezen [2]). Ze is hem geen overtreding der heilige wet van God, geen beleediging, den Heilige der heiligen aangedaan: zoover „het hoogste wezen" met 's menschen zonde in verband staat, is het als oorzaak der zonde. In haren

---

[1]) Rom. VIII, 1.
[2]) D. XXIII, 391 vlg.

aard is de zonde hem „een tijdelijke wederstand van het vleesch tegen den geest.... een abnormale, ziekelijke toestand". Wilt gij weten wat die „tijdelijke wederstand van het vleesch" in 'shoogleeraars mond beteekent? Eene leerrede, door hem gehouden over Joann. III, 1—10, eene waarlijk cynische leerrede, is daar om het te vertolken. 'sMenschen dierlijk leven ontwikkelt zich vroeger, dan zijn redelijk en zedelijk leven; daardoor is het zinnelijke in den mensch het geestelijke vooruit, het zinnelijke heeft eenen „Vorsprung", gelijk Schleyermacher zegt, dien men niet zoo spoedig, en eigenlijk nimmer geheel kan te boven komen. De zonde is dus niets anders dan eene ongelijkmatige ontwikkeling van 's menschen krachten, eene zeer natuurlijke onvolmaaktheid: ziedaar alles. Om het met een gemeenzaam, maar de zaak volkomen treffend woord uit te drukken: de zonde is eene kinderachtigheid van groote menschen. Men hoore: „Jesus „[lees: de heer S.] keurt de geboorte uit vleesch, het leven „naar onze zinnelijke natuur *niet genoegzaam*..... Hij „voert geen strijd tegen den gewonen gang der natuur „volgens welken zich in het kind het zinnelijke leven, „uit den aard der zaak, vroeger moet openbaren, dan „ons hoogere beginsel, maar hij bestraft Nicodemus, en „met hem allen ook onder hen, die Christenen heeten, „die, schoon reeds oud geworden, nog leven en gezind „blijven, als waren zij enkel zinnelijke wezens" [1]).

---

1) *Leerredenen* van J. H. Scholten, (1853), bl. 72, 73. Zoo de hoogleeraar hier geen hooge mate van christelijk, zedelijk gevoel toont, hij toont zich althans vader Luther niet onwaardig. Men weet, dat ook deze het zedelijk gevoel betrekkelijk de zonde niet verder bragt, maar ze vergelijkt met de onfatsoenlijkheid van kleine kinderen, die iets doen in den hoek van de kamer.

Het kinderachtige is subjectief, en eveneens de zonde volgens den heer S. Zij bestaat slechts waar en wanneer ze gevoeld, beseft wordt door eene onpleizierige gewaarwording, door eene bijzondere soort van „pijn" of „smart", of liever van „Unlust", gelijk Schleyermacher 't uitdrukt, daar „pijn of smart" wat sterk is om het „zondegevoel" van den pantheïst aan te duiden.

Wat moet alzoo het christelijke „vergeving der zonden" bij den hoogleeraar zijn? God de Allerhoogste komt er natuurlijk van verre niet aan te pas [1]); want de dwaas zegt in zijn hart: „er is geen God" [2]). Niets meer is er noodig, dan dat „het schuldgevoel", het onpleizierige gevoel der kinderachtigheid ophoude [3]); en daarop weet de pantheïst middel. Juist dat besef immers zijner kinderachtigheid is hem een blijk, dat hij reeds meer dan kind is, meer dan zinnelijk: en hierin vindt hij reden om zich zijne tijdelijke kinderachtigheid, den „tijdelijken wederstand van het vleesch" te getroosten, vertrouwende, dat die wel meer en meer zal slijten, en de wijsheid komen met de jaren. In allen gevalle, 't is immers, wel ingezien, zijne schuld niet, dat hij niet wijzer is; hij deed slechts wat hij niet kon laten. Dit wordt door Schleyermacher uitvoerig ontvouwd en het is de meening van den heer S. in woorden als de volgende: „Bestaat de zonde als een „wanklank in de ontwikkeling der dingen, de eeuwige „geregtigheid (de natuur) verbond schuldgevoel en zede„lijke smart met de zonde, als het middel om haar te

---

1) Dit is duidelijk en Schleyermacher geeft het opzettelijk te kennen o. a, II, 196.

2) Ps. 13, 1.

3) Schleyermacher zegt dit nagenoeg met ronde woorden o. a. II, 199.

„vernietigen" [1])... Het schuldgevoel is de weldadige reactie „van s'menschen zedelijke natuur en het sprekend bewijs, „dat God (die Macht des Gottesbewusztseins, de zedelijke „natuur) magtiger is dan de tegenstand van het men„schelijke hart" [2]). Men ziet, indien men hier de uitdrukking „vergeving der zonden" bezigt, het is de mensch zelf, die de zonden of de zonde zich vergeeft. Schleyermacher geeft dit dan ook, op zijne wijs [3]), genoeg te kennen.

Maar wanneer dit zoo is, zal iemand denken, dan kan de Scholtensche christen den Christus, als Verlosser, geheel en al ontberen, daar hij zich zelf verlost? Zoo waar het is, zoo weinig wordt het door Schleyermacher's volgeling toegestemd. Zou hij Christen zijn, en den Christus ten eenenmale laten varen, zelfs met woorden? Dit ginge al te ver, en ware uiterst bedenkelijk. Het was ook niet noodig: ook in de pantheïstische justificatie en heiliging kon men den Christus, als *Verlosser* en *Zaligmaker*, plaatsen; die grootsche benaming van „Verlosser" en „Zaligmaker", gelijk alle christelijke benamingen, als dichterlijke kleuren bezigend.

Ziehier, hoe de heer S. den Christus met de regtvaardiging des Christens in verband brengt, pantheïstiesch doch met christelijke verwen in 't penseel. „Wil men „regtvaardig, d. i. goed in het oog van God zijn, dan „moet men, aan Christus gelijkvormig geworden, zóó in „God gelooven en zóó uit liefde Hem dienen en gehoor„zamen, als Christus dit eischt en mogelijk gemaakt heeft,

---

1) *De leer der H. K.*, II, 424; vergel. II, 304.

2) Ald. II, 309.

3) Op zijne wijs, door het aan te duiden en kwanswijs tegen te spreken, II, 195.

„en zelf den Vader uit liefde tot in den dood gehoor-„zaam geweest is." Ontdaan van de christelijk-figuurlijke inkleeding, luidt dit: Wilt gij goed zijn in uw eigen redelijk oog, dan moet gij, aan Christus gelijkvormig geworden, uwe eigen redelijke natuur gelooven en involgen, met onderdrukking, zoo veel mogelijk en noodig, van onredelijke zinnelijkheid. „De weg daartoe is het „geloof *in* Christus, waardoor de Christen aan hem, als „zijnen Heer en leidsman, zich aansluit en in steeds toe-„nemende mate wordt, wat hij, de heilige, geweest is"[1]). Meene echter niemand, dat dit geloof in Christus eene onmiddellijke, mystische aansluiting aan Christus is; Christus bestaat denkelijk niet eens meer; de hoogleeraar althans heeft niets meer dan de *nawerking* van 'tgeen Christus eenmaal gedaan heeft noodig, niets meer dan den geest, „den geest door Christus gewekt in de door Hem gestichte Gemeente, de voortdurende kracht van Jesus' verschijning en werkzaamheid op aarde, door middel van zijn Evangelie, in zijne geloovige vereerders"[2]). Hij verklaart het zelf op eene andere plaats aldus: „De geest „die in hem (Jesus) was, moest door het geloof in „hem, in de zijnen eene bron worden, waaruit ook voor „hen, *gelijk voor Jesus*, stroomen van levend water voort-„durend zouden opwellen; m. a. w. ook in de zijnen moest „het beginsel geplant worden eener steeds voortgaande „ontwikkeling, en de Geest der waarheid *in* hen worden „wat Jesus leerende en handelende *voor* hen (de Apos-„telen) geweest was, hun andere parakleet en leidsman

---

1) Ald. II, 70.

2) Woorden, waarmede 's hoogleeraars gevoelen geschetst wordt door zijn eenigzins anders denkenden of althans zich uitdrukkenden ambtgenoot Pareau, *Waarheid in liefde*, 1853, III, bl. 432.

„op het gebied der waarheid" [1]), (en der zedelijkheid).

Alzoo Christus heeft, daar „de Geest", de redelijke geest, krachtig in Hem leefde, den in andere menschen sluimerenden geest opgewekt, een magtigen schok ten goede gegeven, die in zijne gemeente, de Christelijke *Kerk*, nog na- en voortwerkt. Elk Christen ondervindt iets van dien schok ten goede, van die geestopwekking, die van Christus is uitgegaan, en daarom, alleen daarom, heet Christus „Verlosser en Zaligmaker", volgens den heer S. „Het kwaad uitroeijen, geestdrift „voor iets beters en hoogers opwekken, dat kan alleen „de magt van het goede, waar het zich tegenover de „wereld in al zijne aantrekkelijkheid vertoont. *Ziedaar „de roeping der Christelijke Kerk.* Zij is het, die door „den Heer bestemd werd, om, vervuld met zijnen Geest, „tegenover het ongeloof te staan, en die, in waarheid „en geregtigheid het beeld van haren Stichter dragende, „de wereld over zich zelve moet doen blozen, haar met „schaamte en spijt vervullen, en, opgewekt door de kracht „der waarheid, die betere goederen doen begeeren, die „de hemelsche Vader (de redelijke natuur) voor zijne (hare) „kinderen heeft weggelegd" [2]). „De Geest des Heeren „werkt voort, hoe ongemerkt het ook zijn moge, en zoo „ook zijne werking niet zigtbaar is in velen, die zich „leden der christelijke kerk noemen (en, volgens S., het „ook zijn), Hij leeft en werkt echter in anderen te krachtiger, om door hun voorbeeld zondaars van de dwaling „huns wegs te bekeeren en naar het brood des levens „te doen uitzien" [3]). Men ziet, dat Christus niet dan zeer

---

1) *De leer der H. K.*, II, 24—25.
2) *Leerredenen*, bl. 120.
3) Ald. bl. 122—123.

middellijk Verlosser en Zaligmaker van Scholten's Christenen is; de eigenlijke Verloster en Zaligmaakster is „de magt van het goede", die in Hem sterk was, en op den Christen, ook tegenwoordig, werkt „hetzij door de stem der geschiedenis (van vrome menschen, die eertijds geleefd hebben, inzonderheid van den Evangelischen Jesus) hetzij door het verkeer met hen, in wier zielen Christus reeds eene gestalte heeft verkregen" [1]). Eigenlijk is dus de Christelijke Gemeente of gemeenschap de onmiddellijke Verloster en Zaligmaakster der bijzondere Christenen; of ook: de Christenen zijn eigenlijk de Verlossers en Zaligmakers, de eene van den ander. Zoo veel is de Kerk, volgens S., zoo veel de Christen voor den Christen.

Welk eene wisseling, wat volslagen ommekeer van opiniën is toch het Protestantisme veroordeeld te ondergaan! Hoe spoog het, ontluikend, vuur en vlam tegen de Katholieke leer van de Kerk, als menschelijke bemiddelaarster der waarheid en genade, welke ons in Christus zijn geworden! Hoe onuitstaanbaar was dat denkbeeld voor het valsch, wijl onnatuurlijk Mysticisme, dat de hartader der Hervorming strekte! En nu.... wat zien wij? Het ontwikkeld Protestantisme omhelst niet dat denkbeeld, maar overdrijft het tot een uiterste. Wat Christus den Christenen is, dat is Hij hun niet door de *Kerk*, maar door de *Gemeente*, d. i. door elkanders bloot menschelijke werking. Luide wordt dit thans gepredikt door Schleyermacher's school, welke de heer S. hier vertegenwoordigt [2]); ja, men mag zeggen, dat in dezen de liberale

---

[1]) Ald. bl. 122.

[2]) *Leerredenen*, bl. 126, zegt hij vlakaf: „De Christelijke Kerk en de wedergeboorte der wereld, *welke van haar uitgaat*, ziedaar de hoogste lofspraak op den Zoon van God".

Protestanten onzer dagen algemeen bij Schleyermacher school gaan; onze Groningers inzonderheid zijn het, wat de zaak betreft, volkomen met hem eens. Moge het de barmhartige wraak der Godheid zijn, die de hedendaagsche Protestanten dwingen wil, om te blozen over het onverstand hunner vaderen, en om, na gelukkige doorworsteling van dit ander uiterste der dwaling, in de ware Kerk de waarheid over Christus en de Kerk te zoeken.

Den heer S. is dus Christus in zooverre Verlosser, als van Hem de groote schok ten goede is uitgegaan, dien elk Christen in zich ervaart, en die min of meer verlost van de overmagt des zinnelijken levens.

Min of meer; want in de beschouwing of beschrijving van het *zedelijk bestaan* des regtvaardigen, toont zich de hoogleeraar weder een trouwen zoon der Geneefsche en Dordsche vaders. Eene eigenlijke vernieuwing des innerlijken levens heeft, volgens hem, niet plaats; de oude mensch blijft in den regtvaardige leven; waarlijk goede werken doet hij niet; wel kwade, zeer kwade; hij blijft er niettemin regtvaardig om. *De geregtigheid is onverliesbaar.* 't Is een boom, als onze Heer er nog niet kende; een goede boom, die kwade, eigenlijk niet dan kwade vruchten voortbrengt. „Blijft des Christens geloof onvolkomen, en „zijne deugd op aarde gebrekkig, God, die in Christus „het eindresultaat van 's menschen ontwikkeling aanschouwt, „ziet ook op dat gebrekkige en onvolkomene met welge„vallen neder, als op het beginsel der volmaaktheid, „welke eenmaal zeker de heerlijke vrucht zal zijn van „het geloof in Christus. Gelijk toch de betrekking, waarin „de pas beginnende, maar vatbare leerling tot eenen wijzen „meester gekomen is, ons, die in dat begin de zich ont„wikkelende toekomst lezen, zegt en waarborgt, wat

„dit kind als man zijn zal; zoo ziet ook God, maar hier „met de gewisheid, die, al faalt somtijds onze verwachting „bij het zoo even gebruikte voorbeeld, in de geloofsver- „eeniging met Christus grond en zekerheid heeft, in de ge- „brekkige gehoorzaamheid des Christens den aanvang zijner „toekomstige volmaaktheid, en hecht er zijne goedkeuring „aan, niet wegens de verdienstelijkheid van des Christens „geloof en gehoorzaamheid, welke op zich zelve geene „is, maar wegens de volmaakte heiligheid en de volko- „mene gehoorzaamheid van zijnen Zoon, in wiens ge- „meenschap alleen dat gebrekkige reeds bij aanvang „waarde heeft en eens worden zal, wat het naar aanleg „en bestemming zijn l an en zijn moet" [1]). 't Is wel wat lastig, dat de heer S. ons zijne onchristelijke, pantheïstische gedachten zoo telkens in christelijke vormen geeft. Waarom niet liever in pantheïstiesch proza, maar opregt geschreven: al blijft de Christen noodzakelijk zondigen, toch ziet hij met welgevallen op zich neder, wetende, dat hij niets doet, dan hetgeen hij niet kan laten, vertrouwende bovendien, dat hij mettertijd wel beter, dat is, wijzer worden zal, ten minste na zijn dood, als wanneer hij niet meer een „onvolkomen *subject*" zal wezen, maar opgaan in de redelijke natuur, of, met eene christelijke figuur, in den Zoon van God. De Christen kan immers slechts „in zijne mate en overeenkomstig den aard en zijne omstandigheden het leven der zinnelijkheid verloochenen" [2]); „volkomen Gods wet (de inspraak der rede) volbrengen kan hij niet" [3]).

Ook volgens de Katholieke leer, zeker, blijft de deugd

---

1) *De leer der H. K.*, II, 70.
2) Ald. II, 62.
3) Ald. II, 392.

des regtvaardigen, in den regel, gebrekkig; ligte, dagelijksche zonden zijn met de regtvaardigheid bestaanbaar; de liefde Gods boven alles sterft niet, als ze eens oogenblikkelijk niet de vereischte veerkracht oefent tegen de ongeregelde zinnelijkheid of begeerlijkheid [1]), die uit de zonde is en tot de zonde neigt; ook de regtvaardige valt zeven malen, en moet dagelijks zuchtend bidden: Vader in den hemel, vergeef ons onze schulden; slechts een bijzonder privilegie van genade kan den regtvaardige geheel zijn leven lang van alle, ook dagelijksche, d. i. ligte zonden vrijwaren [2]). Maar zware zonde kan de regtvaardige, regtvaardig blijvende, niet bedrijven; daarvoor heeft hij in zich het zaad Gods [3]), den Geest des kindschaps [4]), de liefde Gods boven alles [5]), daarvoor is hij *regtvaardig*. Hij kan ze, ja helaas! begaan, hij kan zijne liefde van God afwenden en op het schepsel rigten; maar, natuurlijk, niet zonder de liefde Gods boven alles in zich te dooden, zonder den staat der regtvaardigheid te verliezen. Niet zoo de regtvaardige des hoogleeraars; welke misdrijven hij ook plege [6]) „overeenkomstig den aard zijner omstandigheden", daar hij toch de liefde Gods niet kent, blijft hij zich desniettemin voor zeer regtvaardig houden.

---

1) De H. Thomas zegt: „Per peccatum mortale mens omnino a Deo avertitur, utpote contra charitatem agens; per peccatum autem veniale retardatur affectus hominis, ne prompte in Deum feratur." 3 P. Qu. 87. Art. 1. — „Peccatum veniale non contrariatur habituali gratiae vel charitati, sed retardat actum ejus, in quantum nimis inhaeret homo bono creato, licet non contra Deum." Ibid. A. 2.

2) *Conc. Trident.* Sess. VI, Can. 23.
Joann. I, 13; I Joann. III, 9.

4) Rom. VIII, 15.

5) Rom. V, 5; VIII, 39.

6) Vergel. *Der Christliche Glaube*, o. a. II, 207, 211, zeer sterk·

Niet alleen dat 's hoogleeraars regtvaardige, behoudens zijne geregtigheid, grootelijks kan en moet zondigen, hij kan eigenlijk geen goed doen, geen waarlijk goede werken. „De goede werken ook van den verst gevorderden zijn, op zich zelven beschouwd [1]), gebrekkig", d. w. z., gelijk Schleyermacher ook uitdrukkelijk zegt, „zonden" [2]). Dat onze Heer en zijne Apostelen van de regtvaardigen, als kinderen Gods, volmaakte, goede werken eischen, reeds als uitingen van het hooger leven, door Gods heiligmakende genade in hen bewerkt [3]), dit is, natuurlijk, niet in staat, den heer S. van zijne dwaling te overtuigen. Hij weet ook wel, dat „in het spraakgebruik des N. Ts. de Christen (de regtvaardige) nergens ἁμαρτωλὸς (zondaar) wordt genoemd" [4]), en het belet hem niet, zijn Christen te beschrijven als zondaar in merg en been. Zoo ver gaat het verschil der „tijdelijke vormen".

Hier dringt zich nu wel het bezwaar op: hoe kan de regtvaardige, volgens den heer S., *regtvaardig* zijn, en tevens *zondaar*, *onregtvaardig*? Maar dit bezwaar gevoelt slechts wie aan 't natuurlijk godsdienstig-zedelijk gevoel gehoor geeft. De Protestanten hebben zich van aanvang af fiksch daarover heen gezet, door te zeggen: de regtvaardige *is niet* regtvaardig, doch God, de Heilige, *verklaart* hem

---

1) *De leer der H. K.*, II, 170.

2) *Der Chr. Gl.*, II, 226: „Die guten Werke sind zugleich auch Sünden". Ook de heer S. zegt het met ronde woorden: „Onze werken zijn steeds onvolkomen en blijven met zonde bevlekt". *Leerred.*, bl. 182.

3) Matth. V, 16; VII, 16 vlg.; Col. I, 10; Hebr. X, 24; Jac. II, 17; I Joann. III, 18, enz. enz.

4) *De leer der H. K.*, II, 62, aanteek. 1. Dat de regtvaardige wel ligte fouten begaat, leert het N. T. even duidelijk o. a. Joann. XIII, 10.

zoo, ziet hem als zoodanig aan en rekent hem de zonden, welke hij nog bedrijft, niet toe. Dit is ook 's hoogleeraars oplossing, waar hij zich „in meer populairen vorm" [1], d. w. z. christelijk, theïstiesch verkiest uit te drukken. „De regter roept tot verantwoording en rekent elke over„treding toe; de Heilige, die Vader is, treedt met zijne „kinderen niet in het geregt, maar wetende wat maaksel „zij zijn, vergeeft Hij hunne zonden, beraamde in zijn „eeuwig wereldplan het middel daartoe, en heiligt hen „door Zijnen Geest, omdat het Hem, als Vader, niet, „gelijk den Regter, enkel om handhaving van het regt, „maar om de bekeering en zaligheid zijner kinderen te „doen is" [2]. Hij wil hiermede eigenlijk zeggen: de mensch moet zich om zijne kinderachtigheid maar niet bedroeven; hij denke, dat hij nu eenmaal nog niet wijzer is, maar het wel langzamerhand zal worden, 't zij in zijn eigen persoon, hetzij namaals in de redelijke natuur, door andere personen uitgedrukt.

Nu zou misschien iemand gaan vermoeden, dat de heer S. een somber rigorist is in de zedeleer, en daarom ook den „meest gevorderde" als een zondaar aanmerkt. Volstrekt niet. Rigorisme op het stuk der zeden is niet het zwak van pantheïsten. „Die alles beschouwt van zijne „donkere zijde, is de ware uit God geboren Christen „niet; want de vrucht des geestes is *blijdschap*" [3], zegt

---

1) *Leerredenen*, voorrede.
2) *De leer der H. K.*, II, 420—421.
3) *Leerredenen*, 77.

de hoogleeraar, en zeker, zijn Christen mag zich nog wel eenige andere blijdschap veroorloven, dan die blijdschap des geestes in den Heere, waarvan de Apostel spreekt. Wilt gij weten, wat 's mans zedeleer al inhoudt? Hij kent maar één gebod, schoon het eigenlijk, streng genomen, nog geen gebod is: *bemin;* bemin de menschheid; bemin den broeder.

In zijne *Leerredenen* uit hij zich aldus: „Jesus zegt „uitdrukkelijk gekomen te zijn niet om de wet te ontbin„den, maar om haar te vervullen, in het leven te ver„wezenlijken; en de hoofdsom dier wet is hem de liefde, „wier hoogste voorwerp God is, en die zich werkzaam „toont in *liefde tot den broeder*" [1]). De lezer zal wel opmerken, dat de heer S. de woorden onzes goddelijken Meesters niet al te getrouw teruggeeft. Er staat ter bedoelde plaatse [2]): „Gij zult den Heer uwen God liefhebben uit geheel uw hart en uit geheel uwe ziel en uit geheel uw gemoed, *dit is het eerste* en grootste gebod. *Het tweede* echter, hieraan gelijk: Gij zult uwen naaste liefhebben als u zelven". Het onderscheid is niet onbelangrijk. Terwijl onze Heer gebiedt, God in de eerste plaats en bovenal, en vervolgens ook den broeder lief te hebben, om Godswille: vereenzelvigt de hoogleeraar de Godsliefde geheel en al met de naastenliefde, derwijze, dat hij gebiedt, niet God bovenal en in God, om God den broeder, maar alleen den broeder regtstreeks, en slechts in den broeder God te beminnen. Als men den broeder liefheeft, is, volgens hem, God *van zelf* „het hoogste

---

[1]) Bl. 171—172. 't Is de heer S. zelf, die het onderschrapte onderschrapt.

[2]) De hoogleeraar citeert immers „Matth. XXII: 36—40".

voorwerp" dier liefde [1]); en de reden is eenvoudig: het Eene van het Al, „het hoogste wezen" kan slechts in zooverre voorwerp van liefde zijn, als het is uitgedrukt in menschelijke individuën. De hoogleeraar spreekt dan ook niet gaarne van liefde tot God [2]), en waar hij die woorden, zeldzaam, bezigt, zijn ze hem eene figuurlijke, christelijke wijs van zeggen.

Al het gewenschte licht, wat zijne zedeleer betreft, geeft de volgende zeer merkwaardige plaats van zijne *Leerredenen:* „Wie onzer, die de wereld opmerkzaam gade-„slaat, zal niet erkennen, dat, hoe veel goeds en groots „door ons geslacht (Gattung) bij voortduring gewrocht „wordt op het gebied van wetenschap en kunst, het maat-„schappelijk ligchaam nogtans in vele opzigten in een „ziekelijken toestand verkeert, en dat er, nevens het „goede, een beginsel werkt, dat de maatschappij onder-„mijnt en hare ontwikkeling belemmert? Dat beginsel, „dat, als een verderfelijk gif reeds van den oorsprong des „menschdoms af, van geslacht tot geslacht zich heeft „voortgeplant, is de *zonde.* En *zoo wij vragen, waarin „dat zondige bestaat, het antwoord is: hierin, dat de mensch, „bestemd om voor het geluk zijner broederen te leven, „slechts zich zelven bedoelt en aan het eigen en zelfzuch-„tig ik de gaven en krachten toewijdt, hem geschonken ter „bereiking van de hoogste en edelste bedoelingen der God-„heid*" (natuur) [3]). 't Is duidelijk genoeg: slechts in zoo-

---

[1]) Verg. wat de heer S. in schaamteloos pantheïsme zegt (*Leerred.* bl. 16—17): „Hier (in Jesus Christus) zag de Godheid in de menschelijke natuur hare eigene beeldtenis afgedrukt; *hier minde zij zich zelve;* hier vond zij zich zelve als terug".

[2]) Hij zegt liever: „geloof in God".

[3]) Bl. 118—119.

verre wordt door den mensch gezondigd, als hij, zijn eenigen pligt overtredend, de „liefde tot den broeder" kwetst; als hij aan 't „eigen en zelfzuchtig ik" „het geluk zijner broederen" opoffert; slechts in zooverre, als de individu, de bijzondere mensch niet wil opgaan in het „geslacht", de „maatschappij", om het fiksch pantheïstiesch uit te drukken. Alzoo de Christen des hoogleeraars mag doen en laten, wat zijne natuur opgeeft, mits hij niet, op eene of andere wijs, zijne medemenschen, zijne natuurgenooten, het menschelijk geslacht, de maatschappij benadeele; mits hij aan het „geslacht" de „gaven en krachten" toewijde welke eigenlijk niet hem, maar aan het geslacht toebehooren.

Men ziet, met 's mans zedeleer is nog al huis te houden; hij eischt gansch niet wat de Apostel eischte, dat de Christen „zijn vleesch met diens driften en begeerlijkheden kruisige" [1]); dat is, bij hem, zeer overtollig. Als eene der grootste zonden noemt hij telkens, dat de „regtzinnige" Christenen andersdenkenden veroordeelen [2]). Ook berispt hij den „onmatige, wien het *slechts* te doen is om zinnelijk genot" [3]).

Wat er van eene maatschappij zou worden, welke de zedeleer van den heer S. als haar rigtsnoer volgde, is niet moeijelijk te beseffen. Wij zien er in onze dagen proeven van. De *Socialisten* en *Communisten* denken als de Leydsche hoogleeraar. Ook zij erkennen geen God die

---

1) Gal. V, 24.

2) *Leerred.*, bl. 77, 246 enz.

3) *Leerred.*, bl. 77. — In eene vorige aflevering (bl. 69—71) zeiden wij, dat volgens den heer S. ook historische dwaling zonde zijn moet. Dit is niet juist uitgedrukt. Dwaling is hem gevolg en oorzaak van zonde, gelijk ook de aldaar aangevoerde woorden van Schleyermacher te verstaan geven.

persoon is, wiens heilige wet het geweten en de positieve openbaring ons verkondigen; ook zij kennen geen ander gebod dan dat van „liefde tot den broeder", liefde tot het menschelijk „geslacht". Die liefde tot het geslacht doet hen met alle schaamte en zeden spotten, den eigendom als diefstal brandmerken, alle gezag als tiranny verfoeijen, den dolk in de borst stooten van al wie hen tegenstreeft. Waarom ook, indien de mensch niet eigenlijk persoon is, maar individu van een geslacht, gelijk de dieren, waarom zouden dan ook de menschen niet als dieren leven, als redelijke dieren, maar als dieren?

Is het waar, dat de hoogleeraar sympathie voor dien geesel der tegenwoordige maatschappij aan den dag legt? De lezer moge oordeelen: „Gij wijst, dus spreekt hij tot zijne toehoorders van den kansel, gij wijst op die ver- „derfelijke rigting in ons werelddeel, die met verkrach- „ting der natuurwet, op de vertreding van het goddelijk „gebod [1]): gij zult niet begeeren uws naasten goed", het „luchtkasteel eener algemeene gelijkstelling des mensch- „doms gebouwd heeft. Ik hoor uwe bedenkingen.... Waren „die groote afwijkingen niet voor een deel het natuurlijk „en noodzakelijk gevolg van het eigenbelang, en van de „baatzucht, die in de maatschappij zoo velen die over- „vloed genieten, slechts voor zich zelven doet leven, en „het geluk en de welvaart des broeders als eene onver- „schillige zaak beschouwen? O! zoo lang er op ons en „op de maatschappij zoo groote schuld van liefdeloosheid „en van gebrek aan waren christenzin rust, beginnen wij

---

[1]) Men bedenke, dat de heer S. niet zelf zoo spreekt, maar zijn christelijken toehoorder spreken doet. Men moet dit, bij hem, vooral wel onderscheiden.

„dan met ons zelven aan te klagen. De woelingen, af-
„dwalingen en ongeregtigheden onzer eeuw zijn voor
„een goed deel de gevolgen van terugwerking veroorzaakt
„door *vroegere vooroordeelen* en door verkeerdheden, waar-
„aan wij, ieder in zijne mate, schuldig staan" [1]). De mensch is dikwerf meer logiesch, dan hij zich bewust is, en zegt vaak, zijns ondanks, meer dan hij wilde zeggen.

Ook zulk eene zedewet, opdat wij het onscholtensche woord „wet" bezigen, is voor zijnen regtvaardige, wij zagen het, nog te zwaar, die zich dan ook door „geen angstvallig streven naar stipte wetsvervulling" [2]) kenmerkt. Immers, al wat *deugd* (*virtus*) is in den strengen zin des woords, houdt hij eigenlijk voor een gebrek. „Zelfverloochening", gelijk onze Heer ze vordert, strijd tegen en overwinning van het vleesch door wils*kracht* des geestes [3]), is hem zwakheid. Slechts dat zijn hem goede daden, welke hem gemakkelijk, als van zelf, afgaan, gelijk de dieren handelen bij instinkt. Waar strijd is, daar is zonde, volgens Schleyermacher [4]), en wat men niet van zelf, maar pligtshalve doet, noemt ook de heer S. onvolmaakt, dat is, zondig [5]). „Gij laat geene gelegenheid voorbij gaan
„om wel te doen en uwe hand te openen ter ondersteu-
„ning van armen en behoeftigen. Vraagt u zelven af, uit
„welke beginselen gij handelt, of het slechts het volbren-
„gen is van een wettelijken *pligt*, dan of het zuurdeeg

---

1) *Leerred.*, bl. 131. Hiermede is niet in strijd wat de heer S. zegt bl. 219.

2) *De leer der H. K.*, II, 49.

3) Matth. XVI, 24; XXVI, 41.

4) *Der Christliche Gl.*, o. a. II, 36.

5) T. a. p. II, 500. ....Dies ist doch immer ein Bewusztsein von Unvollkommenheit, und *also* auch bei freien Wesen irgendwie von Schuld.

„(het instinkt) der broederlijke liefde uwe daden bestuurt „en uwe hand tot weldoen opent" [1]).

De hoogleeraar heeft er, hierin weder het voetspoor zijner Protestantsche vaders drukkend, ontzaggelijk veel tegen, gelijk we boven hoorden, dat de Christen gezegd worde, de eeuwige zaligheid te *verdienen*, en het moet inderdaad door elk, die niet zonder alle godsdienstig-zedelijk gevoel is, gaaf worden ingewilligd, dat *zijn* regtvaardige de zaligheid *niet* verdient. De hemel zou geen hemel zijn, indien wezens, als zulke regtvaardigen, zich daar t'huis gevoelen konden, gesteld ook dat God de Allerhoogste hen kon opnemen ten koste zijner heilige regtvaardigheid. Om echter zijnen regtvaardige schadeloos te stellen, belooft de heer S. hem niet de zaligheid, maar schenkt ze hem, ondanks alle wanverdienste, *reeds hier op aarde.* Dit moge onbegrijpelijk klinken, het zal zich weldra ophelderen.

„De kennis van God, zegt hij, *is* het eeuwige leven"; „haar *loon* is niet het eeuwige leven, maar zij zelve *is* „het eeuwige leven" [2]). „Door het geloof *zijn wij werke-* „*lijk zalig geworden*" [3]). „De hemel, waarop Jesus ster- „vende het oog had, is ook het vaderland der Zijnen, „omdat het ook hun, gelijk hun grooten Meester, reeds „hier beneden hemel in het hart is" [4]). Aldus de Leyd-

---

[1]) *Leerred.*, bl. 158.

[2]) *De leer der H. K.*, II, 38; hij citeert Joh. XVII, 3, alsof de Heer dit leerde.

[3]) Ald. II, 74. Zoo vertaalt en verstaat hij Eph. II, 8.

[4]) *Leerred.*, bl. 48.

sche hoogleeraar; volle verklaring er van geeft zijn meester.

„De Verlosser, zegt Schleyermacher, neemt de geloovigen op in de gemeenschap zijner ongestoorde zaligheid, en dit is zijne (Christus') *verzoenende* werkzaamheid..... De verloste, zooverre hij in Christus' levensgemeenschap opgenomen is, vindt zich nooit van het bewustzijn eens euvels vervuld, wijl geen euvel het leven, dat hij met Christus gemeen heeft, belemmerend kan treffen. Alle levenshindernissen, natuurlijke en gezellige, komen in dit gebied slechts als *Anzeigen*, welke rigting aan zijne werkzaamheid is gegeven. Niet aanvaardt hij ze, alsof hij zonder smart en vrij van lijden moest of konde zijn — want daarom heeft ook Christus smarten geleden — maar onzaligheid slechts is niet in die smarten en dat lijden, wijl ze, als zoodanig, niet in het innerlijkst leven indringen. En dit geldt ook van het bewustzijn der bij hem nog voorkomende zonde. Want, vermits deze niet uit zijn nieuw leven kan worden afgeleid, wijt hij ze alleen aan het Gesammtleben der algemeene zondigheid, hetwelk in hem nog eene plaats heeft.... Hij lijdt nog wel, maar het lijden is hem geene straf meer voor zijne zonde, want, schoon zondig, gevoelt hij zich niet schuldig, niet strafwaardig; hij trekt zich alzoo het lijden, als onvermijdelijk, zoo weinig mogelijk aan; hij gevoelt zich niet rampzalig, en daarom is hij zalig" [1]). In gelijken zin spreekt steeds de heer S. [2]). De lezer zal nu wel met ons bekennen, dat de zaligheid des hoogleeraars niet kwalijk aan zijne

---

1) *Der Christl. Gl.*, II, § 101.

2) Zoo o. a. D. II, bl. 420: „Het begrip van *regterlijke straf*, „mede ontleend aan het wettelijke standpunt, wordt voor het be„wustzijn der geloovigen vervangen door dat van *tucht* en vader„lijke kastijding".

regtvaardigheid geëvenredigd is; dat zijn „hemel in het hart" iets van de hel heeft, gelijk zijne regtvaardigheid vol is van zonde.

Maar wat zou hij zijn geloovige beters geven, dan zulk een „hemel in het hart reeds hier beneden"? De Christen, de regtzinnige Christen, wacht zijn hemel aan de overzijde van het graf; dit leven is hem eene pelgrimschap, een reizen naar den Heere; het leed, dat hij hier moet torschen, is hem een vagevuur, dat hij ter zuivering en volmaking gaarne lijdt, een verdienstelijk vagevuur, bestemd om zijnen hemel te verhoogen. Niet zoo de heer S.; hij bouwt zich hier beneden, zoo goed hij kan, zijnen hemel...., omdat hij dien namaals niet verwacht, omdat hij niet hoopt, gelijk de Christen hoopt, schoon hij, aan de andere zijde, nog minder namaals vreest, hetgeen de Christen vreest.

Hiermede zijn we gekomen aan de *Eschatologie* des hoogleeraars.

Dat hij geen *laatste* oordeel, zoo min als een *bijzonder* oordeel, aanneemt, behoeft naauwelijks gezegd. Wie zou oordeelen, en wien? Een God, die persoon is, kent de heer S. niet; en menschen, die *ware* personen zijn, waarlijk *vrij* handelen, verdienen of wanverdienen, evenmin. Er kan dus, volgens hem, geen „sprake zijn van een „vormelijk *regterlijk* vonnis *na den dood*, maar van een „*zedelijk* oordeel *op aarde*, niet over den *zondaar*, maar „over de *zonde*, daarin bestaande, dat de tegenstand der „wereld voor de magt der waarheid, eindelijk moet „zwichten" [1].

Eene *hel*, gelijk de Christen die verstaat, en het Chris-

---

[1]) *De leer der H. K.*, II, 434.

telijk Theïsme ze *noodzakelijk* medebrengt, is den pantheïst het ongerijmdste, wat er met mogelijkheid kan worden uitgedacht. Hoe zou eene kinderachtigheid, als hem de zonde is, eene eigenlijk onschuldige kinderachtigheid een worm kunnen kweeken, die nimmer sterft, een vuur dat nimmer wordt geblusscht, gesteld, dat de mensch na zijn dood persoonlijk bleef bestaan voor eeuwig? Hoe zou een mensch van God verstooten kunnen worden, daar de mensch behoort tot het goddelijk wezen? Daar God zich zelven in den mensch bemint, gelijk wij boven van den hoogleeraar hoorden? Er is dan ook wel geen christelijk leerstuk, dat de heer S. zoo onbewimpeld en nadrukkelijk tegenspreekt, als deze *eeuwige verdoemenis*. „God kan niemands verderf willen, zegt hij, omdat Hij liefde is" [1]). Hij erkent wel, dat er „exegetische bezwaren" bestaan [2]) tegen zijne helloochening, maar wat zijn hem exegetische bezwaren? Wat verschilt het een Leydschen hoogleeraar, of de Heer Jesus eene eeuwige verdoemenis geleerd heeft, al dan niet?

Neen, daarvan is de heer S. overtuigd, indien wij menschen na onzen dood, als dezelfde personen of individuën blijven voortleven, dan zullen wij „den hemel in het hart" hebben, zooals thans; maar — zullen wij, als dezelfde personen, na onzen dood, voortleven? *Is de mensch onsterfelijk*, gelijk dit gewoonlijk wordt verstaan?

Het is niet gemakkelijk aan te wijzen, wat de hoogleeraar hiervan houdt; het is zigtbaar, dat hij 't niet klaar wil zeggen. Dit evenwel mag men voor 't minst beweren: vast overtuigd van 's menschen persoonlijke voortduring

---

1) Ald. II, 101.
2) Ald. II, 427.

is hij niet, hij betwijfelt ze, hij is genegen, ze te ontkennen.

Het moet wel reeds verdenking baren, als hij zich uit, a. o. aldus: „Zich des eeuwigen levens bewust te zijn, behoort tot de natuur des menschen" [1]); 't is klaar, dat hij door „eeuwig leven" iets anders verstaat, dan wij anderen; ons „eeuwig leven" kan men zich niet bewust zijn; men moet het gelooven. Elders zegt hij: „Het geloof aan het „eeuwige leven heeft zijnen laatsten grond daarin, dat „de Christen, ofschoon nog op aarde levende, met Christus „vereenigd reeds opgewekt *is* [2]), met hem reeds in den „hemel gezet *is*, en door het geloof zich bewust gewor„den, dat zijn burgerschap in den hemel is, in den „H. Geest het onderpand bezit, dat ook hij zelf even als „Jesus, tot een nieuw, zalig en onsterfelijk leven opstaan „en eeuwig zijn zal waar hij is" [3]). En weder: „Dat de „geloovige, ook stervende tot een nieuw, zalig en on„sterfelijk leven opstaat, is eene overtuiging, die haren „grond moet hebben in het *godsdienstige* bewustzijn" [4]). Hierin wil de heer S. wel blijkbaar laten doorschemeren, dat het „eeuwige leven" hem niets anders is dan „het nieuwe, zalige leven", hetwelk de Christen zich hier beneden reeds bewust is. Schleyermacher uit zich meer onbewimpeld: „Het nieuwe leven (van den Christen) is

---

1) Ald. I, 309.

2) De Apostel Paulus dacht hierover weder een weinig anders, als hij Hymenaeus en Philetus van goddeloosheid en geloofsomverwerping beschuldigt, wijl „zij zeggen, dat de opstanding reeds geschied *is*." II Tim. II, 17—18. Dit weêrhoudt den heer S. natuurlijk niet, zich hier op Paulus te beroepen.

3) Ald. I, 138.

4) Ald. I, 133.

in zich zelf eeuwig en erlangt geen aanwas door langheid des tijds" [1]).

„Eeuwig" is een „godsdienstig, geen arithmetisch begrip", het nieuwe leven is een eeuwig leven, „wijl het is een leven in de diepte der eeuwigheid, in God", zegt de heer S. zelf met de woorden van den Zurichschen prof. Lange, welke hij goedkeurend aanvoert [2]). Daarom is dat „nieuwe, zalige" ook een „onsterfelijk leven", wijl het hoogste wezen, de natuur, onsterfelijk is. „*Eeuwig* leven" zegt de hoogleeraar dan ook ongaarne, gelijk hij o. a. II, 430 te kennen geeft.

't Is waar, de heer S. spreekt van eene „apokatastasis"; „omdat God (de natuur) het goede wil, zal de deugd „eens zegepralen, en zal het eens blijken, dat Gods ge„nade (de redelijke natuur), niet slechts voor weinige „uitverkorenen, maar voor allen eene onwederstaanbare „kracht tot deugd en zaligheid geworden is"; hij wil de goddelijke werkzaamheid ter bekeering des menschen niet tot de grenzen van dit leven beperkt" [3]) hebben.... maar „ook in dit opzigt *aan gindsche zijde des grafs* de raadselen der voorzienigheid (natuur) heerlijk opgelost [4])", „in betere gewesten" [5]). Edoch, dit alles behelst nog geen voortduring derzelfde persoonlijkheid; het kan zeer goed verklaard worden, pantheïstiesch, door de voortduring deszelfden geslachts in andere personen of individuën.

Schleyermacher geeft, voor al wien zijne manier eenigermate gemeenzaam is, genoegzaam te kennen, dat hij

---

1) *Der Christl. Gl.*, II, 254.
2) *De leer der H. K.*, II, 431.
3) Ald. II, 424.
4) Ald. II, 425.
5) Ald. I, 336.

de „voortduring der persoonlijkheid na den dood, of, gelijk wij 't gewoonlijk plegen uit te drukken, zegt hij, *de onsterfelijkheid der ziel*" niet aanneemt. Ons christelijk bewustzijn, zegt hij, heeft die „voorstelling" niet van noode; met ons godsdienstig geloof staat ze niet in verband; het behoort eigenlijk slechts tot het gebied der „hoogere natuurwetenschap", en deze, zegt hij in 't voorbijgaan, heeft ze met geen duchtige bewijzen kunnen staven. Men kan volgens hem, zonder een zweem van onvroomheid, van de voortduring der persoonlijkheid afstand doen, en stellen, dat het godsbewustzijn het wezen van ieder in den hoogeren zin zelfbewust of redelijk leven uitmaakt; dat, wanneer ook de Geest in deze productiviteit wezenlijk onsterfelijk is, toch de bijzondere ziel slechts eene voorbijgaande actie is dezer productiviteit, mitsdien even wezenlijk vergankelijk; gelijk dan ook iedere ziel, buiten het bepaalde ontwikkelingspunt en het bepaalde gebied des menschelijken zijns, waartoe zij behoord heeft, hare beteekenis zou verliezen [1]). Wel heeft, hij stemt het toe, onze Heer blijkbaar ondersteld, dat zijne persoonlijkheid, na zijnen dood, zou voortduren, maar alles wel gewogen en herwogen, komt Schl. slechts tot deze slotsom: *Wanneer wij de uitdrukkingen des Verlossers over zijne eeuwige persoonlijke voortduring*, zooals zijne jongeren het onloochenbaar deden, *mede tot zijne volkomene waarheid rekenen, dan hebben allen van menschelijken geslachte deze voortduring te verwachten.*" Nu dit spreekt van zelf; niet echter, dat S. de bedoelde uitdrukkingen des Verlossers mede tot zijne volkomene waarheid rekent. Het tegendeel hiervan ziet elk, die hem leest.

---

1) *Der Christ. Gl.*, II, § 158.

Dat de heer S. eveneens de voortduring der persoonlijkheid, om 't minst te zeggen, zeer betwijfelt, moet men wel vooraf reeds besluiten: hoe zou alleen op dit punt de Leydsche weêrgalm falen? In zijne opvatting van het „eeuwig leven" klonk ons reeds de trouwe echo tegen. „Onsterfelijkheid der ziel" — eene uitdrukking, welke zijnen meester synoniem is met „voortduring der persoonlijkheid na den dood" — verwerpt hij als een „Platonisch denkbeeld" [1]). Inzonderheid zijne beschouwing van den *dood* toont, zoo wij ons niet zeer vergissen, den discipel van den „grooten man". „De dood is geene scheiding van „ligchaam en ziel, maar eene ontwikkelingsphase van „het leven des menschen, naar zijn geheele wezen, *naar „ziel en ligchaam beide*, tot eenen hoogeren bestaans-„vorm" [2]); en wel een bestaansvorm, die zijn aanvang neemt met den dood zelven, want „de kloof, die het volgende leven van het tegenwoordige leven in de gewone voorstelling scheidt, moet wegvallen" [3]). Die „hoogere bestaansvorm" moet dus wel een onpersoonlijke bestaansvorm zijn. Het ligchaam vergaat blijkbaar in zijne elementen; indien alzoo dit de hoogere bestaansvorm des ligchaams is, wat kan die der ziel anders zijn dan haar opgaan in het „geslacht", in de redelijke natuur? Wij kunnen, natuurlijk, niet alle uitdrukkingen des hoogleeraars hierop betrekkelijk, welke wij met vlijt en zorg verzameld hebben, mededeelen; maar als men ziet, hoe hij „*de menschen* en *den mensch*" allerwege en somtijds op het nadrukkelijkst onderscheidt [4]); als men hiermede in ver-

---

1) *De leer der H. K.*, I, 138.
2) Ald. II, 275.
3) Ald. II, 424.
4) *Leerredenen*, bl. 13.

band brengt, hoe hij wel spreekt van „de onsterfelijkheid *des* menschen", niet van „de onsterfelijkheid *der* menschen", veel min van „voortduring der persoonlijkheid na den dood": dan moet men wel tot het resultaat komen, dat de heer S., gelijk zijn meester, in „de bijzondere ziel" niets meer ziet dan eene „voorbijgaande actie van de productieviteit des Geestes", een voorbijgaand πνεῦμα van het Πνεῦμα; dat hij mitsdien „de voortduring der persoonlijkheid na den dood", of wat men gewoonlijk „de onsterfelijkheid der ziel" noemt, loochent. Wat was er ook anders te verwachten van een pantheïst?

En hiermede zijn wij de noch aangename, noch gemakkelijke taak, die we ons hadden opgelegd, ten einde: wij hebben „het Christendom van den Leydschen hoogleeraar J. H. Scholten" uiteengezet en blootgelegd. Wij schikten ons daartoe in het vertrouwen, dat het geen geheel ondankbare arbeid zijn zou, wanneer we onzen lezers toonden, hoe ver het ongeloof ook ten onzent is gevorderd; hoe de *goddeloosheid*, in den meest eigenlijken zin, van katheder en kansel openlijk wordt verkondigd.

Openlijk? helaas! ja, openlijk, maar slechts voor hen die door het onopregte masker heen kunnen schouwen Ongelukkige gemeente! wat heeft ons 't hart om u gebloed, als wij lazen, hoe men u weet te verschalken! Gij gingt misschien gesticht huiswaarts, als men u had gesproken van God, van Christus, van het bloed des kruises, van de hoop des eeuwigen levens. Ach! gij wist niet, dat de hooggeleerde redenaar aan geen God gelooft, aan geen Christus, geen verzoening, geen hoop des eeuwigen levens! Ongelukkige gemeente, wat hebt gij wreede leidslieden!

Zoo spraken wij vaak, den heer S. lezende, weemoedig en verontwaardigd. Maar is het wel de hoogleeraar, dien onze verontwaardiging moet gelden?

Helaas! is hij niet Protestant, en zijt gij niet Protestanten? Is het niet, praktiesch, uw eenig dogma, dat er geen dogmen zijn, maar ieder zijne dogmen schept? Mag hij dan niet, Protestant zijnde, tegen God en Christus en al wat u heilig en dierbaar is zich kanten? Hebt gij regt, hem deswege te beschuldigen?

De hoogleeraar moest althans ruiterlijk openbaren, wat hij in 't schild voert, zegt gij. Hij moest met het Christendom ook de christelijke „vormen" laten varen. Voor „God" moest hij „de natuur" of „het hoogste wezen", of „de grond van al het bestaande" zeggen. Van den „Zoon Gods", den „Godmensch", van den „H. Geest" betaamde 't hem, niet te spreken, maar van „den onzondigen, betrekkelijk wijzen mensch Jesus"; en van „de menschelijke rede". „Regtvaardiging des zondaars door genade om het bloed des kruises" moest hij als eene ongerijmdheid, een anachronisme brandmerken; den Bijbel niet „Gods woord" maar „menschenwoord" noemen, de „zonde" eene zeer verschoonbare „kinderachtigheid"; de „hel" moest hij als een ijdel spook, den „hemel", „het eeuwig leven", de „onsterfelijkheid" — als zoete droombeelden voorstellen. Dit ware, zeker, ruiterlijk; maar ware 't wijs, verstandig op het Protestantsche „standpunt" des hoogleeraars? Gewis ware 't niet in zijn belang. En moest hij zich niet, in zijne hooge wijsheid, een weinig naar den lageren trap van geestontwikkeling, naar de vooroordeelen, naar de zinnelijke voorstellingen zijner lezers en hoorders schikken? Mogt hij zijnen tijd, zijne omgeving al te ver vooruit loopen? Kortom, mogt

hij niet ook hierin zijne eigen zienswijs volgen?

Voor ons, Katholieken, niet zonder onbeschrijfelijken weemoed zien we onze verdoolde broeders het eene christelijke leerstuk voor - het andere na, als overblijfsels van het gevloekte Katholicisme, juichend wegwerpen; inzonderheid de volslagen *goddeloosheid* van het Pantheïsme grijpt al onze ingewanden aan. Maar wij zoeken onze smart te lenigen door eene hoop, die wij scheppen uit de diepte der ellende zelve. Het Protestantisme, denken wij, moet zijn aard voluit ontwikkelen, om zich te vernietigen. De abstracte rede moet aan zich zelve leeren wanhopen, om de ware wijsheid in redelijke onderwerping aan een levend goddelijk gezag te leeren zoeken. De ketterij worde ongeloof: het geloof der Kerk zal triumferen.

NONA HARLEMIANA.

Indien het titelblad niet bedriegt, heb ik het eigen Handschrift voor mij liggen van Jaspar Stolwijck 1), waarin deze ooggetuige, naar aanleiding van hetgene hij behandelt, een verhaal doet van de verraderlijke gewelde-

1) Sedert ik zoo schreef, en onder het afdrukken is mij eene handteekening van Stolwijck onder de oogen gekomen van het jaar 1599: zij maakt de echtheid van ons Handschrift volkomen zeker, en doet tevens zien, dat Van Heussen e. a. min juist *Gasparus* geschreven hebben: Stolwijck teekende *Jasp. Petri Stolwijck.*

narij, waardoor in 1578 de oude Kathedraal of St. Bavo's-kerk te Haarlem aan de Katholieken ontroofd werd, en welke bij onze kerkelijke geschiedschrijvers onder den naam van *Nona Harlemiana* gemeld staat. De schrijver, die het ambt van Notarius Apostolicus bekleedde, was sedert 1563 als zielzorghebbend kapellaan aan die Kerk verbonden, en tevens pastoor van het Groote Begijnhof: op ons Handschrift is 1605 als zijn sterfjaar gesteld, doch volgens anderen en beter onderrigten, zal hij vier jaren vroeger uit het leven gescheiden zijn [1]). Zijn klein geschrift waarop wij het oog hebben, moet in 1596 in druk zijn uitgegeven te Keulen bij Lambertus Andreae: van Heussen, die er een exemplaar van bezat, heeft er in zijne *Batavia Sacra* melding van gemaakt; Petrus Opmeer was vóór de uitgave gestorven, en aan zijnen vertaler schijnt het onbekend gebleven te zijn. Het bevat eenige bijzonderheden over de Haarlemsche Noon, die wij elders niet aantroffen; en waar Stolwijck's voorstelling afwijkt van anderen, daar zal men niet ontkennen, dat hij in de gelegenheid geweest is om eene naauwkeurige kennis te hebben van de zaken waarover hij schreef.

Om het tweeslachtige van het kleine historiesch opstel dat wij hier plaatsen te verklaren, is het noodig op te merken, dat het eigenlijke onderwerp hetwelk Stolwijck behandelt, door hem zelven aan het hoofd zijns geschrifts is opgegeven met deze woorden: „Vita Reverēdj ac pij Patris D. Petrj Ballingj ab Harlemo p̄sbiterj et Cōfessoris virginū S. Margaretae, ibidem in Eccl̄ia Cathe-

---

1) Zie van Heussen, *Batavia Sacra*, P. II, p. 330 sq. Historia Episcopat. Harlemens. p. 28 en 46, waar gezegd is, dat Stolwijck overleed in Mei 1601.

2) Zie *Batavia Sacra*, l. a. p.

dralj et parochialj caesi; jn qua Harlemiana Nona cū circūstātiis describt^{r}". Veroorloven we ons nu, naar aanleiding van dezen voorgang, over het leven van den eerwaardigen Petrus Balling, wiens naam en uiteinde met de geschiedenis der ontrooving van de oude Bisschoppelijke Hoofdkerk zoo naauw verknocht zijn, iets vooraf te zenden; het zal niet meer wezen dan een kort overzigt, alleenlijk dienende om degenen welke tot hiertoe met dien man onbekend waren, tot eenige waardering van dit beklagelijk slagtoffer des gewelds in staat te stellen. Wanneer onze gids vervolgens aan de hoofdzaak komt, daar zullen wij ons ten naauwste aan hem aansluiten, en op den voet hem blijven volgen.

Petrus Balling werd te Haarlem zelve geboren. Zijne brave godvreezende ouderen dreven den voor deze gewesten zoo belangrijk geworden handel in specerijen: hij behoorde overigens aan eene deftige familie, en zijn oudoom of grootvaders broeder, van vaderszijde, naar wien hij bij het H. Doopsel genoemd werd, was een der burgemeesteren in het beruchte jaar 1492, toen het Kaas en Broodsvolk zich de poorten van Haarlem wist te doen openen, het Stedelijk Bestuur aan plundering en moord blootstond, en de ongelukkige Schout Nicolaas van Ruyven, op onmenschelijke wijs om het leven gebragt, en in stukken gekapt werd [1]).

Van zijne kindschheid af blonk in onzen Petrus eene bijzondere godsvrucht uit, die oorzaak werd dat zijne ouderen, hoewel reeds twee zonen, Adriaan en Dirk [2]),

---

1) Zie Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands*, Dl. IV, blz. 299, en anderen.

2) Beiden werden insgelijks priester; de eerste van de orde der Franciscanen, de andere stierf tijdens het beleg van Haarlem, zooals Stolwijck meldt, niet buiten roep van heiligheid.

ter studie hebbende, er toe besloten ook dezen derden aan de dienst der letteren te wijden. Aanvankelijk ging hij ter schole bij den te Haarlem in hoog aanzien staanden Rector Jacobus Meystrius [1]); en de vlijt die hij aan de letteroefeningen besteedde, sleet niets af van den godsdienstigen zin waardoor hij zich onderscheidde. Dagelijks zag men hem of het H. Misoffer bijwonen, waarbij hij vaak den Priester bediende, of voor den Tabernakel nedergeknield in vurig gebed zich zelven en den goeden voortgang zijner studie aan God aanbevelend. Weldra, en voor zijne jaren met kundigheden goed toegerust — „bene literatus", zegt Stolwijck — werd hij tot hooger bekwaming naar Leuven gezonden, waar hij in het Collegie van den Bisschop van Atrecht, den Hoogwaardigen Nicolaas Rutherius, in 't genot eener beurs kwam, en het in letterkunde en wijsbegeerte zoo verre bragt, dat hij tot het vragen van den Meestergraad bij promotie geregtigd was. Meer dan vier jaren werden nu nog aan de godgeleerdheid besteed; en volkomen blijkt het, dat zijne vroom- en godvruchtigheid, naarmate hij het doel zijns strevens nader bijkwam, immer hebben toegenomen: ook aarzelde Warnerus Ardius, die aan het hoofd stond van het Atrechtsch Collegie, niet, te getuigen, dat hij Balling voor nog vromer en godvruchtiger hield dan geleerd, ofschoon — zoo teekent Stolwijck, dat getuigenis mededeelende, tusschen beide aan — Balling eene geleerdheid bezat, die gansch niet gering te achten is. Aan diezelfde uitstekende godsvrucht schrijft deze biograaf het toe, dat den jeugdigen Priester, die nu naar zijne

---

[1]) Zoo is in ons Handschrift duidelijk te lezen. Opmeer en na deze van Heussen noemen Hejerd of Heyert.

geboortestad was wedergekeerd, al spoedig een aanzienlijk beneficie te Hoorn werd opgedragen door den Prior der Regulieren te Blokkert (Jacobus Matthias Goudanus?), die, bij zijne keuze, vooral naar een lichtend voorbeeld van christelijk leven had uitgezien. In dezen werkkring schitterden Ballings deugden met helderen glans. Der wereld afgestorven, was hij der wereld veracht, doch bij God geliefd; hij maakte een sober gebruik van zijne inkomsten, en besteedde het overschot ten beste der armen of tot andere vrome oogmerken: hij bezat deftige manieren, was zedig, kuisch en betrachtte vooral de rust des gemoeds, weshalve hij, volgens het Apostoliesch voorschrift, in wereldsche aangelegenheden zich niet wikkelde [1]); maar om zijnen vlekkeloozen wandel en engelen-eenvoud droeg men algemeen hem eene hooge achting toe. Het is aandoenlijk te hooren, zegt Stolwijck, hoe goed de goede Hoornsche Katholieken over onzen Petrus nog denken en spreken: eenstemmig zijn zij in 't verkondigen, dat hij, om zijnen zeldzamen ootmoed en zijn schuldeloos leven, een Gode welbehagelijk en waardig offer geworden is.

In 1572, toen de „geuzen-factie" in Holland en andere plaatsen het hoofd hooger opgestoken en Hoorn bemagtigd had, zag Petrus zich gedwongen met zijnen broeder Dirk, die ook te Hoorn gevestigd was, te vlugten: hij nam een weinig gelds mede, liet huis en huisraad achter, hetwelk door de Staten verbeurd verklaard en in bezit genomen werd. De beide broeders namen de wijk naar hunne vaderstad, doch weldra trof Haarlem een gelijk lot als Hoorn.

---

[1]) „Ama nesciri" was zijne leus, en voor hem was deze niet ijdel.

Nu volgde spoedig het zevenmaandsche beleg. De soldaten der bezetting, „Saxers, Engelschen, Schotten, Belgen en anderen", ademden niets dan bedreiging, moord en dood tegen priesters en geestelijken; en de vrome Balling was genoodzaakt zich schuil te houden, en van verblijf meermalen te wisselen. Tegen het einde des beleg, werd hij echter met brutaal militair geweld, en na veel sporen en zoeken, in het Gasthuis ontdekt en gevangen genomen. Hierbij kwam het verdriet, dat nu, ter zijner oorzake, zijn jongste broeder Joannes Nicolaas [1]) door de soldaten werd uitgeplunderd en van alles beroofd. Zelf werd hij in de gevangenis jammerlijk beproefd en geteisterd, doch hij verdroeg den allerlei smaad, welke hem werd aangedaan, met de uiterste lijdzaamheid, gesterkt door onbepaalde overgave van zich zelven aan den goddelijken wil. Een spoedige dood zou het zekere gevolg geweest zijn, indien hij langer in de handen had moeten blijven van mishandelende vijanden: op voorspraak van eenige medelijdenden werd hij op vrije voeten gesteld, en uitte toen reeds het merkwaardige woord, — dat, hoewel hij thans vrijgelaten werd, zijn voorgevoel hem echter zeide, dat hij eenmaal door deze lieden — „hij doelde op de geuzensoldaten" — zou worden omgebragt. Toen Haarlem eindelijk aan „de koninklijken" weder overgegeven en de uitoefening der Katholieke godsdienst hersteld was, werd de Eerwaardige Balling door zijnen Bisschop

---

[1]) Stolwijck noemt dezen Joannes „Custos summae aedis fidelissimus"; volgens Opmeer, zou Joannes Balling geplunderd en zijne vrouw vermoord zijn, om zijne betrekking tot het Dominicaner klooster, en omdat men meende dat de kerkelijke ornamenten in zijn huis geborgen waren.

Godfried van Mierlo [1]) als biechtvader aangesteld van het St. Margariten-Convent: tot zijnen dood toe geleidde hij daar de Tertiarissen van den H. Franciscus met ijver en getrouwheid op den weg der heiliging.

Na de Pacificatie van Gend — van hier af zullen wij het verhaal van ons Handschrift geheel wedergeven — met name ten jare 1577, kwam de Katholieke godsdienst te Haarlem in grooter gevaar. Ingevolge de Satisfactie uit dat vredesverbond gesproten, was aan degenen die van de Gereformeerde Religie waren, gelijk zij zich gelieven te noemen, de Moedergodskerk, van Baekenes genaamd, afgestaan, om daarin, ofschoon die niet in de Pacificatie begrepen was, stil en vreedzaam hunne bijeenkomsten te houden. Hiermede nogtans niet te vreden, kochten de Hervormden weinige maanden later, met veel loven en dingen, eene andere plaats meer in het hart der stad, te weten de kerk der Carmelieten, bij welke zij ongeveer een jaar zijn verbleven. Maar ziende dat geenen, of ten minste uiterst weinigen, tot hen overkwamen, en dat de Katholieken in het rustig bezit bleven van de Groote Kerk, naar welke dezen allen als tot den berg des Heeren en het heilig Sion, ook uit omliggende steden en dorpen, in vereeniging met de uit Brabant en Vlaanderen gebannenen of gevlugten, zamenstroomden, tot vernedering en verachting (zooals zij dit duidden) der Hervormden; begonnen zij te knarsetanden van spijt, en, in trots aan hunnen Lucifer gelijk, te overpeinzen, hoe zij zelven zich daar

---

1) Van Mierlo droeg den vromen priester eene bijzondere hoogachting toe en plag van zijnen raad zich gaarne te bedienen. Zie van Heussen, *Batavia Sacra*, l. l. p. 289. Weinig strookt met hetgeen wij hier en elders vernemen, de benaming „priester halfinnocent" door Schrevelius aan Balling gegeven.

zouden zetelen. De zaak was voor de uitvoering niet zonder moeijelijkheid, want de Katholieken gaven geen vat, en men kon hen van schuld hoegenaamd niet betichten; hier kwam bij de plegtig gezworen eed op de onderhouding der Satisfactie, waarbij ik zelf ooggetuige geweest ben. Langs bedekten weg derhalve, en door geheime boodschappers, maken zij aan de Staten van Holland hunne inzigten bekend en spannen met hen zamen. Na veel overleggens vonden de Staten goed, om, bij het zenden van garnizoen, met bedrog en list te beproeven. Tegen H. Drievuldigheidsdag des jaars 1578, werden soldaten gezonden; en aan het uitzien dezer lieden begrepen Haarlems Katholieken zeer wel, hoe hagchelijk het thans voor hunne godsdienst geschapen stond. Eenigen der aanzienlijksten begaven zich dan ook, daags voor H. Sakramentsdag, tot eenen van de meest invloedhebbenden onder de Hervormden, en stelden daar voor, dat, hoewel zij gevaar vermoedden, zij toch niet konden denken, dat het Haarlemsch Bestuur, hetwelk zich tot dusverre zoo wijs en voorzigtig gedragen had, thans verdwaasd genoeg zoude wezen, om toe te laten, dat door de ingekomen soldaten iets ten nadeele der Katholieken ondernomen werd, hetgeen trouwens niet zonder het ergst onregt geschieden kon, als zijnde zulks met de Satisfactie in strijd en zoo goed als eene regtspleging zonder vorm van proces: in het zekere wenschten zij alzoo onderrigt te worden, of er inderdaad gevaar bestond; zoo ja, zij vragen dan, vermits hij aan wien zij zich rigtten, door een zelfden eed als zij verbonden was, wat daartegen te doen overbleef. — Ten antwoord werd hun gegeven, en heilig verzekerd, dat geen gevaar bestond, indien maar de Katholieken zich binnen de muren der kerk hielden, en met hunne jaarlijksche processie daar

niet buiten kwamen. — Aan deze woorden werd geloof geslagen, zoo door degenen welke op onderzoek waren uitgegaan, als door de Katholieken in het algemeen; en men zorgde voor eene afkondiging aan het volk op den volgenden dag, dat de plegtige Omgang binnen de kerk zou geschieden om geen aanstoot of gelegenheid tot beroerten aan de partij te geven. Van haren kant deed deze partij, kwanswijs en om den Katholieken allen argwaan te ontnemen en hen volkomen gerust te stellen, op den H. Sakramentsdag 's morgens ten acht ure, met vier of vijf tamboers, op de markt en aan de hoeken der straten afroepen, dat geen soldaat, op straffe des doods, het wagen zoude de Katholieken of hunne godsdienstoefening aan te randen. Doch dit was juist het sein, om, op het bij de Staten bepaalde tijdstip, met stouten moed te beginnen en de zaak naar wensch te volvoeren. Inderdaad, zoodra de soldaten de trommels hoorden, trokken eenigen hunner, van ettelijke beeldstormers vergezeld, naar de Franciscanen, waar zij, als naar gewoonte, met woest getier aan allen euvelmoed zich overgaven, de kerk ontheiligden en uitplunderden en kerk- en huisraad door elkander en op een hoop smeten.

In de Kathedraal hield de Hoogwaardige Bisschop ten zeven ure nog eene preek over het Allerheiligste Sakrament, die uitmuntend was, zoo door duidelijkheid als om den nadruk van 't betoog: de Katholieken waren er in hun heilig geloof door gesterkt, terwijl de ketters, die talrijk daarbij waren opgekomen, evenals weleer de Capharnaieten, ontevreden er van henengingen. Ook werd de plegtige Hoogdienst op het gebruikelijke uur gezongen; doch nu liepen reeds soldaten, op oneerbiedige en tergende wijze, door de kerk rond, het zwaard niet als anders op de heup, maar op de schouderen of in de hand dragende,

om ter bepaalde ure op alle voorval bereid te zijn. Eene wijl na het begin der Hoogdienst, trad de Eerwaardige Balling ook nog naar het St. Lucas-altaar om het H. Offer op te dragen: hij voleindde dat niet zonder gevaar, zoo voor zich zelven als voor het Allerheiligste. De plegtige Dienst was bijna tot de Elevatie gekomen, toen hij zich naar het koor begaf, waar hij met de overige geestelijkheid bleef bidden, totdat de aanval der soldaten hem noodzaakte een heenkomen te zoeken.

Het uur dan door de Staten vastgesteld, het uur van half elf, had geslagen: in het koor werd de Noon gezongen [1]); men was juist tot het Vers gekomen, „Justus es Domine, et rectum judicium tuum" [2]), 'twelk door den Cantor alleen nog afgezongen werd, toen eensklaps schrik en verwarring zich verspreidden. Een der soldaten namelijk, de voorman bij dit gansche schriktooneel, sprong voor het koor in het midden der kerk, in de eene hand het ontbloote zwaard, in de andere een dolk zwaaijende, en schreeuwde luidkeels: allen hadden zich uit den voet te maken en te redden, „'t is tijd — zoo tierde hij onder andere — de handen moeten aan het werk geslagen" — en reeds wierp hij in eerste woede eene schilderij voor den grond, waarop eene Ciborie was afgemaald. Aanstonds schieten eenige Katholieke burgers in tabbaarden, en de toortsen, hoewel nog niet brandend, met welke zij in processie voor het Allerheiligste gaan zouden reeds ter hand hebbende, toe; verbaasd over zijn bestaan te midden van zoo eene menigte, grijpen zij den oproerling, die met geweld echter uit hunne handen zich los-

---

[1]) Van dit kerkelijk bede-uur, zooals bekend en klaarblijkelijk is, werd de benaming *Haarlemsche Noon* ontleend.

[2]) Vs. 137 van Psalm CXVIII.

wringt, en aanstonds door de aansnellende soldaten wordt beschermd. Al het krijgsvolk dat door de Kerk verspreid was wordt zamengeroepen, en het ter kerk uitjagen van geestelijken en leeken, de ontheiliging en het plunderen neemt een aanvang. Het eerst valt men op het koor aan, waar de geestelijkheid bijeen was tot den zang, en de Katholieke Overheid tot het gebed: middelerwijl was de kerk ook van buiten omsingeld door sterk gewapende soldaten der bezetting, die in opgewonden staat op den uitslag het oog hielden. Daarbinnen stuift een deel der soldaten de koorbanken in, en dreigt al wie niet haastig wegvlugt met de punt van het staal: van de priesters worden eenige gewond, en onder dezen ik zelf [1]). Vooral was het akelig, onder de vlugtenden hier en ginds, de schoolkinderen te zien in hunne linnen koorkleederen. Uit doodelijken angst voor de soldaten en de ontbloote zwaarden, en niet wetende hoe te ontkomen, wierpen zij, de een na den ander, zich van de steilte achter het hoogaltaar op den kerkvloer neder [2]) — wel moet God hen wonderbaar hebben behoed; ten minste wij hebben niet vernomen, dat een zich te bersten gesprongen heeft. Een andere hoop krijgsknechten haalt het gewijde vaatwerk uit, en werpt het over den grond; de H. Hostiën schudden ze uit de Ciboriën en bussen, en trappen ze met den voet; het Sacrarium wordt gansch en al leeggeplunderd. Anderen nog, en wien het vooral om buit te doen is, breken met geweld de kerkkisten en kasten

---

1) Om van geen anderen te spreken, ook de Hoogeerwaarde Hieronymus Vairlenius, Vicaris-generaal van den Bisschop, behoorde onder de zwaar gewonden.

2) Vergelijk Schrevelius, *Beschrijving van Haerlem*, III B., bl. 158.

open en rooven alles weg. Aan verscheidene priesteren worden toog en koorkleederen uitgetrokken, eenigen werden zelfs tot aan de onderkleederen ontbloot; ook aan leeken werden mantels, huiken en andere oppergewaden van het lijf gerukt. Zoo werd, tot groote en regtmatige verbazing van onze goede stad Haarlem, haar groote en zoo eerwaardige Tempel, door 't laagst verraad, van huis Gods, tot eene spelonk van roovers en heiligschenners gemaakt; en zag die vest, op snoode en onwaardige wijze zich behandelen, door haar eigen burgers, om welke zij, gedurende het beleg, hongersnood en zooveel ander leed getrotseerd had: — immers het staat vast, dat door toedoen van eigen burgers het gruwelijk schouwspel heeft plaats gehad.

De Hoogwaardige Heer van Mierlo hield zich met eenige geestelijken en leeken nog in de Sakristij, en verbeidde daar met onbezweken kracht en volle tegenwoordigheid van geest, zooals mij door degenen welke bij hem waren verzekerd is, den afloop, niet ophoudende de omstanders met nadruk tot christelijke lijdzaamheid en berusting in den goddelijken wil te vermanen; totdat de roofzuchtige soldaten, onder het uitstooten van de schrikkelijkste bedreigingen en met onophoudelijk geweld op de sakristijdeuren begonnen te beuken. Men kwam toen tot een beding, en daarop Gode zich aanbevolen hebbende, wisselde hij, om minder kenbaar te wezen, van kleederen, ging met die bij hem waren in den naam des Heeren uit, en ontkwam aan der soldaten handen [1]).

---

1) Hooft heeft aan zijne zucht tot geestigheid weêr zeer ontijdig toegegeven, als hij schreef: „De Bisschop, Goodefroy van Mierloo, hebbende dien uchtend daar geprcekt, *zalfde*, met omtrent vyftigh gulden, *de handen* daar hy in viel. Dies liet men den man glippen,

Onder de bogen der kerk en in het schip, was eene talrijke menigte geloovigen van allerlei rang. Deze weerlooze schaar werd door de soldaten, met de uiterste woestheid, naar den hoofduitgang der kerk (*ad valvas templi*) gejaagd, waar zij opeengedrongen en zamengepakt werd zoo benaauwd en verdrukkend, dat kort daarna, verscheidene vrouwen ontijdig, en van misvormde en in 't moederligchaam verplette kinderen verlost werden. De soldaten hielden met slaan en stooten en verwonden niet op, voordat allengs de menigte zich zoo goed mogelijk door de deur gewrongen had; en ieder moest nog God dank zeggen, die levend naar huis zich begeven kon.

Terwijl al deze gruwelen in Gods heiligdom gepleegd werden, dwaalde onze ongelukkige Balling nog in de nabijheid van het koor; hij was slecht van gezigt [1]), en om het geweld en de beleedigingen der verwoede krijgsknechten te ontkomen, zocht hij den noorderuitgang der kerk te bereiken. Daar wordt hij door een soldaat gezien, die ijlings hem van achteren met een dolk, onder vloeken van den Paap, een zwaren en doodelijken steek tusschen de schouderen toebrengt [2]). De vrome priester had de

---

en holp hem om een hoek." — Bij Stolwijck overigens, zoo min als bij Opmeer, Bor en Hooft, is spraak van het "miraculeus gesalveert" zijn des Bisschops "van de Provoost die hem in een secrete kelder versteecken heeft", zooals Schrevelius verhaalt. Wolff, in zijne *Beschrijving van de groote of St. Bavo-kerk, te Haarlem* (bl. 64) is, met eenige wijziging, Schrevelius gevolgd.

1) Hij had maar één oog, en dit was nog van zwakke dienst.

2) Dit had plaats aan de grafstede der de Witten, niet ver van het St. Lucas-altaar. Zie *Batavia Sacra*, Ignographia sive delineatio enz. sub n. 16 en meermalen. — Iets menschelijks, maar toch op verregaande wijze, is aan van Rijn in zijne *Kerkelijke Historie en Outheden* overkomen, waar hij de woorden van van Heussen t. a. p.: "Monumentum familiae de Witte, in quo Dna Maghtildis

wond niet gevoeld, of hij hief tegelijk zijne handen en zijnen geest ten hemel, en beval onder vurig bidden in Gods barmhartigheid zich aan: hij sleept het matte ligchaam nog een paar schreden voort, en zijgt stervend neder. Eene aanzienlijke vrouw [1]) die dit zag, ijlt naar hem toe, slaat de armen om hem heen, en den veegen godsman zoo goed mogelijk opgerigt hebbende, doet zij hem op hare knieën rusten, inmiddels godvruchtige gebeden hem voorzeggende. Een (de?) soldaat vliegt nog op haar aan om het liefdebedrijf te stuiten; zijne boosheid moet echter voor hare standvastigheid zwichten: met geweld wringt hij eenen gouden ring van hare hand, en loopt te vreden met zijnen buit henen. De goede Balling lag te zieltogen; zijn doodstrijd duurde tot half twaalf of digt daarbij, toen hij vreedzaam ontsliep in den Heer — zijnen Schepper en onzer eeuwige gedachtenisse waardig. Het was toen de 29e Mei van het jaar onzes Heeren 1578, hij stierf in

---

van der Laen, excepit Mrum Petrum Ballingh, collabentem ex vulnere, per militem ei inflicto, postquam celebrasset ad altare St. Lucae 29 Maji 1578" vertaalt: "De grafstede der de Witten. Het was bij deze grafstede dat Meester Pieter Balling, als hij *op St. Lucasdag* na het lezen der Misse door eenen soldaat gestoken, in den schoot van vrouw Machteld van der Laan nederzeeg". De dwaling mag te meer bevreemden, omdat van Rijn aan andere plaatsen den sterfdag van Balling naar behooren heeft opgeteekend. — Bor heeft het nog erger gemaakt; hij plaatste het gansche voorval met en in de Kathedraal op den 18 Junij 1579. Door Ampzing teregt gewezen, heeft hij in de tweede uitgave zijne fout beleden. Zie zijne aanteekening, tweede stuk, bl. 73.

1) De in vorenstaande aanteekening reeds genoemde vrouw Machteld van der Laen — zeker wel eene bloedverwante van den burgemeester Nicolaas van der Laen, die in 1566 goede dienst deed om de beeldstormerij te keeren, maar later, en al vroeg, 's Prinsen zijde gekozen heeft. Hij was een der burgemeesteren, die bij de verandering der regering vóór 't beleg van 1572 werden aangesteld. Zie Schrevelius t. a. p. bl. 89.

zijn zestigste 1) levensjaar, onder de regering van Paus Gregorius XIII en van Keizer Rudolphus II.

Hiermede eindigt het verhaal van Jaspar van Stolwijck. — Het laatste Katholieke kerkfeest in de Kathedraal was gevierd: de Bisschop week haastig uit de onveilige stad; de door bloedstorting en plundering ontwijde tempel bleef tot den herfst gesloten, en in September van hetzelfde jaar 1578 betrad een Hervormd leeraar, Johannes Damius, den kansel.

---

1) Volgens andere en betere opgave was Balling 57 jaren oud

TIJDSOMSTANDIGHEDEN.

In Februarij van 't verloopen jaar, toen vele Protestantsche schrijvers, zoo hier als in Duitschland, eenen godsdienstoorlog niet slechts voorspelden maar schenen te verlangen, en zich verbeeldden het geheele Protestantsche Noorden tegen het Katholieke Zuiden te zien optrekken, ja zelfs van Noord-Amerika hulp tegen het Pausdom verwachtten — zeiden we teregt: „Zoo we de mogelijk-„heid van die ramp niet durven ontkennen, waarschijnlijk komt „het ons niet voor, althans niet gelijk het van Protestantsche zijde „wordt voorgesteld, dat Europa zich eerstdaags in twee partijen „zal verdeelen, om voor of tegen Rome te velde te trekken. — „Zij, die ons dat vreeslijk treurspel beloven, hebben de rollen reeds „verdeeld; *maar iemand hebben ze vergeten, iemand die alleen hunne „combinatie kan in verwarring brengen: Zijne Majesteit den keizer „aller Russen*" [1]).

We hadden niet vermoed, dat onze gedachte zoo spoedig zou bewaarheid worden. Weinige weken later verscheen prins Menschikoff te Constantinopel met den eisch, dat het protectoraat, 'twelk de Czaar reeds in de vorstendommen over de Grieken uitoefende, voor geheel het Turksche rijk zou erkend en gewaarborgd worden.

De lang te verwachten worsteling met Rusland is alzoo begonnen, en zoozeer verschilt reeds de toestand van dien door de strijdlustige Protestanten gewenscht, dat het antipapistiesch Engeland met het meer en meer papistiesch Frankrijk zijne wapenen vereenigd heeft.

Het gevoelen, dat de voornaamste Katholieke schrijvers, waarbij wij nu ook den beroemden Newman kunnen tellen [2]), over den

---

[1]) Zie *de Katholiek* van 1853, bladz. 114.

[2]) *Lectures on Turkey*, Dublin, Duffy.

eindelijken afloop dezer worsteling hebben, is, dat Rusland Turkije zal veroveren en tot de eenheid der Kerk terugkeeren. Dit gevoelen, 'twelk juist den afloop van den gaande zijnden oorlog niet betreft, is geenszins nieuw. Behalve de bekende profetie, dat het Turksche rijk slechts 400 jaren staan zou en dus met dit jaar zou eindigen, is er nog eene andere van even onbekende oorsprong en dagteekening, volgens welke bepaaldelijk de Russen Constantinopel zouden veroveren. „Het is nu, zegt Newman, zeven en een halve „eeuw geleden, dat juist bij het begin der kruistogten, een Grieksch „schrijver van dien tijd, na van de toen steeds toenemende invallen „der Turken en de eeuwen van hun triumf, die men voorzag, ge„sproken te hebben, melding maakte van eene profetie, *die in „zijnen tijd reeds oud was*, dat in de laatste dagen de Russen „meester van Constantinopel zouden zijn; wanneer die profetie „gedaan werd weet niemand; maar hij verhaalt ons, dat zij ge„schreven stond op een ruiterbeeld, 'twelk in zijne dagen een van „de voornaamste monumenten der keizerlijke stad was en daar „van Antiochië was heen gebragt. Dat beeld komt ook in de ge„schiedenis voor; want het was een der kunstwerken, 'twelk bij „de inneming van Constantinopel door de Latijnen vernield werd.“ — „Er is een duister opschrift op het graf van Constantijn den „Groote, dat de geelharige volksstam Ismaël zal vernietigen.“

Men moet erkennen, dat deze profetie wel den schijn heeft in vervulling te zullen gaan. Wij voor ons, als wij de godsdienstige, eensgestemde, geharde en zoozeer ten oorlog gedisciplineerde Russen vergelijken met hunne afgeleefde en bedorven naburen, de in alle opzigten ellendige Turken, vinden het zoo geheel aanneemlijk, dat wij veeleer geneigd zijn naar redenen te zoeken, waarom het niet reeds gebeurd is, en hoe er nog Turken in Constantinopel kunnen gevonden worden. Men wijze ons niet op de Westersche mogendheden; op het belang van Frankrijk, dat gaarne de Middellandsche zee tot eene Fransche zou maken, op dat van Engeland voor 'twelk het Oosten een levensvraag bevat, op dat van Oostenrijk, 'twelk een zoo geduchten nabuur niet wenschen kan — al die belangen mogen aan Rusland groote moeijelijkheden verwekken, zij zullen de gezegde en van ieder te voorziene uitkomst niet doen beletten. Het is volstrekt niet te verwachten, dat die mogendheden

steeds eensgezind Rusland zullen tegenwerken; maar al kon zulk eene overeenstemming plaats grijpen en stand houden: het is om geen militaire magt te doen, en de geschiedenis heeft zich nooit naar een zoogenaamde balans geregeld, maar streeft in de betrekking der volken, zoowel als overal, naar ongelijkheid en verband. Om eene dergelijke uitkomst te kunnen verhoeden, zouden de Turken geen Turken en de Russen geen Russen meer moeten zijn. Is het niet belagchelijk wat men van de herleving en beschaving van Turkije beweert? Een De Girardin [1]) voert onder anderen aan, dat niets belet dat Turkije zijne spoorwagens hebbe! en spreekt van de zedelijke beginsels van den koran! Intusschen is hij, bij dat spreken, maar al te zeer in overeenstemming met de heerschende staatsbegrippen. Men houdt het er voor, dat de staten slechts rusten op belang, op industrie en commercie en, die er dieper over wanen te denken: op Deïsme. Indien men ons één enkel volk in de geschiedenis wijst, dat door Deïsme niet vergaan is, maar in 't leven bleef, zullen we de moeite nemen die dwaasheden te wederleggen. Al de mogendheden van de wereld zijn niet in staat eene natie voort te brengen en daarom ook niet eene stervende natie in het leven terug te roepen. Zij kunnen slechts een minder geweldigen dood aan Turkije bezorgen, maar het niet eens met eere doen begraven. En Rusland! Kunnen zij het vernietigen? Kunnen zij het veranderen? Kunnen zij het plan, dat in die Oostersche wereld ligt met hulp van bajonnetten geheel omwenden? Want de verovering van Constantinopel is geene uitvinding van keizer Nikolaas. Het is de geest der Russische natie zelve. Constantinopel is hun eigenlijk vaderland en als een zoo magtige natie als de Russen haar vaderland uit de handen van afgeleefde barbaren wil verlossen, achten wij het niet mogelijk, dat men dit met militaire expeditiën op den duur zal beletten. Wij noemen Constantinopel het vaderland der Russen, omdat zij van daar hunne godsdienst ontvangen hebben, en dewijl, als een noodwendig gevolg van het schisma, tijdelijk en godsdienstig gezag en dus tijdelijke en godsdienstige uitbreiding vereenigd zijn en hunne godsdienst meer *plaatselijk* is, zoo worden zij door minder edele, maar door veel geweldiger aandrift ter verovering van Con-

[1]) *Solutions du Problème de l'Orient.*

stantinopel gevoerd, dan de kruisvaarders naar de heilige plaatsen. Zelfs het volk Gods, dewijl het nog zinnelijk, nog onvolmaakt en godsdienst en staat er niet voor gescheiden was, moest de plaats waar zijn tempel zoude staan met het zwaard veroveren. Constantinopel is voor de Russen het beloofde land. Toen bij den val van het Grieksche rijk Iwan III, de zuster van Michaël Palaeologos huwde, nam hij voor St. Georgius, oud-Ruslands heilig wapen, de Grieksche keizer-arend in de plaats. Daarmede was aangeduid wat de Czaar voor de Grieksche Kerk en voor de Turken zoude zijn. Sinds werd die streving, die in de Russische natie lag, door onophoudelijke pogingen en werkelijke nadering tot hare vervulling versterkt, vooral, nadat Czaar Peter meer bepaald het godsdienstig en tijdelijk gezag vereenigde, en door gelukkige veldtogten tegen de Turken de geheele verhouding van Rusland en Turkije veranderde.

Helaas ware de stem der Pausen gehoord geworden, men zou thans de Russen niet behoeven terug te drijven, noch Turken hebben te beschermen! Het is smartelijk en beschamend het te zeggen, maar het is waar, dat sinds de reformatie Rusland, in 't geheel genomen, veel meer dan de Westersche mogendheden aan de Turken afbreuk gedaan, en ter bescherming der Christenen gestrekt heeft. De slag van Lepante onder bevel van Don Jan van Oostenrijk was de laatste christelijke strijd. Van dien roemrijken slag dagteekent naar de bemerking van Von Hammer de achteruitgang der Turken, en wij vertrouwen dat sinds dien tijd op bevel van Paus Pius V niet vergeefs de H. Maagd als „Hulp der Christenen" werd aangeroepen. Maar die verzwakking der Turken werd meer door Rusland dan door de Westersche magten bewerkt. De roem van Oostenrijk bestond slechts in ze terug te slaan van voor Weenen, Frankrijk had hen tot bondgenooten! en Engeland zocht slechts naar goud. Terwijl Rusland het als ingeboren idee onophoudelijk zocht te verwezenlijken, en Turkije ten val te brengen, werd Europa door de reformatie in bloedigen twist gebragt, en ging er het hooger godsdienstige vuur meer en meer uit. Zoo een Soliman Luther bewonderde, deze van zijne zijde verbood, overeenkomstig zijn belang, en zijne Mohamedaansche predestinatieleer, dat men den Keizer tegen de Turken zoude bijstaan. Later kwamen gallicanisme, jansenisme, philosophisme de Katholieke staatsleer verduisteren,

en de Turken werden zelfs bewonderd en geprezen! Zoo men eindelijk eenigzins van die bewondering terugkwam, en de kruistogten als zeer nuttig in hunne gevolgen leerde kennen, men bleef die onderneming zelve minachten, beschouwde ze als een Trojaanschen togt dien ieder jeugdig volk te maken heeft, maar zag niets van het godsdienstig nut dat de bloote onderneming afgescheiden van hare uitkomst had. En hoe velen zullen er nog heden wel zijn, die begrijpen hoe godsdienst en historie zamenhangen, en toegeven, dat het bezit van het heilige land voor Europa van duizendmaal meer gewigt is, dan de min of meerdere balans der mogendheden?

Reeds aan Pius II betwistte de Parijsche universiteit de gelden welke hij ten heiligen oorlog tegen de Turken vroeg. François I ging verder, was de eerste die met de Turken een verbond sloot, en na hem zijn de allerchristelijkste koningen zijn politiek meestal gevolgd: van het Katholieke Oostenrijk aan de Protestanten, en de onchristelijke Turken te verraden. Of was het niet een verraad dat Frankrijk met schande overlaadde, toen Lodewijk XIV, de bestrijder van den Paus en de bondgenoot van den Turk, door zijne intrigues den vrede van Belgrado bewerkte? Minder is het te verwonderen, dat kort voor het uitbreken der revolutie waaraan het despotisme en de zedeloosheid der Bourbons zooveel schuld had, de graaf de St. Priest, gezant van Lodewijk XVI, te Constantinopel zeggen dorst: „De ijver onzer koningen is beloond „geworden met den titel van beschermer der Katholieke godsdienst „in het Oosten, maar dat is „*illusoir*". Nooit hebben de Sultans „het denkbeeld gehad dat de Fransche koningen zich gemagtigd „achten om zich met de godsdienst van de onderdanen der Porte „te moeijen. Er is geen vorst welke aan een ander zou toelaten „zich te mengen in de godsdienstige zaken zijner onderdanen, en „de Turken zijn op dat punt even gevoelig als een ander". Zoo spraken de gezanten van den troon des heiligen Lodewijks! Zoo de naneven der Fransche ridders, maar zoo, den hemel zij dank! oordeelt Napoleon III, en zelfs Engeland niet, en, indien wij hier de reden hebben, waarom de Katholieken van het Oosten in steeds droeviger toestand vervielen, wij hebben er ook de reden, waarom het met het legitimisme voor altijd gedaan is.

Men vraagt: hoe dan de Franschen den naam van beschermers

der Katholieke Christenen hebben kunnen behouden? Vooreerst is dit de naklank van een ouden roem, dien de Franschen niet laten vergeten en, zoo we hopen, weder zullen waardig worden. Ten andere hadden zij het door hunne politiek zoo ver gebragt, dat zij alleen aan de Katholieken eenige bescherming konden verleenen. De Turken waren hunne bondgenooten tegen Oostenrijk, hetwelk in zijne oorlogen niet gelukkig was, en *zich tegen Turkije met Rusland moest vereenigen.* Het geldgierig Engeland stelde op den toestand der Christenen in het Oost, of het bezit van de heilige plaatsen niet den minsten prijs, en zocht weldra zijne magt in Indiën uit te breiden. Frankrijk bleef dus alleen over, en daar al wat men voor de Christenen deed, in diplomatie bestond, moest om gezegde redenen Frankrijks invloed veel sterker zijn, dan die van Oostenrijk. Die bescherming beteekende dan ook inderdaad zeer weinig. Zij bepaalde zich tot personen, en de overeenkomsten, de heilige plaatsen betreffende, werden zoo slordig opgesteld, dat zij tot het indringen der schismatieken in de regten der Katholieken gelegenheid gaven. Tot twee malen toe werden op aanklagten en lasteringen dier schismatieken de Jesuieten uit Palestina verdreven, zonder dat men van de zijde der Westersche mogendheden eene poging zag geschieden om de eer der godsdienst en het regt der Kerk te verdedigen. En toch had Frankrijk toen in het Oosten een vermogenden invloed. Maar het kwam noch met de politiek, noch zelfs met de heerschende denkbeelden meer overeen, het Christendom tegen zijnen vijand te beschermen.

Neen het is niet te loochenen, Rusland heeft met opzigt tot Turkije een veel grootscher en krachtiger politiek gevolgd, en de ijver der schismatieken aan de Katholieken niet min tot oneer dan tot nadeel gestrekt. In Rusland stoorde men zich niet aan de declamatiën door domme wijsneuzen tegen de kruistogten gehouden, en nimmer vond het idee daar ingang door den graaf van St. Priest uitgesproken, dat de mogendheden de Christenen niet zouden mogen beschermen tegen hunne onderdrukkers, noch de wreede en wellustige Turken uit het land jagen waar de Godmensch voor ons leed en stierf. De Russen bleven vurig aan die oorden gehecht. Talrijk waren de pelgrims daar gestadig uit Rusland heen getogen, terwijl de Katholieken steeds zeldzamer het heilig Oosten

bezochten, en menig Protestant met zekere verachting op die bedevaarten, en zelfs op die heilige plaatsen nederzag [1]). Het eenig verwijt dat men tegen de Turken scheen te hebben, betrof hun despotiesch bestier, en kwam voort uit klassicisme, liberalisme en zoogenaamde philanthropie. Daaraan en niet aan eenig godsdienstig gevoel had oud-Griekenland zijne bevrijding te danken. Van daar dat het Fransch gouvernement er zoo moeijelijk toe was over te halen, en dat de vernieling der Turksche vloot bij Navarino de verontwaardiging gaande maakte van den Toryschgezinden Wellington. In Rusland integendeel zocht men het godsdienstig idee gestadig aan te kweeken. Zoo liet Catharina II haren kleinzoon den naam ontvangen van Constantijn, hem een geheel Grieksche opvoeding geven, en eene medaille slaan waarop aan de eene zijde het borstbeeld van den jongen vorst, en aan de keerzijde een kruis in de wolken stond afgebeeld met de bekende spreuk: in dit teeken is de overwinning. Ook wilde men daar volstrekt niet, dat het gevoerde protectoraat over de Grieken slechts *« illusoir »* zoude zijn en bepaalde zich niet tot diplomatie, maar sprak tot de Turken de taal, die zij alleen verstaan, dat is, men dwong hen met het zwaard, en bij den vrede van Azoph in 1700 stelde Rusland eene voorwaarde, waaraan de verlichte Westersche mogendheden niet wilden denken: dat de Russische bedevaartgangers naar Jerusalem vrijheid en bescherming zouden ondervinden. Dat het van Ruslands zijde politiek was erkennen wij gaarne, althans wat het Russiesch gouvernement betreft. In allen geval was het eene hoogere politiek dan die van een Lodewijk XIV, een Josef II of een zoogenaamden Groote Frederik. En wat de politiek van Engeland aangaat, zij is zoo verachtelijk dat zij niet eens verdient er mede vergeleken te worden. Indien de Czaar niet tevens hoofd der Grieksche of Russische Kerk was, en zijne vordering derhalve een politiek gebied in Turkije in zich sloot, wij zouden geen oogenblik aarzelen zijnen eisch zeer billijk te vinden.

Doch de regtmatigheid der eischen van Ruslands keizer is het onderwerp niet, dat wij bespreken. Het is de vraag, of niet alles

[1]) Wij herinneren hier aan de onwaardige taal van eenen van 's Gravenweert, den belagchelijken bewonderaar der revolutie van acht en veertig.

daar henen wijst, dat Rusland bestemd is de Turken te verjagen. Die gebeurtenis, de geschiedenis leert het, zou een allernatuurlijkst gevolg van al het voorgaande zijn, en zoo de Turken de Grieken gestraft hebben, is het niet onordelijk dat de Russen de Turken straffen, en het Westen op zijne beurt het loon van zijn Protestantisme, zijn ongeloof en revolutie ondervindt.

Niettemin verheugen wij ons, dat Frankrijk en Engeland zijn ten strijd getogen. Zoo zulks op den duur, want van dezen eenen veldtogt spreken wij niet, Rusland niet zal beletten te doen wat het doen moet, het strekt niettemin ter bevrijding der Christenen, ter vernietiging van het Islamisme, en kan den terugkeer van Rusland tot de Kerk bevorderen.

Een strijd of antagonisme tusschen de Katholieke Kerk en het Schisma is zeker te vreezen. Maar behalve dat die strijd, ondanks al de rampen die men er van voorziet, *groote voordeelen voor de hereeniging met de Kerk in het Westen kan hebben*, is het toch onzeker, of de goddelijke barmhartigheid niet aan de Russen zeker loon bespaart voor den godsdienstzin, dien zij behouden hebben en waarmede dat nog jeugdig volk, welk ook de politiek zijner heerschers zij, streeft het land, waar Christus voor ons geleden heeft, aan het juk der ongeloovigen te onttrekken; duidelijk gezegd, of die bekeering, die wij zoozeer wenschen, niet de zege zal zijn waarmede Gods oneindige goedheid aan hunne pogingen zal beantwoorden.

Eene wending in de geschiedenis des Christendoms staat voor de deur; dat schijnt ons zeker. Wanneer bepaaldelijk en met welke schokken zij zal plaats hebben, zal wel door niemand kunnen berekend worden. Wij zijn begonnen met aan profetiën te herinneren, daarlatende welke waarde zij als profetie mogen hebben; laat ons eindigen met aan een voorval te herinneren, waarvan de Duitsche gouvernementsbladen, die het mededeelden, zeiden, dat het groote rampen scheen te voorspellen. Wij bedoelen het gebeurde in 1820, toen een aantal dorpen in de omstreken van Heidelberg, midden in den nacht het gedruisch vernamen van een verschrikkelijken veldslag, geroep van hoerra, trompetten en kanongebulder, en eindelijk een kruis zagen in het Oosten, van een bloedstroom vooruitgegaan, totdat eensklaps met een geweldigen knal alles verdween.

VERSCHEIDENHEDEN.

VOORUITGANG DER KERK IN ALGIERS [1]).

Schoon de jeugdige Kerk van Afrika met ondenkbare moeijelijkheden te worstelen en behoeften heeft waarvan men de diepte niet durft peilen, is zij niettemin verwonderlijk vooruitgegaan. In den beginne scheen zij het te moeten opgeven, zoo wankel was haar toestand; thans bloeit zij en spreekt haar leven in tal van schoone instellingen uit. De weeshuizen, de huizen van den Goeden Herder, de scholen, de religieuse congregatiën, het Trappistenklooster van Staouëli, het noviciaat van Bab-Azoun, het groot en klein Seminarie, zijn zoo vele stichtingen die niet dan met ongelooflijke inspanning en volharding tot stand gekomen, en allen met den besten geest bezield zijn. Het weesgesticht van Mustapha behoeft geene vergelijking te schromen met dergelijke inrigtingen in Europa, en Staouëli voor geen Trappisten-huis in Frankrijk te wijken.

Op alle punten van Algiers is eene krachtige, jeugdige, koene geestelijkheid. Heden zwerft ze te zee, morgen stijgt ze te paard' of waagt om strijd haar leven in de besmettelijkste ziekten, en verbreidt alom den geest van leven en van liefde. 't Was in de geestelijke afzondering van dit jaar verkwikkelijk te zien hoe zij stichtte door hare ingetogenheid, naauwkeurigheid, door hare godsvrucht en gehechtheid aan het hoofd, dat deze Kerk bestuurt. Wat heirschare van kloosterlingen zoo mannen als vrouwen omgeeft dezen bisschop! De Jesuieten, de Lazaristen, de Trappisten, de Broeders der Christelijke Leer, de Vrouwen van 't Heilig Hart, de Dochters van den Goeden Herder: en die allen verspreid van afstand tot afstand tot aan de grenzen der woestijn.

[1]) Zie de *Revue Catholique* dezer maand.

De werking zoo veler priesters, Broeders, Zusters van Liefde, zoo veler onvermoeide opofferingen is niet zonder invloed gebleven, en troostend zijn de vruchten te midden der Europesche bevolkingen. Want men mag zeggen, dat die ongelukkigen, zonder geloof uit alle hoeken van Europa herwaarts gekomen, voor het Christendom goeddeels herwonnen zijn. Talrijke bekeeringen hebben er in alle rangen der maatschappij plaats gehad, en dien ten gevolge heeft ook de ijver en liefde der leeken zich in eigen werkkringen verdeeld.

Thans heeft Algiers eene Vereeniging van den H. Vincentius van Paulo, zoo stichtend als verstandig en werkzaam; eene vereeniging van liefdadigheid, die aanzienlijke sommen in den schoot der armen stort, en voorname vrouwen, niet te vreden met aalmoezen te geven, gaan zelve, in den naam van Jesus, al wie lijden bezoeken, bemoedigen en vertroosten.

We zeggen niets van de mindere steden; maar overal beijvert men zich om in 't godsdienstige en de beoefening der liefdewerken de schoonste voorbeelden na te streven.

De Protestanten hebben dien heilzamen invloed ondergaan. Een goed aantal is in den schoot der Kerk teruggekeerd. Een Protestantsch schrijver, die nog onlangs in een Fransch blad zijn klagten deed hooren, schat het getal bekeerden in Afrika op een zesde gedeelte der Protestantsche bevolking.

HET PROGRAMMA VAN DE *BUONA NOVELLA*, EEN, TE TURIJN UITKOMEND, PROTESTANTSCH KRANTJE.

Zamenspraak tusschen de Buona Novella *en een ongenoemde.*

Ongen. Wat hebt gij de twee laatste jaren gedaan, mijne zuster?

B. N. Een weinig van alles; maar ik heb inzonderheid over het Evangelie gesproken. *Reeds twee jaren lang, verneemt ons dier-*

haar vaderland eene zwakke stem, die het de waarheid van het Evangelie verkondigt [1]) en die zwakke stem ben ik.

Ongen. En wat denkt gij, dit jaar te doen?

B. N. *Wij zullen ons dit jaar bezig houden met de uitlegging der Evangelische leer.*

Ongen. Gij wilt zeggen, dat gij zult blijven doen, wat gij tot nu toe gedaan hebt.

B. N. Wel neen, mijn lieve broeder. Tot nu toe, heb ik u de waarheid van het Evangelie verkondigd, gelijk ik daar zeide; maar nu zeg ik u, dat wij, van nu af aan, zullen BEGINNEN, u de waarheden van het Evangelie te verkondigen.

Ongen. Dat is een raadsel. Hoe kunt gij nu *beginnen*, wat gij reeds twee jaren doet?

B. N. Het is zoo gelegen, dat *wij moeten bekennen, eene zulke uitlegging in de twee laatste jaren een weinig te hebben veronachtzaamd. Wij gevoelen, beneden onze roeping te zijn gebleven.*

Ongen. Nu begrijp ik u. Het doet u leed, dat gij tot nu toe misdeedt, en belooft dus beterschap.

B. N. Neen, lieve broeder, dat niet. *Wat men van dit ons gevoel ook moge zeggen, ons geweten zegt ons, dat wij gedaan hebben, wat wij konden en wisten.* Gij ziet dus, dat wij redelijkerwijze over niets berouw kunnen hebben, noch beterschap beloven; zoo gij althans niet vordert, dat wij meer doen, dan wij weten en kunnen.

Ongen. Welnu dan, gelijk ik reeds zeide: gij zult dit jaar beginnen te doen, wat gij sinds twee jaren doet.

B. N. Gij zijt al te spitsvindig. Ik heb het wel gezegd, *het ongeloof en bijgeloof zijn de twee wormen, die inzonderheid ons dierbaar vaderland doorknagen.*

Ongen. Ons dierbaar vaderland is u wel dankbaar voor de liefde, welke gij het, hoe wormstekig dan ook, toedraagt. Men ziet het duidelijk: uwe liefde is belangloos.

B. N. Ik heb altijd eene bijzondere liefde gekoesterd voor wormstekige landen. Zij zijn het juist, waar ik gewoon ben, fortuin te maken.

Ongen. Ik vooronderstel, dat gij ze bemint, om ze te genezen en te stichten.

---

[1]) Het kursijf-gedrukte is getrouw overgenomen uit het eerste Nommer van den derden jaargang.

B. N. Neen, mijn broeder, *een dagblad, dat zich, gelijk het onze, de Evangelisatie ten doel stelt, kan zich bij bloote stichting niet bepalen. De meeste van onze lezers, voor wie het bestemd is, zouden er geen smaak in kunnen vinden en het ook niet lezen.*

Ongen. Begrepen; zij zijn wormstekig, en zouden dus geen smaak vinden in die stichting, welke gij, zoo gij wildet, in staat zoudet zijn, hun te geven.

B. N. Juist daarom ben ik er op bedacht geweest, hen liever met romantische verhalen te vermaken: *en te dien einde, hebben wij onze maatregelen genomen, om stellige berigten in te winnen nopens de evangelische zendingen in verschillende landen.*

Ongen. Die zullen wel vruchtbaar zijn. Maar zult gij ons dan niets van de vruchten uwer zendingen in Piemont verhalen?

B. N. Neen, mijn broeder: *de voorzigtigheid verbiedt ons, voor alsnog, de heerlijke uitkomsten bekend te maken, die de vrucht van ons blaadje zijn.*

Ongen. En wanneer zult gij die bekend maken?

B. N. *Die zullen geopenbaard worden op den grooten dag van de openbaring der verborgen dingen.*

Ongen. Nu. dat is wel. Vergis ik mij niet, dan bedoelt gij den algemeenen oordeels-dag.

B. N. Juist. Liever zullen wij de in Piemont verkregen uitkomsten in het buitenland, en de daar behaalde voordeelen in Piemont bekend maken. Het zou onvoorzigtig zijn, anders te handelen: *het evangeliewerk zou er door in gevaar kunnen komen.* Denk echter niet, dat wij daarom iets zullen laten varen van den diepen haat, die ons bezielt tegen *die leerstellingen, waarbij het menschelijk bedrog zijne rekening maakt.*

Ongen. Ik prijs uwe voorzigtigheid.

B. N. Dat is eene beleefdheid van u en van onze *gcabonneerden,* die wij dan ook *bedanken, dat zij ons* tot nu toe *verdragen hebben.*

Ongen. Stelt gij u met zoo weinig te vreden?

B. N. Wat zal ik u zeggen? Gij weet immers, *dat wij onzen armen arbeid gratis verrigten.* Daarom moeten wij ook niet meer vorderen, dan dat men ons verdrage. Gij kent het spreekwoord: een gegeven paard ziet men niet in den bek; en dat andere meer bekende: *qualis pagatio talis cantatio,* — alle zang is naar zijn geld. — Overigens herhaal ik: *ons geweten zegt ons, dat wij deden wat wij*

konden, en zoo wij aan de verwachting van velen niet hebben beantwoord, dat wijte men aan ons gebrek aan kennis.

Ongen. Van onzen, of van uwen kant?

B. N. Van onzen kant, lieve broeder. En daarom verzoeken wij onze lezers, *ons door hunne gebeden te hulp te komen.*

Ongen. Door hunne gebeden? Maar dat is ketterij. Zijt gij het niet, die aan de heiligen het vermogen betwist, ons door hunne gebeden te kunnen helpen?

B. N. Ja, maar de heiligen zijn mijne *geabonneerden* niet; indien zij het waren, zou ik mij ook hun aanbevelen.

Ongen. Begrepen.

B. N. En zoo gij mij, behalve uwe *gebeden*, ook raadgevingen kondet mededeelen, ben ik tot uwe dienst. *Raadgevingen zullen wij altijd met dankbaarheid aannemen.*

Ongen. Als dat het geval is, zal ik u een goeden raad geven. Mij dunkt, dat gij vóór alles wél zoudet doen, de Italiaansche spraakkunst een weinig aan te leeren, alvorens gij u tot schrijven zet. Uw blad wemelt van uitdrukkingen, die hare Fransche afkomst al te duidelijk verraden, om niet te doen gelooven, dat uw dierbaar wormstekig vaderland een geheel ander dan Italië is. Gij moest uw werk ten minste door een Italiaan laten nazien, voordat gij het ter perse legt.

B. N. Ik bedank u voor uwen raad; maar weet, dat het mijne gewoonte niet is, dien op te volgen. Getuigen de twee raadgevingen, die mij daar juist zijn medegedeeld door *twee eerbiedwaardige Christenen uit het buitenland;* ik heb ze doen drukken, doch met geen ander doel, dan om te zeggen, dat ik er toch niets mede gedaan zou hebben. Om u de waarheid te zeggen; raadgevingen kunnen ons eigenlijk *niet helpen in onzen armen arbeid — armen*, begrijpt gij?

Ongen. Daar gij u met geen raadgevingen vergenoegt, beloof ik u bovendien mijne gebeden. Zijt gij nu te vreden, mijne zuster?

B. N. Dat kunt gij denken!

En hiermede verlieten de sprekers elkander. Maar binnen korten tijd zullen zij zich weder laten zien, en als het de moeite waard is, zal inzender dezes niet in gebreke blijven, hun toekomstig praatje aan *de Katholiek* mede te deelen.

DE GEZINDHEID VAN HUGO DE GROOT

VOOR DE

KATHOLIEKE KERK.

(*Vervolg van bl.* 150)

We hebben den indruk niet te beschrijven, dien Grotius' zoo moedige verdediging der Katholieke leer ten gevolg had. Zeer gemakkelijk laat zich die begrijpen. En met al wat men van hem verhaalde of tegen hem schreef hebben we ons slechts in zoo ver te moeijen, als ter beoordeeling zijner gezindheid noodig is. Het was te dezer gelegenheid dat Jacob Laurentius, een Amsterdamsche predikant zijn „Grotius Papizans" uitgaf; een geschrift dat geenszins aan zijn' titel beantwoordt. Laurentius bewijst daarin niet, dat Grotius Paapsch of Katholiek is, maar hij voert twaalf plaatsen uit Grotius' *Appendix* aan, waarin deze ter gunste der Katholieke Kerk spreekt, en hij beijvert zich die te wederleggen [1]). Grotius achtte het der moeite niet waard dit werk van den predikant

---

[1]) Hierdoor verklaart zich dat dit geschrift in 1830 op nieuw te Amsterdam is uitgegeven.

te beantwoorden; maar schreef hem eenen vrij onzachten brief van den volgenden inhoud:

„Daar ik vernomen heb dat gij minder oproerig ge-„stemd zijt dan het niet weinigen van uwen stand zijn, „en dat gij, door anderen voortgestuwd, ten aanval eer „stort dan gaat [1]), wil ik u eenen goeden raad geven: „dat gij de H. Schriften vlijtig leest, gelijk zij niet in „afgeleide en bezoedelde kanalen maar uit de klare bron „vloeijen; dat gij in plaats van de Nederlandsche ge-„loofsbelijdenis, de geloofsbelijdenissen der eerste Chris-„tenen leest, voorkomende in hunne verdedigings-schriften: „in plaats van de Institutiën van Calvijn, het Commoni-„torium van Vincentius van Lerin [2]): in plaats van den „katechismus van Ursijn [van Heidelberg], de kathechesen „van Cyrillus: in plaats van de akten der synode van „Dordrecht, de akten der algemeene kerkvergaderingen. „Indien gij dit doen wilt, en u niet laat verleiden door „zucht voor de partij waarin gij geboren en opgevoed „zijt, zult gij ligtelijk inzien, dat Grotius niet Papizeert, „maar Laurentius al te lang Calvinizeert." Volgen eenige teregtwijzingen nopens zijne veroordeeling en verbanning, die door Laurentius werd goedgekeurd [3]).

De bewering dat hij niet Papizeerde, is niet alleen aan Grotius' spijtigheid toe te schrijven, of als bloote hekeling van den titel des geschrifts te beschouwen: hij was te dier tijde omtrent het Pauselijk gezag niet zoo gestemd als we zouden gewenscht hebben. Een jaar vroeger (1641)

---

1) De woordspeling *ruere potius quam ire* is naauwlijks over te brengen.

2) De inhoud daarvan is, dat men als geloofswaarheid moet aannemen, *wat altijd, overal en door allen gehouden wordt*.

3) Ep. 1570.

zeide hij van de Zweden, dat zij niet minder vreesden voor den oproerigen geest van Calvijn dan voor den tirannieken geest van de Pausen [1]). Hij meende dat de Pausen zich te groote regten over de Patriarchen, Primaten en zelfs over de bisschoppen hadden aangematigd. Hij omhelsde derhalve het gevoelen der Fransche bisschoppen of der Gallicanen. Van daar dat hij ook dezen geen Papisten wil genoemd hebben, en schrijft: „Naauwelijks is er in „Frankrijk een aartsbisschop of bisschop te vinden aan „wien die naam (van Papist) met regt kan gegeven wor„worden" [2]). Nog in dit zelfde jaar 1642 vinden wij hem ongeveer in de gevoelens van Bossuet: dat de Pausen wel in dwaling kunnen vallen, maar de dwaling zich op den stoel van Rome niet kan vestigen en slechts voorbijgaande is. Immers hij schrijft: „De Pausen kunnen „dwalen, maar zij kunnen niet lang dwalen als de alge„meene Kerk aanhangende. Want zij zullen óf door haar „(beter) onderwezen óf van haar afgescheiden worden. „Van beide gevallen hebben we voorbeelden" [3]).

Toen later de brief aan Laurentius achter het antwoord van Grotius aan Rivet in druk verscheen, gaf Laurentius nog een zeer bitter hekelschrift over den brief uit. Ook de veroordeeling van Grotius werd weder opgehaald, zoodat deze het noodig achtte eenige stukken, zijne betrekking tot de stad Rotterdam betreffend, in het licht te geven. Erger was het, dat men Grotius aan 't hof van Zweden hatelijk zocht te maken, met het doel hem van zijn ambt te doen ontzetten. Vossius gaf er hem berigt

---

1) Sec. ser. Ep. 534.
2) Ibid. Ep. 532.
3) Ibid. Ep. 613.

van: „Ik zie dat men er zich ten eenenmaal op toelegt „om u bij de grooten van Zweden gehaat te maken en „een ander in de plaats van uwe Excellentie tot gezant „te doen benoemen" [1]).

Grotius liet er zich niet door ontmoedigen. Gedurende dezen ganschen strijd blijkt zijne hooge godsdienstige stemming en de zuiverheid zijner bedoeling op de schitterendste wijze. De plaatsen in zijne vertrouwelijke brieven die daarvan ten ontegensprekelijk bewijs strekken, zijn te menigvuldig om ze mede te deelen. Daarbij doet zijn gevoel hem dikwerf hetzelfde zeggen. Hij achtte zich ter herstelling der godsdienstige eenheid geboren en geroepen. God had hem daartoe in dat gezantschap geplaatst, ten einde hij met vrijheid zoude kunnen spreken, en al werd hem dat gezantschap ontnomen, hij zou het niet te minder doen. Dat men hem uitschold, deerde hem niet; dáárom zou hij zulk eene schoone taak niet opgeven, en niet ondankbaar zijn jegens God, die hem gaven had geschonken voor welke hij nimmer dankbaar genoeg kon zijn [2]). Hij zou derhalve slechts God dienen, en aan zoo velen hem mogelijk was nuttig zijn. Daarvoor bleef hij arbeiden. En wat zijn gezantschap betreft, hij had thans middelen genoeg om te leven, en zou zelf dien post nederleggen, ware het niet, dat hij meende daardoor beter in de gelegenheid te zijn voor de vereeniging der Christenen te werken [3]). Doch zoo hij zich ten pligt rekende te pas of te onpas het zaad des vredes te strooijen, God zou dat ten bekwamen tijde vruchten doen dragen, en daaraan zelfs de uitsporige

---

1) *Praest. et erudit. virorum Epistolae*, Ep. 572.
2) Secund. Ser. Ep. 534.
3) Ibid. Ep. 620.

dwalingen zijner tegenstanders dienstbaar maken [1]). In 't kort hij liet zich door niets terughouden. „Wanneer „wij den standaard des kruises gevolgd zijn, moeten wij „ook geen kruis weigeren. Wij hebben slechts onzen pligt „te doen en ons door tijdelijke rampen niet te laten af„schrikken. Wanneer wij dit op alle wijze doen, zal God „ons krachten schenken" [2]).

En nogtans van den man die zoo sprak, verbreidde men, dat hij ten dienste van Richelieu de godsdienst slechts als middel van politiek gebruikte [3])!

Het waren juist zijne bestrijders en lasteraars, die godsdienst en staat verwarden, en de Nederlandsche republiek wilden beschouwd hebben als een Israël waarvan God bij uitnemendheid God was. Wie het Calvinisme bestreed, beweerden ze, ondermijnde den staat. Slechts dit was waar, dat hun persoonlijk belang met de nieuwe geloofsleer verbonden was. Niets stuitte meer tegen Grotius' edelmoedigen aard en Katholiek gevoel. Niet alleen beschouwde hij die republiek als bedorven, als afgeweken van het eens vastgestelde regt [4]) en „door den voorspoed „in zekeren zwijmel gebragt", maar het was in zijn oog ongeoorloofd „godsdienstige stellingen en de uitleggingen „der profeten te schikken naar het belang van zulk een „klein volk, of liever naar het belang van een gering „gedeelte van dat volk [5]). Niet eens voor de eeuw waarin hij leefde, maar voor de toekomst wilde hij werk-

---

[1]) Ibid. Ep. 587.
[2]) Ibid. Ep. 532.
[3]) *Vossii Epist.* 429.
[4]) Secund. ser. Ep. 569, 619.
[5]) Ibid. Ep. 501.

zaam zijn, en boomen planten welker schaduw de nakomelingschap zou verkwikken [1]).

Alzoo aan dat hooge doel al zijne krachten wijdend riep hij onophoudelijk de hulp in zijner vrienden en bloedverwanten [2]) en maakte gebruik van zijne uitgebreide betrekkingen met de voornaamste geleerden van Europa, ten einde hen voor het heilige werk te winnen. „Ik heb", schrijft hij aan zijn broeder, „brieven ont„vangen, waaruit ik zie dat in Denemarken en in Zweden „onze plannen voor den kerkelijken vrede niet onge„vallig zijn. Ik heb dezelfde zekerheid aangaande de „Engelschen en de Duitschers. Derhalve verzoek ik u, dat „gij en mijne andere vrienden mij krachtig ondersteunt bij „God met gebeden, en bij de menschen met menschelijke „hulp" [3]). In een brief, ongeveer een maand later geschreven, meldt hij hetzelfde van de Polen. Slechts in Holland werd hem minder hoop gegeven. „Ik weet, zegt hij, „hoe bij uwe kerkelijke bestierders ieder woord over „het herstel der eenheid verdacht is. Het is niet zonder „reden; ten minste naar hun belangen te oordeelen". Vervolgens past hij op hen eenige Grieksche verzen toe, waarin gezegd wordt, dat wie paling willen vangen geen kalmte maar storm en gewoel wenschen. Als het stormt loopt de paling! zoo kunnen we 't in weinig woorden vertalen. Men was alleen uit „op onderdrukking van anderen „ten einde het zelf goed te hebben. Ik beklaag het lot „der Roomschen bij u. Door die gedurige mishandelingen „tegen het dikwijls gegeven, en zooals zij (de Roomschen)

---

1) Ibid. 562.
2) Ibid. Ep. 531, 532.
3) Ibid. Ep. 643.

„zeggen, publiek gegeven woord, worden ze gedwongen „Spaansch-gezind te zijn" [1]).

Vooral vergat hij niet met den even gelukkigen als magtigen kardinaal De Richelieu te spreken, die hem zijne hulp beloofde en aan velen zijne goede verwachting van de onderneming te kennen gaf [2]). Ook met Petavius, als te denken was, handelde hij er over. Daarvan schrijft hij: „gisteren is Petavius bij mij geweest met eenen anderen „Jesuiet. Zij toonen den vrede der Kerk te beminnen. „En velen spreken daarvan bij geschikte gelegenheden „tot het volk; echter niet met den ophef waarmede het „de Protestanten doen" [3]).

Middelerwijl (1642) liet hij onder den algemeenen titel van *Via ad pacem ecclesiasticam* (Weg tot den kerkelijken vrede) verschillende schriften drukken; als de bul van Paus Pius IV, waarin de geloofsbelijdenis wordt opgegeven die de kerkelijke overheden in het keizerrijk hadden te bezweren; de Augsburgsche geloofsbelijdenis aangeboden aan keizer Karel V; het werk van Cassander over de tusschen de Katholieken en Protestanten betwiste punten; waarachter Grotius zijne bemerkingen geplaatst had. Daarop volgde de berijmde Katechismus dien hij in Loevenstein vervaardigd en nu in Latijnsche verzen vertaald had, alsmede zijn Latijnsch gedicht op de Eucharistie. Eindelijk eene opgave van drie en zestig geschriften welke de hereeniging der Katholieken en Protestanten bespreken of er op betrekking hebben. Ten slotte komen eenige getuigenissen van Zanchius, een beroemd Theolo-

---

1) Ibid. Ep. 646.
2) Ibid. Ep. 530.
3) Ibid. 562

gant, ten gunste der Katholieke Kerk, en een kort vers waarin Grotius onder vermaning tot vrede deze verzameling aan zijn lezers biedt.

De reden waarom Grotius deze zoo verscheiden en verschillende schriften bijeenbragt, en als middel voor den godsdienstigen vrede wilde gebruiken, lag in den aard van den vrede dien hij wilde bewerken, en van den weg die hem daartoe de beste scheen. „Mijne schriften voor den ker„kelijken vrede", dus meldt hij aan onzen Hollandschen historieschrijver Van Aitzema, „hebben een groot doel, „maar rusten op eene hoop die in de toekomst gaat. In „deze zaak kan niet gehandeld worden naar de wijze waarop, „volgens Acturius, onnoozele scheidsregters te werk gaan, „die de betwiste zaak *verdeelen*, *en het eene stuk toe*„*wijzen aan den aanklager en het ander aan den aange*„*klaagde. Daarbij moeten de regels gevolgd worden*, *die* „*ons de oude* (eerste) *Kerk volgens de Apostolische in*„*stelling leert*" [1].

Hij wilde dus niet eene vereeniging die op onverschilligheid berustte, en waarbij ieder in zijn gevoelen bleef, maar eene wezenlijke, positieve overeenstemming, gegrond op het gezag der kerkvergaderingen, en de leer aller tijden. Het was, met andere woorden, eene hereeniging met de Katholieke Kerk, wier leer men niet kende of begreep, maar waarin, onbelangrijke punten ter zijde gelaten, alle zwarigheden door eene goede uitlegging konden worden opgelost. Dat hij dit aan de Protestanten zoo inschikkelijk mogelijk trachtte voor te stellen, laat zich begrijpen. Eene in dit opzigt belangrijke plaats

---

[1]) Ep. 1584.

vinden wij in een brief aan zijnen broeder in 't laatst van 1643.

„Ik wenschte wel dat Uitenbogaart, zoodra zijne ge-„zondheid het hem zal toelaten, bijaldien zij het hem „nu niet reeds vergunt, een geschrift vervaardigde over „de noodzakelijkheid van de kerkelijke eenheid te her-„stellen, en de wijze op welke dat geschieden kan. „Velen wijzen als middel daartoe aan, dat men het „noodzakelijke van het niet noodzakelijke onderscheide, „en in het niet noodzakelijke, 'tzij dit het geloof, 'tzij het „leven betreft, vrijheid late. Maar er is geen minder „oneenigheid over 'tgeen noodzakelijk is, dan over het-„geen waar is. Zoodat ik tot heden niets beters zie, „dan hetgeen ons tot het geloof en de goede werken „leidt te behouden gelijk het in de Katholieke Kerk is; „want ik acht dat daarin alles is wat noodig is voor „de zaligheid; voor het overige al wat volgens het gezag „der kerkvergaderingen of de overeenstemming der oud-„heid voor waar is aangenomen zoo uit te leggen, als „degenen het hebben uitgelegd die het geschiktst hebben „gesproken; hoedanigen er, met opzigt tot elk punt, altijd „gemakkelijk zullen gevonden worden. Indien iemand „dat niet van zich verkrijgen kan, moge hij zwijgen en „om dingen, van welke hij niet zeker is, maar slechts „een soort van gevoelen heeft, de voor de Kerk nood-„zakelijke eenheid niet verbreken; zoo die eenheid niet „behouden wordt waar zij bestaat (in de Katholieke Kerk) „en hersteld waar zij niet bestaat, zal het alles van kwaad „tot erger gaan" [1]). Uitenbogaart schreef hem dat dit

---

1) Scc. scr. Ep. 678.

een te omslagtig en niet eindigend werk zou opleveren 1), maar Grotius verwijst hem te meer op het kerkelijk gezag: „Behalve de voor ieder noodzakelijke punten, zijn naar „mijne overtuiging, door Christus en zijne Apostelen ook „andere punten vastgesteld die ter volmaking der Kerk „verstrekken, en weder andere die voor den vrede en „eenheid der Kerk noodig zijn. En gelijk de Heer zelf „alle punten in zijn evangelie heeft geopenbaard, maar „ze voorbehouden aan den H. Geest, opdat Deze ze aan „de Apostelen zoude openbaren: zoo ook, houd ik, hebben „de Apostelen in hunne brieven, die ze naar gelegenheid „van toevallige omstandigheden schreven, zich niet voor- „gesteld alle punten wijdloopig te verklaren. Hoewel ze „de meesten ligtelijk in 't voorbijgaan aanraken, *wetende*, „*dat het overige gemakkelijk te verstaan was uit de prak-* „*tijk in de van hen gestichte kerken.*" — Daarop merkt hij aan, dat degenen die beweren dat al het noodzakelijke zeer duidelijk in de Schriftuur staat, over dat noodzakelijke geenszins overeenkomen, en het wel nimmer zullen doen; en vervolgt: „Nu toch de leer van de genade, den vrijen „wil en de noodzakelijkheid der goede werken heerscht „in die Kerk die het algemeen bestier en de orde der „opvolging voor zich heeft, dient men te bedenken of het „niet gemakkelijker en billijker is, dat de private personen „zich voor het overige om des vredes wille voegen naar „hetgeen algemeen is aangenomen, hetzij met geschikte „uitlegging hetzij met stilzwijgen, dan dat, in zake van „dulding, dat Katholieke ligchaam zich voege naar een „iegelijks bedenkingen en meeningen. Bij voorbeeld de

---

1) *Epist. praest. et erudit. virorum Ep.* 581.

„Katholieke Kerk gebiedt aan niemand, dat hij voor de „overledenen bidde of de voorspraak der heiligen inroepe: „zij eischt slechts dat niemand zulk een oud en algemeen „gebruik veroordeele. — Het is niet noodig (gelijk gij „zegt) dat iedereen de besluiten der kerkvergaderingen, „die de geheele Kerk vertegenwoordigen, leze en onder- „zoeke, maar alleen de Doctoren *of degenen aan wie „het bestier over de Doctoren is toevertrouwd*, ten einde „niet een elk zijn verstand stelle boven dat van zoo vele „en zoo uitstekende mannen, en de eenheid verbreke die „ons zoo zeer en zoo ernstig is aanbevolen" [1]). Intusschen is Grotius hier eenigzins te toegevend en te onbepaald in zijn spreken. Dat slechts *niet veroordeelen* is niet genoeg. Er is onderscheid te maken tusschen *waarheid*, *opinie*, en *praktiesch voorschrift of wet*. De leer, als leer der eigenlijke *waarheid*, moet aangenomen en mag niet betwijfeld worden. Integendeel eene in de Kerk bestaande opinie kan, dewijl zij twijfel toelaat, ook niet aangenomen worden, zonder dat dit veroordeeling in zich sluit; en dewijl *niet doen* niet onmiddellijk zoo veel is als *veroordeelen*, is ten opzigte van *voorschrift en wet* toegevendheid of stilzwijgen van de zijde der Kerk mogelijk. Grotius zelf had reeds gedachten geuit aan zijnen broeder, die veel strenger Katholiek waren, en meer moesten doen vorderen. Er is daar echter niet uit op te maken, dat hij zijne eigenlijke meening verheelt. Hij bespreekt eene *objectieve* vereeniging, waarbij het denkbaar en zelfs zeer waarschijnlijk is, dat hij voor zich zelven verder gaat, en Katholieker denkt.

De hoofdzaak is hier dat hij door uitlegging der Katho-

---

1) *Praest. et erudit. viror. Ep.* 582.

lieke leer de Protestanten wilde terugbrengen tot de Katholieke Kerk, die hij, zooals we hebben aangetoond, voor de ware van Christus ingestelde hield. Hij stelt derhalve zooveel in zijn vermogen is, door het uitgeven van bovengenoemde schriften het Protestantsch publiek in staat, die leer te vergelijken en te kennen.

De Bulle van Pius IV bevat, begrijpelijker wijs, eene Katholieke geloofsbelijdenis.

De Confessie van Augsburg is, gelijk men weet, eene zoodanige voorstelling van het Lutheranisme, dat daarin de eigenlijke leer van Luther verloochend, en met behulp van dubbelzinnige uitdrukkingen vermeden wordt wat Katholieke ooren zou kunnen hinderen.

De berijmde Katechismus werd door hem gemaakt toen hij nog meer Protestant was, en in Loevenstein gevangen zat; het opmerkelijkst is, dat hij dáár de H. Dievuldigheid en de Godheid van Christus belijdt.

Zijne verzen over de Eucharistie, insgelijks vroeger vervaardigd, en die een bewijs van zijne godsvrucht zijn, stellen de tegenwoordigheid van Christus in het H. Sakrament, op zulke eene nadrukkelijke wijze voor, dat wie 't leest zich, als men zegt, de oogen moet wrijven om te zien of dat Katholiek of Protestantsch is.

Het belangrijkst zijn zijne aanteekeningen op Cassander's Consultatiën. Op aanzoek van Keizer Ferdinand I, die eene vereeniging der Protestanten met de Protestanten zocht te bewerken, had Cassander dit werk opgesteld, waarin hij, zonder van de Katholieke leer te willen afwijken, haar zooveel mogelijk voor de Protestanten aannemelijk tracht te maken. Zeker is Cassander hier en daar wel te ver gegaan, maar wie dit alles wil aannemen, wil Katholiek worden. Wanneer men eens zoo ver is, dat men een

cirkel verlangt, kan men er toch niet tegen hebben, dat hetgeen daarin nog oneffen en niet juist omgetrokken is verbeterd worde. Hetzelfde kan men van Grotius' bemerkingen zeggen. Zoo b.v. spreekt hij over de Transsubstantiatie duidelijk genoeg om te doen zien, dat hij die aanneemt. Ook schrijft hij aan zijn broeder: „Veronius [1]), hoe vijandig „tegen de Gereformeerden, heeft reeds vroeger het leerstuk „van de Transsubstantiatie en andere stukken zoo uitge„legd, dat zij niet alleen niets hinderlijks hebben, maar veel „nut" [2]). Dat belet echter niet dat men Grotius over sommige uitdrukkingen eenige uitlegging zou willen vragen.

Eene voortzetting of nadere verklaring van die aanteekeningen gaf Grotius in zijne *Bemerkingen op de Bemerkingen van Rivet* [3]). Laatstgenoemde was een Fransche predikant, die hem reeds vroeger over zijne aanteekeningen op het Evangelie gehekeld had, en thans over zijne aanteekeningen op Cassander aanviel. Rivet schreef met het tegenovergestelde doel van Grotius: niet om tot vergelijk te komen en door uitlegging de geesten in de waarheid te vereenen, maar om te veroordeelen, te verwarren, en vooral van de Katholieke Kerk afkeerig te maken.

Al het vorige, waarin Grotius nagenoeg de gansche Katholieke leer had besproken en aanbevolen, werd artikelsbewijs hervat en aangedrongen of toegelicht. In den aanhef blijkt weder zijn diepe afkeer van het eigenlijk Protestantisme of Calvinisme. Dat de verkondigers dezer

---

1) In zijn *Regula fidei Catholicae.* Te vinden in het eerste deel van den *Cours Complet de Théologie.*

2) Sec. Ser. Ep. 490.

3) *Animadversiones in Animadversiones Andreae Riveti.*

dwaling zouden terugkomen, daarop scheen hij weinig hoop te hebben 1). Hij onderscheidt ze van de overige Protestanten, en ziet niets beters, dan dat de tijdelijke magt belette, dat zij anderen „en, voegt hij er bij: ik „zeg het met bedachtzaamheid, zich zelven niet schaden" 2).

Het belangrijkst vinden wij hetgeen hij op 't eerste artikel zegt: „Ik verblijd mij, dat D. Rivet erkent, dat de „leer van de H. Drievuldigheid [*de Unitate Trina*] in de „Roomsche Kerk goed is bewaard gebleven, en daarom „onderwerp ik gaarne al wat ik daarover of over de twee „naturen in Christus geschreven heb of schrijven zal aan „het oordeel van diezelfde Roomsche Kerk, en om een „meer nabijzijnd gezag te noemen, aan de Universiteit van „Parijs, want ik ben een der zwakken uit de menigte „(*infirmior ullus multorum*). En zooveel matig ik mij niet „aan, dat ook dan wanneer mij iets aanstonds bevalt, ik „het verdedigen wil tegen de overeenstemming der oud-„heid en den Geest, die het ligchaam der Kerk doet „bestaan." —

Ziedaar niet wetenschappelijk oordeel meer, maar zich onderwerpend geloof, het maatschappelijk en Katholiek *ik*, dat zijn leven en behoud zoekt in de Kerk, geheel tegenovergesteld aan 't hoogmoedig *ik* der ketterij, dat zich afzondert en zich vrij en magtig waant, omdat het aan zijn grilligen eigenzin voldoet, en niets waarneemt buiten zijn eigen sterken maar inderdaad zwakken hartstogt. Grotius, het

---

1) Hij had gelijk. Het Calvinisme is zeer bijzonder tegen de liefde, tegen den H. Geest gerigt van wien juist verandering moet komen.

2) Dat zoo fiks uitgesproken en een Grotius' wel waardig oordeel rustte op de kennis van den aard hunner leer en eene rijpe ondervinding.

blijkt hier, had dien eigenlijk ketterschen, dien vreeselijksten van alle hartstogten, dien hartstogt des verstands in zich overwonnen, en deze zijne onderwerping ten opzigte van het geheimvol maar meest intelligibel leerstuk der H. Drievuldigheid, tuigt, onzes erachtens, nog meer voor zijnen Katholieken zin dan de sterkste plaatsen ten voordeele der Katholieke Kerk, die wij uit zijne brieven hebben aangevoerd. Wat men er reeds uit besluiten zou, dat Grotius ook ten opzigte van de overige punten zoo moest gestemd zijn, wordt bevestigd door hetgeen volgt: „Indien ook in andere punten D. Rivet en anderen met „mij zich daarvoor wachten (van tegen de Kerk te ver„dedigen hetgeen hun bevalt), dan zal die private geest, „ik zeg: die de Kerk verdeelende Geest (Satan) zijne „betooveringskracht verliezen" [1]).

Zeer nadrukkelijk verdedigt hij ook de behoefte van het kerkelijk gezag. „Gelijk een leger, gelijk een schip niet „kan bestuurd worden zonder verschillende graden van „overheden, graden die op éénen uitloopen, zoo kan het „ook de Kerk niet. Zelfs dan wanneer allen, die in de „Kerk zijn, met de grootste liefde begiftigd waren, zou „zulk eene orde nog noodig zijn. Welke die orde zijn „moet heeft Christus getoond in Petrus: want aan hem „heeft Hij de sleutels des hemelrijks gegeven voor het „geheele collegie der Apostelen als aan den vorst van dat „collegie. Het eerst, het beginsel in ieder collegie (waaruit „het zich ontwikkelt) [2]) is de beraadslagingen te bestieren

---

1) *Animadversiones in Anim. Riveti.* Art. I.

2) *Est autem principium in quoque collegio:* welligt een drukfout voor *Est autem principis* of *principum;* maar Grotius kan met het oog op de plaats van Cypriaan zeer wel *principium* gezet hebben.

„en de besluiten uit te voeren. De plaats van Cypriaan, „waarvan Rivet slechts een klein gedeelte aanhaalt, zegt „duidelijk, wat ik zeggen wil (mijne meening). „*De Heer „„spreekt tot Petrus. Ik zeg u, zoo spreekt Hij, gij zijt „„Petrus en op die steenrots (petram) zal ik mijne Kerk „„bouwen en de poorten der hel zullen haar niet overwinnen. „„En Ik zal u geven de sleutelen van het Rijk der hemelen „„en wat gij zult gebonden hebben op aarde, zal gebonden „„zijn in den hemel, en al wat gij zult ontbonden hebben „„op aarde, zal ook ontbonden zijn in den hemel. En „„wederom na zijne verrijzenis zegt Hij tot denzelfden: „„Weid mijne schapen. Op dezen éénen bouwt Hij zijne „„Kerk en geeft hem in last zijne schapen te weiden. En „„hoewel Hij na zijne verrijzenis aan alle Apostelen eene „„gelijke magt geeft, en zegt: Gelijk de Vader mij gezonden „„heeft, zoo zende ik u: ontvangt den H. Geest, indien „„gij iemand de zonden vergeeft zullen zij hem vergeven „„worden, indien gij ze iemand ophoudt zullen zij opge- „„houden zijn — echter, opdat Hij de eenheid zou doen „„blijken, heeft hij éénen leerstoel vastgesteld en den oor- „„sprong van diezelfde eenheid met van éénen af te be- „„ginnen door zijn gezag geordend. Dat waren zeker ook „„de overige Apostelen wat Petrus was, met elkander het- „„zelfde deel ontvangende van eer en gezag, maar het „„begin gaat van de eenheid uit. Het primaat wordt aan „„Petrus gegeven opdat er ééne Kerk van Christus en één „„leerstoel getoond worde.*" — Gij ziet hier het Primaat, „welke naam in ieder collegie zekere magt met zich voert [1]). „Deze overschoone verbinding, die de Kerk omsloten

---

1) Overeenkomstig de Katholieke leer doet Grotius dus het primaat niet in een' blooten voorrang van eer en orde bestaan.

„houdt, is uit het Romeinsche rijk niet ontstaan [dwaze bewering der Protestanten], „maar dáárnit dat Christus „haar heeft aangewezen en de Apostelen haar gevolgd zijn. „Zoo hebben de Apostelen overheden aangesteld, die als „zijnde (ieder) in hunne vergadering opperpriesters, in de „Apokalyps, naar het voorbeeld van Malachias, engelen „genoemd worden. Zoodanig was Polycarpus te Smyrna, „zoodanig waren anderen in andere kerken van Azië. „Er waren te Ephese vele priesters, Rom. XX, 17, maar „slechts aan éénen wordt de goddelijke brief geschreven, „Apok. II, namelijk aan het hoofd der vergadering. Zoo „voert Titus in Creta het gezag van Metropoliet. Zoo „onder de wreedste vervolging verkreeg degeen, die te „Carthago Exarch was, de eerste plaats in Afrika en een „daarmede overeenkomenden last van zorgen. En lang voor- „dat de naam van Patriarch in gebruik was, bestier- „den de Bisschop van Rome, die van Antiochië en „die van Alexandrië met gemeen overleg het ligchaam „der Kerk. Onder deze drie hoog uitstekende kerken had „de Kerk van Rome den meer vermogenden voorrang „(*potentior principalitas*), met welke Kerk alle kerken „moesten overeenstemmen, omdat door degenen die overal „zijn, in de Kerk van Rome ten allen tijde de van de Apos- „telen voortkomende overlevering is bewaard gebleven, „zooals ons Irenaeus III, 3. leert, welke zelfde Irenaeus „(den Paus) Victor aanmanende goed gebruik van zijne „magt te maken, daardoor juist diens magt erkent om over „de kerk van Azië toezigt te houden. De Bisschop van „Rome is de vorst der Christelijke Aristocratie, zooals „hem, kort voor onzen tijd, de Bisschop van Forosempro „noemde. *Het gezag, waardoor de Bisschoppen der eeuwige „stad boven anderen zijn* (*potiores*), zoo schrijft Ammianus

„Marcellinus, een heiden, sprekende over de zaak des „Bisschops van Alexandrië. Maar ik wil hier niet ophalen „al wat verzameld is door anderen, die dat onderwerp „met goed gevolg hebben behandeld". Niettemin voert hij nog andere bewijzen aan, en vervolgt: „Wat is de „oorzaak dat degenen, die onder de Katholieken in opiniën „verschillen, evenwel in hetzelfde ligchaam (der Kerk) „blijven, zonder de gemeenschap te verbreken? Dat in- „tegendeel die het onder de Protestanten oneens zijn, „dit niet vermogen, *hoeveel ze ook over de broederlijke „liefde spreken?* Wie dat eens goed nagaat, zal bevinden, „welke de kracht zij van het primaat. Hoe dat primaat „goed gebruikt wordt, en op eene wijze, die Melanchthon „niet zou veroordeelen, die kan het, als hij wil, zonder „veel moeite, vinden in de brieven van Gregorius den „Groote" [1]).

De beide aangevoerde plaatsen, de eerste over den H. Geest die de Kerk bestiert, de tweede over het gezag en inzonderheid het primaat, zijn ter beoordeeling van Grotius' gezindheid van zeer veel gewigt. Daarmede neemt hij de Katholieke methode aan, en toont, dat hij zijn geloof aan de verschillende leerstukken niet laat afhangen van de begrippen of uitleggingen die hij er van geeft. Immers van dien H. Geest beschouwt hij de hiërarchie, en inzonderheid het primaat als het orgaan. Dat ligt niet alleen in zijne voorstelling, maar hij toont ten overvloede, dat hij het zoo verstaat, door zijne verwijzing naar de brieven van Paus Gregorius den Groote, als waarin men het goed gebruik van het primaat zien kan. Waar beter dan in die brieven, kan men leeren wat een Paus is? Hand-

---

[1]) Ibidem art. VII.

having van 't Pauselijk gezag, b. v. tegen den Patriarch van Constantinopel, nadrukkelijke aanwending daarvan tegen ketters en scheurmakers, zorg voor de bekeering der ongeloovigen, voor de reinheid der leer, voor de kerkelijke discipline en de verbetering der zeden, voor de liturgie, ceremoniën en goede gebruiken, en buiten het eigenlijk kerkelijk gebied, voor den vrede en het geluk des volks, voor armen, voor weezen, voor al wat zwak is — dat zijn de uitgestrekte bemoeijingen waarvan Gregorius' brieven getuigen, en die dezen grooten Paus moeten doen eeren als Paus bij uitnemendheid, dat is, als Vader der Christenheid en der geschiedenis.

Wat zullen we derhalve nog angstig nagaan, of Grotius in zijne voorstelling der Katholieke leer, zich hier en daar wel juist heeft uitgedrukt? Bovendien was hij van Petavius geholpen, voor zoover mannen als hij zich laten helpen en te helpen zijn, en als wij, bij voorbeeld hetgeen hij over de transsubstantiatie en de offerande der mis zegt, vergelijken met Veronius' *Regula fidei*, van welke hij in zijne brieven zulk eene loffelijke getuigenis geeft, zien wij wel, dat hij zijn best doet om, met achterlating van alle scholastieke geschilpunten, de Katholieke leer naar waarheid voor te dragen. Hij had in vroeger tijd, zooals wij hebben doen zien, zich beklaagd over het absolutisme der Katholieken, die niets toegeven, en wist dus zeer goed, dat men de Katholieke leer begrijpelijk en daardoor aannemelijk maken, maar volstrekt niet veranderen kon. 't Is in dit opzigt opmerkelijk, dat terwijl Cassander het Concilie van Trente ter zijde laat, en daarover wel berisping verdient, Grotius integendeel op dat Concilie verwijst.

Hij had op nieuw voor zich en de zijnen een huis-

prediker bij zich genomen, maar deze leerde meer van hem, dan hij van dien predikant, die nu openlijk tot de Katholieke Kerk overging, en opzigtens dien stap door Grotius werd verdedigd. „Wat Auratius (D'or) gedaan „heeft, datzelfde heeft vroeger de zoo geleerde Pitheus „gedaan, en datzelfde zou Casaubonus gedaan hebben, „indien hij in Frankrijk was gebleven; want behalve „aan anderen, heeft hij dit ook aan Cordesius verze- „kerd", en daarop gaat hij over tot de afkeuring van de hervorming, in de bewoordingen die we reeds hebben aangehaald [1]).

Zijne woorden hadden minder gevolg bij zijne vrienden en bekenden. Zij begrepen dat de vrede, dien Grotius verlangde, een eenvoudige terugkeer was tot de Katholieke Kerk; en schoon hij gedurig herhaalde, dat hij slechts voor de toekomst werkte, is het toch niet te ontkennen, dat de edele man, die slechts God en de waarheid zocht, anderen te veel naar zich zelven beoordeelde, en zich meer onmiddellijke gevolgen van zijne bemoeijingen had voorgesteld: „Vossius is vreesachtiger dan eenen man van zijnen leeftijd betaamt"; laat zich te zeer door belang leiden, of heeft een wenk uit Engeland ontvangen en wil hem niet helpen, Corvinus antwoordt niet, enz. [2]). En later (September 1643) hooren we hem klagen: „het „smart mij, dat eene zoo goede zaak als waarvoor ik het „heb opgenomen, die der waarheid en des vredes, *van „allen verlaten wordt*" [3]). Integendeel de grimmigheid der Calvinisten, vooral in dit land, had hij voorzien. Daarvan had hij immers te lange ondervinding. „In het uitgeven

1) Sec. scr. Ep. 610.
2) Ib. Ep. 525, 532.
3) Ib. Ep. 670.

„mijner werken vrees ik de list der Gereformeerden meer „dan hunnen nijd" [1]). Hij maakte zich beangst, dat men zijne schriften verminken of vervalschen zou, ja dat men voorbedachtelijk al de exemplaren van zijn *Via pacis* had opgekocht [2]). De schildering, die hij van zijne bestrijders geeft ter gelegenheid dat hij zich verdedigt over harde uitdrukkingen, toont wel aan, dat hij reden voor zulke vermoedens had. „Is het zoo scherp, dan zal het door zoete „woorden te gebruiken, niet zacht worden. Want de zaak „zelve steekt hen, met welke woorden die ook worde „uitgedrukt. Al wat er scherps is gaat, indien ik mij „niet vergis, vooreerst hen aan, die de scheuring be„minnen, en alle hulpmiddelen volstrekt afwijzen, terwijl „zij er redenen voor aanbrengen, die deels ellendig, „deels onregtvaardig zijn; vervolgens hen, die alles zoo „van het noodlot laten afhangen, dat zij de menschen „een vrijbrief geven, om maar gerust te zondigen; ein„delijk hen, die uit naam van het Evangelie, de onder„danen aanzetten, om tegen de koningen en hunne wettige „overheden de wapenen op te vatten. Al die zich van „de opgenoemden scheiden, en hun getal is voorzeker niet „gering, zullen over mijne scherpte niet te klagen hebben. „Er is daarin (in mijne schriften) niets wat aan de Ba„taafsche republiek nadeelig kan zijn [3]). Integendeel, veel „dat dienstig is ter bevestiging van het regtmatig gezag „der bestuurderen, van de eensgezindheid der burgerij „en den vrede des volks. Mij dunkt dat men zich haasten

---

1) Sec. ser. Ep. 531.

2) Ib. Ep. 603.

3) We meenen 't reeds te hebben opgemerkt, dat ook toen het Calvinisme werd uitgegeven voor den waarborg van 's lands behoud en de bron van diens welvaart.

„moet, ten einde de uitgave niet belet worde" [1].

Al spoedig merkte hij, dat men in de hem toegezonden brieven of bij andere gelegenheden, ophield hem de titels en eernamen te geven, waarop hij volgens zijn stand aanspraak had. Hij beklaagde zich daarover herhaaldelijk, en wijl hij dit „het werk achtte van menschen die hem „wilden benadeelen", verscheurde hij zelfs de brieven van Vondel, van wien hij anders zooveel hield [2]. Het behoorde tot een plan, dat, naar hij zich zeker hield, in Holland uitgedacht was, en gedreven werd, om hem zijne waardigheid en aanzien te ontnemen, en met eenvoudige residenten (*chargés d'affaires*) gelijk te stellen. „Die men„schen, roept hij uit, zullen niet ophouden mij te kwellen „zoo lang ik leef" [3]. En op een andere plaats: „Zij „zocken hun voordeel met Grotius leed aan te doen" [4]. Bepaaldelijk scheen Salmasius hem te hekelen, ten einde de gunst der Hollanders te winnen [5]; en voorzeker, die onedele man was er toe in staat.

Niet altijd maakte het op hem eenen zoo smartelijken indruk; soms zat hij met zijne vrouw hartelijk te lagchen (*suaviter ridemus*) over de vertelsels die van hem rondgingen. In allen geval diende deze strijd, om hem meer in te nemen voor de godsdienstleer die hij verdedigde, en haar, tot die verdediging, des te naauwkeuriger te onderzocken.

(Vervolg en slot in een volgend nommer.)

---

1) Sec. ser. Ep. 537.
2) Ibid. Ep. 527, 542, 682.
3) Ibid. Ep. 545.
4) Ep. 1722.
5) Sec. ser. Ep. 697.

BLOEMARDINE.

(EENE VLAEMSCHE HERVORMSTER UIT DE XIVe EEUW *.)

(INGEZONDEN.)

Ten allen tijde en in alle landen heeft men mannen gevonden, gereed om van de gelegenheden gebruik te maken, ten einde de Catholijke Kerk hinderlijk te wezen.

Het onbeduidendst gebrek niet *van* maer *in* de Kerk heeft men met dit inzigt steeds zien worden benuttigd. De vrouwen anders zoo standvastiglijk aen de godsdienst verknocht, bleven niet altoos bloote toeschouwsters in die worsteling tegen de bruid van Christus. De geschiedenis van ons vaderland bevestigt evenwel als degene van elk ander gewest van Europa de waerheid dezer voorgeving.

Wij zijn voornemens onze lezers enkele stonden op te houden met eene tot dus verre weinig bekende hervormster uit de XIVe eeuw.

Men weet het: bij het uitgaen der XIIIe eeuw waren de zeden ten onzent diep vervallen. Het volk was vadzig geworden. Het had de godsvrucht schier gands uit het oog

*) Eene brok uit eene onuitgegevene *Verhandeling over de vrouwen die in de moedertael geschreven hebben*, waervoor de schrijver sedert eenigen tijd bouwstoffen vergadert.

verloren. In stede van op de zon- en heiligdagen naer de kerk te gaen, liep men naer de kroegen drinken en spelen [1]). De geestelijkheid had zich in dit algemeen verval laten meêslijpen. Onder haer lieten zich hier en ginds sporen van pligtverwaerloozing bemerken. In de kloosters zoowel als onder de wereldlijke priesters waren er misbruiken ingeslopen. De zedelijke belangen werden er vrij dikwijls ten koste van stoffelijke voordeelen geslachtofferd. Daer bestonden in een woord misbruiken niet *van* maer *in* de Kerk.

Die onnatuerlijken staet van zaken gaf niet slechts aenleiding tot algemeene verachting, maer deed tevens mannen ontstaen die van de gelegenheid gebruik wisten te maken om der Kerke den oorlog te verklaren, in andere woorden, om de grondslagen van hervormingen te leggen. Te Brussel kwam er eene *secte* tot stand, wier leden den naem van VRIJGEESTEN (*liberorum spirituum*) aennamen. Eene vrouw stond omstreeks 1307 [2]) aen het hoofd dezer *secte*. Zij droeg den naem van BLOEMARDINE [3]), en had, naer allen schijn van waerheid, het licht ontvangen in de huidige hoofdstad van België. De vrouw behoorde vast

---

1) Zie over de heerschende zeden in dit tijdstip: *Die niwe doctrinael of Spiegel der Sonde*, door Jan de Weert, van Ypre, in de *Oude Vlaemsche gedichten der XIIe, XIIIe en XIVe eeuwen, uitgegeven door Jonkheer* Ph^s Blommart, Gent 1851, in-8°, T. III, bl. 75—149.

2) Marcus Mastelyn stelt de zaek tusschen de jaren 1305 en 1309. Zie *Necrologium Viridi Vallis*, cap. 6, bl. 91; MM. Henne et Wauters, *Histoire de Bruxelles*, T. I, p. 87.

3) Jan van Meerhout noemt haer BLOEMARDINE. Zie Latomi *Corsendonca seu Chronicon Corsendonc.*, bl. 85; J. van Hogbergen, *in notis ad Corsendoncum Latomi*, p. 84. Mastelyn noemt haar BLOMMARDINA. Wij verkiezen den vorm van Jan van Meerhout, den oudsten schrijver die van haer gewaegt. Hij leefde in het klooster van Korsendonk, in de XVe eeuw.

tot het geslacht der *Bloemarts*, eene allezints Catholijke familie, welke reeds in oorkonden der XIIIe eeuw vermeld is. In een' vergunbrief van aflaet tot het volbouwen der kerk van Ste-Gudila, onder het dagteeken van 14 maert 1287 is er spraek van zekeren Willem Blomart (*Willelmus Blomart*), van zijne vrouw Adelheide Colle en van Juta hunne zuster, wier stoffelijke overblijfselen in de nabijheid van genoemde kerk begraven waren [1]). Welligt was Willem de grootvader der hervormster. Het tijdstip van zijnen leeftijd zegt daer iets voor. Het geslacht der Bloemarts had in de XIVe eeuw zijne wooning in de huidige *Putterij*, aldus genoemd naer de menigvuldige waterputten, welke vroeger in die straet aenwezig waren. Eene bron in de nabijheid van dit huis gelegen was te dier omstandigheid onder de benaming van de „*Bloemartsbore*" bekend [2]).

De natuer had Bloemardine, naer 't schijnt, mild bedeeld. Zij bezat de gave des woords en voerde de pen met eere. Hoe zij in't middel van de wereld aen die letterkundige opvoeding gekomen was met welke zij hare tijdgenooten verstomde, blijkt niet. Welligt had zij vroeger in een of ander sticht geleefd. De leer welke zij verkondigde was niet ongelijk aen degene welke vroeger door de *Bekaerden* en de *Fratricellen* gepredikt had geweest en welke door

---

1) „*Quorum corpora in cimeterio ecclesiae praefatae sunt humata*". Zie de Oorkonde in 's heeren Schayes *Analectes*, gedrukt in de *Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique*, XIe deel, (1854) bl. 69.

2) Die waterbron staet reeds in eene oorkonde van de Ste-Gudilakerk van 1311 vermeld: „*In* POTERIA *desuper fontem dictum* BLOEMART". Zij komt mede voor in eenen akt van gemelde kerk van 1321: „*Prope fontem* BLOEMART". Zie MM. Henne et Wauters', *Histoire de Bruxelles*, T. III, bl. 134.

de kerkvergadering van Vienne in 1311 gedoemd werd [1]). Deze leer welke, zoo men weet, op de vergoding der stoffelijke geneugten des menschen gegrond was, moest bij het zedelijk vervallen volk wijden aftrek vinden.

Dit vond zij wezenlijk. Bloemardine stond te Brussel in de meeste achting. Zij had onder de menigte de faem van een heilig wezen. Men dacht vrij algemeen dat wanneer zij tot de heilige tafel naderde, zij door twee seraphijnen ondersteund werd. De doortrapte vrouw schreef over den geest van vrijheid en over de vleeschelijke liefde, welke zij met den naem van *Seraphijnsche liefde* vereerde. Het is ons niet vergund, bij gebrek aan eventijdige oorkonden, een echt denkbeeld op te vatten van de leerstelsels welke zij voorhield. Het gaet in allen geval vast, dat zij onder het voorwendsel van de *Seraphijnsche liefde* onder de menigte te verspreiden, al verstiet hetgeen de Catholijke Kerk wegens de vrije uitoefening der vleeschelijke driften voorhoudt. Hare aenhangers waren vrij talrijk. Zulks kon niet anders, want de looze vrouw, die haer onder den sluijer der godvrucht verborgen hield, wist haer te omringen van al wat geschikt was om op de menigte invloed uitteoefenen. Wanneer zij hare leerstelselen schreef of verkondigde was zij in een' zilveren armstoel gezeten, als eene koninginne. Aen dien luister bleef de menigte hangen. Toen zij overleed was hare faem van heiligheid dervoege gevestigd, dat verschillende kreupelen in het denkbeeld verkeerden, dat zij door het aenraken van haer ligchaem

---

[1]) Over die leer dient gelezen te worden het doorgeleerde werk van den Leuvenschen Hoogleeraer J. J. Thonissen, getijteld: *Le Socialisme depuis l'antiquité jusqu'à la constitution française du 14 janvier* 1852. Louvain 1852, § I, pp. 161 et s.

zouden genezen worden. Haer zilveren leunstoel werd later aen Johanna van Brabant, de dochter van hertog Jan den III, vereerd [1]).

Toen de bloemaerdinsche leer hare verste uitbreiding bereikt had, werd de beroemde Jan van Ruisbroek kapelaen in de Ste-Gudila kerk [2]). Deze waerdige priester, die, als bekend is, eene ongewoone welsprekendheid bezat, oordeelde dat het zijnen pligt was tegen het voortloopend kwaed de stem te verheffen. Die taek was echter moeijelijk geworden, want het onkruit had diepe wortels geschoten. Doch zulks deed hem niet terugdeinzen.

„Deze godvruchtige man, zegt Jan van Meerhout, de schrijver die ons de meeste bijzonderheden over Bloemardine gelaten heeft, medelijden hebbende met de dwaling, heeft zich aenstonds er tegen verzet, en hoewel zij vele aenhangers telde, heeft hij, met den schild der waerheid gewapend, de kettersche en verleidende schriften, die zij, als van den hemel ingegeven, zoo vele jaren ten nadeele en verstrooijing des geloofs, had verspreid, heldaftig en duidelijk wederlegd, en het venijn er van aengewezen.

In dit werk heeft de man getoond dat hij waerlijk met den geest van wijsheid en van sterkte vervuld was. Hij vreesde de lagen harer aenhangers niet, en de verbloeming der valsche leer onder den schijn van waerheid kon hem

---

1) Jan van Meerhout, aengehaelde plaets; zulks moet na het jaer 1322 plaets hebben gehad.

2) De gelukzalige Jan van Ruisbroek werd op het dorp van dien naem, in de nabijheid van Brussel, geboren rond 1294; in 1317 werd hij kapelaen in Ste-Gudila, en in 1344 vestigde hij zich te Groenendale, alwaer hij eene geestelijke gemeente tot stand bracht, en overleed in 1381. Hij wordt te regt als de vader der nederduitsche proza vereerd. Zie Paquot, *Mémoires*, T. I, p. 203 et s.

niet misleiden. Zij scheen nogthands met het kleed der waerheid derwijze overtogen dat schier niemand het broedsel van dwaling kon opmerken, dan door den bijstand en de genade van hem die „alle waerheid leert" [1]). De dwaling was echter zoo verre doorgedrongen dat Ruisbroek ze, ondanks zijn heerlijk talent, niet t'eenenmael, wist uitteroeijen. De bloemaerdinsche *secte* bleef voortleven, en deed zich rond 1410 [2]) met nieuwe krachten, doch ditmael onder een anderen naem, voor. Het waren nu de MANNEN VAN VERSTAND (*Secta hominum intelligentiae*) geworden. Een Karmeliet, die zijne kap op den thuin gehangen had, met name Willem van Hildernisse [3]), en een ongeletterd leek uit Pikardiën, Gillis de Zanger, waren de hoofden der *secte*. Gillis was een dolkop zonder weêrga. Hij beweerde dat hij de verlosser der menschen was; meer noch dat het door hem zou wezen dat zij Jesus-Christus zouden zien, gelijk zij door Jesus-Christus den Vader zouden aenschouwen. De H. Geest had hem ingefluisterd, dat hij zoo onpligtig was als een kind van dry jaer oud, en had hem verboden van zich te onthouden gedurende de vasten. Hij verstiet de geboden der Kerk, de biecht, het gebed en de strengheden als gandsch nuttelooze zaken.

---

1) Bij Latomus, in *Corsendoncâ*, bl. 85. Zie mede A. Heylen, *Verhandeling over de Bloemardine*, Maestricht 1791, in-4°, en zijne *Historische Verhandeling over de Kempen*, Turnhout 1837, in-8°, bl. 180—183. Men kan over de Bloemardine overigens nagaen een handschrift, thands in de Burgondische Bibliotheek berustend, getijteld: *Origo monasterii viridi vallis, de quibusdam viris illustribus ejusdem*, L. II, cap. 5. Zie MM. Henne et Wauters, *Histoire de Bruxelles*, T. I, bl. 87.

2) *Corsendonca*, loc. cit.

3) Hij was te Mechelen geboren rond 1358. Zie Paquot, T. 8, bl. 94.

De man beweerde, dat God al de vleeschelijke driften, de laegste er van niet uitgezonderd, van ons verlangt. Onder dit opzigt was hij het met de Hildernisse volkomen eens. De tijd van het oud verbond had, volgens zijne wijze van zien, degene des Vaders geweest; de tijd van het nieuw verbond degene des Zoons, en de eeuw in welke hij leefde ging de tijd des H. Geests en van Elias aenvangen. In dit nieuw tijdperk zou de Catholijke leer, met al wat ze voorhoudt over de armoede, de zuiverheid en de gehoorzaemheid, worden afgeschaft. Deze mannen beweerden, dat al de grilligheden hunner verbeelding zoo vele ingevingen van den H. Geest waren. De gekste zaken waren de hunne. Gilles de Zanger ging op zekeren dag gands naekt over de straten van Brussel, om spijs aen een behoeftigen te dragen. De vrouwen hunner secte gaven zich aen den eerste over. Zij noemden het vermaek des vleesches de neiging des hemelrijks [1]). Zij gingen zoo verre dat zij eene hunner vrouwen het voorwerp van eene algemeene bespotting maekten, omdat zij de zuiverheid onderhield. De vrouwen kregen die ongeregeldheden lief. Enkele onder haer gingen hare leeraers in ongebondendheden te boven. Een oud wijf, SERAPHIJNE genoemd, verklaerde op zekeren dag, dat men het vermaek des vleesches mag genieten zelfs zonder gehuwd te wezen [2]).

Pieter de Alli, Bisschop van Kamerijk, tot wiens bestuer Brussel destijds behoorde, wenschte aen die verregaende zedeloosheid pael en perk te stellen. Hij ontbood, met dit inzigt, Hendrik Selle, Proost van het klooster,

---

1) Zie de *Miscellanea* van Baluze, T. II, p. 277 et s., en Paquot, T. 8, p. 94.

2) Aengehaelde werken.

van Korsendonk, in de Kempen, en Laurys Gerunts, Prior van Groenendale, in het Zoningerwoud, om de opgewekte leer te bestrijden. Deze verdienstelijke mannen begaven zich dadelijk naer Brussel, en begonnen er hunne anders vrij ruwe taek. Zij vonden, gelijk men het had kunnen voorzien, den hevigsten wederstand. De aenhangers der nieuwe leer beproefden alle middelen om hunne poogingen te verijdelen. Zij maekten zelfs *Vlaemsche spotliederen* op de twee geestelijken, welke in de straten der stad aengeheven werden [1]). Doch daer lieten zij het niet bij: zij gingen verder en beproefden eenen aenslag op hun leven. Op zekeren dag dat Selle, in gezelschap van een' Kanonuk der Kollegiael, van Brussel naer Groenendale ging, werd hij door eenige ketters afgewacht. Deze ketters hadden zich in eenen schuilhoek, in de nabijheid der Priorij, derwijze weten te verbergen, dat zij van niemand konden bemerkt worden. Op het oogenblik dat de twee priesters de gemeende plaets genaekten, sprongen de ketters met den degen in de vuist toe om Selle te doorboren. Doch deze was nauwelijks bemerkt of hij was te gelijk verdwenen. Zijn togtgenoot die niet wist langs welke baen hij den wijk had genomen trok naer Brussel terug. Hij vond er Selle ongehinderd weder [2]).

De Bisschop van Kamerijk, bemerkende dat er met de rede niets aen te verhelpen was, deed *de mannen van verstand* ten jare 1411 regterlijk vervolgen. Willem van

---

1) „In despectum ejus *carmen* quoddam profanum in *teutonico* ediderunt, et per plateas Bruxellenses decantaverunt". Zie Latomi *Corsendonca*, bl. 85. Zie mede Snellaert, *Verhandeling*, bl. 84—85.

2) Zie Mastelyn, *Necrologium*, bl. 92; *Corsendonca*, bl. 86; Sanderus, *Brabantia Sacra*, T. II, bl. 114; Henne et Wauters, *Histoire de Bruxelles*, T. I, p. 180.

Hildernisse werd veroordeeld om zijne dwalingen openbaer te verloochenen. Zulks had waerschijnlijk plaets [1]). Doch daermede was de *secte* niet verdwenen. Een tiental jaren daerna liepen er, naer 't schijnt, nieuwe zendelingen door 't land om die leer te verkondigen. Een dier apostelen verscheen te Leuven, in 1428. De man droeg den vrij aerdigen naem van PELSKEN, en predikte *« op heymelijcken steden »* (plaetsen). Hij vond er, naer 't schijnt, weinig aftrek. Het volk wierp hem zelfs uit verachting den naem van JUDAS toe. In de maend junij van het gemelde jaer was hij genooddwongen te Leuven den wijk te nemen. Het stedelijk bestuer van zijne werkzaemheden onderrigt zond op den nacht van 11^en^ Junij 8 voorsters naer Verterijk, een dorp tusschen Leuven en Thienen gelegen, alwaer hij, naer men zegde, zich versteken had, om hem vast te grijpen en hem in het gevang te steken, als stoorder der openbare rust. Doch hij werd niet gevonnen en de stadsdienaren keerden onverrigter zake terug [2]).

De strengheid van de openbare besturen was alleen geschikt om de *secte* der mannen van verstand te sloopen. Zij verdween dan ook in het midden der XVe eeuw.

---

1) *Errores sectae hominum intelligentiae, et processus factus contra fratrem Wilhelmum de Hildernissem, ordinis B. Mariae de monte Carmeli, per Petrum de Alliaco, episcopum cameracensem anno Christi* 1411. Bij Baluze, T. II, bl. 277—292.

2) « Item gegeven bi bevele der stad Vrancken de Nausnider, tot vij gesellen behoef, xi in junio, van dat sy gereden waren te Vertrijck, omme te sucken *Judas*, die men heet *Pelsken*, omme dat hi ongelove opgeset hadde ende op heymelycken steden gepredikt hadde, die wt waren 1 nacht, voer haren coste die sy verterden, — xxxvij plecken.

Item hem selven voer haren loen ende arbayt xl plecken ». — *Rekeningen der Stad Leuven, van* 1428, fol° 55°.

Sedert dit tijdstip vindt men er in de geschiedenis geen melding meer van [1]).

Bloemardine had hare leerstelsels geboekt; Jan van Meerhout bevestigt het ons. Doch hare schriften, welke gewis in de moedertael vervat waren, zijn tot ons niet gekomen; zij staen althands nergens vermeld. De sermoenen met welke Jan van Ruisbroek ze bestreden heeft bestaen mede niet meer. Trouwens zij komen niet voor in 's mans volledige werken, uitgegeven door Laurentius Surius, op de handschriften welke vroeger te Groenendale en thands in de Burgondische Bibliotheek berusten. Het laet zich veronderstellen dat de eerwaerde priester een en ander, tot algemeene stichting zal vernietigd hebben.

Bloemardine zou niet alleen tot de geschiedenis der nederlandsche hervormers, maer tevens tot de geschiedenis der nederduitsche letterkunde behooren zoo er ons van haer iets ware overgebleven. Thands blijft zij bloot eene zonderlinge vrouw, die, in den aenvang der XIVe eeuw, toen niet slechts het volk maer tevens den adel nog ongeletterd was, buitengemeene wetenschappen had opgedaen, en die, met hare kennissen, eene *secte* heeft tot stand gebracht welke gedurende anderhalve eeuw, tot nadeel van Kerk en Staet in wezen is gebleven.

EWARD VAN EVEN.

LEUVEN, op Ste-Geertruidedag 1854.

---

1) De hoogleeraer Thonissen heeft geschreven: „Le savant historien de la Campine le P. Heylen, soutient que leur doctrine s'est secrètement perpetuée jusqu'au milieu du XVIIIe siècle". Wij gelooven dat Heylen's woorden uitsluitelijk op de vrijgeesten van zijnen tijd toepasselijk zijn. Nu, het laet zich aenzien, dat deze niets gemeens hadden met de vroegere *mannen des verstands*.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE ELFDE ALGEMEENE VERGADERING VAN HET PROTESTANTSCH GENOOTSCHAP: „UNITAS" [1]).

De goddelooze J. J. Rousseau, 't is bekend, had nimmer rust. Dan ook als hij, omringd van wat zijne eeuw groots en beroemds bezat, onbekommerd en in overvloed zelfs kon leven door vorstelijke weldaden die hem toestroomden, was de schrijver van 't *maatschappelijk kontrakt* nog de onmaatschappelijkste mensch ter wereld. Altoos gejaagd waar hij zich ook bevond, zocht hij zich door plotselinge verwijdering aan de onzigtbare belagingen zijner vermeende vijanden te onttrekken. In zijn wilden hoogmoed nimmer verzadigd en altoos meer begeerend, kon hij ook geen geluk in anderen verdragen en zijn schuldig geweten, dat God en menschen haatte, verried zich in zijne angsten en ontsteltenissen; van daar dat hij overal hem aangedane smaadheden, vervolgingen, hinderlagen, valstrikken, komplotten zag, en in de onwaardigste uitvallen lucht gaf aan de opkokende bitterheid van zijn jaloersch en hatend gemoed.

Sedert een reeks van jaren zien we dien zelfden geest van Geneve's afvalligen mizanthroop hier te lande als in 't groot zich vertoonen in gansche vereenigingen van duizenden en duizenden leden — en onder die vele, wel zeer bijzonder sinds een twaalftal jaren in het beruchte genootschap *Unitas*, onmaatschappelijk, jaloersch, hatend als hij boven mate; zonder reden, om ingebeeld gevaar beangst; rijk aan schatten die het toevloeijen en gerugsteund door de hoogste standen, kerkelijke en politieke; maar toch altoos gejaagd en tot zelfs in de onschuldigste gebeds- of weldadigheid-vereenigingen toe eene zamenzwering van dood-

[1]) Door plaatsgebrek is de opname van dit verslag eenige maanden vertraagd.

vijanden ziende: dreigende Ultramontanen, moordlustige Jesuïeten en wat al meer; in kwaadaardigheid ook ontstoken op 't gezigt van anderer geluk en 't van helschen wrok overstelpt gemoed niet alleen ontlastend in de bitterste uit- en aanvallen op onschuldigen, maar de handen tevens uitstekend om hun het brood des levens naar ziel en ligchaam beide te ontrukken.

Het laatste verslag, 't is waar, ligt slechts een zeldzamen plooi van den sluijer op; doch laat genoeg zien wat er dat jaar, waarin *Unitas* zeer eigenaardig juist het eeuwfeest van Rousseau's afzwering der Katholieke Kerk had kunnen vieren, in hare maçonnieke vergadering is omgegaan. Dit verslag is als gewoonlijk *omgewerkt*, en zegt dus niet al wat er in die geheime vergadering gesproken is. Wat dit evenwel geweest zal zijn, begrijpen we o. a. uit de soort van verschooning, die de Algem. Sekretaris, S. A. van Hoogstraten, ter 33e bl. voor den *toon* van zijn verslag vraagt: „Wij bragten het, zegt hij, in geschrift, terwijl wij verkeerden onder den invloed van voor de Protestantsche zaak hoogst gewigtige gebeurtenissen [1]) en bekennen U gaarne, dat het vaak moeite gekost heeft de taal des gemoeds te doen zwijgen en ons tot het eenvoudig en beknopt mededeelen van daadzaken te bepalen." — Men gedenke daarbij, dat de beruchte Utrechtsche predikant Ch. G. Montijn de aanwezigen door een gebed tot hun werk der duisternis gestemd en de heethoofdige Algem. Voorzitter E. W. van Dam van Isselt hen heeft opgehitst met eene *Aanspraak*, „welke met hooge ingenomenheid werd aangehoord". En die *Aanspraak* is niet, als naar gewoonte, bij het *Verslag* gevoegd, maar afzonderlijk gedrukt en *zoo spoedig mogelijk* aan de leden toegezonden.

We willen het *Verslag*, dat toch nog 44 bl. lang is, niet op den voet volgen, maar ligten er slechts hier en daar iets uit, waarin hoofdtrekken van den Geneefschen mensehenhater als we boven noemden, niet te miskennen zijn:

't Gaat *Unitas*, zou men zeggen, goed, en toch klaagt en bedelt het sehier onophoudelijk;

---

[1]) Deze vergadering werd den 26 Mei 1853, te Haarlem, gehouden.

het heeft geen gevaar en 't is altoos vol angst, en ziet overal aanslagen op leven en dood;

het Protestantisme is sedert eeuwen bevoorregt met al wat eer en winst geeft in den lande — en 't klaagt over terugzetting en uitsluiting als er ergens in geheel Katholieke streken een Katholiek soms een enkelen Protestant vervangen komt;

het deelt volop in het vette der aarde, en 't verteert van spijt als het de Katholieken in handel en nering, in eenige onderneneming of bedrijf gezegend ziet, en spant dan alles in om hun dat welverdiende brood uit den mond te stooten;

het geniet alle mogelijke vrijheid, tallooze voorregten ook in 't godsdienstige en knarsetandt reeds dan als den Katholieken niet meer dan regtvaardigheid geschiedt: die hatelijke karaktertrekken en vele andere nog grijnzen het verslag uit: de volgende mededeelingen, die ligtelijk te vertalrijken waren, zullen ze doen uitkomen ook zonder dat we het telkens met den vinger aanwijzen.

Het *Verslag* — of de Algem. Sekretaris S. A. van Hoogstraten namens het Hoofdbestuur in het Verslag — jammert, gelijk natuurlijk is, al dadelijk over den plotselingen dood van den beruchten Mr. F. H. C. Drieling, lid van 't Hoofdbestuur en een der medeoprigters van *Unitas;* die ijveraar — welke naar de mare die uitging, van overspanning en kwaadaardigheid over de Herstelde Hiërarchie eensslags bezweken is — ontvangt er, als betaamde, grooten lof;..... „in hem zal veel worden gemist", zegt de Sekretaris, „met ons zult gij hem lang betreuren".

Een ander treurig verlies was, dat de hoofdbestuurder Wildschut, van wege plotselinge verzwakking, met zijn leeraarsambt, ook zijne betrekking in *Unitas* had moeten nederleggen; maar hij zal zijne broederen toch „met genegenheid blijven gedenken en „daarvan blijken geven, gelijk zijn oude vriend en medearbeider, „de voormalige hoofdbestuurder, Prof. S. Muller, die, kort geleden, „werkzaam was om, door zijne inlichtingen en het overzenden van „geschriften, in een Duitsch tijdschrift een opstel te doen plaatsen „ter verdediging van de regten en de eer der Protestantsche „Kerken en Genootschappen in Nederland, *tegenover Jesuitische „aanrandingen.*" — Daar komen de *komplotten* en *aanslagen* er reeds

onder door! — Maar treurig ook, dat die plaats, door 't aftreden van Prof. Muller voor jaren reeds opengevallen, nog niet aangevuld werd; 't was te meer jammer, daar nu de minder talrijke Kerkgenootschappen dan 't Hervormde niet vertegenwoordigd, en alzoo het 1e Artikel niet tastbaar gemaakt was, dat *„Unitas gevormd wordt door leden van onderscheidene gezindten der Protestantsche Kerk."* — Treurig nog was het dat er voor wijlen den hoofdbestuurder van Naamen, die in de hoofdstad des Rijks, in andere dan in kerkelijke betrekking op zulk een verheven standpunt was geplaatst, nog geen benoeming en alzoo die hooge maatschappelijke rang in *Unitas* niet tot stichting van anderen vertegenwoordigd werd; voorts bleef ook zoo lang de wensch onvoldaan, dat *Unitas* in Overijssel krachtiger gevestigd en daar een hoofdbestuurder mogt benoemd worden: dit alles is echter nu gelukkig aangevuld: de geschikte personen zijn gevonden en benoemd, de homologatie ontbrak er slechts aan.

Dat was wel eene vreugde voor den Sekretaris, maar helaas dadelijk onderdrukt door 't geen de Departementen in 't personeel der Bestuurders hadden geleden. Die plaats zelve, dat Haarlem waar zij te zamen zijn, herinnert aan den dood van den edelen de Lange van Wijngaarden — terwijl bovendien menig ander werd weggenomen. Breda verloor zijn waardigen voorzitter Broese, en Leiden, dat naauwelijks den voorzitterstoel door Prof. van Oordt vervuld zag, betreurt zijn' dood en gemis: „Kort was zijn bestuur, maar toch had het steeds de bewijzen geleverd, wat van hem, tot verdediging der [al weder] *aangerande* Protestantsche belangen te verwachten was."

Maar daartegen toch weêr eenige opbeuring: „het aantal der leden, begunstigers en donatrices is niet af- maar *eenigzins* toegenomen"; — en in eene noot leest men, dat sedert den afloop der Algem. Vergadering berigten van *niet onbelangrijke* vermeerdering ontvangen zijn.

Er was dan ook buitengemeen geijverd; in 't begin des jaars is een rondgaande brief uitgevaardigd, waarin, bij meer, bijzonder gewezen is „op het aanwinnen van *schenkers van kleinere bijdragen*" onder hen wien de gewone contributie te hoog is; „alsmede dat wij *zekere voordeelen verbonden* [?] aan de toezegging eener jaar-

lijksche bijdrage van *twee en een halven gulden*". In dien geest waren brieven aan vele Departementen, en met goed gevolg, geschreven; Arnhem, Eindhoven, o. a. stuurden doeltreffende circulaires rond, en "in dat tijdstip van opgewekten geloofsijver" ziet de Sekretaris zeer zekere vrucht van al die pogingen te gemoet. — Doch met de *Correspondenten* en *Agenten* ging het daartegen weêr minder voorspoedig; niettemin in de gemeente Kamperveen had men zich [*let wel!*] tot de adres-teekenaars tegen de Bisschoppelijke Hiërarchie gewend — en met gelukkigen uitslag! — Maar weêr minder troostend was het, dat de *zamenwerking* der lieve zustergenootschappen en departements-besturen, door bemiddeling van *plaatselijke Commissiën*, niet inniger was geworden.

We springen de vele dubbelzinnige berigten aangaande de ondersteunden over; verre de meesten, wordt gezegd, gaven geene teleurstelling; hooren we liever eenige verrigtingen der Permanente Commissie.

Een predikant had eene bijdrage verzocht "voor de opvoeding van een tot de Hervormde Kerk behoorend *kind*, ter zake waarvan ergerlijke tooneelen hadden plaats gehad bij een bezoek van Paters Redemptoristen, hetwelk zijne gemeente te verduren had." — Bij onderzoek bleek, "dat, tegen de [*ongeldige*] belofte van den Roomsche vader aan de Protestantsche moeder, eerstgemelde dit kind, "in de Roomsche Kerk [*gelijk zijn pligt was*] heeft doen doopen "doch dat het, door opvoeding en keuze, [*keuze* van een *kind*!] tot "de belijdenis der Hervormden behoort, en buiten 's lands verzorgd wordt." — De Permanente Commissie heeft gemeend zich met de zaak niet te moeten inlaten!.... maar stuurde toch *f* 25 aan den bedoelden predikant. — Doch het verzoek van een *leerlooijer* daarentegen in eene Zuid-Hollandsche stad, die in gemengd huwelijk leefde en in zijne bezwaren maar een onnoozele *f* 2150 zou noodig hebben, werd gewezen van de hand. — Niettemin heeft *Unitas* over niet onaardige sommen beschikt:

f 1500 was in eene stad van Zuid-Holland als hypotheek op eene *broodbakkerij* geplaatst;

" 1000 aan de *weduwe* in eene Noord-Brabantsche stad die een *manufactuur-handel* doet;

" 1000 aan een *ondernemer van postwagens*;

f 300 aan een *handelaar in manufacturen* in eene gemeente van Zuid-Holland;

" 600 aan een in Zuid-Holland gevestigd *Logementhouder*;

" 1000 aan zekeren *grutter* in eene Noord-Holl. gemeente;

" 400 aan een *handelaar in manufacturen*, vroeger in Noord-Brabant, thans in de provincie Noord-Holland woonachtig;

" 1000 aan een *kostschoolhouder* in Noord-Brabant [te Steenbergen];

" 500 aan een *smid* in een stad van Zuid-Holland.

Bij deze verstrekkingen — wordt hier opgemerkt — is niet op het *belang der personen*, maar op het *belang van het Protestantisme gezien*, dat dus door geld, naar 't weêr blijkt, moet worden zaamgehouden.

Zonder of met minder *borgstelling* dan drie personen gaf men, en meest renteloos, kleinere sommen als:

f 150 aan een *koopman in hoepels* in eene N.-Holl. stad;

" 150 aan een *landbouwer* in N.-Brabant, ook door *Welstand* ondersteund;

" 100 aan een *timmermansknecht*, reeds vroeger geholpen, maar thans om een *winkelnering* op te rigten;

" 50 aan een reeds meer geholpen *schoenmaker*, met een *gift* er bij van *f* 25;

" 200 aan een *parapluiemaker* in eene Z.-Holl. stad;

" 200 in eene rentelooze leening om eene *weduwe* een *logement* in de provincie Utrecht te helpen oprigten.

" 200 in de geldleening, om *Gereformeerde woonhuizen* in Oosterhout te bouwen;

" 75 voor eene weleer Roomsche, thans Protestantsche weduwe die aan 't hoofd eener school geplaatst is; *Hulpbetoon* leende hetzelfde bedrag.

Nog worden, behalve de *doorloopende* betalingen voor *kinderen in weeshuizen en andere gestichten*, ondersteuningen en giften gemeld van *f* 10, *f* 20 tot *f* 100; aan een *rijsschipper* b. v. in een N.-Brab. dorp; voor de uitbreiding eener *bewaarschool*; aan *broodbakkers*, *schoenmakers*, *onderwijzers*, enz.

Opmerking verdienen deze: *f* 25 aan eene weduwe, " *wier kin-*

deren in een gereformeerd weeshuis worden opgevoed, terwijl zij zelve tot de Roomsche Kerk behoort";

f 35 aan een *kleedermakersknecht* in eene Z.-Holl. stad, "*een Roomschgezinde die zijne kinderen in de Luthersche kerk heeft doen doopen en in hare belijdenis opvoedt*;

en *f* 85 aan de van haren man *gescheiden* en sedert *hertrouwde vrouw!*

Dat alles nu is geschied door *klinkende* munt; daar is geen handel of nering, geen ambacht of bedrijf schier uit te denken, waarin sedert die twaalf jaren dat *Unitas* bestaat — om niet van het zooveel oudere *Welstand*, noch van *Hulpbetoon* (of *Phylacterion*) te spreken — niet iemand, en wel, gelijk men telkens herhaalt, tegen *Roomsche concurrentie* is voortgeholpen! De fanatieken! die God wanen te dienen met stad en land af te reizen, om van arme weduwen hare kinderen af te koopen voor GELD! en den nijveren Katholieken het eerlijk en zuur verdiende stukje broods wreedaardig uit den mond te scheuren. De nijdigaards! die met verre neefjes en nichtjes van 's lands schatkist zoo welvaren, ze verbijten zich en beven van spijt, als er ergens een Katholiek soms slaagt in zijne ondernemingen, of eindelijk en ten laatste ook eens geroepen wordt om met zijne bekwaamheden en trouw 's lands belangen te dienen. Hoe 't meestendeels toch maar om 't lieve geld te doen is, blijkt alweêr daaruit, dat na al de koopmanschap die we van *Unitas* en nog maar ten deele meldden, gewaagd wordt van den *zedelijken invloed* die 't Hoofdbestuur aangewend heeft om nut te stichten. En waar komt dit op neêr! Op een drietal onbeduidendheden:

1°. Er is briefwisseling gehouden met een predikant tot handhaving der miskende [?] regten van Hervormde gemeenten op schoolgebouwen en onderwijzers-traktementen;

2°. Briefwisseling ook met het Bestuur der *Amsterdamsche Vereeniging voor Ziekenverpleging*;

3°. (Dit berigt schrijven we geheel af om de karakteristieke saaiheid:) "Door het nemen van een exemplaar voor ieder Departement onzer Vereeniging, hebben wij medegewerkt tot het doen uitkomen van een geschrift over de *Protestantsche Alliantie* [niet te verwarren met het *Evangeliesch Verbond*] in Engeland, waarvan het verschijnen door ons zeer bevorderlijk werd geacht aan de

zaak die wij voorstaan en waarvan wij het lezen en verspreiden U blijven aanbevelen [1]). Daardoor, alsmede door inteekening van 25 exemplaren van *Volksbladjes* over de *Jezuiten* en de aanbeveling van andere, door den boekhandelaar K. Fuhri, te 's Gravenhage, uitgegeven wordende *traktaatjes*, vermeenen wij een goed werk te hebben gedaan tot opwekking van den Protestantschen geest, die vóór het bekend worden van de befaamde Pauselijke Allocutie, bij velen scheen te zijn ingesluimerd en nog wel voortdurend mag worden wakker gehouden." — Kortom: het derde is dan de verspreiding van wat ellendige boekjes: en ziedaar nu al den *zedelijken invloed* waarmeê het Hoofdbestuur heeft gewerkt. 't Is wel der moeite waard!

Het laatste deel van 't *Verslag* loopt over hetgeen er merkwaardigs in de *Departementen* is voorgevallen. Daaruit nog een en ander ter staving van hetgeen we aan 't hoofd dezer uittreksels van der Protestanten afgunst, in spijt van hunne eeuwenlange bevoorregting en alleenheerschappij, hebben aangestipt. Hoor uit het eerste berigt het beste, hoe onbeschaamd die inhalige schrokken durven klagen. We verpijnen ons het letterlijk af te schrijven:

"Reeds ten vorigen jare — zoo staat er — hebben wij, ten gevolge van uit Noord-Brabant ontvangen berigten, aangewezen, hoe de Regeringsbeginselen van den laatsten tijd en de partijdige toepassing der organieke wetten, ongunstig werken op het lot der Protestanten, die, *in eenigerlei openbare betrekking, vroeger een middel van bestaan vonden, of dat nu nog zouden begeeren.* [*Wel, wel! dat is ingenu!*] De thans ingekomen Verslagen bevestigen zulks en toonen aan, dat er geene overdrijving is in hetgeen wij zoo vaak door de dagbladen vernamen, en ook U, Mijne Heeren,

---

[1]) De titel wordt in een noot aldus opgegeven: "Verslag eener, te Londen gehouden, openbare vergadering van Protestanten, behoorende tot verschillende Kerkgenootschappen, waarin het noodzakelijke is aangetoond eener aansluiting van alle Protestanten, met voorbehoud van ieders rigting, tot handhaving en verdediging van de, door Rome bedreigde, Staatsburgerlijke en gewetens-vrijheid. [*Al weder de gevaren en aanslagen en komplotten!*] Te 's Gravenhage, bij H. C. Susan C.Hz. 1852. Prijs 50 Cents".

niet zal zijn ontgaan; dat er, namelijk, eene stelselmatige verongelijking heerscht, waardoor de Protestanten van alle betrekkingen, hoe gering zij ook wezen mogen, worden uitgesloten. [Eervergetener leugen is er kwalijk uit te denken; lees voor *„Protestanten"* *„Katholieken"* en 't is de zuivere schreeuwende waarheid; zulk een brutaal *zwart wit* en *neen ja* schelden, is hun voorvaderlijken aartsleugenaar: Luther, en zijnen meester gansch niet onwaardig; — bij leugen en laster, bij roof en geweld leeft van oudsher het Protestantisme, dat wisten we; maar zulk een schaamteloos opgezet bekkeneel hadden we zelfs van *Unitas*, zelfs van een Hoogstraten, noch van een van Dam van Isselt verwacht [1]).] Te meer reden — dus gaat het voort — om onze geloofsgenooten in die streken, wanneer zij in andere beroepen een bestaan zoeken, te begunstigen". En ter aanbeveling wordt hier uit het Depart. van 's Bosch het berigt overgenomen, dat een zekere „Schut, een „vroeger met lof gedient hebbend — doch niettemin ontslagen — „ambtenaar bij eene stedelijke instelling aldaar, in den afgeloopen „jaargang, zich ter plaatse heeft gevestigd in een zeer goed ge„legen, welingerigt en goed bedient *Logement*, genaamd *de Een„hoorn."*

't Is den onbeschoften Sekretaris volstrekt nog niet genoeg: hij komt er bij vertellen, „dat het er tevens op wordt toegelegd om de Protestanten in Noord-Brabant, die van een handwerk leven, evenzeer te gronde te rigten"; [omgekeerd is 't weêr heel het land door waar: nu is 't een lompe leugen; hoor, hoor! hoe die arme Protestanten worden te gronde gerigt, uit] „het voorgevallene bij „de onlangs plaats gehad hebbende verpachting eener Domein „Zalmvisscherij in dat Gewest. Bij de vorige verpachting hebben „wij nog [*let wel!*] WETEN TE BEWERKEN, dat die gegund bleef „aan zekere *Protestanten, wier geslacht daarin van ouds een bestaan „vond."* — Is 't niet tergend? Zóó ijvert *Unitas* voor 't Protestantisme! dat wil zeggen, voor 't lieve geld; en zij, de oneerlijke! weet te BEWERKEN, bij eene *verpachting*, wat schandbekentenis! dat het aan een oud Protestantsch geslacht, 'twelk gelijk zoo vele

[1]) Zouden die onnoozelen niets van de even afdoende als onwraakbare statistieken van *de Tijd* weten!

andere geslachten bij zoodanige baten leeft, *gegund bleef.* „Maar nu — zoo huilt de troostelooze Sekretaris — maar nu is het doel, waarnaar eene associatie van Roomschgezinden sedert lang had gestreefd, eindelijk bereikt; thans is, [*o jammer!*] deze zaak door de hunnen, met onmiskenbaar vooruitzigt op verlies, [gaat dit *u* aan, nijdige Sekretaris!] gepacht en zijn daardoor *verscheidene Protestantsche gezinnen van deze broodwinning beroofd*". Och, och! dat dierbare geld! zoo lang reeds door ons genoten! het maakte ons, Protestanten, zoo genoegelijk welvarend, en 't zal die Roomschen nu toch maar verarmen!.... och, och, och!....

Het Verslag uit Leiden ademt denzelfden afgunstigen en angstvollen geest. We getroosten 't ons, nogmaals af te schrijven: „Er was hier ter stede vrees — dus leest men — dat de eenige groote winkel in alle artikelen van manufacturen, wegens de opruiming en niet verdere voortzetting der zaken door den eigenaar, zoude verloren gaan; dit is echter door aangewende pogingen voorkomen, zoodat deze zaak, door een actief persoon overgenomen, meer dan immer bloeit, en tegen de concurrentie van Roomsch Katholieken zich staande houdt, ofschoon die al het mogelijke, door lagere prijzen te stellen, aanwenden om deze affaire te doen vallen. Van bekendheid is het, dat, in onze stad, de pogingen der Ultramontaansche partij veld winnen; de oprigting van eene school tot vorming van Roomsch Katholieke (Jezuïtische? [1]) onderwijzers is toegestaan, hare vestiging en nadeelige werking zal zeker niet achterblijven, zoowel tegenover de laauwheid, als tegenover de vreesachtigheid van vele Protestanten, en van hen bij wie het eigenbelang meer geldt dan het behoud van de vrijheid des gewetens en onze VOORREGTEN [!]. *God behoede Leyden!* [*alsof de Spanjaard weêr om de stad lag!*] Ziedaar onze hoop en ook thans de leuze, waaronder onze pogingen gezegende vruchten mogen dragen!"

't Is heel het Verslag aan te zien, dat men altoos vreest en benijdt; den heethoofden van *Unitas* schijnt er nooit genoeg gewerkt; zij willen een ieder, inzonderheid de aanzienlijken, met geweld in 't heetste van den strijd trekken; wie hunner niet woelen

---

[1]) De vraag is van den Sekretaris.

en tieren als zij, ze worden afgegraauwd, verdacht, hatelijk gemaakt. Allen moeten ze de Roomschen aanvliegen en over de grenzen of liefst misschien de zee in helpen drijven, dan ware hun hatend gemoed een luttel verkoeld. Maar willen de beschaafden niet, dan toch op het *volk* gewerkt, het *volk* opgezet gelijk in de April-beroerten: weg met die Roomschen, hoe dan ook! Zie hier een staaltje van dien overmoed! 't Verslag toont zich zeer gebeten op eene aanzienlijke Noord-Hollandsche stad. Want „een zeer gematigd „adres aan den Koning tegen de onvoorwaardelijke invoering der „Hierarchie, met aanbeveling van de belangen en regten van het „Protestantisme aan Zr. M. bescherming, werd alhier in den Ker„keraad afgestemd, en vond, toen het nogtans, als van enkelen „uitgaande, ter onderteekening werd gelegd, weinig of geen steun „bij de meer beschaafde klasse. Slechts enkelen uit dien stand tec„kenden. Van de zijde van hen, die hoog ingenomen waren met „het vorig bewind, ging zelfs krachtige tegenstand uit. Het *volk* „echter nam meer deel aan die *bemoeijing*; zoodat daardoor het „aantal der onderteekenaars nog tot ruim *acht honderd* klom.„

Maar wat acht zich de Sekretaris gelukkig, tegenover die onvergeeflijk laauwen op ijveraars als die van Utrecht te kunnen wijzen, [oproerhelden,] van wie heel het land gewaagt; dat waren eerst mannen: zij deden van alles; zelven gingen zij rond en deden geschriften rondgaan of goedkoop verkrijgbaar stellen; zij lieten vergaderingen houden, ook voor niet-leden van *Unitas*, enz., enz.; en de slimme Sekretaris is daardoor „in zijne steeds gekoesterde overtuiging bevestigd, dat, waar men der Roomsche Propaganda welberaden tegen staat, zij wijkt of zich minder stoutmoedig vertoont.„

Ook Groningen moet geprezen; daar is een geheel Roomsch huisgezin aangekocht; daar houdt men met de andere Protestantsche genootschappen zusterlijke voorlezingen voor Roomschen en Israelieten; men geeft er traktaatjes rond; men heeft er een leesbibliotheek, waarvan ook eenige Roomschen gebruik maken en nog veel meer.

Van al het verdere vermelde en verhandelde, want het begint ons te walgen, schrijven we slechts de volgende bijzonderheden uit;

1°. Er is eene vaste en duurzaam geldende regeling omtrent *plaats* en *dag* der *Algemeene Vergadering* gemaakt.

2°. De brief door de geheime genootschappen voor de Madiaï's aan den heer Elout te Soeterwoude, te-laat-gekomener gedachtenis, toegezonden, wordt meêgedeeld; het godslasterlijk stuk luidt aldus:

„De Ondergeteekenden, vertegenwoordigende de Protestantsche Genootschappen, onder de zinspreuken: *Welstand, Unitas* en *Christelijk Hulpbetoon*, en alzoo sprekende uit naam van duizenden Nederlandsche Protestanten, gevoelen zich gedrongen, bij deze, de innige deelneming en hooge belangstelling te betuigen, welke bij hen is opgewekt door de berigten, aangaande het betreurenswaardige en tegelijk misschien benijdenswaardige lot der *Echtgenooten* Madiaï in Florence.

„Benijdenswaardig in der daad, mag het heeten, door den Heer der Gemeente geroepen te worden, en van Hem kracht te ontvangen, om voor Zijnen Naam smaadheid te dragen, in navolging van Zijne Apostelen en eerste getuigen; en daarin ongetwijfeld zullen de bedoelde Martelaars hunner overtuiging zich zalig gevoelen, dat zij hebben mogen toonen, hoe hen de liefde dringt van Hem, die met Zijn eigen bloed hun [hen] heeft vrijgekocht.

„Desniettemin blijft het dure en hooge verpligting van allen, die in de zegeningen van het Protestantisme deelen, en in rust de voorregten genieten waarop zij hunne prijsstelling door volkomen zelfverloochening hebben aan den dag gelegd, zich hun lot aan te trekken en te doen wat in hun vermogen is, om hetzelve te verzachten, of het den Heer behagen mogt, die pogingen met Zijnen zegen te bekroonen, en in hunne redding de zaak der menschheid, de zaak van waarheid en regt, te doen zegevieren.

„Het is dan ook uit dien hoofde, dat de Ondergeteekenden, met levendige blijdschap, hebben vernomen welk een maatregel tot dat einde, van wege het *Evangeliesch Verbond*, zal worden in het werk gesteld. Hunne beste wenschen, hunne vurigste gebeden, vergezellen de Afgevaardigden, die zich naar Florence begeven, om de zaak der ongelukkig verdrukten, die de zaak van geheel het Protestantisme is, bij den Groothertog van

Toscane, te bepleiten en in naam van het Protestantismus, een beroep te doen op zijn hart. En, terwijl de Ondergeteekenden, door verschillende redenen, verhinderd worden zich aan de bedoelde deputatie [uit Engeland, Frankrijk, Duitschland, Zwitserland en Nederland] persoonlijk aan te sluiten, willen zij toch door deze een bewijs geven, hoezeer de Protestantsche Maatschappijen, door hen vertegenwoordigd, zich geheel vereenigen met den geest die haar bezielt; en zullen, hopen ze, de Afgevaardigden hun deze bede niet ontzeggen, dat zij ook de duizenden Leden dier Maatschappijen willen beschouwen als hunne Mede-Committenten, en alzoo ook in hunnen naam het woord voeren, waar het zal kunnen strekken, om, onder den zegen van den Heer der Gemeente, eene uitkomst te weeg te brengen, die zoo vuriglijk van den Heer wordt afgebeden.

„ De Vertegenwoordigers der bedoelde Maatschappijen " enz.

3°. Daar is nog naauwere aaneensluiting gemaakt van *Unitas* met het duistere *Phylacterion*; zelfs zal men elkaâr omtrent de *plaatselijke zamenwerking* verstaan.

4°. Van wege de *Nederlandsche Commissie voor Christelijk Onderwijs* werd berigt, „ dat zij al meer en meer haren werkkring in het Vader- „ land uitbreidt; dat zij, beantwoordende aan het doel harer instelling, „ het Christelijk Godsdienstig beginsel in het volksonderwijs hand- „ haaft, waar dit, door welken invloed ook, dreigt te verdwijnen „ of te ontaarden. Menige inrigting werd, met dat doel, door haar „ ondersteund, en het mogt haar gelukken op vele plaatsen, met „ blijkbaren zegen, werkzaam te zijn. "

Die Commissie had van *Unitas* ƒ 500 subsidie ontvangen.

5°. Er werd een voorstel — uitgegaan van den Sekretaris S. A. van Hoogstraten — behandeld van dezen inhoud:

„ Dat de Algemeene Vergadering het Hoofdbestuur magtige om „ middelen te beramen en uit te voeren, tot het doen verspreiden „ van het *licht des Evangelies*, in het Vaderland, *onder hen, die „ nog in het duister zijn.* "

Hiermede zijn wij Roomschen bedoeld; de middelen zouden zijn: *Colporteurs* en *Evangelisten*. — Over de verdere bepaalde uitvoering

kon hier niet gehandeld, maar thans werd slechts gevraagd wat de Vergadering er van dacht: de stemmen werden opgenomen en zie *al* de leden verklaarden zich eenparig vóór het voorstel, en zoo heeft *Unitas* eene gewigtige uitbreiding van werkkring gekregen [1]).

6°. Een voorstel in de Departementen om *bidstonden* te houden tot verspreiding van *Evangeliesch Christendom* zou in nadere overweging worden genomen.

Na nog eenige komplimenten over en weder, sprak de heer Thoden van Velzen, predikant te Leeuwarden, des avonds ten zes ure, het dankgebed uit.

We zijn met den boozen J. J. Rousseau begonnen, en we mogen met hem ook sluiten. Voltaire noemde dezes *Maatschappelijk kontrakt: le Contrat insocial de l'insociable J. J. Rousseau*; en inderdaad onmaatschappelijk, ongezellig, onheimelijk was de Geneefsche goddelooze; onverdragelijk, onuitstaanbaar zoo voor zich zelven als voor anderen; hij viel individu, huisgezin, staat en kerk alles gelijkelijk en kwaadaardig aan, en zette de wereld voor zooveel hij vermogt in vuur en vlam. — De geheime genootschappen dragen zijn kennelijk beeld: we hebben er eenige trekken van aangegeven; de geheime genootschappen werken als hij, grijpen den enkelen ongelukkige, het huisgezin, staat en kerk en even onheimelijk aan; ze dringen overal verraderlijk tusschen: en laten den gloed van 't goud toeblinken waar een woord als van Rousseau of ontbreekt of te kort schiet. Nederland hebben ze, om wat regt was te keeren, in rep en roer gebragt; ze hebben door de April-beroerten, die zij vooral stookten, hun en ons vaderland aan hun fanatieken haat ge-

---

[1]) Over de Evangelisatie onder Roomschen heeft Ds. van der Ham een heel artikel geschreven in *Ernst en Vrede*, in 't laatste nommer des vorigen jaars. De waakzame *Tijd*, N.-H. C., had er reeds vroeger over gesproken, en behandeld ook is dat punt in: *De Circulaire* [dd.: 's Hage, Julij 1853] *van Hoofdbestuurderen van de Protestantsche Vereeniging* UNITAS *aan hunne Nederlandsche geloofsgenooten*, gelezen en toegelicht door een' Katholiek Landgenoot. — 's Hertogenbosch, Gebr. Verhoeven. 1853. — De Circulaire zelf is in die brochure opgenomen.

waagd; wat zal er van geworden als hunne Colporteurs en Evangelisten het onderstaan mogten in de Katholieke huisgezinnen in te dringen? Zij spreken telkens van Ultramontaansche *woelingen:* is het om af te leiden, en wat zij heimelijk zelven onophoudelijk doen: woelen, namelijk, en haat stoken — te werpen op anderen die onschuldig zijn?

Unitas, *Welstand*, *Hulpbetoon*, *Phylacterion* noemen zich *vereenigingen*, *genootschappen*, *maatschappijen*, en dat zijn ze voor zooverre de gemeenschappelijke *„mizoromie"* hen zamenhoudt; maar juist dien ten gevolge zijn ze van nature — aan een Rousseau en zijne eer- en gewetenlooze konsorten gelijk — een stookhaard van helschen haat, ongenootschappelijk, onmaatschappelijk — en treden door hun zielenhandel den verrader ter zij, die zijn goddelijken Meester voor eenige zilverlingen heeft verkocht, gekust, en overgeleverd.... En zijn lot!....

DE BEVOLKING VAN EUROPA NAAR DE GODSDIENSTIGE GEZINDHEDEN INGEDEELD.

(*Ingezonden.*)

In de laatst verschenen aflevering van den *Dictionnaire de l'économie politique*, komt een belangrijk artikel voor over de *bevolking* in het algemeen, en over die naar de geloofsbelijdenis in het bijzonder. Jammer dat dit gedeelte zich slechts tot Europa uitstrekt. Wij vinden het belangrijk genoeg, om het vertaald mede te deelen.

De officiële bescheiden, zegt Alfred Legoyt, chef van het bureau der statistiek in Frankrijk, schrijver van bedoeld artikel, de officiële bescheiden betrekkelijk de statistiek der gezindheden kunnen niet anders dan met omzigtigheid worden geraadpleegd, daar het verlangen der regeringen, om daaromtrent naauwkeurige berigten in te zamelen, veeltijds schipbreuk lijdt op den weerzin der in-

woners om hunne geloofsbelijdenis te openbaren. Men kan dus slechts bij nadering de indeeling der Europesche bevolking naar hare belijdenis aanwijzen.

Met uitzondering van een gering gedeelte van Lapland en het hooge Noorden, vindt men geene sporen meer van afgodendienst of van de eeredienſten van Zuid-Azië. Sommigen beschouwen echter als tot die godsdiensten te behooren, ofschoon zij zich Christenen noemen, dat menschen-ras van geheimzinnigen oorsprong, met eene eigen taal, in Europa eerder neêrgeslagen dan metter woon gevestigd, welke in Frankrijk Bohemers, in Engeland Gypsies, in Spanje Gitanos, in Duitschland Zigeuners (en in de Nederlanden Heidens) genoemd worden.

Hun getal wordt in Europa geschat op 500 tot 600 duizend: als 300 tot 400 duizend in Europeesch Turkije; 80 duizend in de Oostenrijksche Staten; 40 tot 50 duizend in Spanje; 18 tot 20 duizend in Engeland; 8 tot 10 duizend in Frankrijk en omtrent duizend in Duitschland. De voornaamste eeredienſten in Europa zijn het Christendom, de leer van Mohammed en de Joodsche godsdienst.

De Mohammedanen zijn beperkt binnen Europeesch Turkije en het Zuiden van Rusland.

De Joden zijn over het geheele werelddeel verspreid, als 1 millioen 200 duizend in Rusland, of 1 op de 57 inwoners; 729 duizend in Oostenrijk, of 1 op 57 inw.; 219 duizend in Pruissen, of 1 op 75 inw.; 196,694 in de 36 overige Duitsche Staten, of 1 op 65 inw.; 70 duizend in Frankrijk, of 1 op 500 inw.; 58 duizend in Noord-Nederland of 1 op 52 inw.; 15 duiz. in Engeland, of 1 op 1,860 inw. De meeste Israëlieten leven van den handel; slechts weinige houden zich met landbedrijf en fabrieken bezig. Van duizend Joden in Pruissen, generen zich slechts 9 met den landbouw: zij bewonen dan ook meestendeels de steden; en van de 218,998 zijn er 175 duizend in de steden en 44 duizend ten platten lande gevestigd. Van dezen leggen zich 42 duizend toe op den kleinhandel en 2 duiz. op den landbouw.

Het Christendom bevat Roomsch-Katholieken, Vereenigde en Schismatieke Grieken, en Protestanten in tallooze sekten.

De Grieksche Christenen wonen in Rusland, de Donau-vorsten-

domnen, Gallicië, de westelijke landen van Oostenrijk, Turkije, Griekenland en de Jonische eilanden.

Het grootste gedeelte van Europa is tusschen de Katholieken en de Protestanten van allerlei kleur verdeeld. Het zou belangrijk wezen, met naauwkeurigheid hun betrekkelijk getal in verschillende tijdperken te kennen en de statistische beweging in de gezindheden met hare oorzaken te kunnen nagaan. De bescheiden, welke den heer Legoyt ten dienste stonden, waren niet uitgewerkt genoeg, om daartoe te geraken, maar volgens deze was hij in staat op te geven, dat er 121,750,500 Roomsch-Katholieken en 58,101,000 Protestanten waren [1]). Het zuidelijk Europa is, gelijk bekend is, bijna uitsluitend Katholiek. Het Noordelijk Europa meestendeels Protestantsch; de twee belijdenissen verdeelen het middelpunt in bijna gelijke verhouding, maar ten Noorden helt de schaal naar het Protestantisme, en ten Zuiden naar de Katholieke eenheid over.

Wij kennen slechts voor één Rijk, voor Oostenrijk namelijk, (met uitzondering nogtans van het Lombardiesch-Venetiaansch-Koninkrijk, Hongarije en Zevenbergen) den overgang van de eene tot de andere eeredienst, en dit feit, hetgeen in de andere rijken niet officiëel schijnt te zijn nagegaan, is gewigtig genoeg, om het aan te teekenen. In 1837, 1840, 1843 en 1846 verlieten 54, 57, 100 en 170 den schoot der Kerk, waarin er echter 484, 548, 641 en 692 voor in de plaats werden opgenomen. Deze cijfers, gunstig voor het Katholicisme, veranderden in 1850, toen 688 Katholieken hun geloof verzaakten en 254 Protestanten tot de Moederkerk terugkeerden. De overgang van de eene tot de andere eeredienst is vooral menigvuldig in Engeland, doch steeds met klaarblijkelijk voordeel naar de zijde der Katholieken [2]).

H.

---

[1]) Zie *Die Vertheilung der Bevölkerung auf der Erde nach Religionsverschiedenheit*, Berlijn 1851; van Dieterisi, chef van het bureau der statistiek te Berlijn.

[2]) Zie de *Sprokkelingen* dezer maand.

EEN HOOFDSTUK UIT HET „BÜCHLEIN VOM GUTEN HIRTEN" [1]).

Het minnelijk *Büchlein Vom Guten Hirten* van de beroemde bekeerlinge, Gravinne Hahn-Hahn, is, naar men ons meldt, reeds kort na de verschijning in 't Nederlandsch overgebragt, en zal ter bevordering van een godvruchtig werk in 't licht worden gegeven. De bekwame vertaler heeft het I^e^ Hoofdstuk, dat hier onder volgt, ter plaatsing aangeboden als eene proeve van zijnen arbeid. We twijfelen niet of deze treffende bladzijden zullen er toe bijdragen, om aan dit werkje bij de verschijning een wijden aftrek te verzekeren.

DE GOEDE HERDER VAN OLIVE-MOUNT IN IERLAND.

't Is zes jaren geleden. Ik verliet den wereldluister van het heerschappij-voerend Engeland, om een bezoek te brengen aan het arme, mishandelde en gefolterde Ierland — mishandeld, omdat het getrouw is aan zijn geloof. De traagheid, ligtzinnigheid, onmatigheid, oploopendheid en hoe die andere ondeugden heeten, welke de Engelschman den zoon van het groene Erin zoo gaarne verwijt, zouden in zijn oog nog al genade vinden, zoo daarbij niet die ééne groote, volstrekt niet te verontschuldigen, de onvergeeflijke zonde kwame: dat hij Katholiek is. De ten hemel schreeuwende onregtvaardigheid, die Engeland aan Ierland gepleegd heeft, en nog altoos pleegt, vervult beide volken met onuitsprekelijke bitterheid jegens elkaâr; schoon de haat des onderdrukkers veel giftiger is dan die van zijn slagtoffer; want voor de heimelijke regtbank van het geweten moet Engeland bekennen, dat het onregt van zijn kant en wel met zijnen afval van het oude geloof begonnen is. Vóór dien tijd was het slechts een nationale haat, zooals die altijd tusschen veroveraars en 't onderworpen volk bestaat; die haat moge nu onregtvaardig, blind en hartstogtelijk zijn, stelselmatig boosaardig is

---

[1]) Eine Weinachtsgabe von Ida Gräfin Hahn-Hahn. Mainz, Kirchheim und Schott. 1853. — In 'tzelfde jaar ook gegeven in de alle aanbeveling verdienende *Bibliothek für Geschichte, Philosophie und Theologie.* Arnheim, Josué Witz.

hij niet. Dit kenmerk draagt alleen de godsdienst-haat, waarmee de afvalligen tegen het oude geloof en zijne bekijders bezield zijn en daar deze afval zich in Engeland-alléén tot een kerkelijk stelsel gevormd heeft dat met zijnen staatsvorm als vereenzelvigd is, zal men van zulk een diepen haat op het vaste land niet ligt een tweede voorbeeld aantreffen.

Wat mij destijds naar Ierland trok? Het poëtisch karakter van dit zoo verbeeldingrijke volk en de overtuiging, dat het de Achilleshiel is, waardoor het trotsche Albion eenmaal zal ten gronde gaan. Voor mij is het echter merkwaardig, en ik beschouw het als eene groote genade van God, dat eenige warme Katholieken in Londen mij in staat achtten, over Ierland en zijn' toestand te schrijven, en zij het zelfs verlangden. Zij gaven mij brieven van aanbeveling mede, en ik leerde een paar mannen kennen, die mij, zoolang ik leef, onvergetelijk zijn en wien ik, ook na dit leven, dankbaar zijn zal: want zij hebben voor mij gebeden. De wereldberoemde Pater Mathew, overste der Franciskanen te Cork, was de een, en de ander Pater Kirby te Dublin. Tot welke orde deze behoorde, weet ik niet. Ik kende destijds geen onderscheid tusschen werelds- en ordes-geestelijken, en daar dezen hun ordes-kleed niet mogten dragen, maar als wereldsgeestelijken gekleed gingen, viel mij niets in het oog, dat mij daaromtrent opmerkzaam had kunnen maken. Ik weet dus alleen, dat men hem Pater Kirby noemde.

In dezen man ging voor de eerste maal de schaduw van den eeuwigen goeden Herder, van hem die zielen zoekt en redt, mijne ziel voorbij, en het deed haar zoo beven in hare armoede en verlatenheid, dat zijn groen tuintje van Olive-mount (Olijfberg) voor haar meer passend scheen, dan de schoonste parken en landhuizen van Engeland. Waarom? Wijl daar de hemelsche liefde woonde. O genaderijke Heiland, Gij zijt goed voor de ziel, die U zoekt; ach! zelfs voor haar, die, als in den droom, naar U verzucht; want destijds was het niet anders met mij gesteld. Ik zocht U nog niet; want Gij waart voor mij nog niet de mensch-geworden God; ik wist nog niets van uwe liefde voor de zielen, en bijgevolg in 't geheel niets van liefde tot de zielen — ofschoon ik die waande te hebben en mijne deelneming voor 't innerlijke der menschen zoo noemde. Doch dit is de liefde niet! Die deelneming kan ook de niet

verloste mensch gevoelen. Maar de liefde voor de zielen is eene bloem, die alleen op den grond der verlossing tiert; zij ziet slechts naar de ziel, die gered, of nog te redden is, en al hare verrigtingen bewegen zich rondom dit één middenpunt, tot dit één doel: het evenbeeld van God in de onschuldigen te beminnen en te behouden, in de schuldigen te herstellen. Zij ziet steeds den stervenden Heiland in wonden, in doornen, in folteringen en bloed den hemelschen geest uitademen, om het teeken des eeuwigen verderfs van 't voorhoofd der zondaars weg te nemen en ze met het teeken des eeuwigen levens te versieren; en met teedere ontferming en moedige vreugde wijdt zij zich aan het werk, waarvoor Hij eigenlijk in de wereld gekomen is: *„de zondaren zalig te maken en te redden wat verloren was"*.

Deze liefde woonde in het hart diens armen priesters. Zij had hem tot de rampzaligste en ellendigste van alle verdwaalden gevoerd, wier ellende zoo groot is, dat de deugd er voor huivert en er zich verslagen van afwendt. Zij had hem de klagende bewaarengelen doen zien, die treurig en met bedekt gelaat de hun aanbevolenen niet meer konden volgen. Zij had hem — daar hem aanvankelijk alle middelen ontbraken — een soort van tent of kraam in een moestuin doen opslaan, om daar de beklagenswaardigen bijeen te brengen, die honderd handen vinden, om ze in den modderpoel der ondeugd te slepen, en zoo zelden één enkele hand, om ze er weder uit te trekken. Zij had hem langzamerhand hulpbronnen doen vinden, om huis en tuin van Olive-mount voor zijne pleegkinderen aan te koopen, om ze te kleeden en te voeden. Zij gaf hem de kracht, om aan die ongelukkigen zijn leven toe te wijden, voor haar te bedelen, te zorgen, haar arbeid te verschaffen en vóór alles hare zedelijk verlamde krachten en hare kranke zielen aan de bron van alle genade, in het zuiverende water der boetvaardigheid, te versterken en te genezen.

Dit is eene buitengewoon verhevene en ootmoedige liefde; zoo verheven, dat zij als uit den hemel — en zoo ootmoedig, dat zij als van het Kruis, op de zielen nederblikt die onder den last der zonden den eeuwigen dood in de armen vallen. In den hemel moet zij t'huis behoren en met den genade-dauw der barmhartigheid moet zij gevoed en overstroomd zijn, dat zij het verlangen kunne

redding te brengen aan wezens, die den natuurlijken mensch zoo weinig geschikt schijnen die te ontvangen. Aan het Kruis moet zij t'huis behooren en in al den smaad en hoon van het Kruis zijn ingewijd, om zich bij dit werk door geen menschelijke opvattingen te laten misleiden; aan 't Kruis ja te huis en in den ootmoed geoefend, om zich het verkeer met reine en edele zielen vrijwillig te ontzeggen en alle krachten der ziel aan de verworpelingen der menschheid toe te wijden. Hier zijn het geen kinderen, die om hunne onschuld, geen arme zieken, die om hunne hulpeloosheid en verlatenheid — liefde en medelijden wekken; het zijn zelfs geen boosdoeners, die voor hunne misdaden aan de menschelijke gerechtigheid voldoening moeten geven en door het ondergaan der hun opgelegde straf het medelijdend hart tot verschooning stemmen. Neen, het is iets, wat geen naam heeft, iets ontzettends, dat, verre van deelneming te wekken, iedere opwelling van menschelijke liefde verdooft; en er is eene, in de volle kracht der verlossing gewortelde, eene onbegrijpelijk-opofferende, eene waarachtig-christelijke liefde noodig, om hier het werk der hulp te ondernemen. Het is eene praktische navolging van Jesus op den weg, die voor 's menschen hoogmoed des te ondragelijker is, hoe meer men zich met den vromen schroom der deugd van dien weg kan afwenden.

Gods genade, die steeds veel grooter was dan mijn verzet tegen haar, bragt te weeg, dat mijn hart, op eene geheel wonderbare wijze, door deze heilige liefde getroffen werd, maar zoo onuitsprekelijk pijnlijk getroffen, als een ziek oog door de stralen der zon. Zoo iets had ik nog nooit gezien of gehoord; zulke verschijnselen had ik in *mijne* wereld nog nooit ontmoet. Nog onlangs had ik in Engeland groote inrigtingen van weldadigheid, werk- en tuchthuizen, scholen en gevangenissen gezien, en ik zag ze met groote gemoedsrust, omdat er alles zoo voorbeeldig-ordelijk toeging. Die ordelijkheid is zeker zeer goed en volstrekt noodzakelijk; doch zij moet de meesteres niet zijn, maar de dienstmaagd der Koningin Liefde; en *deze* — ach! in al die, door den Staat in het leven geroepen inrigtingen, wordt zij geheel vergeefs gezocht. De beroemde cellulaire gevangenis van Pentonville, te Londen, is ongetwijfeld een toonbeeld van hetgeen de Staat kan uitvinden, om het lot des misdadigers niet te verzwaren. Allen worden daar als

gentlemen behandeld; dan helaas volstrekt niet als onsterfelijke zielen, want daarvan weet de Staat niets; zij worden dus juist verkeerd behandeld, want het zijn onsterfelijke zielen en geen *gentlemen*. En nu kwam ik zoo eensklaps uit die bevrozen luchtstreek in dezen warmen, zachten dampkring. Wat ik gevoelde? Ach! ik weet het niet! Ik heb geen woorden, om dit mengsel van vreugde en droefheid uit te drukken. Gelijk altijd, als ik mij volstrekt niet wist te helpen — weende ik.

Op den laatsten dag van mijn verblijf in Dublin, kwam ik nog eens in Olive-mount, bij Pater Kirby. Nog zie ik hem vóor mij bestoven, vermoeid en verhit, zooals hij daar juist van een verren weg door het land t'huis kwam, en zoo goedig en vriendelijk, als hadde hij niets anders te doen, dan met mij, die hem zijn' tijd roofde, te spreken. Ik verlangde nog eens de kapel te bezoeken. Daar zette ik mij neder en smolt in tranen. Minzaam vroeg hij naar de reden, ik antwoordde hem: ik moet nu naar Duitschland terug en daar verga ik van smart — en dat was ook waar! Het sterkst element in deze smart: mijn smachten naar verlossing, kon ik hem echter niet noemen, daar dat nog voor mij zelve verborgen was. Vriendelijk, als een kind, dat men poogt te stillen, zeide hij:

„Blijf bij ons! Wat doet gij met *uw* hart in het koude Duitsch-„land?"

Treurig schudde ik het hoofd en zeide: „hier is mijn land, mijn volk, hier mijne taal niet."

„En toch is uw hart hier", hervatte hij glimlagchend.

Ik bedacht mij een oogenblik; toen zeide ik:

„Ja, mijn hart is hier, maar niet mijne ziel."

„Ook deze zal tot ons komen!" — zeide hij met kalmte.

Ik verstond hem niet regt, ik verstond mij zelve niet, en toch voelde ik een grooten troost door 'tgeen hij sprak. Hierop namen wij afscheid. Wat hij mag gedacht hebben! O zeker dacht hij, de getrouwe, echte plaatsbekleeder van den eeuwigen goeden Herder, dat deze zulk eene arme ziel niet zou laten omkomen in de woestijn der wereld, en dat vroeger of later het uur slaan moest, waarin zij, gewond en afgemat, voor zijne voeten zou nedervallen, om zich te laten genezen en sterken door de wonderspijs der goddelijke liefde.

En zóó heeft uwe genade het ook beschikt, mijn Heer en mijn God! En wie kan zeggen, of niet de kleine kudde op Olive-mount een werktuig in uwe almogende hand was, om mij tot U te helpen trekken? Niets toch maakt het zoete vermogen en de onvergelijkelijke schoonheid uwer liefde zoo aanschouwelijk voor de ziel, als wanneer in een zwak, eng menschenhart de heilige liefde voor het heil der zielen ontvlamt en eenige vlammen van den haard en eenige stralen van de zon ontleent, die uw offer-altaar en uw offerdood waren.

Ja, zes jaren zijn nu verloopen, en ik ben geheel veranderd, de Samaritaansche vrouw heeft „het water des eeuwigen levens" gevonden. Aan dit water staat mijne ziel, vol aandachtige bewondering en innige aanbidding, Eden's lusthof, die er rondom ligt, de bloesems en vruchten, die het voortbrengt, te beschouwen; bloesems en vruchten dier groote en schoone liefde, welke het in die zielen aankweekt welke naar niets anders dorsten dan deze hemelsche bron, en elke aardsche lafenis gelaten en standvastig afwijzen, opdat geen bittere bijsmaak, die alle genietingen der aarde aankleeft, hare reine werking verstore. Van deze bloesems uit den lusthof zijner Bruid, de Kerk, mogt ik er eenige verzamelen en bijeenbinden en den vollen welriekenden bloemruiker den hemelschen Bruidegom aanbieden. Wat daaraan lieflijk was — ach! niet van mij ging dat uit; zelfs niet eens aan de bloemen was die lieflijkheid toe te schrijven, maar alleen aan het „levend water", welks kracht ze deed opschieten en dat, aan den voet des Kruises, uit de bron der heilige Sakramenten opwelt.

EENE MISSIE.

Midden in de steile en woeste bergen van het Vivaresche, ligt het dorp Dompnac. Geen weg van groot verkeer leidt naar deze gemeente van het Departement Ardêche, maar slechts voetpaden, voor alle soort van rijtuigen ontoegankelijk, op de gemakkelijk-

ste plaatsen ter naauwernood eene el breed, vol kromten en bogten, en overal gevaarlijk uithoofde van de onophoudelijke klimmingen en dalingen. De parochie bestaat uit gehuchten die op 3, 4, 5 kilometers afstands van de kerk verspreid liggen; sommige in de diepte der valleijen, andere op de heuveltjes of op de helling der bergen; deze aan den oever van een beekje, gene midden in een digt bosch of lagchende weilanden.

Voor eenigen tijd boden deze gehuchten een ongewoon schouwspel. Elken morgen, bij zonopgang, zag men lange rijen van vrouwen, mannen en kinderen er uit te voorschijn komen; telkens bij 't vallen van den avond zag men die lange rijen weêr huiswaarts keeren. Van alle kanten kwam men niet, maar stroomde naar één punt zamen. Eene ingetogen vreugde lag allen op 't gelaat, en hunne stemmen deden de echo's der bergen blijde gezangen nazingen; het waren godsdienstige gezangen, en naar de kerk rigtten zij hunne schreden. De Eerwaarde Paters Oblaten van Notre-Dame de Lablochére gaven eene missie.

Achttien dagen duurde de missie, en wel verre van te verflaauwen, nam nog altoos de ijver der goede dorpelingen toe. 't Was, of het persoonlijk Woord des Vaders andermaal gedaald was op Galilea's bergen, en brood uit den hemel aan de hongerige schare brak.

Aan 't eind eener missie is het gebruikelijk, dat er een kruis geplant wordt, en hoog voor aller oogen: want het vernieuwde leven wil steeds met Jesus, den Gekruiste, bezig zijn, in zijnen aanblik zich ontwikkelen, als het kind op den schoot en aan de borst der moeder. Maar was het mogelijk te Dompnac een kruis te planten? Hoe hardsteenen te bekomen voor het voetstuk? Niet dan ver, heel ver van de gemeente vindt men hardsteenen. En hoe ze te vervoeren? Karren en wagens zijn er onbekend, en paarden zijn er niet, en, al had men paarden, men zou ze tot zulk een vervoer niet kunnen bezigen: zoo slecht zijn de wegen. Wat te doen? Het geloof kent geen moeijelijkheden. Honderd jongelieden komen op: wij zullen, zeggen zij, de benoodigde blokken gaan halen en ze hier brengen. Zij vertrekken. Weldra zag men hen in twaalf-, vijftien-, twintigtallen terugkeeren, elke groep haren steen van driehonderd, vierhonderd, vijfhonderd pond gewigts aandragend:

aan touwen hing hij, en rustte op ijzeren staven. Men moet de landstreek kennen, om het zich te verbeelden, welke hinderpalen zij hadden door te worstelen met die zware lasten op een weg, meer dan zes kilometers lang. De twee schoonste steenen, die tot kroon van het voetstuk moesten dienen, haalde men op negen kilometers afstands van de kerk. Op gelijke wijze ging men het kruis halen, dat de wagen niet verder dan tot twaalf kilometers van Dompnac had kunnen voeren. Vier en twintig jongelingen baden om de eer, van alleen dezen kostbaren last te mogen dragen, die, schoon hij vierhonderd ponden woog, der sterke jeugd zoo ligt scheen, dat zij, gedurende den ganschen togt niet ophield te juichen: „Leve Jesus! Leve 't kruis!„ Ieder droeg een lauwermei als triumfteeken, de geheele bevolking liep hun bij hunne komst te gemoet, en de lucht weêrgalmde van hun gewijd lied, dat nagenoeg aldus luidde:

Nu, nu de hel weêrstaan
En alle boei verbroken
En 't slavenjuk ontgaan!
Nu 't kruis omhoog gestoken
En 't open eer gedaan!

De missie liep naar 't eind. De parochianen hebben allen het geluk, de H. Tafel te naderen; geen enkele noch van de vrouwen, noch van de mannen, geen enkele ontbreekt. De oude lieden, de zieken en zwakken, die niet ter kerk kunnen komen, willen ook in de genade der missie deelen, en de pastoor, aan hunne wenschen gehoor gevend, bepaalt den dag, waarop hij naar de onderscheidene gehuchten zich begeven zal, om hen te bezoeken. Eene geschikte plaats wordt aangewezen, waar men zich zal kunnen vereenigen, om de H. Communie gemeenschappelijk te doen.

Deze treffende plegtigheid gaf aanleiding tot bewonderenswaardige trekken van christelijke liefde en trouw. Men zag eene bejaarde en zwakke vrouw van een niet geringen afstand langs de moeijelijkste wegen komen, op de schouders van haren man gedragen. Een zoon droeg eveneens zijn ouden vader, een gewezen militair, die 84 jaren achter den rug had, en den eersten veldtogt naar Italië mede had gemaakt, toen hij met Bonaparte de brug

overtoog, onder het schrootvuur der Oostenrijkers, in 1797. De man, de zoon had niet gewild, dat de kranke vrouw, dat de oude soldaat op dezen plegtigen dag het geluk van ons Heer te ontvangen zouden derven.

Toen de dag der kruisplanting was aangebroken, vloeiden de geloovigen uit de naburige oorden, Sablières, Sainte-Melany, Beaumont, Valgorge, schaarsgewijze naar Dompnac. De klok wordt geroerd; zij kondigt aan, dat het overwinnend kruis zal gezegend worden, 'twelk in groen en bloemen als weggedoken ligt. Vier en twintig uitgelezen mannen, in twee groepen verdeeld, dragen den kostbaren last. De nationale garde is onder de wapenen; de magistraat gesjerpt; volgt de geestelijkheid, bestaande uit al de priesters der nabuurschap. De heilige banieren en standaards worden ontrold; de processie is in gang; de trom slaat; de kreten: „Leve het kruis! leve het kruis!" door duizenden van stemmen aangeheven, weêrklinken allerwege. Kinderen dragen vaandels, met veelkleurige zinnebeelden en zinspreuken bedekt, en wuiven ze van blijdschap. De hemel is onbewolkt en de zon in vollen glans. Een lange drom van kinderen in feestdosch, van gesluijerde vrouwen, van jonge meisjes, in 't wit gekleed, van wakkere mannen, van talrijke geestelijken, in koorkleed, beweegt zich, met langzamen tred, langs den wand der bergen, onder in de dalen, dwars door bogtige wegen, den liederenzang met den triumfkreet: „Leve het kruis!" ondermengend, waarop de nationale garde door 't lossen van haar musketvuur antwoordt.

Nadat het kruis geplant was, rigtten de Eerw. Paters Martin en Charpenet, die de missie gegeven hadden, een' laatsten keer het woord tot deze zoo godsdienstige bevolking, om ze geluk te wenschen, ter volharding aan te sporen en de zegeningen des hemels over haar af te smeeken.

EENE PROFETIE VAN PROFESSOR HOFSTEDE DE GROOT.

Wat zegt gij er van? zeide mij een vriend, en las me de volgende woorden van Professor Hofstede de Groot voor:

„Zoo toone de geest der Hervorming dan ook daarin zijne godd„delijke kracht, dat hij *sociaal* worde en nu de geschiedenis weder „tot één brenge. En wel eerst tot één brenge de verschillende Evan„gelische Kerken, maar later ook de Evangelische en Roomsch„Catholieke Kerk. Deze is de Kerk der toekomst; hare aannadering „willen wij voor kinderen en kindskinderen en naneven bespoedi„gen, door haar te profeteren, verzekerd, dat zij zal ontstaan, zoo „hare noodzakelijkheid maar telkens weder wordt gepredikt" [1].

Hoe! wat? riep ik uit: daar begrijp ik niets van. Ik hoor dat de Professor aan het profeteren is. En als het daarvoor genoeg is onverstaanbare dingen te zeggen, dan is hij een groot profeet. Lees dat nog eens! Maar het werd ons niet duidelijker. De geest der hervorming is of heeft eene *goddelijke* kracht, en nogtans *is* hij niet maatschappelijk, niet „sociaal", maar zal het *worden?* zou God niet de bron der orde, der eenheid, dat is der maatschappij zijn, maar het worden? Gelooft de Professor aan eenen wordenden God? Eenheid van de Protestantsche kerken! Wie daaraan gelooft, gewis, die kan ook aan een wordenden God gelooven, en zou consequent zijnde, inderdaad den onophoudelijk zich ontwikkelenden en van het niet tot het wezen komenden God van het Pantheïsme moeten huldigen. De Professor is geen Pantheïst, 't is waar, maar wat gij daar leest van eene Kerk der toekomst stemt daar niettemin alweder mede overeen. De groote maatschappij der Kerk, „het rijk der hemelen", is immers gekomen! *Wordt* dat ook al? Dat het zich van de menschelijke zijde ontwikkelt en uitbreidt, dat begrijpen wij; maar óf het is niet Goddelijk, niet van boven, en Christus niet Die voor Welken wij Hem eeren, óf het is onmogelijk dat het door Hem gestichte rijk *worde*, en niet is. De Kerk bestond zoodra de H. Geest was nedergedaald, en deze haar goddelijke absolute aard, waardoor zij van boven eensklaps geponeerd of gesteld wordt,

---

[1]) *Waarheid in Liefde*, 1854, II, bl. 379.

maakt ook, dat zij niet voor eenen tijd kan ondergaan, en weder terugkomen: de poorten der Hel zullen tegen haar niet vermogen. En dan die toekomstige vereeniging van Katholiek en Evangeliesch! Het zal „één Evangelisch-Catholicke Kerk" zijn! Hoe! het Evangelie is niet voor allen, niet Goddelijk en derhalve door en door Katholiek of algemeen? Of kan wat Katholiek is, niet Evangeliesch, niet Goddelijk zijn? Het Evangelie is onmiddellijk Katholiek, en het Katholieke onmiddellijk Evangeliesch, en als de Zaligmaker zegt: „Gaat en onderwijst *alle volken!*" bewijst hij een Goddelijk gezag, en is zijn last zoo wel Katholiek als Evangeliesch.

De laatste ons voorgelezen woorden klonken ons zoo toe, dat we niet eens verstonden wat de Groningsche profeet zeide, en grepen het boek onzen vriend uit de hand. Inderdaad, het stond er: de *aannadering* van de Kerk der toekomst zou *bespoedigd* worden door de profetie van den Professor: „hare aannadering willen wij *bespoedigen* door haar te profeteren", en desniettemin hangt niet hare aannadering, maar of zij in 't geheel wel komen zal van het profeteren des Professors en anderen af: „verzekerd, dat „zij zal ontstaan, zoo hare noodzakelijkheid *maar* telkens weder „wordt gepredikt." Het noodzakelijke zal ontstaan *mits* het worde gepredikt! *O profeet die brood eet!*

Bij 't lezen viel ons oog op eene aanteekening onder de nevenstaande vorige bladzijde: „In ons vaderland schijnen enkele Doops-„gezinde en Luthersche Christenen nu nog in dezelfde meening te „verkeeren, als de Luthersche Saksers voor ruim twee eeuwen. „Zij twijfelen, tot wie zij meer behooren, tot de Roomschen of „liever tot de Jezuiten, die nu de Roomsch-Catholicke Kerk in „Nederland regeren en bezielen, of tot de Hervormden. Uit eene „geheel denkbeeldige vreeze voor een streven, dat bij de Her-„vormden zou bestaan, om weder eene heerschende Kerk te vor-„men gelijk vóór 1795, zijn ze eenigzins geneigd, zich bij LOYOLA's „zonen te voegen tegen de (heerschzuchtige!) Hervormde Kerk: „dat is [ze zijn] zoo voorzigtig, dat ze om 't gevaar te ontwijken, „'t welk hun dreigt van wege [!] de horen [horens?] eener „koe, liever zich gaan nederleggen bij de eerst min zigtbare [!] „klaauwen eens tijgers." — Schoone vergelijking! en niet minder schoon omschreven: vreezend voor 't gevaar „*van wege* de horen

eener koe", gaan de Doopsgezinde en Lutherschc Christenen op *den grond liggen"* bij de *eerst min zigtbare klaauwen* eens tijgers".

De profeten denken en spreken anders vrij snel, maar de Professor schijnt er lang over gedacht te hebben, en heeft daarom zoo lang werk om zich uit te drukken. 't Werd er niet beter door. Is de Hervormde Kerk tot welke de Professor behoort eene koe? We weten wat symbool het rund in de pantheïstische mythologie is, en vinden ook al het voorgaande van den Professor tamelijk koeachtig, maar toch zal hem zijne kerk daarvoor geen dank wijten, vooral omdat hij de koe tegenover den tijger plaatst. Ons ten minste dunkt, dat, als die twee dieren elkander zoo nabij zijn, de koe in gevaar is *"van wege"* den tijger!

Als we soms goede Protestanten van eene Kerk der toekomst hooren gewagen, maakt het op ons eenen wel pijnlijken, maar toch voor hen gunstigen indruk. Het is een niet te verwinnen verlangen naar den Christus, 'twelk bij de droevige ondervinding, van Hem niet te bezitten, in hen ontwaakt. Zoo hielden en houden nog de Orthodoxen zich gaarne bezig met den Apokalyps, en wenschen, bij 't gemis van het ware rijk der hemelen, naar een duizendjarig rijk, waarin eindelijk Christus regeren zal. Te ligter kunnen zij zich aan dergelijke droomen over de toekomst overgeven, daar verandering en wording diep in den aard van het Protestantisme ligt. Maar geheel anders is de indruk op ons gemaakt, als we een Groninger Professor over eene Kerk der toekomst, en wel op die wijze hooren spreken. Gaan we eens veel voorbij, nemen we eens de ongerijmdheid aan, dat de Kerk het produkt en niet de voorwaarde is van het Christelijk geloof en leven, en laten we tevens de Godheid van Christus, als door den Professor niet erkend, ter zijde. Is het dan niet genoeg, zich op een bloot redelijk standpunt te plaatsen, om de dwaasheid van zulke verwachtingen in te zien. Indien die Kerk het werk der geschiedenis zal of moet zijn, dan moet dit ten minste uit den aard der geschiedenis, en wel uit de Protestantsche blijken. En wat zien we? Is die hervormings-geest niet een geest van tweedragt en verdeeling? Heeft hij zich niet aanstonds als zoodanig geopen-

baard, en brengt hij, ten blijke van dezen zijnen noodlottigen aard, niet onophoudelijk meer verdeeling te weeg? Zijn de Protestanten of Protestantsche Kerken niet zeer bepaald met elkander in tegenspraak? Dat verscheidenheden elkander in de eenheid erkennen is begrijpelijk: de eenheid is de bron der verscheidenheid; maar hoe kunnen elkander tegensprekende stellingen of belijdenissen zich vereenigen, zonder elkander te vernietigen? En is dan Christus, wat de Hoogleeraar ook geloove, niet de grond-, niet de hoofd-waarheid des Christendoms? Welaan, tot aan die grondwaarheid heeft de Protestantsche twist zich voortgezet. Men heeft over alles geredekaveld, alles verdeeld, alles vaneen getrokken, verscheurd, totdat het noodzakelijk gevolg eindelijk plaats greep, en men over de hoofd- en grondwaarheid zelve in de schreeuwendste tegenspraak verviel. En nu? Waar durft men nu van spreken? Wat schaamt men zich niet van eene zoo langdurige, onophoudelijk toenemende wanorde te voorspellen? Eene alle menschen omvattende, en derhalve meer dan bloot menschelijke eenheid! Eene Katholieke Kerk! Om dat te gelooven, is het noodig aan het gezond verstand te verzaken: God wordt uit den chaos niet geboren!

IGNORANTIE VAN Ds. VAN OOSTERZEE.

In de *Jaarboeken voor Wetenschappelijke Theologie* bespreekt Dominé van Oosterzee het veel geruchts gemaakt hebbende werk van den Ridder Bunsen: *Hippolytus und seine Zeit.* De lof aan dat werk geschonken is groot, alles schijnt klaar en uitgemaakt, en van Döllinger [1]), ofschoon hij Bunsen op de schitterendste wijze wederlegd heeft, wordt geen enkel woord gerept. We kennen die Protestantsche taktiek, van den vijand, dien men niet aandurft, te ignoreren, en we nemen aan dat men er zeker voordeel bij vindt. Echter heeft ook dat zijne perken, en dergelijke ignorantie geeft regt om van den titel der *Jaarboeken* het woord *Wetenschappelijk* weg te schrappen.

---

[1]) *Hippolytus und Kallistus;* oder die Römische Kirche in der ersten Hälfte des dritten Jahrhunderts. Regensburg, Manz, 1853.

KERKVEREENIGING.

In December jl. gaven we onder 't opschrift *„ Proeve eener Kerkvereeniging "* onzen lezeren kennis van het plan dat er te Batavia bestond om aldaar de Hervormde en overige Protestantsche gemeenten met de Evangeliesch-Luthersche tot eene enkele te vereenigen. We deelden ook het *Project* daarvan en een en ander van 'tgeen er tegengeschreven was mede. Thans vernemen we, dat de zaak, ondanks de vele bezwaren, haar beslag heeft verkregen. Althans in *de Boekzaal* lezen we aldus:

INDISCHE KERKEN.

„ De vereeniging der Hervormde en Evangelisch-Luthersche gemeenten te Batavia tot ééne Evangelische, in het einde hier beslag hebbende mogen erlangen, kunnen Predikanten of Kandidaten, tot het Evang.-Luthersch Kerkgenootschap hier te lande behoorende en genegen voor eene Leeraarsplaats aldaar in aanmerking te komen, zich met hunne verklaring en tot bekomen van nadere inlichtingen, schriftelijk wenden tot den predikant Reudler te 's Hage, in zijne betrekking als lid der Commissie voor de Zaken der Protestantsche Kerken in Nederlands Oost- en West-Indiën. "

We meenden dat we dit berigt als aanvulling onzer vroegere mededeelingen onzen lezers niet mogten onthouden, en verwijzen naar de aanmerkingen, destijds ter voorlaatste en laatste bladzijde van ons opstel gemaakt. Men zal er zien wat wonder soort van *kerk*vereeniging haar zoogenaamd „ beslag " verkregen heeft — en hoe er de Protestanten nog geene enkele schrede meê tot hunne geprofeteerde „ Kerk der toekomst " gevorderd zijn.

SPROKKELINGEN.

VERGADERINGSDAGEN DER PROTESTANTSCHE GENOOTSCHAPPEN. — Het *Kerkelijk Weekblad* schrijft: „ 's Hertogenbosch, 25 Mei. Naar wij vernemen, zullen de Algemeene Vergadering der Protestantsche Maatschappijen dit jaar gehouden te worden te Amsterdam

en wel: van *Unitas* den 21, *Christelijk Hulpbetoon* den 22, en *Welstand* den 23 Junij. "

VOORTGANG DER BEKEERINGEN IN ENGELAND. — Zeer onlangs, in een schrijven aan den *Univers* van den 15 dezer, heeft Kardinaal Wiseman verzekerd, dat (sedert het herstel der Kerkelijke Hiërarchie in Engeland) de bekeeringen in de middelbare klassen, die altoos daar het talrijkste waren, thans veel talrijker zijn dan te voren; en hij gewaagt ook van eenige hoogst aanzienlijke bekeerlingen van dezen tijd, welke hem dan ook betuigd hebben, dat juist de tegenwoordige worstelstrijd van de Kerk tegen al de magten van den Staat en der maatschappij en de uitslag van dat konflikt hen tot de Katholieke Kerk hebben teruggevoerd.

Voor weinige weken had de plegtige inwijding plaats van 't prachtige klooster of oratorie van Brompton, door de Paters Oratorianen des H. Philippus van Neri gesticht. Niet zonder spijtigheid kwam de *Times* berigten, dat de *twaalf* voornaamste priesters, welke bij die plegtigheid hunne dienst leenden, allen GEWEZEN *Anglikaansche predikanten* waren.

ZONDAGSVIERING IN FRANKRIJK. — Het getuigt van den oplevenden godsdienstzin in Frankrijk, dat we gedurig berigten ontvangen over het altoos toenemen der vereenigingen ter viering van den dag des Heeren. Merkwaardig vooral was er eene die we gemeld vonden: de vereeniging namelijk der kramers en klein-handelaars van 't beurs-kwartier te Parijs. 't Is toch bekend, hoe onder die klasse van menschen de onverschilligheid en het ook al tot de *vrijheid* gerekende minachten der geboden van God en de Kerk het diepst had wortel geschoten.

DE PAROCHIËN.

Diepe bewondering, innige dankbaarheid en liefde maken zich meester van hem, die het groote doel beschouwt, waarvoor Jesus zijne Kerk stichtte, en de middelen die Hij aanwees om het te bereiken. Den vrijgekochten mensch te vereenigen met God en den naaste, en heen te leiden tot zijn God in den hemel, dat is het doel dat Jesus had bij de stichting zijner Kerk. Als de middelen om het te bereiken wees Hij aan: de in- en uitwendige belijdenis des geloofs, de HH. Sakramenten, de gehoorzaamheid aan Petrus en zijne opvolgers op den bisschopszetel van Rome, en de door hen aangestelde en met hen vereende kerkelijke overheden. Eenheid van geloof, eenheid van liefde met en onder het wettig bestuur, ziedaar in korte woorden de beteekenis der middelen tot het verheven doel der Kerk.

Daarom is het, dat zij van haar begin af dat krachtig stelsel van eenheid streng handhaafde en toepaste, ook in die instellingen, die niet bepaaldelijk van den Stichter der Kerk zelven, maar van het Opperbestuur der Kerk op aarde zijn uitgegaan, om de bereiking van haar doel: eenheid van geloof, eenheid van liefde, het geestelijk heil van ieder en van allen te bevorderen. Zelfs in de door haar ingestelde punten der kerkelijke tucht zocht zij altijd het heilzaam en krachtig beginsel der éénheid, eenheid van allen en vooral ook der Bisschoppen met den Opvolger van Petrus, eenheid der onderhoorige geestelijken en geloovigen met hun Bisschop, eenheid der geloovigen met de herders door den Bisschop over hen aangesteld. Zoo wordt de eenheid van geloof en liefde onophoudelijk gevoed en gesterkt. Zoo worden de behoeften der onderhoorigen beter gekend en gelenigd door den hun gegeven herder. Zoo wordt op de krachtigste wijze in het geestelijk heil van ieder en van allen voorzien.

Waartoe, vraagt men welligt, op eene waarheid aangedrongen, welke iederen Katholiek en overbekend en innig dierbaar is? Omdat die waarheid de hartader is der geheele kerkelijke wetgeving. Tot in ieder punt der kerkelijke tucht streeft zij door, spreekt zij zich ten duidelijkste uit, en van die inrigtingen zelve, waarvan men bij den eersten opslag het groot gewigt niet inziet, leert men door haar de hooge waarde kennen. Zij doet ons de wondervolle wijsheid der kerkelijke wetgeving op prijs stellen, ook daar waar zij ons eerst het minste scheen te zullen treffen.

Wij namen ons voor over eene dier kerkelijke inrigtingen, de parochiën namelijk en hare verdeeling, in dit opstel te handelen. Zien wij vooreerst, wat eene parochie en parochiekerk is; hoe, voorts, de parochiën zijn ontstaan

en ontwikkeld; welk het nut is van het bestaan en de verdeeling der parochiën, en welke verpligtingen daaruit voortspruiten voor de geloovigen der parochie.

I. Wat is eene parochie? wat eene parochiekerk?

Tot eene parochie en parochiekerk worden, volgens de gewone kerkelijke regelen, vier voorwaarden vereischt: 1°. eene bepaald omschreven plaats; 2°. eene bepaalde menigte geloovigen daar binnen wonende, en alzoo aan de kerk dier plaats aangewezen en toegevoegd; 3°. een éénige en bepaalde priester, met de geestelijke bediening belast in die plaats en over die geloovigen; en dus 4°. in dien als herder aangestelden priester de hem als zoodanig en door zijn titel als herder dier plaats geheel eigen magt der geestelijke bediening.

De kerk dier plaats, de kerk dus waarin die priester als herder is aangesteld, en waaraan de geloovigen dier plaats zijn toegevoegd, is de parochiekerk; de kerk der παροικία, dat is, der omwoning, en de geloovigen die er om of bij, die in die omschreven plaats wonen, zijn de parochianen van die kerk en dien priester.

Waarom nu dat *bepaalde* van plaats, geloovigen en herder? Die uitdrukkelijke voorwaarde geeft reeds bij den eersten oogslag te kennen, dat de Kerk bij dat *bepalen* een gewigtig doel heeft; en inderdaad, het dient om, wat we boven als haar doel aanwezen, het beginsel der eenheid te bevorderen. Hoe dit geschiedt zullen wij straks zien. Uit die *bepaling* van plaats, geloovigen en herder, vloeijen regten en verpligtingen voor den herder, regten en verpligtingen ook voor de geloovigen voort. Daaruit volgt vooral, wat de geloovigen betreft, de verpligting, om

eenige der HH. Sakramenten, die wij later zullen aanwijzen, alléén in die kerk en door de bediening van dien priester, of met zijn of des Bisschops verlof, elders of van anderen te ontvangen; en wederkeerig voor den als herder in die kerk aangestelden priester de verpligting, om hun die HH. Sakramenten toe te dienen, en zich geheel aan het geestelijk heil der geloovigen van de bepaaldelijk omschreven plaats zijner parochie toe te wijden.

De omschrijving dier plaats en bij gevolg de aanwijzing der geloovigen, als ook de aanwijzing der kerk, en de aanstelling des herders gaan uit van het kerkelijk gezag; dat alles geschiedt door den Bisschop tot wiens bisdom plaats, kerk, geloovigen en priester behooren. En heeft dat plaats gehad, dan bestaat de *parochie* met al de regten en verpligtingen, welke bij het algemeen kerkelijk regt, door den Stedehouder van Christus op aarde vastgesteld, voor kerk, priester en geloovigen zijn aangewezen. Weldra zullen wij zien wat belangrijk nut daarin gelegen is.

II. Ontstaan en ontwikkeling der parochiën.

Bij het onderzoek hier te doen houde men in 't oog, dat het de vraag niet geldt in het algemeen naar eene of andere handeling waardoor de priesterlijke bediening wordt uitgeoefend, maar naar eene bepaalde en in ons eerste punt duidelijk aangegeven inrigting. Wij vragen dus niet, waar, en hoe, en wanneer de uitoefening der priesterlijke bediening en van de godsvrucht der geloovigen plaats had — maar dit, en niets anders, hoe de parochiën, en dus die bepaalde betrekking tusschen herder en geloovigen, zijn ontstaan en ontwikkeld tot dien vorm, dien zij sedert eeuwen in ieder geregeld Bisdom hebben.

In het eerste begin der Kerk was het getal der geloovigen, in vergelijking tot de latere uitbreiding des Christendoms, slechts gering; het bepaalde zich grootendeels tot de steden, waar de Bisschoppen hun verblijf hielden, terwijl vooral op het platte land, in de dorpen, het heidendom nog de overhand behield. Vandaar dat de heidenen het eerst den naam ontvingen die hun later bijbleef, en *pagani* werden genoemd van *pagus*, dorp, hetgeen door de tot het Christendom bekeerde Duitschers en Franken ook in hunne taal is overgebragt (*Heiden*, *Payen*).

Nog waren buiten de bisschoppelijke stad geene vaste ondergeschikte herders over de geloovigen aangesteld, maar deze kwamen in de bisschoppelijke Kerk bijeen, om er van den Bisschop zelven of de telkens door hem aangewezen priesters de HH. Sakramenten te ontvangen; hiervan vinden we de treffendste bewijzen in de schriften van den H. Ignatius, Bisschop van Antiochië, en van andere Apostolische Kerkvaders. Grootendeels oefende de Bisschop zelf de heilige bediening uit, en de geheele geestelijkheid was met hem in de stad van zijn verblijf vereenigd. Doch wijl het hem niet mogelijk was door zich zelven aan aller behoeften te voldoen, en er zich hier en daar ook buiten de bisschoppelijke stad geloovigen bevonden, bediende hij zich van de hulp zijner priesters, om in aller geestelijk heil te voorzien.

Bij het spoedig vermeerderen van het getal geloovigen moest hij weldra in de stad zelve zoo in de bisschoppelijke kerk als vooral daar buiten, door zijne priesters de heilige bediening en de door hem hun verleende magt doen uitoefenen. Zoo ook zond hij hen van tijd tot tijd buiten de bisschopsstad naar de plaatsen waar zich geloovigen bevonden om voor hunne geestelijke behoeften te

zorgen. Nergens evenwel hadden de bisschoppen hen nog als vaste herders over de geloovigen kunnen aanstellen, maar telken reize keerden zij na het uitoefenen hunner bediening naar den Bisschop weder, om hem verslag te doen van den voortgang der levendmakende waarheid en den bloei der kerkelijke tucht. Er was dus nog geen spoor te zien van de parochiën, die weldra werden opgerigt.

Weldra, zeggen wij; want spoedig nam het getal der geloovigen, zelfs te midden der vervolging, wonderbaar toe; en het werd vooral daar, waar de Bisschop zelf niet tegenwoordig was om de geloovigen tegen afval en verflaauwing en al de bekoringen van het ongeloof te versterken en te behoeden, dat wil zeggen, het werd vooral buiten de bisschopsstad noodzakelijk, aldáár vaste herders over de geloovigen aan te stellen. Ook in de bisschopsstad zelve konden de bisschoppen allengs niet meer op de vorige wijze voorzien in den geestelijken nood der geloovigen; en het werd noodzakelijk, in verschillende gedeelten der stad plaatsen aan te wijzen, waar in de daartoe ingerigte bedehuizen en kerken een vast aangestelde priester onder de gehoorzaamheid en het oppergezag des Bisschops gelijk buiten de bisschopsstad, de herderlijke bediening over de geloovigen van dat gedeelte der stad moest waarnemen.

Opdat ieder dier ondergeschikte herders zich uitsluitend aan het hem toevertrouwd gedeelte zou kunnen toewijden, het waarnemen der christelijke verpligtingen door de geloovigen beter gewaarborgd, hunne behoefte beter gekend en verholpen, en alle twijfel, onzekerheid of twist omtrent de regten en pligten dier ondergeschikte herders met betrekking tot elkander en tot hunne geloovigen zouden worden vermeden, droegen de Bisschoppen zorg het aan

ieder dier priesters toevertrouwd terrein duidelijk te omschrijven. Sedert dien tijd en meer nog naarmate het getal der geloovigen toenam, werd den Bisschoppen de persoonlijke uitoefening der onmiddellijke zielzorg meer en meer onmogelijk, en moesten zij zich bijna uitsluitend bezig houden met het eigenlijk gezegd bestuur des bisdoms.

Dat was het begin der verdeeling in parochiën, waarvan we in de derde eeuw reeds duidelijke bewijzen vinden. Aan de door den Bisschop aangewezen kerk der plaats, aan den priester over die kerk en de geloovigen dier plaats aangesteld, en aan de geloovigen zelven werden door den Bisschop zekere regten en verpligtingen opgelegd; want niet zonder doel, gelijk wij zagen, waren de parochiën opgerigt. Eenheid en orde, en hierdoor bevordering van het groote doel der Kerk, het geestelijk heil van Jesus' volgelingen: dat vooral was het wat bij de wijze verordening der Bisschoppen werd beoogd en op den voorgrond gesteld.

Het was natuurlijk dat die maatregel, als door de behoeften der Kerk zelve aangegeven, algemeen werd toegepast en door het zigtbaar Opperhoofd der Kerk op aarde bevorderd en bekrachtigd. Ook duurde het niet lang of hetgeen zijn eerste begin had in de beschikking der Bisschoppen werd een punt van algemeene tucht, dat niet meer beheerscht werd door de bepalingen van het hoofd van ieder Bisdom, maar door de regelen van het algemeen kerkelijk regt, uitgegaan van het Pauselijk gezag. De verdeeling der parochiën in ieder Bisdom werd nu niet enkel meer gevorderd door de belangen der geloovigen, maar juist om die belangen en de boven aangegeven redenen van hare wording, werd ze ook door de hoogste kerkelijke magt op aarde voorgeschreven. Dáár was van toen

af de grond der regten en verpligtingen die uit die verdeeling ontstonden voor kerk, geloovigen en zielzorger, dáár de grond en uitwerkende oorzaak van de betrekkingen tusschen den Bisschop en de hem ondergeschikte herders, tusschen deze en de hun toevertrouwde geloovigen of parochianen, onder gehoorzaamheid echter van herder en geloovigen aan 't bisschoppelijk gezag van het hoofd van ieder bisdom, gelijk de Pausen die uitdrukkelijk bevalen en handhaafden.

Onophoudelijk werd de inrigting der parochiën door de kerkelijke wetten gehandhaafd. Door alle volgende eeuwen heen, werd op hare instandhouding en heilzame werking aangedrongen. Getuigen zijn onder anderen in de verschillende landen, de tweede synode van Châlons in 813, van Pavia in 855, Nîmes in 1095, Rheims in 1148, Tours in 1163, Avranches in 1272, Oxford in 1222, het *Concilium Germanicum* van 1225, de synode van Dunelm in 1217, de derde Algemeene Lateraansche Kerkvergadering in 1179 en de vierde in 1215, de synode van Utrecht in 1291, Mainz in 1261 en 1310, Eichstädt in 1354, Beziers in 1233, Avignon in 1326. Al deze en vele andere kerkelijke bescheiden leveren krachtige bewijzen voor hetgeen wij zeiden. Het is bekend, met hoe veel wijsheid en aandrang de Vaders der Algemeene Kerkvergadering van Trente in de zestiende eeuw voor de naleving en bloei der kerkelijke tucht hebben gewerkt, en hoe hunne voortreffelijke besluiten nog steeds als ten grondwet zijn van het bestuur en de regeling der kerkelijke aangelegenheden. Ook die Kerkvergadering, wier besluiten van algemeen verbindende kracht zijn, drukt zich op de stelligste wijze over de verdeeling der parochiën uit, en geeft tevens het bewijs, dat ook zij door het reeds meer-

malen aangegeven verheven doel der Kerk daartoe werd aangezet. In eenige bisdommen werd de verdeeling der parochiën niet naar behooren onderhouden, in andere had de druk van verschillende omstandigheden dit punt der kerkelijke tucht verslapt. En zij dan, gedreven door den geest van God, den ijver voor het heil der zielen, en de zucht tot instandhouding en bloei der daartoe reeds eeuwen lang zoo heilzaam gebleken middelen, beveelt in de volgende dringende bewoordingen aan de bisschoppen: „Dat zij ook in die steden en plaatsen, waar de parochiekerken geene bepaalde grenzen hebben, noch hare bestierders eene eigene bevolking die zij besturen, maar zonder onderscheid de Sakramenten aan die ze vragen toedienen — tot verzekering van het heil der hun toevertrouwde zielen, de bevolking verdeelen in bepaalde en eigene parochiën, en aan ieder dezer haren vasten en bijzonderen *parochus* (parochiepriester) aanwijzen, die hen kunne kennen, en van wien-alleen zij wettig de Sakramenten [1]) ontvangen — of dat zij op eene andere meest nuttige wijze, naar gelang de hoedanigheid der plaats mogt vorderen, er in voorzien. En zij moeten zorgen, dat hetzelfde geschiede in die steden en plaatsen, waar geene parochiekerken zijn: niettegenstaande alle voorregten en gewoonten, welke ook, al waren zij van onheugelijken dage" [2]).

Nadrukkelijker konden de Vaders van Trente wel niet spreken. Daar waar geene parochiekerken bestonden, of niet met al hare gewone vereischten, met bepaald omschreven grenzen en een vasten en eigen herder aan het hoofd, daar, zoo wordt den Bisschoppen bevolen, moeten

---

1) Welke Sakramenten de Kerkvergadering hier volgens het kerkelijk regt bedoelt, zullen wij een weinig later zien.

2) Sess. XXIV, c. 13 de Ref.

zij zorgen, aan die vereischten te voldoen. Slechts dan wanneer aan die vereischten, gelijk in den toestand van enkele bisdommen te midden der beroerten van dien tijd wel het geval moest zijn, nog niet strikt kon worden voldaan, daar hadden zij op de voor de plaats meest nuttige wijze, welke het doel der gewone vereischten het beste bereiken deed, te voorzien. Geene privilegiën, geene gewoonten, welke ook, en zelfs van onheugelijken dage, mogten daartegen eenige kracht hebben.

Langen tijd heeft Nederland eigen bisdommen moeten derven: door den druk der omstandigheden, en met den val der bisdommen viel de inrigting der parochiën. Met het gelukkig herstel der kerkelijke hiërarchie, eischt de wet en regeling van ieder Bisdom hare regten. Zij vordert op nieuw de indeeling in parochiën; ook deze moet bijdragen tot het verheven doel en de heilzame werking van de verdeeling des kerkelijken gebieds zelve in bisdommen. Wordt de éénheid van geloof en liefde en het heil der zielen bevorderd door de vaste aanstelling van het ééne Opperhoofd des bepaald omschreven Bisdoms onder de gehoorzaamheid van den Paus, ook de vaste aanstelling van den eigen zielzorger der bepaald omschreven parochie onder de gehoorzaamheid aan den Bisschop moet in ondergeschikte mate heilzaam werken tot datzelfde doel. De waarheid van dit gezegde gaan wij in ons derde punt van eenige zijden toelichten.

III. Nut en heilzame werking van de inrigting der parochiën.

Reeds hebben wij in enkele trekken het nut der parochiën voorgesteld. Immers, éénheid van bestuur, be-

paaldheid van werkkring zijn hoofdmiddelen tot het bereiken van een doel. Door deze bevordert de Kerk het geestelijk heil van hare geloovigen, en hiertoe werd zij zelve gesteld. Dat beginsel heeft de Kerk ook aangewend in de inrigting der parochiën. Het is waar, het geldt daar hen niet meer, die eenig deel hebben aan het eigenlijk gezegd bestuur der Kerk, maar alleen diegenen, die door het hoofd des bisdoms worden aangesteld om de door hem verleende magt uit te oefenen en de HH. Sakramenten en andere genademiddelen toe te dienen. Maar zij had te wel van haar goddelijken Stichter geleerd, hoe heilzaam het beginsel van vastheid en eenheid van gezag voor het geestelijk heil der geloovigen werkte, om ook in dien werkkring zijn voorbeeld niet te volgen.

Zij heeft daarom de parochiën ingerigt met die voorwaarde van bepaaldheid en éénheid, in ons eerste punt uitéengezet. Zij heeft gewild, dat die onmiddellijk met de heilige bediening belaste ondergeschikte herder, krachtens zijne benoeming over een bepaald, juist omschreven gedeelte der geloovigen van het bisdom, als de vaste en eigen herder van dat gedeelte zijn zou. Vandaar die juiste aanwijzing der grenzen, en hiermeê zelfs de juiste aanwijzing der geloovigen aan zijne zorg toevertrouwd; vandaar die eigen vaste herder over hen aangesteld. In die kerk zouden de geloovigen dier plaats naar het woord van hun herder komen hooren, en daar komen als de zijnen. Hij zou hen en hunne kinderen door de wateren des Doopsels tot ledematen van Jesus' Kerk en kinderen Gods heiligen; hij hen voorbereiden tot den gewigtigen stap huns verderen levens, het aangaan van een Christenhuwelijk; in zijne kerk zouden zij in den heiligen Paaschtijd één in geloof en liefde tot de Tafel des Heeren naderen,

en hij zou hen in hunne ziekte komen verkwikken met het brood des levens en vóór hun verscheiden met de laatste genademiddelen der H. Kerk vertroosten en versterken.

Die herder dan ook, als met de zorg alléén van zijne parochianen belast, zou zich moeten beschouwen als een vader onder zijne kinderen. Werden zij uitsluitend aan zijne zorg bevolen, dan zou ook hij zich uitsluitend aan hen hebben toe te wijden. Met vaderlijke gestrengheid, waar de belangen hunner ziel het vordert, maar altijd en in alles met vaderlijke liefde moet hij zich de hem gegeven kinderen aantrekken, voor hen leven, met hen lijden; wat ramp ook of gevaar hem mogt bedreigen, hen troosten, bemoedigen en versterken. Hij is zoozeer de hunne en zij werden zoozeer de zijnen, dat hem, schoon geen deel hebbende aan het eigenlijk kerkelijk bestuur, de kanonieke regelen onder het oppergezag des Bisschops zekere vaderlijke magt toekennen voor de goede orde en het welzijn zijner parochie.

Wel is waar, ook zonder dat de geloovigen in die bepaalde kerkgemeenten omschreven zijn, zal de geestelijkheid waken en werken voor hunne belangen, — en hebben hier te lande in al dien tijd de geloovigen hunne priesters niet als hunne geestelijke vaders bemind en deze hen als hunne kinderen met teedere liefde verzorgd?

O zeker! God heeft er in voorzien, dat te midden van de stormen en moeijelijkheden, die wij en onze voorouderen hebben doorgeleefd, eene brave geestelijkheid hier waakte. Ook het oog van Christus' Stedehouder op aarde was altoos over deze gewesten geopend, en Hij die vader is van alle geloovigen, het middenpunt der éénheid in geloof en liefde voor heel de Kerk, heeft ook tot dit gedeelte zijner groote kudde mannen gezonden, die vol moed en

beleid het bestuur der Kerk in Nederland op zich namen en de geloovigen van priesters voorzagen, die zich als een muur stelden voor het huis van Israël en aan hun verheven roeping beantwoordden. Ook de geloovigen van Nederland toonden zich die geestelijkheid waardig. Door hunne vurige en grondige godsvrucht, door hunne standvastigheid in geloof en liefde, door hunne opregte en hartelijke gehoorzaamheid aan den Opvolger van Petrus en de door hem aangestelde overheden, hebben zij de aandacht der geheele wereld getrokken en waren zij ten toonbeeld voor hunne broederen in de andere gedeelten der Christenheid. Meermalen hebben zij het uit den mond van Petrus' opvolgers, en niet lang geleden uit dien van Pius IX nog mogen vernemen, hoe zij te midden van dier zwaren last en menigvuldige beproevingen hun tot troost en bemoediging waren.

Doch erkennen wij het dankbaar! Op eene bijzondere wijze heeft Gods Voorzienigheid over ons vaderland gewaakt; dankbaar erkent het de geestelijkheid zelve, die zich zoo onvermoeid aan het heil der zielen wijdde, dat bij den buitengewonen toestand waarin zich de Kerk in Nederland bevond en zich door den drang der omstandigheden zoo lang heeft moeten bevinden, zij slechts door een bijzondere hulp en genade van omhoog zich zóó heeft kunnen staande houden en bloeijen.

Te regt ook heeft men reeds de opmerking gemaakt, dat anders de behoeften der Kerk onder het kruis, anders hare behoeften bij hare vrijverklaring zijn. Is hier het getal der Katholieken in al die jaren aanmerkelijk toegenomen: die meerdere uitbreiding vordert een hieraan beantwoordend, dat is een bestendiger en daarmeê vaster en krachtiger bestuur, hetwelk ook daar waar de Kerk

thans natuurlijkerwijze meer dan vroeger moet optreden in het openbaar, haar altoos zorgzaam kunne gadeslaan en hare vruchtbare werkkracht, die zich in tal van geestelijke stichtingen, inrigtingen en vereenigingen alom laat gelden, van nabij kunne regelen en ter hoogste vrucht doen gedijen.

Zoolang wij dan van het geluk van eigen bisdommen te bezitten verstoken waren, zoolang mag eene inrigting hebben ontbroken die naauw met de bisschoppelijke regeling verbonden, en er als een noodzakelijk gevolg van is: maar nu het God in zijne oneindige goedheid heeft behaagd, ons door zijnen Stedehouder op aarde weder in het bezit van eigen bisdommen te stellen, nu verlangen de kerkelijke regelen, dat ook hier als in ieder bisdom de omschrijving der parochiën plaats vinde. En hoe waar het ook zij, dat zelfs in onzen buitengewonen toestand deugd en godsvrucht bloeiden, dit mag geen reden wezen om dien te doen voortduren, en de gewone regelen der Kerk, tot datzelfde doel bestemd, niet te verlangen en op te volgen.

Maar hoe ook wordt het geestelijk heil der geloovigen door die naauwkeurige omschrijving meer nog bevorderd en verzekerd. In ieder onzer steden was de geloovige vrij, om, zonder van woonplaats te verwisselen, zich zelfs voor de gewigtigste handelingen der priesterlijke bediening te vervoegen tot welke ook der twee, vier, of achttien kerken der stad, en tot den daarin aangestelden herder, en weêr naar welgevallen van kerk te veranderen. Gewis zal wel ieder dier herders hem met liefde behandelen, maar wie van hen (en deze vraag is ernstig) wie van die verschillende herders heeft nu de verpligting om zich uitsluitend als zijn herder te beschou-

wen, en hem zoo noodig tot het vervullen der kerkelijke pligten op te sporen. Als biechtvader geen voorzeker van hen; want het staat ieder vrij, bij elken daartoe door den Bisschop goedgekeurden priester te biechten, al is hij aan geene bepaalde kerk verbonden en geheel buiten de pastorele bediening. Daarenboven zou hem het diep geheim der Biecht vaak zelf een beletsel wezen. Het kan dus niet anders dan de als herder over die kerk aangestelde priester zijn. Maar als zoodanig weet hij, dien men verliet, dat men het regt had zich tot eene andere kerk te begeven, omdat hij zelf niet uitsluitend als herder noch over de geheele stad noch over een zeker bepaald gedeelte der stad is gesteld. Hij zal zelfs dikwijls in de onmogelijkheid zijn, hem dien hij aan pligtverzuim schuldig vreest, te midden van de menigvuldige zorgen der priesterlijke bediening, even als de goede herder, op te sporen en op het pad der deugd en godsvrucht terug te brengen. Maar ook, kent hij zijne woning, of kent hij die nog? hij moge b. v. in de vele kerken onzer hoofdstad zich trachten te vergewissen, of hij ergens zijne godsdienstpligten waarneemt, nog zal hem soms eene droevige onzekerheid moeten bijblijven. Hierin wordt en herder en geloovige door de regeling der parochiën te gemoet gekomen; de heilige bediening wordt er meer door verzekerd, en het geestelijk heil van iederen geloovige meer nog gewaarborgd en bevorderd.

Immers de herder dier juist omschreven parochie behoeft niet angstig zijne bezorgdheid tot eene vaak groote en volkrijke stad uit te strekken. Hem is dat gedeelte-alléén en uitsluitend toevertrouwd; hij weet zonder veel moeite wie binnen die grenzen woonachtig zijn, en voor hen alleen heeft hij te zorgen en te werken. Hij is hun

eigen herder, en zij zijn verpligt om zoolang zij in zijne parochie hunne woonplaats hebben, de belangrijkste godsdienstpligten in zijne kerk te komen waarnemen; zij zijn b. v. gehouden, willen zij aan hunnen Paaschpligt voldoen, in de kerk hunner parochie tot de Tafel des Heeren te naderen. Mogten zij dit verzuimen en buiten zijn verlof of dat van den Bisschop elders de H. Communie ontvangen, zonder daartoe één's in den Paaschtijd te naderen in de parochiekerk, dan weet hij, dat zij aan hunne pligten hebben te kort geschoten. Dan zal hij hen als een goede herder kunnen opsporen, want zij zijn hem bekend, en hij mag hopen, dat zij de stem zullen hooren van dengene die hun als eigen herder gegeven is. Heeft daartegen iemand met der woon zijne parochie verlaten, hij is weldra, ook zonder zich aan te melden (gelijk het anders behoort) bekend bij den anderen herder, in wiens parochie hij zich heeft neêrgezet. Op dezen rust voortaan de verpligting hem door vaderlijke vermaningen zoo mogelijk te winnen en op den weg des heils terug te voeren. Nemen we onze uitgestrekte hoofdstad ten voorbeeld; gelijk het nu den in de verschillende kerken gestelden herder vaak allermoeijelijkst, soms onmogelijk is, om het geestelijk heil van enkelen te verzekeren, wijl niemand hunner over een bepaald gedeelte en ook niet uitsluitend over de gansche stad is gesteld, en zijne verpligting als herder én minder uitvoerbaar én minder bepaald is, zoo zal na de verdeeling der parochiën die verpligting bepaald en ligter te vervullen, en veler geestelijk heil meer gewaarborgd zijn. Zóó schreef het de Kerkvergadering van Trente den bisschoppen voor, zóó moeten zij dien regel van ieder bisdom onderhouden: opdat „het heil der hun toevertrouwde zielen" meer verzekerd wierde, en de vaste

en bijzondere herder van iedere parochie de hem toevertrouwde geloovigen zou kunnen kennen.

Dit geldt in 't algemeen, maar geldt inzonderheid voor de behoeftige ledematen van Christus. Voor hen vooral is het van het uiterst belang, dat zij allen gekend zijn door den eigen herder der parochie waarin zij verblijven, opdat deze in 't bijzonder en bepaald kunne nagaan of zij hunne godsdienstpligten niet verwaarloozen. Voor de armen, in onze groote steden helaas! zoo talrijk, is dat van 't grootste gewigt, en nog bijzonder voor diegenen onder hen, die reeds hunne heilige godsdienstpligten sedert geruimen tijd *hebben* verzuimd, en eindelijk aan geen der in eene groote stad aangestelde geestelijken meer kunnen bekend zijn, en het dán alleen kunnen zijn en blijven, wanneer aan dat gedeelte waarin zij wonen, een vaste en eigen herder gegeven is. En te meer noodig is het in deze dagen vol verleiding, nu talrijke genootschappen het op het dierbaarst wat zij bezitten hebben gemunt, en tot den prijs van stoffelijke middelen hunne onsterfelijke ziel tot verzaking van het geloof trachten om te koopen. De eigen herder kent en bezoekt hen, waarschuwt en sterkt hen dan tegen de listige en ontelbare bekoringen van den altoos rondgaanden vijand hunner ziel. Ook is het niet zonder gewigtige redenen, dat de kanonieke regelen het den herder van iedere parochie ernstig op het hart drukken, eene vaderlijke zorg te dragen voor de armen, die tijdelijk ongelukkig en medelijdenswaardig, maar het door Jesus zoo bijzonder beminde gedeelte zijner kudde zijn.

Het godsdienstig onderrigt der kinderen, 't behoeft naauwelijks herinnerd, wordt om dezelfde reden beter gewaarborgd; ook hiertoe is de inrigting der parochiën allerheilzaamst, en alweder voor de kinderen van vele armen

inzonderheid, die thans vaak moeijelijk, soms in het geheel niet te kennen zijn, maar het dan zullen wezen, wanneer ieder herder zich alléén en uitsluitend aan zijne bepaald omschreven parochie zal kunnen toewijden.

IV. Gevolgen der parochiële inrigting voor de geloovigen.

Het zal van zelve blijken, dat de inrigting van parochiën, welker belangrijk nut wij aanstipten, daarbij geen bezwaar voor de geloovigen heeft. Doorloopen wij de gewigtigste handelingen van het Christelijk leven, om te zien, of en in hoever die slechts kunnen worden gesteld in de parochiekerk of door de bediening van haren herder, dan wel of de geloovige daarin vrij blijft. Eene korte aanwijzing mag hier volstaan.

1°. Het H. Doopsel. — Ofschoon dit H. Sakrament, waar en door wie ook op de door Christus ingestelde wijze toegediend, *geldig* is, zoo mag het evenwel buiten het geval van noodzakelijkheid slechts worden ontvangen in de eigen parochie, en door de bediening van haren herder, of, met zijn verlof, van een anderen priester.

2°. Het bijwonen der H. Mis op Zon- en Feestdagen. — Om aan het gebod der H. Kerk te voldoen, is men niet verpligt de H. Mis te hooren in zijne parochiekerk. Men is daar dus vrij in, en zonder in het minst te zondigen, kan men elders de H. Mis bijwonen, mits men zorge het niet uit eigenlijk gezegde verachting der parochiekerk of van haren herder te doen; want in dit geval is die gemoedsgesteldheid zondig, schoon men aan het gebod der H. Kerk voldoet. Evenwel, zij het niet verpligtend, het is toch prijsbaar en hoogst aan te raden, geregeld en

bijzonder op de voornaamste dagen ter bijwoning der H. Mis naar zijne parochiekerk te gaan. Daarom zegt de Algemeene Kerkvergadering van Trente tot de bisschoppen, dat zij hunne onderhoorigen zullen vermanen, „dat zij dikwijls, ten minste op de Zondagen en hoogere Feestdagen, zich naar hunne parochiën begeven" [1]). Op de Zon- en Feestdagen toch wordt voor de parochianen in de parochiekerk het H. Misoffer opgedragen. De herder smeekt er voor het welzijn zijner geloovigen: is 't niet zeer gepast en treffend dat deze zich daar met hem in het gebed komen vereenigen, om hunne belangen God aan te bevelen, te meer wijl daaruit grooter geestelijk voordeel voor hen ontspruit? Daar komen zij uit den mond van hun eigen herder, die het best de behoeften zijner parochie kent, de heilige waarheden vernemen. En schoon er geen bepaald voorschrift zij, om op Zon- en Feestdagen het woord Gods te komen hooren, het is niettemin voor velen eene wezenlijke behoefte, en 't zal wel geen teeken van Christelijken geest zijn, zelden of nooit de verkondiging van het woord Gods bij te wonen. Ook dit kan elders dan in de parochiekerk geschieden, maar waar vervoegt men zich daartoe beter dan waar de parochianen het best gekend zijn, en de eigen herder aan de zijnen door zich zelven of anderen de heilige waarheden verkondigt die zij vooral behoeven?

3°. De H. Communie moet eenmaal in den Paaschtijd worden ontvangen in de parochiekerk; dit is noodig om den paaschpligt te vervullen. Alleen met verlof van den pastoor der eigen parochie kan men er ook elders aan voldoen. De zieken mogen te huis in geen geval, hetzij

---

1) Sess. XXII, Decr. de obs. et evit. in celebr. Missae.

uit godsvrucht, hetzij als Teerspijs, de H. Communie ontvangen dan alleen van den pastoor der parochie of met zijn verlof van een anderen priester. Slechts het geval van noodzakelijkheid is uitgenomen.

4°. Voor het ontvangen van het H. Sakrament der Boetvaardigheid bestaat de volste vrijheid. Men kan zich altijd en in elk geval, zonder de minste uitzondering, daartoe vervoegen tot iederen priester, wien de magt om Biecht te hooren door den Bisschop verleend is. In dit gewigtig punt van de vrijheid des gewetens heeft de H. Kerk geene beperking gewild.

5°. Het H. Sakrament des Huwelijks kan door twee Katholieken niet geldig worden ontvangen dan alleen in tegenwoordigheid van minstens twee getuigen en van den pastoor der parochie, of, met zijn verlof, van een anderen priester.

6°. Het H. Sakrament des Oliesels mag buiten noodzakelijkheid niet worden ontvangen dan van den pastoor der parochie, of, met zijn verlof, van een anderen priester.

7°. Heeft iemand niet bepaald waar hij wil worden begraven, en heeft hij geen familiegraf elders, dan moet hij begraven worden op het kerkhof zijner parochie.

Het behoeft schier niet opgemerkt, dat daar, waar elders of door de bediening van anderen de eene of andere godsdienstige handeling kan plaats hebben met verlof van den pastoor der parochie, ook het verlof des Bisschops voldoende is. De aard der zaak zelve wijst dit aan: de Bisschop is de eigen herder van het geheele Bisdom.

Zelfs uit dit vlugtig en dor antwoord op de gestelde vragen: wat eene parochie en parochiekerk is; hoe de parochiën zijn ontstaan en ontwikkeld; wat dezer nut is

en welke de verpligtingen, daaruit voor de geloovigen voortvloeijend — valt het nog in 't oog, hoe de Kerk zacht maar krachtig naar orde en vruchtbare ordening streeft in *alles*. En zij kan niet anders, wijl zij zelve zulk een hoogstlevend organisme zijnde, zich wel bezielend en ordenend moet uitdrukken en verbreiden. Ook in hare zorgzame regeling der parochiën, waarbij zij overal hare kinderen aan de zeer bijzondere liefde van een blijvenden en eigen vader aanbeveelt, drukt zij weêr die verheven orde uit, als zij ja aan de eene zijde hunne vrijheid eenigermate beperkt door haar te omschrijven, maar daartegen ook spel genoeg laat om haar niet te kwetsen: doch beide wil de Kerk niet anders dan om het doel waartoe zij zelve is: ter verzekering namelijk van hun eeuwig geluk en hun te grooteren wasdom in Christus, van en in wien zij zelve haar goddelijk toonbeeld heeft en leven. Uit God is alle vaderschap in den hemel en op aarde, en dan wel op bijzondere wijze dat geestelijk vaderschap in de H. Moederkerk, hetwelk, naar 't woord des Apostels, kinderen in Christus voortbrengt en vormt en opkweekt, opdat zij, „waarheid oefenend in liefde, naar alles opgroeijen tot Hem die het Hoofd is, Christus, door wien het gansche ligchaam, te zaamgevoegd en zaamgehecht door allen band der hulpverleening, naar de werkzaamheid aan elk lid toebedeeld, wasdom verkrijgt tot zijns opbouwing in liefde" [1]).

Moge het hersteld Bisschoppelijk bestuur in ons vaderland met al de heilrijke verordeningen daaruit voortvloeijend, een ieder onzer, naar de plaats en werkzaamheid hem aangewezen, zóó naar alles doen opgroeijen tot Hem die het Hoofd is, dat allen geraken tot de éénheid des

---

[1]) Eph. IV, 15, 16.

geloofs en der kennis van den Zoon Gods, tot een volkomen man, tot de mate des ouderdoms der volheid van Christus [1])!

DE GEZINDHEID VAN HUGO DE GROOT

VOOR DE

KATHOLIEKE KERK.

Tegen Grotius' laatst geschrift voor den vrede gaf Rivet weder een tegenschrift uit, en op nieuw antwoordde hem Grotius met zijn *Votum pro pace ecclesiastica contra examen Andreae Riveti et alios irreconciliabiles.* Hij had het vooraf aan zijne vrienden laten lezen [2]), onder welke ook Petavius was, en aan wien hij dit geschrift toezond met den vroeger door ons medegedeelden brief. Men ziet daarin, dat hij dezen strijd met de predikanten ongaarne voortzette: „Voor 't laatst neem ik de moeite", zoo heet het. Opmerkelijker is, hoe Grotius zich ten pligt maakt de Katholieke leer naar waarheid voor te stellen: „Indien er in „dat (mijn) geschrift iets is", dus schrijft hij aan Petavius, „'twelk of met de Katholieke leer niet overeenkomt,

[1]) Ald. v. 13.
[2]) Sec. scr. Ep. 611.

„of op andere wijze van de waarheid afwijkt, of minder „geschikt is voor den vrede, dan had ik uiterst gaarne, „dat ik van u, zeer geleerde heer, wiens oordeel ik zeer „hoogschat dienaangaande onderrigt werd" [1]). Wat Petavius hem antwoordde verhaalt hij niet. Men zou moeten opmaken, dat dit antwoord zeer gunstig was; dewijl hij in eenen brief, die kort daarna geschreven is, na eenige woorden, die op 't gebruik van den kelk schijnen te slaan, aldus voortgaat: „op de uitleggingen, door mij van de „overige betwiste punten gegeven, heb ik de goedkeuring „verkregen van geleerden, die tot de Roomsche Kerk „behooren, ja van groote mannen van Rome" [2]).

De inleiding zegt ons veel van zijne Katholiciteit; men lette eens wel!

„Daar ik van mijne jeugd af in de H. Schriften onder„wezen werd, en nogtans meesters had die in 't gods„dienstige niet overeenstemden, zag ik (door dit verschil „tot nadenken opgewekt) spoedig in, dat Christus integen„deel gewild heeft, dat zij die naar Hem genoemd en „door Hem der zaligheid deelachtig wenschten te worden, „één zouden zijn onder elkander, gelijk Hij één is met „den Vader. Joan. XVII, 11, 21, 22, 23 — en niet slechts „één, door eenheid van geest, maar door eene gemeen„schap die zigtbaar is, en wel voornamelijk zigtbaar is „door den band van het bestuur en de deelneming aan „de Sakramenten. Want de Kerk is een ligchaam: Rom. „XII, 5, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 27; „Eph. I, 23; II, 16; IV, 4; V, 30; Col. I, 18; II, „17, 19; welk ligchaam Christus, die er van God tot

---

1) Epist. 1576.
2) Sec. scr. Ep. 616.

„hoofd aan gegeven is, heeft willen vereenen, door de „verschillende verbindingen der overheden: Eph. IV, 11, „12, 16. Daarom ook heeft Hij gewild, dat allen zouden „gedoopt worden, opdat zij één ligchaam zouden worden, „I Cor. XII, 13, en zij van één geconsacreerd brood „zouden eten, opdat zij aldus meer en meer zouden ver- „eenigd worden, en toonen slechts één ligchaam te zijn.

Waar nu zag hij die groote maatschappij, tot welker bestaan Christus een orde van gezag en de Sakramenten had ingesteld? In de oude Kerk, die, eenige kleine afscheuringen uitgenomen, zich uitstrekte van den Rijn tot in Afrika en Egypte, van den Britschen Oceaan tot aan den Euphraat en nog verder. De schoonheid dier Kerk behaagde hem uitermate. Hij begreep dan ook, waarom scheuringen en verdeelingen van dat zoo zigtbaar ligchaam nadrukkelijk verboden werden: Rom. XVII, 7; I Cor. I, 10; II, 3; III, 5; XI, 18; XII, 25; Gal. V, 20; en hij zag dat de brieven van Paulus en Clemens van Rome aan de Corinthers bijzonder dat doel hadden.

„Daarbij", dus gaat hij voort, „begon ik te bedenken, „dat de overouders, voorvaderen, en nog vroegere stam- „vaderen van mij en van vele anderen, toch brave men- „schen waren geweest, welker uiteinde ik altijd als zalig „beschouwd had. En nu vernam ik uit verhalen, mij van „oude lieden gedaan, en uit geschreven geschiedenissen, „dat er later [eerst in de zestiende eeuw] mannen waren „opgestaan, die beweerden dat die Kerk, in welke onze „voorouders geleefd hadden, volstrekt moest verlaten „worden. Deze mannen, zag ik, verlieten haar niet alleen, „sommigen zelfs, vóór dat zij in den ban waren gedaan, „maar rigtten nieuwe vergaderingen op die zij zelven „kerken noemden, stelden daar nieuwe geestelijke over-

„heden aan [1]), leerden er, bedienden er de Sakramenten,
„en dat wel op vele plaatsen tegen het verbod der Koningen
„en Bisschoppen, terwijl zij ter verdediging van dat
„gedrag, en even alsof zij, gelijk de Apostelen, een
„bevel uit den hemel ontvangen hadden, zeiden, dat men
„God meer moest gehoorzamen dan de menschen. Daarbij
„bepaalde zich hun stout bestaan nog niet. Zij klaagden
„de Koningen aan als afgodendienaars en slaven van den
„Paus, riepen het volk te wapen, en hitsten het op om
„de beelden der Heiligen stuk te slaan, en de heilige
„tafels en tempels omver te halen, in 't kort tot den
„burgerkrijg en om openlijk de wapenen tegen de
„Koningen op te vatten. Ik zag dat daardoor overal
„veel christenbloed gestort werd, maar dat in 't geheel
„genomen, de zeden, vooral waar voorspoed heerschte
„[zoo als in Nederland], er niets door gebeterd, integen-
„deel woester geworden, en bedorven zijn door omgang
„met buitenlanders. Daarmede steeds meer begaan naar-
„mate mijne levensjaren klommen, begon ik over de
„oorzaken dier zoo groote rampen na te denken, en er
„met anderen over te spreken. Zij die zich hadden afge-
„scheiden, deden, ter verdediging van die handelwijs, de
„sterkste verzekeringen, dat de leer der Kerk, die met
„den oppersten zetel (van Rome) vereenigd is gebleven,
„bedorven was door ketterij en afgoderij. Dat waren
„voor mij redenen om de leeringen dier Kerk te onder-
„zoeken, de boeken te lezen die vóor en tegen haar
„waren uitgegeven, alsmede de schriften die over den
„tegenwoordigen toestand en leer handelden der Kerk

---

1) Hij gebruikt daar de afkeurende woorden van den H. Cypriaan: *„nova presbyteria"*.

„van Griekenland en der met deze vereenigde Kerken „in Asië en Egypte. Ik bevond dat in het Oosten de„zelfde door de algemeene conciliën omschreven leeringen „waren als in het Westen, en overeenstemming betref„fende het bestuur der Kerk (uitgenomen de met den „Paus betwiste punten) en de steeds gevolgde wijze „van toediening der Sakramenten. Ik ging verder en „wilde de oude zoo Grieksche als Latijnsche schrijvers „lezen, tot welke laatste de Afrikaansche en Gallische „schrijvers behooren; ik wilde ook zooveel mijne bezig„heden toelieten die van later tijd lezen, bijzonder Chry„sostomus en Hiëronymus, omdat ik zag dat deze ge„acht werden in de uitlegging der schriftuur beter te „te zijn geslaagd. Op die schriften wendde ik nu de „regelen van Vincentius van Lerin aan[1]), welke ik van de „geleerdste mannen zag goedgekeurd, en zocht bijeen al „wat, volgens de getuigenissen der ouden en waarvan „men tot op dezen dag het spoor volgen kan, altijd, „overal en zonder ophouden was overgeleverd; en nu „bevond ik, dat het gebleven was in die Kerk die met „Rome vereenigd is.

Christus, dus blijkt uit de H. Schrift, heeft eene Kerk, eene groote openbare godsdienstige maatschappij gesticht, en de geheele geschiedenis toont ons de voortduring daarvan

---

1) Deze gaf zijn van Grotius bedoeld *Commonitorium* uit in 434, en leerde, dat men in 't geloof zich aan de traditie moest vasthouden, alle nieuwigheid vermijden, voor geloofswaarheid datgene aannemen wat altijd, overal en door allen geloofd was, en men dit moest opmaken uit de leer der conciliën en de met elkander overeenstemmende gezagvoerders en leeraars, die naar de goddelijke instelling in de Kerk bestaan. Zie over dit laatste *Vinc. Ler. Comm.* § XXVIII. Grotius is bijzonder met dien schrijver ingenomen; meermalen spreekt hij er van in zijne brieven.

in de Roomsch Katholieke Kerk, van welke in de zestiende eeuw een afval plaats had, die oproer en verwarring en slechts grooter bederf zelfs voortbragt: ziedaar wat bij Grotius, en wel met reden, afdoende is ter veroordeeling van het Protestantisme, en ter erkenning van de Roomsch Katholieke Kerk als de Kerk van Christus. Die voorstelling, zoo eenvoudig, omdat zij zoo waar is, toont ons in hemzelven eene groote regtzinnigheid en diepe overtuiging. Overigens is het eene bevestiging van 'tgeen wij van zijnen terugkeer gezegd hebben, en beantwoordt volkomen aan 'tgeen hij in zijne brieven getuigt.

Daarop gaat hij den Protestanten in 't gemoet, en zegt, dat de afval ontstaan is uit de redeneringszucht der scholastieken, die veel voor leerstuk deden doorgaan wat geen leerstuk was, uit het zedebederf der geestelijken, en de onwetendheid des volks. Dat hij over de scholastieken zich zoo ongunstig uitlaat, is niet alleen een gevolg van de historische rigting van zijnen tijd, maar hij wilde zich zooveel mogelijk bepalen bij de verpligte geloofsleer, ontdaan van de slechts wetenschappelijke voorstelling der theologanten [1]).

Al verder verhaalt hij, dat daar er „zoo vele sekten „ontstonden, dat niemand ze tellen kon", hij de schriften had geraadpleegd dier mannen, die opregtelijk gezocht hadden de eenheid onder de Christenen te herstellen. Deze kwamen daarin overeen, *dat men die oude leer, wier overlevering nimmer afgebroken was, moest vaststellen*, en de onnuttige spitsvondigheden en misbruiken verwerpen.

---

[1]) Hij was daarom ook zeer te vrede met het beroemd Theologiesch werk van Petavius, waarin de scholastieken werden ter zijde gelaten.

Ter uitvoering dezer hereeniging gaven ze drie wegen op. Het moest gebeuren, „of door het gezag van een uit„stekend goeden Paus; of, als er op dat oogenblik geen „Paus gekozen was (*in interpapatu*), door een wettig „zamengeroepen algemeen Concilie; of door onderhande„lingen der vorsten, welke door Bisschoppen bestuurd, „en gehouden moesten worden met het voornemen, om „hetgeen men er over gedacht had, later te defereren tot „den zetel van Rome, als den band uitmakende der over„eenstemming (*ut concordiae coagulum*)". Over dat plan had hij vervolgens geraadpleegd met vele voorname mannen, 'tzij godgeleerden, 'tzij in staatsbestuur geplaatst, en van welke sommigen Katholiek, sommigen Protestant waren; en toen hij zag, dat ook zij aldus waren gezind, had ook hij zijne geringe pogingen daartoe willen bijdragen, en zijn *Via ad pacem ecclesiasticam* uitgegeven. Eindelijk meldt hij zijn wedervaren met Rivet en de predikanten, en vat de verdediging zijner beweringen ten voordeele der Katholieke Kerk weder op.

In het hierboven medegedeelde is Grotius' opvatting van den bijbel en de geschiedenis weder zoo Katholiek, zijne verwerping van het Protestantisme zoo algemeen, en zijn doel zoo stellig uitgedrukt alle Christenen onder den Paus te hereenigen, dat wij de vraag wel mogen doen: wat er dan van zijne gezindheid te denken zij? Gelooft hij niet reeds? Is hij, ten minste wat dat geloof betreft, niet Katholiek?

Wij meenen het bevestigend te moeten beantwoorden.

In dit zijn *Votum pro pace*, gelijk in zijne reeds besproken *Animadversiones* behandelt hij de voornaamste twistpunten, en neemt het met ijver voor de Katholieke leeringen op. Over het algemeen is ook zijne voorstelling Katholiek,

en uit den brief aan Petavius blijkt ook, dat hij volstrekt niets strijdigs met de Katholieke leer wil voorstellen of verdedigen. Het valt moeijelijk iemand niet voor Katholiek te houden, die zoo de Katholieke leer der justificatie, der boete, de opera supererogatoria, het celibaat, de voorbidding en aanroeping der heiligen, het bidden voor de overledenen, de wezenlijke tegenwoordigheid, de Transsubstantiatie, het H. Misoffer, enz. hoort verdedigen, en van die offerande zeggen: „Wat heb ik noodig te herhalen „hetgeen boven door mij gezegd is, dat door de Kerk „hetzelfde wordt geofferd, wat Christus heeft geofferd, „en dat de meest geprezen oude schrijvers zoo spreken [1])?" Wij willen niet onderzoeken, of Grotius hier en daar wel juist is of genoeg zegt. Dat onderzoek zou vrij moeijelijk zijn. Echter niet om die reden laten wij het achter. Het ware onbillijk zijn geloof af te meten naar 'tgeen meestal slechts theologische *uitlegging is*, in welke hij zich zooveel mogelijk naar de Protestanten poogt te schikken. Bovendien wil hij van Petavius vernemen, wat er in zijn geschrift „of met de Katholieke leer niet overeenkomt, of „*op andere wijze van de waarheid afwijkt.*" Wat derhalve met de Katholieke leer niet overeenkomt wijkt van de waarheid af.

De hoofdzaak is de methode die Grotius volgt. Waarom gelooft hij, of neemt hij de waarheid aan?

Wij hebben reeds gezegd, dat hij den toen in Frankrijk heerschenden invloed onderging, en de gallikaansche opiniën aankleefde. Schoon wij nu die opiniën geenszins

---

1) Animadvers. ad art. XX. *De sacrificio corporis et sanguinis Christi.* We hebben niets in te brengen tegen zijne voorstelling der mis Art. X.

zijn toegedaan, mogen wij ze niet als ketterij verwerpen. Bossuet was geen ketter. Dien overeenkomstig hield Grotius zich aan den regel van Vincentius van Lerin: wat altijd, overal en van allen geleerd is, dat is geloofswaarheid. De *perpetuus consensus* of dat waarin de gansche Kerk overeenstemde was voor hem zekere waarheid, eene van God afkomstige leering [1]). Om die reden stelde hij ook het gezag der H. Schriftuur niet boven dat der overlevering. „Rivet erkent", dus schrijft hij, „dat het-„geen de Apostelen zeiden even veel gezag had — als „hetgeen zij schreven. En dat nu alles niet zoo door de „Apostelen beschreven is, getuigt Paulus zelf, wanneer „hij wil dat men gehoorzamen zal aan hetgeen hij geleerd „had, hetzij bij monde hetzij bij geschrifte. II Thessal II, „15. Waarop Chrysostomus aanmerkt: „het is duidelijk „„uit die plaats, dat de Apostelen niet alles door brieven „„hebben overgeleverd (παρεδίδοσαν), maar ook veel zon-„„der schrift: dit laatste is niet min geloofwaardig dan „„het eerste. Laat ons dus aannemen, dat ook de over-„„levering der Kerk geloof verdient: het is overlevering: „„zoek verder niet meer!" Elk dezer beide leeringen heeft „dus even veel regt. Maar hij (Rivet) beweert, dat wij van

---

1) Somtijds laat hij zich met te veel toegevendheid uit en schijnt den vrede te zeer met *eerbiedig stilzwijgen* te willen verkrijgen. Echter blijkt tevens, dat hij slechts van anderen niet dat geloof vordert, wat hij zelf heeft. Zoo b.v. noemt hij Sec. ser. Ep. 616 eenige algemeene leerstukken op, en vervolgt: „indien iemand „over de overige punten *twijfelt wete hij te zwijgen* (tacere sciat) en voegt er de reden bij waarom hij 't woord *twijfelen* bezigt: „want hij is dwaas die het er voor houdt dat de Kerk dwalen „kan en niet hij zelf". En nu is juist de uitspraak der Kerk of de *perpetuus consensus* door de algemeene concilièn uitgedrukt, voor Grotius het criterium der waarheid, en liet hem geen twijfel meer over.

„de schriften der Apostelen zeker zijn, en niet van het-
„geen zij gezegd hebben. Doch dat ontken ik volstrekt. —
„Wie stijfhoofdig is zal even ligt uitvlugten vinden tegen
„de boeken der Schriftuur, als tegen de overleveringen.
„Maar het voegde aan de goddelijke Voorzienigheid te
„zorgen, dat noch de boeken in de gewigtigste zaken,
„noch ook de overlevering vervalscht wierd, en zij heeft
„dat gedaan. — Over (zekere) duizend jaren (het duizend-
„jarig rijk) is iets geschreven en iets overgeleverd: maar
„daar zijn private gevoelens meê vermengd, die, zooals
„ons Hiëronymus leert, door anderen zijn tegengespro-
„ken. Er was dus geene overeenstemming. Wat al groote
„dwaasheden degenen hebben voortgebragt, die de wet
„van Mozes hebben uitgelegd zonder de overlevering te
„raadplegen, is verwonderlijk om te zeggen. Wat de plaats
„van Isaïas VII aangaat [betreffende Christus' geboorte],
„dat alles geloof ik, wat de overlevering leert: ik geloof
„nog daarbij, dat de Moeder van Christus ook na het
„baren Maagd gebleven is, hetgeen niet de schriftuur
„maar de overlevering zegt, welke, zoo houd ik, uit
„den mond der Allerheiligste Maagd zelve is voort-
„gekomen [1]).

De algemeene overeenstemming, welke hij dus met Vincentius Lerinensis als criterium der geloofswaarheid erkent, heeft echter, gelijk het ook in diens Commonitorium wordt gezegd, organen noodig waardoor zij zich uitspreekt. Het zekerste middel om haar te kennen is

---

[1]) Het is te dezer plaatse dat hij zich op zijne verzen beroept als bewijs van zijn geloof aan de eeuwigheid des Zoons. *Votum pro pace.* Art. XX. § *De sufficientia sacrae scripturae et auctoritate traditionum.*

volgens Grotius een algemeen Concilie: „Ik weet niet „of D. Rivet mij niet begrijpt of niet wil begrijpen, „maar zoo houd ik: dat de Schriftuur, gelijk ik reeds „meermaal gezegd heb, niet mogt uitgelegd worden in „strijd met de overlevering. En voor regels waarnaar de „overlevering gezocht en gekend moet worden, erken ik „die regels welke Vincentius Lerinensis heeft opgeteekend „en welke door de Katholieken en vele Protestanten zijn „goedgekeurd [1]). Ik oordeel, dat er geene betere aanwijzing „van de overlevering, en wel geene meer voor alle soort „van menschen geschikte aanwijzing of van God gegeven, „of van de menschen gevonden is, of gevonden kan „worden, dan die we van een algemeen Concilie ver- „krijgen, en dat het noch tot heden gebeurd is noch „ooit gebeuren zal, dat in een waarlijk algemeen Concilie, „door van overal uitgekozen Bisschoppen en Doctoren ge- „houden, iets zal uitgesproken (beslist), en door de geheele „kerk aangenomen worden, dat voor het heil des volks „gevaarlijk is. Indien D. Rivet mij eenen weg die vei- „liger en zekerder is kan aantoonen, dan toone hij die „aan. Want zeggen: *Wij hebben het woord Gods en den „waren zin en zijnen Geest*, dat doet iedereen [2])."

Grotius neemt daar, om Rivet te dringen het uiterste. En zeer zeker is een algemeen Concilie het hoogste bewijs van de traditie, het is daar de Kerk met haar gegeel organisme en met alle hare krachten. Ook vordert Grotius niet altijd zulk een middel. Een weinig vroeger beantwoordt hij de vraag van Rivet, hoe men iets als Apos-

---

1) Waar hij kan verzuimt hij niet ook getuigenissen van Protestanten aan te halen. Natuurlijk ziet hij daarin een middel om de Protestanten te overreden.

2) Ibid. § *De perspicuitate scripturae.*

tolische overlevering bewijzen kan, op de volgende wijze: „Vooreerst is het een regtmatige praesumtie, dat al wat „overal in de Kerk gevonden wordt, en waarvan men „geen anderen oorsprong ziet, van de Apostelen afkom- „stig is. Vervolgens indien daar eenige getuigen bijkomen, „die vroom, voorzigtig en van groot gezag in de Kerk „zijn, en die dat verzekeren als van de Apostelen over- „geleverd, dan hebben wij zulk een gezag als in deze „zaak voldoende, en niet minder is, dan dat waardoor „wij de Apostolische schriften van de niet Apostolische „onderscheiden. „*Wat zij in de Kerk geleerd hebben dat „„hebben zij weder onderwezen; wat zij van de vaders „„ontvangen hebben dat hebben zij aan de zonen overge- „„leverd*, zegt Augustinus" [1]). Hij zelf maakt ook van die methode gebruik in de verdediging der Katholieke leeringen en instellingen. Zoo zegt hij: „Dat in alle plaatsen „en door alle tijden heen de liturgiën overeenkomen in „die gebeden: dat God door zijnen geest de gaven heilige „en ze het ligchaam en bloed van Christus make, laat „mij niet toe te twijfelen, dat dit (gebed) afkomstig is van „de eerste instelling der Apostelen" [2]).

Ofschoon hij nu met de Gallikanen den Paus niet voor onfeilbaar houdt, moet hij overeenkomstig met hetgeen hij van de conciliën zegt, als ook met het laatst aangevoerde, aan den Paus wel een zeer groot gezag toeschrijven. Hij doet dat inderdaad. Ten bewijze strekt de vroeger aangehaalde plaats uit zijne brieven: „de Bisschoppen van „Rome kunnen dwalen, maar niet lang dwalen met de „algemeene Kerk vereend zijnde, want zij zullen òf door

1) Ibid. § *De sufficientia sacrae scripturae et auctoritate traditionum.*

2) Ibid. § *De Missa.*

„haar beter onderwezen worden, òf van haar worden afge-
„sneden. Van beiden hebben we voorbeelden" [1]). De Paus is dus, als hij leert, het orgaan van de gansche Kerk, en zijn gezag, zoo dan niet onfeilbaar, toch wel uitnemend groot, want uitgenomen die zoo weinige door de Gallikanen aangevoerde voorbeelden, daar hier Grotius van spreekt, heeft dan de Paus steeds de ware leer verkondigd, en nimmer lang gedwaald. Dat is ook de overtuiging van Grotius. Telkens, zeker wel viermaal, haalt hij de klassieke plaats van den H. Irenaeus aan, waarin gezegd wordt, dat reeds alleen door getuigenis van de Kerk van Rome de onwaarheid der kettersche leeringen bewezen wordt, dewijl alle Kerken met de Kerk van Rome moeten overeenkomen, als hebbende deze de Apostolische overlevering altijd bewaard. Ook herinneren we aan de plaats van den H. Cypriaan van welke Grotus zeide, dat zij juist zijne meening uitdrukt, en waarin het gezag des Pausen en van den éénen leerstoel van Rome voor Goddelijke instelling wordt verklaard. We willen er nog bijvoegen wat hij er weder in dit zijn *Votum pro pace* van zegt:

„Dat er graden van overheden moeten zijn in de Kerk,
„en dat de Kerk daardoor vereend moet blijven (*compa-*
„*ginari*), leert ons Paulus, Eph. IV, 11. De orde nu,
„hetzij in de deelen, hetzij in 't geheel, is gelegen in
„een zeker oppergebied (*principatus*), of in de eenheid
„van den aangestelden overheidspersoon. En dat heeft ons
„Christus in Petrus geleerd. Dat heeft Cyprianus geleerd
„van Christus. Hetzelfde als Cypriaan zegt Hiëronymus
„tegen Jovinianus: „*Op Petrus wordt de Kerk gegrondvest*,
„„*ofschoon dat, naar eene andere Schriftuurplaats, ge-*

[1]) Sec. scr. Ep. 613.

„„*schiedt op alle Apostelen, en zij allen de sleutelen des*
„„*hemels ontvangen, en de Kerk gelijkelijk op hen wordt*
„„*gevestigd; echter wordt er onder de twaalf één gekozen,*
„„*opdat door aanstelling van een hoofd de gelegenheid tot*
„„*scheuringen worde weggenomen.*" Zulk een hoofd is
„onder de Priesters de Bisschop, onder de Bisschoppen
„de Metropolitaan, of iemand die op eene andere wijze
„boven de overigen gekozen is. Zulk een hoofd is onder
„alle de Bisschoppen de Bisschop van Rome. Deze orde
„moet altijd in de Kerk blijven, want altijd blijft de reden:
„het gevaar van scheuring. Een Diotrephes eigende kwaad-
„willig aan zich toe wat aan anderen toekwam. Het is
„waar, dat van het ééne Episcopaat door ieder (Bisschop)
„een deel bezeten wordt, dat aan ieder der herders een
„gedeelte der kudde is toegeschreven, en in zekeren zin
„de zorg voor de geheele Kerk aan allen is toevertrouwd;
„immers de Kerk wordt bestuurd met gemeenschappelijk
„overleg der Bisschoppen; maar én de verbinding van
„meerdere deelen, én die van het gansche ligchaam vor-
„deren éénen voorzitter. Zoo blijft én de gelijkheid der
„magt, én zekere met andere niet gedeelde magt (*exsors*),
„zooals Hiëronymus zegt, onder degenen die in 't overige
„gelijk zijn; want zij (de Bisschoppen) zijn gelijk naar het
„regt van collegie, niet naar het regt van principaat." En
na aanwijzing van eenige schrijvers: „In de Apocalyps is er
„in ieder Kerk, ofschoon er sinds lang vele priesters waren,
„slechts één engel, die daarom zoo genoemd wordt, omdat
„de Hebreeuwen (welker voorbeeld ook de Egyptenaren
„volgden, gelijk wij uit eene plaats van Diodorus Siculus
„bij Photius zien) hunne opperpriesters, waaraan in de
„Kerk de Bisschoppen beantwoorden, Engelen noemden.
„Christus zelf onderscheidt de Kerk en de Engelen: de

„kandelaars zijn de Kerken en de sterren de Engelen der „Kerken. Apoc. I, 20." Ter bevestiging dier uitlegging haalt hij plaatsen van Hiëronymus en Augustinus aan, en zegt, dat zelfs Bullinger, Beza en Reinold het zoo uitleggen. Verder bewijst hij uit den H. Irenaeus en Tertulliaan, dat de H. Polycarpus, met wien Irenaeus nog omging, door den H. Joannes tot Bisschop van Smyrna was aangesteld, en uit de elfde akte van het Concilie van Chalcedon, dat de H. Timotheus van andere Bisschoppen te Ephese is opgevolgd. Weder op den Paus terugkomende, verwijt hij aan den geleerden Blondel zijne bedriegelijke brouwsels (*σοφὰ φάρμακα*), zoodat hij „de bij „Irenaeus III, 3, voorkomende woorden van *magtiger „principaliteit*, uitlegt van het keizerschap, terwijl het „blijkt dat er van de Kerk gesproken wordt uit de daarbij „gevoegde reden: *dewijl dáár* (te Rome) *de van de Apos- „telen afkomstige overlevering is bewaard gebleven.* Hoe „dikwijls door het gezag van den Stoel van Rome on- „eenigheden weggenomen zijn, en hoe dikwijls daar de „verdrukte onschuld bescherming gevonden hebbe, daarvan „wil ik geen' anderen getuige dan dienzelfden Blondel „aanhalen" [1]).

Het lijdt dus geen twijfel: de Katholieke Kerk is voor Grotius de ware, de van Christus gestichte Kerk, wier Hiërarchie, wier leer en eerdienst en Sakramenten van Hem afkomstig zijn, en het gezag dier Kerk is de bemiddelende grond van zijn geloof. De bewijzen of plaatsen, die wij er voor hebben aangevoerd, verkrijgen zooveel te meer gewigt, als men er bij bedenkt, dat Grotius eenigermate gehinderd wordt geheel zijne denkwijze bloot te leg-

---

[1]) *Votum pro pace*, ad Art. VII.

gen en aan zijn gevoel toe te geven, dewijl hij steeds tot Protestanten spreekt, en om den van hem gewenschten vrede te bewerken, eene zekere spaarzaamheid in acht neemt [1]).

Maar was het bij Grotius niet bloot wetenschap, of menschelijke overtuiging? Was het wel geloof, eigenlijk gezegd geloof, dat eene gave Gods is? De vraag is niet geheel overbodig. De geleerden leven zoo in de boeken en in zekere abstracte wereld, dat zij zich, om dus te spreken, boven of liever buiten alles zetten, en de grootste kwestiën geheel objectief en als hun persoon volkomen vreemd beschouwen en behandelen. Gelijk een advokaat over eene hem vreemde zaak raad geeft, zullen ze met een soort van philosophie de eene godsdienstleer boven de andere prijzen, zonder dat zij daarom aan die zoo geprezene gelooven. Wie eenigzins met studiën bezig is kan dat best begrijpen. En ook de Protestanten leveren er menigvuldige voorbeelden van. Dewijl zij geen eigenlijk geloof hebben, zeggen zij van alles, vinden ze bij de Katholieken dit goed, en dat niet kwaad, enz.; maar het blijft er bij, want het is eene bloot rationele beschouwing.

---

1) Het is zigtbaar dat hij meer gelooft, dan hij van anderen eischt te gelooven. Zoo wil hij uit toegevendheid niet *opzettelijk* de vraag behandelen, of het Episcopaat van Goddelijk regt is. Doch wat hij daarvan houdt blijkt niet alleen uit de plaatsen, die wij van hem hebben aangevoerd, maar ook uit de wijze waarop hij die vraag in zijne brieven ter zijde stelt. Hij schrijft aan zijnen broeder, die hem welligt had tegensproken, dat men zich in dien twist van dubbelzinnige woorden bedient en vervolgt: „het is genoeg dat Christus in het collegie der Apostelen er „het voorbeeld van gegeven heeft, dat de Apostelen het gevolgd „zijn, en de overeenstemming der geheele Kerk daarin allerduide„lijkst is, slechts weinigen, en dat wel de nieuwheidsleeraars onzer „eeuw, maken eene uitzondering". Soc. ser. Ep. 534.

Al dadelijk moeten we daar tegen opmerken, dat Grotius' geest die abstracte natuur niet heeft en zijne rigting te positief, te historiesch, te objectief is, om zulk eene subjectiviteit bij hem te vermoeden. Wij vinden bij hem slechts één voorbeeld van dien aard, en dit is daarenboven nog twijfelachtig.

Grotius, ofschoon zeer ontevreden over de Remonstranten, omdat de voornaamste van hen de overleveringen, de vaders, de oude riten enz. verwierpen en slechts op voordeel van hun partijtje bedacht waren [1]), bleef hun altijd genegen daar hij toch met en voor hen geleden en gestreden had. Nog zeer gemakkelijk kon hij zich in hunnen toestand verplaatsen. Ter gelegenheid derhalve dat hij Corvinus prijst over zijnen eerbied voor de oudheid, zegt hij: „Ik geloof dat er weinigen zóó onder de Remonstranten „zijn. Anders zou ik hun raden dat zij onder hen eenigen „in hooger rang stelden als Bisschoppen, en dat zij de „handoplegging (wijding) ontvingen van den Ierschen Bis„schop, die zich daar ter plaatse bevindt; en deze aldus „gewijden vervolgens de andere herders (*pastores*) wijdden, „en ze zoo een begin maakten met terug te keeren tot de „oude en heilvolle handelwijze, door welke te versmaden „die losbandigheid de overhand heeft genomen om voor „nieuwe opiniën nieuwe kerken te maken, van welke men „niet weet, wat zij over eenige jaren gelooven zul„len" [2]).

De plaats is vrij duister. Wie is die Iersche Bisschop? Bossuet, aanhalingsteekens gebruikend alsof hij de woorden van Grotius mededeelt, zet: „*il falloit qu'en établis-*

---

[1]) Scc. scr. Ep. 633.
[2]) Ibid. Ep. 739.

„*sant des évèques qui fussent ordonnés par un archevéque „catholique*" etc. Het zou dan een Iersche Katholieke bisschop zijn geweest. Maar behalve dat er niet staat: *Katholieke* aartsbisschop, zou dat niet zijn een *begin maken:* 't ware veeleer het van Grotius gewilde einde. Aannemelijker schijnt ons wat J. Clericus beweert, ofschoon hij 't geenszins bewijst: dat de Anglikaansche Bisschop Bramhal bedoeld is [1]). In de laatste veronderstelling hebben wij dan een voorbeeld van dat straks besproken abstract standpunt der geleerden. Hij geeft namelijk aan de Remonstranten raad wat zij in *hun belang* zouden moeten doen, zonder nogtans dat hun belang als het zijne te omhelzen, of met zulk een stap, dien hij trouwens slechts een begin noemt, te vreden te zijn. We hebben immers overvloedig bewezen, dat hij niet de vereeniging der Protestantsche kerken onderling verlangt, maar de vereeniging der Protestanten met de Katholieke Kerk onder 't gezag van den Paus.

Neen, Grotius beschouwde de godsdienst niet met onverschilligheid, niet van een zoogenaamd onzijdig standpunt, dat slechts een ijdele veronderstelling van den hoogmoed is, en tusschen de goddelijke waarheid en hare ontkenning niet kan bestaan. Daarom veroordeelde hij, gelijk we 't met zijn eigen woorden gestaafd hebben, eenen schijnbaren vrede waarin aan ieder een brok van de ondeelbare waarheid zou worden toegekend, en verlangde stellige overeenkomst in hetgeen ten allen tijde geleerd was. Van zulke eene positieve noodzakelijke eenheid kon hij zich zelven niet uitsluiten.

---

[1]) In een Appendix achter zijn uitgave van Grotius' *Veritas Religionis Christianae.*

De godsdienst was in zijn oog eene stellige openbaring, eene waarachtig bovennatuurlijke orde, *eene zoowel zigtbare, uitwendige, als inwendige of geestelijke vereeniging, een groot maatschappelijk ligchaam 'twelk door Gods geest werd zaamgehouden, 'twelk van Christus de belofte ontvangen had; en, om aan die belofte deel te hebben, moest, door middel der wettige opvolging, ieder gedeelte vereenigd zijn met het groot geheel waarin de Bisschop van Rome voorzat.* Reeds zoo menigvuldige plaatsen waaruit deze zijne overtuiging blijkt, zijn door ons aangehaald, dat we om geene noodelooze moeite te doen, slechts wijzen op twee zijner brieven aan zijnen broeder. Ep. 671 en 677. Indien derhalve voor hem de *godsdienst* tevens de *Kerk* was, dat wil zeggen, niet een in de lucht zwevend Protestantsch idee, maar goddelijke waarheid en liefde die de menschelijke personen vereent tot eene maatschappij, door wier bemiddeling alleen aan die waarheid en liefde kan worden deelgenomen — moest hij zich ook persoonlijk geroepen achten en aan die Kerk gelooven.

En dat alles betuigt hij niet alleen voor waarheid te erkennen, maar strijdt er voor, en wil de hem overblijvende levensjaren wijden aan de taak van zijne dolende broeders met die Kerk te hereenen. Wat is geloof zoo dat het niet is?

Maar 'tgeen we, ofschoon met noodzakelijkheid, slechts besloten uit zijne beginsels en zijnen ijver om die te doen gelden, dat erkennen wij in hem onmiddellijk uit zijn eigen getuigenissen. Blijkt dan zijn geloof aan die Kerk niet, wanneer hij zegt niet zijn gevoelen te willen volhouden tegen den Geest die de Kerk zamenhoudt of doet bestaan (*continet*) en hij den privaten geest als den ver-

deelenden Geest veroordeelt [1])? Van Origenes sprekende zegt hij, dat deze in ketterij vervallen is, en vervolgt: „Dat mij niet iets dergelijks overkome, daarvoor bid ik „God op mijne knieën, en ik ben gewoon bij mijne „schriften deze voorwaarde te voegen, dat zoo daarin „eenig stuk van leering voorkomt, verschillend van de „overeenstemming der universele Kerk, het gehouden „worde voor niet geschreven" [2]). Daarom ook onderwerpt hij aan 't oordeel dier Kerk dat is „der Roomsche Kerk" al wat hij over de H. Drievuldigheid en de beide naturen in Christus geschreven heeft. Evenzoo meende hij dat zijn gevoelen aangaande Adams onsterfelijkheid geenszins strijdig was met de leer der Kerk, maar onderwerpt zich desniettemin aan de Katholieke universiteit van Parijs [3]). Wat is dat anders dan de gehoorzaamheid des geloofs?

Voorts herinnere men zich hier, hoe hij niet slechts door studie en nasporing, maar door bidden tot de kennis der waarheid gekomen was. Zijn eerst geschrift ter gunste der Katholieke Kerk beschouwde hij als een vrucht van Gods genadigen bijstand aan hem onverdiend op zijne gebeden verleend. En hoe dikwijls hooren wij hem van dat bidden spreken! Daartoe betrekkelijke plaatsen hebben we vroeger aangehaald. We zullen ons derhalve vergenoegen met de betuiging mede te deelen, die hij doet aan 't eind van zijn *Votum pro pace:* „Dit, verzoek „ik, zij mij van D. Rivet toegestaan, dat ik gedurende „dertig jaren niet alleen uit boeken en door bidden, „maar onder het leermeesterschap des kruises iets geleerd

---

1) *Animadv.* ad Art. I.
2) Ibid. ad Art. XVII,
3) *Votum pro pace*, ad Art. II.

„hebbe." Hij zelf wijst ons in die woorden op de bovennatuurlijke bron: 't is door gebed, 't is door lijden en tegenspoed, dien hij als een hem van God tot verlichting van zijn' geest overgezonden kruis beschouwt, dat hij tot de kennis der waarheid gekomen is.

Zijne poging om de Protestanten met de Kerk te hereenigen, ging ook van hooger godsdienstig beginsel uit. Zooals we te zijnen tijde hebben doen zien: bad hij zelf voor de goede uitkomst en verzocht ook anderen, hunne gebeden met de zijne tot dat groote doel te vereenigen. Want gelijk hij van de eene zijde erkende, dat Christus de eenheid der Kerk gesticht had, en de H. Geest haar onderhield, zoo erkende hij van de andere zijde, dat het dure pligt was naar de eenheid te streven. In 1640 schreef hij aan zijnen Protestantschen broeder: naar aanleiding der vreeselijke beschuldigingen der Protestanten tegen de Katholieke Kerk: „men moet zorgvuldig (*etiam „atque etiam*) nagaan of dat met regt gezegd wordt. „Indien dat niet gebeurt, welke hoop is er dan van „de kerkelijke eenheid te herstellen, die Christus ge„biedt en die wij in het symbolum belijden? Verre zij „het van mij in zulk een vroom (*pio*) voornemen mij „om den haat te bekreunen [1])." Iets dergelijks had hij reeds in 1839 gezegd, en er bijgevoegd, dat hij niet zou ophouden er voor te werken tot aan zijnen dood [2]). We behoeven er niet bij te voegen, dat toen hij weldra de Katholieke Kerk beter leerde kennen, dit godsdienstig gevoel zich in hem nog meer verhief, en hij dus in 't vervolg diezelfde getuigenissen herhaalt.

---

[1]) Secund. ser. Ep. 487.
[2]) Ibid. Ep. 477.

Vandaar eindelijk dat toen hij de overtuiging had bekomen, dat de Katholieke Kerk de ware was, hij het voornemen opvatte om tot die Kerk over te gaan; slechts wilde hij zich niet overhaasten, en dien gewigtigen stap doen ten bekwamen tijde. Wij zien dit in een brief van den 12 Julij 1642, voordat hij zijn *Votum pro pace* had geschreven. „Onze Cordesius", dus meldt hij van een zijner geleerde Katholieke vrienden, „ is overleden, nadat hij „mij dikwijls vermaand had met gematigde vrijmoedigheid „(zonder veel ophef) tot de Katholieke gemeenschap terug „te keeren. Ook van vader heb ik brieven daarover. „Evenwel overhaast ik mij niet (*neque tamen praefestino*)" [1]).

Nog eene vraag blijft over. We hebben gezien dat Grotius de Katholieke Kerk voor de ware hield; we hebben al verder erkend, dat het geene bloote wetenschappelijke overtuiging maar *geloof* was; eindelijk hebben we ook dit na te gaan, of dat geloof levendig was, met andere woorden: of hij *schuldig* moet geacht worden van zijn voornemen niet te hebben volbragt en niet met der daad tot de Kerk te zijn teruggekeerd. Het laatst en eigenlijk oordeel daarover komt alleen God toe, terwijl wij slechts op hetgeen wij uiterlijks vernemen kunnen afgaan.

Het oordeel van Bossuet is zoo beslissend en ongunstig als men het van hem verwachten kon. Wij hebben immers ten duidelijkste bewezen: dat hij geheel ten onregte Grotius van Pelagianisme of Semipelagianime heeft beschuldigd; dat hij diens gevoelen over de inspiratie der Schriftuur, ofschoon het door de Kerk niet is veroordeeld, voor Socinianisme doet doorgaan; dat hij aan Grotius verweten heeft een gevoelen aangaande Adams onsterfelijkheid vol te houden, 'twelk

---

[1]) Ibid. Ep. 610.

deze niet volhoudt maar onderwerpt aan de Katholieke universiteit van Parijs [1]); dat hij en wel in tegenspraak met zich zelven Grotius van hoogmoed beschuldigt, en diens wetenschap zoowel als diens deugd miskent [2]).

Het is niet zonder reden dat wij daaraan herinneren. De roem van Bossuet is zoo groot en zoo verdiend, en zijn oordeel tegen Grotius wordt van zulk eene hoogte en bij 't lichten van zoo vreeselijke geheimen nedergeslingerd, dat wij ons best wel mogen doen om den indruk er van weg te nemen. Men hoore:

„Dus is de eenvoudigheid der Christelijke leering, die „Grotius niet kende, totdat zijne oogen opengingen voor „het licht van het Evangelie, en voor de belofte van „Jesus Christus van altijd met zijne Kerk te zullen blijven. „Ik weet niet, wat hem na deze bekentenis belette Ka„tholiek te worden, dan dat hij, weinig getrouw aan de „genade die hem met licht vervulde, het werk Gods niet „volbragt, kortom dat hij geweest is van 't getal der„genen van welke in de profeten geschreven staat: het „kind doet pogingen om het licht te zien en de moe„der heeft geene kracht om het ter wereld te brengen. „Is. XXXVI, 3. Grotius heeft altijd te geleerd willen „zijn, en hij heeft misschien mishaagd aan Hem die „behagen schept (*aime*) in de geleerden der wereld te

---

1) *Votum pro pace.* Bossuet heeft Grotius ook op dat punt misverstaan. Deze beweert niet, gelijk Bossuet meent, dat Adam niet altijd zou blijven leven indien hij had gehoorzaamd, maar dat hij aan de *hemelsche* onsterfelijkheid of de goddelijke aanschouwing niet deelachtig zou zijn geworden.

2) De drift blijkt tot in de vertalingen. Zoo valt ons hier onder 't oog, dat Bossuet *Ecclesia Romana non est sola catholica* vertaalt door *l'Eglise Romaine n'est pas seulement catholique.* Het onderscheid is groot!

„beschamen. Het was zijn gebrek van alle zijne meest „zekere stellingen te bewijzen met geleerde aanhalingen „wier opsporing de grootste moeite kostte [niet aan hem] „en God wilde ons welligt doen verstaan, dat die ont- „zettende menigte van aanhalingen te pas of te onpas „slechts eene vertooning van wetenschap is, even gevaarlijk „als ijdel, dewijl zij maakt dat een schrijver zich zelven „verstompt of zijne lezers verblindt; terwijl daarentegen „alles inderdaad gelegen is in zich te houden aan de „beginselen van eene gezonde en juiste godgeleerdheid, „om welke die groote geleerden zich niet bekreunen" [1]).

Dat is hard en geweldig gesproken en 't moet daarom aan velen behagen. Maar is het juist? 't Is waar dat de groote geleerden of erudieten soms in de fout vervallen, van door feiten en aanhalingen te willen uitmaken, wat door argumenten moet worden beslist, of dat zij soms aanhalingen doen die niet te pas komen. Dat is zoo de menschelijke zwakheid. Maar die zwakheid brengt in de speculatieven of groote denkers weder andere fouten voort, namelijk dat zij zich in hunne ideën verliezen, en zich zelven tegenspreken, of door beschouwingen willen afdoen, wat afhangt van positieve feiten en dezer naauwkeurig onderzoek. In beide die fouten vervalt hier Bossuet. Grotius is dan zeer schuldig en heeft aan de genade weêrstaan. Maar geen twintig regels verder lezen we, dat het beste wat Grotius had, was: dat hij ter goeder trouw scheen (*qui paroissoit de bonne foi*), hoe komt dat overeen? Kan men ter goeder trouw schuldig zijn en aân de genade weerstand bieden? De andere fout is hier, dat Grotius' schuld niet aanstonds mag verondersteld, en dan uitge-

---

[1]) *Dissertation sur Grotius*, XXVIII, XXIX.

maakt worden door beschouwingen. De beslissing daarvan, zoo die mogelijk is, hangt af van feiten, en het begrip dat deze in zich sluiten.

Niemand wist beter dan Bossuet, dat die ironie, waarvan hij dikwerf gebruik maakt, waardoor, met zekere dwarschheid, tegen den aard der dingen in, steeds de verstandigen verblind en de onverstandigen verlicht zouden worden enz., eigenlijk in God niet mogelijk is. Indien Hij het zwakke dezer wereld kiest om het sterke te beschamen, dan is zulks geenszins omdat het sterke Hem mishaagt. Van Hem komt alle wetenschap, alle magt, alle goede gave, en Hij haat niets van 'tgeen Hij gemaakt heeft. Wij hebben hier de Goddelijke oeconomie niet te beschouwen: dit is genoeg, dat de wijzen niet gestraft en beschaamd worden om hunne wijsheid of wetenschap, maar om hunnen hoogmoed die der wetenschap niet noodzakelijk aankleeft. Als dus Grotius' geleerdheid zonder zoo schuldigen hoogmoed is, gelijk wij vroeger bewezen hebben, en uit alles blijkt wat we verder hebben medegedeeld, dan heeft God geen behagen kunnen hebben, in die geleerdheid te beschamen. Ook het tegenovergestelde blijkt; want het is een ontegensprekelijk feit, dat Grotius' geleerdheid ten laatste Gods Kerk verheerlijkt heeft, en zij voor hem het middel werd die Kerk als de ware te erkennen.

Ook dit staat vast en hangt met het vorige zamen, dat God als in overeenstemming met zich zelven en zich rigtend naar de natuur die Hij geschapen heeft, op de meest verscheiden wijze de dwalenden terugvoert tot zijne Kerk. De poorten dier stad zijn twaalf, dat is menigvuldig. En wie zal bepalen, hoe velen daar zelfs onbewust en ongezien binnen gaan?

De levensloop van Grotius is een voorbeeld dier wijze

voorzienigheid. Wij hebben den gang of het proces zijner verandering duidelijk opgegeven, en dien even duidelijk door de feiten bewezen; we hebben er de redenen bijgevoegd waarom hij dien langen weg en zelfs eenen omweg gaan moest, en ook toen gezegd, dat God zich naar den aard en behoeften des menschen rigt. Wanneer nu heeft Grotius de van Bossuet bedoelde bekentenis gedaan, na welke hij den grooten man beschuldigt van aan de genade te hebben wederstaan? Zij is de vroeger door ons medegedeelde: dat de van Christus uitgaande zending zich door de wettige opvolging door alle tijden moest voortzetten, waarbij hij verwijst op Matth. XXVII, 20: hen leerende en onderwijzende al wat ik u bevolen heb, want zie ik ben met u tot aan het einde der wereld. Die bekentenis komt voor in eenen brief van den 7 November 1643, en Grotius is door den dood verrast op den 28 Augustus 1645. Het was dus slechts een jaar en ongeveer negen maanden vóór zijnen dood. Is dit uitstel zoo lang? Is daarbij alle goede trouw onmogelijk? Houden nu eensklaps alle redenen op die hem zoo langzaam deden voortgaan? Indien, om slechts iets te zeggen, Grotius een hoogen speculatieven geest had gehad, waaraan zich gewoonlijk een hevig gevoel en snelle wilsverandering paart, indien hij tot de dienst der Kerk, en daarbij tot een zeer bijzondere zending van God geroepen was, dan zouden wij het zeer ordelijk vinden, dat hij, als door het licht op den weg van Damascus, eensklaps geheel veranderde. Maar Grotius is een arbeidzame, taaije, positieve geest, is een staatsdienaar, een politicus of diplomaat. Bij hem ware zulk een omkeer niet in de orde. En waartoe moest Grotius besluiten? Laat ons toch billijk zijn! Om te gelooven? Hij deed het; we hebben het bewezen. Om het-

geen hij geloofde te belijden? Ook dat deed hij, en hij doet het nog in zijne onsterfelijke schriften. Waartoe dan moest hij besluiten? Om naar de Katholieke Kerk te gaan en er het Protestantisme openlijk af te zweren? Welnu ook dat was hij voornemens. Maar, zegt men, dat voornemen mag niet uitgesteld worden. Volstrekt niet? In geen geval? En zoo men ook daar met neen op durft antwoorden, vragen we of het dan bepaald onmogelijk is, dat Grotius ter goeder trouw in de meening was, nog dien stap niet te moeten doen?

Het laatste is de eigenlijk vraag: zij is niet de algemeene of er soms redenen van zulk een uitstel kunnen bestaan; ook niet of de bijzondere omstandigheden waarin Grotius verkeerde hem er vrijheid toe lieten; maar of hij voor zich en ter goeder trouw kon denken, dat het nog geen tijd voor hem was den hoogst gewigtigen stap te doen. Hier blijft een ruim veld van veronderstellingen open.

De in ons oog eenvoudigste, natuurlijkste en allerwaarschijnlijkste is deze, dat hij zooveel in hem was aan de hereeniging der Protestanten met de Kerk niet hinderlijk wilde zijn.

Dat zal men aanstonds moeten toegeven, dat, de gronden van Grotius' vrees ter zijde gelaten, er geen billijker reden van uitstel voor hem konde bestaan. Welk eene grootsche en vervoerende gedachte! Wie is er die zulk eene hereeniging niet wenscht, er niet het geluk der wereld, niet het heil van duizenden en duizenden, niet de verheerlijking van Christus en zijne Kerk met aandoening in aanschouwt, en daarom, indien het aan hem lag, er niet het uiterste voor zou willen bestaan? En die gedachte, men weet het, had Grotius geheel ingenomen en vervuld, die gedachte stelde hij als in per-

soon voor, die was hij, om dus te spreken, zelf. Zijn geest streefde steeds naar universele waarheid en zijn hart naar universelen vrede. Eerst had hij de Protestanten willen vereenen, daarna alle sekten, onder welke hij ook de Katholieken rekende, en eindelijk bij 't zien der waarheid, wilde hij de Protestanten terugvoeren tot de Kerk. Maar wat hier het gewigtigst is: die zucht tot vrede was in hem niet bloot natuurlijk, was het meer en meer zigtbare werk der Goddelijke genade, en het middel om hem het waar geloof te doen erkennen en aannemen. God had hem door die schoone gaven zelve, die Hij hem geschonken had, naar de waarheid voortgeleid. Zoodra hij over den Antichrist nadenkend den Paus en de Katholieke Kerk in het oog vatte, veranderde hij eensklaps, maar die verandering ging onder den indruk van de gedachte des vredes, en wat hem daarbij voortdreef was, dat hij nu eerst eene eenheid gevonden had, die waarlijk allen zou kunnen omvatten! O! als wij hem bij 't schrijven zijner uitlegging over den Antichrist, van welke zijn terugkeer tot het waar geloof uitging, zoo vurig zien bidden, hem steeds biddende voortgaan om den vrede te bewerken, en door dat zoeken naar vrede de waarheid meer en meer leeren kennen, dan is het voor ons geene veronderstelling, maar eene zekerheid, dat daar met hem geen bloot menschelijk werk gebeurde, maar dat die Geest hem toefluisterde en aandreef, die, naar zijn eigen woorden, gedachten inboezemt van eenheid en vrede en de Kerk van Christus zamenhoudt. 't Is daarom geenszins te verwonderen, dat een Grotius, nu hij de waarheid des Katholieken geloofs leerde kennen, dat streven naar eenheid, 'twelk hem tot die kennis gebragt had, als heilig, als hem van God ingegeven beschouwde, en daar deze stre-

ving hem zijn geheel leven door tot deze heilrijke uitkomst geleid had, hij zich bijzonder geroepen en bestemd achtte om dien vrede te helpen bewerken. Hij zelf zegt het dikwerf, dat hij daartoe van God zijne gaven ontvangen, daartoe in deze vrije gezantschapsplaats gesteld was, en schoon hij niet ongaarne zich aan de staatsdienst onttrokken had, hij bleef er en bleef er daarom alleen in, omdat hij, zoo drukt hij zich met zijne gewone zedigheid uit, hoopte daar iets ter bevordering van den vrede te kunnen doen [1]). Men stelle het zich alzoo eens goed voor: hij had die edele, van God hem opgelegde taak moedig aangevat, had er al zijne krachten aan gewijd, had er voor gebeden, smaad en laster voor ondergaan; ontving niet alleen uit bijna alle Protestantsche landen van Europa hoop gevende tijdingen, maar bespeurde zelfs in de Katholieke Kerk zekere zucht tot vereenvoudiging en aanna-dering tot zijn plan [2]); de gedachte zijns levens, de zoo vervoerende gedachte der hereeniging en waarin het licht des geloofs voor hem was opgegaan, zij zou zich beginnen te verwezenlijken! Moest hij — of laat ons niet meer zeggen dan noodig is: kon hij niet in de beste meening en in het volst vertrouwen zijn dat hem geboden was, alles te vermijden wat aan die verwezenlijking eenigermate kon in den weg staan? De brief, waarin hij zegt zich met zijnen overgang niet te willen overhaasten, komt daar volkomen mede overeen. Hij had daar van de eenheid en vrede gesproken, welke Christus gebiedt, en het woord van Cordesius, dat hij *met gematigde vrijmoedigheid* tot de

---

1 Sec. ser. Ep. 620.

2) Ibid. Ep. 637. Het was het geroep van wederinvoering der oude discipline en vele andere zoogenaamde hervormingen, waarvan Grotius onmogelijk den kwaden oorsprong gissen kon.

Katholieke Kerk moest overgaan, duidt op bedenkingen van Grotius dat hij door dien geruchtmakenden stap zijn gezantschap zou verliezen, en zich buiten de gelegenheid stellen van met vrucht aan het groote plan te arbeiden, dewijl hij dan bij de Protestanten invloed en vertrouwen verliezen zou. Ook is het geen ongegrond vermoeden, dat hij ten gevolge van zijn ijver voor den godsdienstigen vrede, zich later genoodzaakt zag zijn hoogen post te verlaten.

Wij verwachten hiertegen de bemerking, dat Grotius toch weldra moest inzien, dat zijne poging mislukken zou en hij zelf klaagde immers, dat hij van allen verlaten werd.

Wij hebben daar een zeer voldoend antwoord voor gereed.

Vooreerst geeft men een dergelijk plan niet ligtelijk op, en het ware Grotius onwaardig geweest indien hij zich spoedig had laten ontmoedigen. Niet alleen rekende hij op de toekomst, maar gelijk dat zeer natuurlijk was, meende hij toch een begin te zullen zien van 'tgeen hij zoo vurig hoopte.

Ten andere kunnen we hier bepaald nagaan, wanneer hij nog eenige aanmoedigende berigten ontving. In een brief van 13 April 1643 lezen we: „Dat mijne „plannen niet bevallen kunnen aan degenen die bij u te „lande (in Holland) aan het hoofd der godsdienstige ver„gaderingen staan (de predikanten) en ook niet aan uwe „Magistraten, daarvan ben ik altijd zeker geweest. Maar „mijne gedachten betreffen niet een enkel land, zij zijn „gevestigd op alle landen, en ik dank God, dat er groote „mannen zijn in Engeland, Duitschland, Denemarken, „Polen, die over deze zaak ernstig nadenken" [1].

---

[1]) Ibid. Ep. 650.

Eindelijk mag men het er met grond voor houden, dat in denzelfden graad als de hoop van Grotius verflaauwde, hij ook zijn uitstel om tot de Katholieke Kerk openlijk over te gaan, minder noodig geacht heeft, want zoodra ziet hij zich niet genoodzaakt zijne gezantschapsplaats te verlaten, of wij zien hem het bepaald besluit nemen van dien laatsten stap te doen [1]).

---

1) De uitgebreidheid van het slot verhindert ons het geheel te plaatsen.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE PROTESTANTSCHE *AMERICAN AND FOREIGN CHRISTIAN UNION* OVER DEN VOORTGANG DER KATHOLIEKE KERK EN DE ONVRUCHTBAARHEID DER PROTESTANTSCHE GENOOTSCHAPPEN.

In 't begin der maand Mei houden jaarlijks een groot aantal Protestantsche genootschappen te New-York hunne algemeene vergaderingen. Twee afgevaardigden van al de punten der Vereenigde Staten en van Engeland wonen die zamenkomsten bij, en men leest er berigten van 't zoogenaamde Zendelings-werk, een overzigt van de kas en een hoogklinkend verslag der verkregen uitkomsten voor. De Protestantsche Zendelingen — zoo merkt de *Univers* op, die het verslag van bovengenoemd genootschap voor een gedeelte overneemt — de Protestantsche Zendelingen in Frankrijk of in China, in Italië of te Jerusalem, blijven nooit in gebreke te schrijven, dat zij *op het punt* zijn van geheele natiën te bekeeren; en elk oogenblik kan men volgens hen de schoonste vruchten te gemoet zien. Op die wijze houden zij reeds, zoolang er bijbelgenootschappen bestaan, den ijver der ligtgeloovige leden nog altoos gaande, en blijven deze onbegrijpelijk trouw hunne jaarlijksche schatting betalen. Maar leest men, en vooral dit jaar, de verslagen van al die Vereenigingen, dan is 't eene aangename verrassing, er slechts den voortgang gemeld te vinden van het Katholicisme.

Al die genootschappen heffen met eene opmerkelijke eenparigheid een noodkreet aan over de kracht die 't Katholiek element in de Vereenigde Staten wint, en men doet een beroep op de wetgeving, het fanatisme en den wereldlijken arm ter stuiting van een voortgang die men vreest als een publieken ramp.

Wat zegt nu het verslag op de *Amerikaansche en Buitenland-*

sche Christelijke Vereeniging voorgelezen? Die bonte menigte van tien verschillende sekten, enkel ter bestrijding van het *papisme* vereend, laat zich niet zonder spijt in dezer voege uit:

„In 1790 waren er in de Vereenigde Staten slechts 40 Katholieke priesters. In 1808 werd de Amerikaansche Kerk georganiseerd en telde 1 diocees, 2 bisschoppen, 68 priesters, 80 kerken, 2 seminariën, 1 klein seminarie en twee pensionnaten voor meisjes. In 1854 heeft zij 41 diocesen, 7 aartsbisschoppen, 32 bisschoppen, 2 apostolische vicarissen, 1674 priesters, 1722 kerken, 20 collegies met 2247 leerlingen en 112 scholen voor meisjes. Het Katholicisme heeft daarbij, om het in de Vereenigde Staten te verdedigen of voort te planten, 20 weekbladen, 1 maandschrift, 1 drie-maandelijksch tijdschrift, 2 jaarschriften, die in 't Engelsch, in 't Fransch en in 't Duitsch worden uitgegeven. Het cijfer der Katholieke bevolking bedraagt ongeveer 3 millioen, of een *achtste* deel der gansche bevolking. Van 1834—1844 is het personeel en de stoffelijke magt der Katholieke Kerk in Amerika minstens 100 op de 100 toegenomen. Gedurende de 10 laatste jaren is de voortgang in dezelfde verhouding geweest; het getal der kerken en priesters is zelfs 170 op de 100 vermeerderd [1]).„

De *Christelijke Vereeniging* heeft den voortgang der Katholieke Kerk niet enkel voor Amerika nagegaan, ook met Azië heeft zij zich bezig gehouden en een uittreksel der redevoering van den Eerw. Duff over dat onderwerp luidt aldus:

„Sedert dertig jaren is het papisme in Indië opgestaan, het had er een geruimen tijd gesluimerd; maar nu, waar ge ook gaat, overal vindt gij het aan 't werk: in heel het Oosten vindt ge kloosters voor de opvoeding der jeugd, en de Protestanten zijn gek genoeg om er hunne kinderen heen te zenden. Overal vindt gij collegies om Katholieke priesters te vormen. Te Calcutta was het welcer daar zoo magtige papisme gevallen, tot zoolang er fanatieke Iersche priesters en een heirleger van Jesuieten zijn gekomen om er hunne dwalingen te doen herleven. In het zuiden van Indië is Rome's magt grooter dan ooit te voren. De geheele

---

[1]) Verg. onze aflev. van Februarij jl. blz. 127, en die van Nov. 1853, blz. 315.

kust is bezaaid met hunne kerken, en de priesters zijn vast besloten om heel het land in een paapschen tuin te herscheppen."

In Europa was de Protestantsche propaganda niet veel gelukkiger geweest. Zoolang het onverdraagzame Lutheranisme van Zweden alleen de Katholieken vervolgde, vond het genade, maar nu het de preken der Amerikaansche dissidenten heeft tegengegaan, bevalt het natuurlijk niet meer:

"Rossenius en Ahnfelt — zegt het verslag — zetten nog altoos hunne werkzaamheden in Zweden voort, doch te midden van een hevigen tegenstand door de geestelijkheid der nationale kerk tegen hen opgewekt. Maar de gezigteinder van Zweden is niet geheel zwart meer, en ook in dit land is de waarheid aan 't vooruitgaan."

Over België is men meer te vreden: daar is "eene groote deur voor de uitbreiding der waarheid geopend"; het comité heeft zijne bijdragen verhoogd; het heeft één zendeling te Charleroi en één te Brussel, en hun werk geeft bemoedigende uitkomsten.

Doch in Frankrijk gaan de zaken zoovcel te slechter; daar kunnen de evangelische zendelingen niet anders preken dan in de bestaande kerken. Dáár genaakt — zoo God het niet verhoede! — een tijd van vreeselijk lijden!! — Van den anderen kant echter, zegt het verslag, "werd de waarheid nimmer met meer vreugde door het Fransche volk ontvangen, en heele dorpen SCHIJNEN *gestemd* om de dwalingen van het pausdom af te zweren. Het comité heeft zijne werkzaamheden in dit land vermeerderd. Behalve eene bijdrage van 15,000 fr. voor het Evangelische genootschap aldaar, tot onderhoud van 10 of 15 zendelingen, is er nog een som van 5000 fr. voor het Protestantsch centraal genootschap van Frankrijk, en 5000 fr. voor het Evangelicsch genootschap van Geneve overgemaakt." — Een enkel staaltje, hoe en met wat vrucht dit laatste genootschap werkt, deelen we eenige bladzijden verder meê.—

In Italië is men gelukkiger..... "Sardinië is toegankelijk en de Waldenzen van Piëmont hebben niet minder dan 20 zendelingen van alle kanten aan 't werk. Een som van 34,000 fr. is door den penningmeester voor het werk in Italië afgezonderd; van die som zijn 30,000 fr. bestemd voor het bouwen van een kerk te Pignerol, en 2000 fr. voor onderhoud van een professor in 't collegie van La Tour. Daarenboven zijn er 5000 fr. gegeven ter ondersteuning van de zendelingen in Piëmont."

Eene aardige bijzonderheid deelt het verslag meê over de ernstige belangstelling der Amerikanen voor de soldaten die thans ten strijde zijn gegaan. De Eerw. Kent, afgevaardigde van het Engelsche Bijbel-genootschap, liet zich aldus hooren:

„Met den ophanden zijnden Europeschen oorlog is ieder Engelsch soldaat en ieder Engelsch matroos van een bijbel voorzien. (*Toejuichingen.*) Meer nog, er zullen bijbels gegeven worden aan de Fransche soldaten en zeelieden alsook aan de Turken, en wij hebben er eene Russische uitgave van laten maken, om die aan de Russische gevangenen uit te deelen, die tijdens den oorlog in de handen van Frankrijk en Engeland mogten vallen."

De geheele ontvangst der voornaamste Protestantsche genootschappen in de Vereenigde Staten beliep in 1853 de som van 7,005,000 fr.; het *Amerikaansch Traktaat-genootschap* droeg ruim en het *Amerikaansch Bijbel-genootschap* omstreeks 2 millioen franken er toe bij; het *Amerikaansch genootschap der Binnenlandsche Zending* gaf 955-, en *der Buitenlandsche Zending* 950-duizend fr., en zoo vervolgens de *Amerikaansche en Buitenlandsche Christelijke Vereeniging* 375-, het *Amerikaansch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap* 220- en 't *Kolonisatie-genootschap van New-York* 135-duizend franken; het *genootschap van de Vrienden der Zeelieden* gaf 130-, dat *ter bescherming van de Vrouwen* 120-, en dat *ter verbetering van het lot van Israel* 70-duizend franken.

De ontvangsten hadden in 1852 de som van 6,360,000 fr. bedragen.

En wat zijn nu de stellige uitkomsten door al dat goud verkregen?

De verslagen der bijbel-genootschappen geven er geen aan. Nooit eenig cijfer van bekeeringen, maar altoos eene ontzaggelijke opreking van 't aantal uitgedeelde bijbels en traktaatjes[1]), opgave van de vellen druks in omloop gebragt en van de 1000-millioenen letters ter perse gelegd. Zoo verveelvoud, worden die optrekkingen welsprekend en de nullen hebben een groote waarde. — Doch kunnen al die bijbel- en traktaat-genootschappen geen

[1]) Zie b.v. onze aflevering van Februarij jl., bl. 126—127.

bevolkingen aanwijzen door hen tot het Christendom bekeerd, gevaarlijk zijn ze niettemin, wijl zij het volk van 't waarnemen der godsdienst pogen af te trekken. En de *toespraken* of *gesprekken*, die men in *meer-* of *minder-indringende* heeft onderscheiden, van allerlei slag van kolporteurs en kolportrices, ladelijke en onedele, waarmeê men voor den gewonen man de Katholieke Kerk verachtelijk en bespottelijk zoekt te maken, zijn zeker niet zonder groot gevaar, vooral dan niet als die vriendelijke heer of dame ook door stoffelijke middelen hun woord *dieper* willen doen *indringen* en zich niet schamen, alom den verachtelijksten zielenkoop te drijven.

Moge hier te lande een ieder wie 't Katholiek geloof, wie 't eeuwig heil der zielen dierbaar is, zorgvuldig meêwerken, dat de onbeschaamde pogingen van al die soort van vereenigingen en genootschappen, die onverpoosd ook over heel Nederland op den afval der Katholieken uit zijn, afstuiten op dezer vast en levend geloof. Mogen hunne armen inzonderheid zoo gewaarschuwd en toegerust worden, dat zij al die groote en kleine marskramers, evangelisten en zieketroosters, met bijbels, traktaatjes en teksten-lijsten, met goed en geld en al, mannelijk ter deur uit wijzen en den fanatieken ijveraars geen vooruitzigt laten van er ooit met goed gevolg een voet weêr over den drempel te beuren.

KATHOLIEKE STATISTIEK VAN HINDOSTAN.

De *Madras Examiner* geeft statistieke bijzonderheden over de Katholieke Kerk in Engelsch Indië, over het schiereiland Malacca en het eiland Ceylon. Dat blad zegt die berigten ontleend te hebben aan den *Madras Catholic Directory* voor 1854, en we mogen ze derhalve voor naauwkeurig houden. De Engelsche bezittingen in Azië tellen 19 apostolische vikariaten, 786 priesters, met eene Katholieke bevolking van 894,450 zielen. Van dit bedrag volgen er 158,826 den Syrischen ritus, alsmede hunne priesters, die 397 in getal zijn. — Daarenboven zijn er in Indië 30,000

Syriesch-Nestoriaansche Schismatieken, die hunne eigene kerken hebben, en die, als niet in gemeenschap met den H. Stoel, onder de Katholieken niet begrepen zijn.

De geestelijkheid en de Katholieke bevolking is over de 19 vikariaten aldus verdeeld:

		Priesters.	Katholieken.
Vikariaat van	Madras. — Mgr. Fenelly, bisschop. .	19	49,400
"	Secundarabad.	5	4,000
"	Vizingapatam. — Mgr. Neyret, biss. .	13	6,550
"	Pondichery. — Mgr. Bonnaud, bisschop (Congregatie der Buitenlandsche Zendingen).	45	97,000
"	Mysore. — Congreg. der Buitenl. Zend.	14	17,000
"	Coimbatore. — Congreg. der Buitenl. Zendingen.	10	15,400
"	Madura. — Mgr. Canoz, bisschop (Zending der Eerw. Vaders Jesuieten). .	39	140,000
"	Quilon.	16	56,000
"	Verapoly. — Mgr. Louis de S.-Thérèse, aartsb. (Zend. der Eerw. Karmelieten).	440	228,000
"	Mangalore. — Mgr. Michel Anthony, bisschop.	25	31,000
"	Zending der Eerw. Karmelieten. (In 1852 was Mgr. Hartmann, apostoliesch vikaris van Patna, tegelijkertijd administrator van Bombay.)	29	39,000
"	Agra. — Mgr. Carli, bisschop (Zending der Eerw. Capucijnen).	27	20,000
"	Patra. — Mgr. Hartmann, bisschop en Mgr. Lawrence, coadjutor.	11	3,200
"	Westelijk Bengalen. — Mgr. Carew, aartsbisschop te Calcutta.	13	15,000
"	Oostelijk Bengalen. — Mgr. Olife, bisschop te Dacca.	6	13,000
"	Ava en Pegu. — Mgr. Balma, bisschop (Zending der Oblaten van Maria). . .	11	3,300
"	Schiereiland Malacca. — Mgr. Bouchot,		

	bisschop (Congreg. der Buitenl. Zend.).	28	6,100
Vikariaat van	Jaffna, eiland Ceylon. — Mgr. Bettachini, bisschop.	17	50,000
"	Colombo, eiland Ceylon. — Mgr. Bravi, bisschop.	18	100,000
	Te zamen	786	894,450

De *Catholic Directory* geeft van slechts 12 vikariaten het getal bekeeringen op; in drie jaren waren er 17,398 volwassenen in den schoot der Kerk teruggekeerd, te weten: 3,121 bekeerden uit het Protestantisme; 11,717 bekeerden uit het Heidendom; 1,748 uit het Nestorianisme; 3 uit het Islamisme; 4 uit de Armenische scheuring, en 805 waarvan de vroegere godsdienst niet is opgegeven.

PROTESTANTSCHE VROME WENSCHEN, KLAGTEN EN VERWIJTEN.

"Hoe wenschelijk ware het — roept v. R. in *de Boekzaal* der vorige maand (Mei) klagend uit — hoe wenschelijk ware het, dat onze voortreffelijke *Heidelbergsche katechismus* in gelijken trant [als *De leer der Christelijke Godsdienst naar het Evangelie, volgens den leiddraad van den kleinen Catechismus van Luther*] naar tijdsbehoefte werd omgewerkt, ontwikkeld en uitgebreid! *Maar* de heerschende theorie der subjectiviteit, volgens welke ieder Evangeliedienaar zijn eigen systeem, dus ook zijn eigen leerboek heeft [beide Protestantsch-consequent], en alle kerkgemeenschap in den grond wordt ondermijnd [zeer waar!], is met dien wensch in lijnregten strijd." —

't Is zoo: zonder gezag geen uitsluiting noch eenheid, en: zooveel hoofden zooveel zinnen!

"Hoe wenschelijk zou het zijn — zoo verzucht J. J. v. T. in 't zelfde nummer van *de Boekzaal* met Schenkel — wanneer eindelijk

eens de verschillende vertegenwoordigers van de Protestantsche belijdenissen inzagen, dat eendracht alleen macht maakt en dat hunne kleingeestige verdeeldheden, die even onverstandig als onchristelijk zijn, alleen voordeelig zijn voor Rome's aangematigde [!] oppermacht, die thans de geheele Protestantsche Christenheid met eene vernieuwde krachtige reaktie van hare, in beginsel nog nooit opgegevene hierarchische aanspraken en onschriftmatige [?] instellingen bedreigt."

In 'tzelfde *Tijdschrift voor de Protestantsche Kerken in het Koningrijk der Nederlanden* hooren we almede den heer C. M. VAN DER KEMP in zijne beoordeeling van *Paschier de Fijne naar zijn leven en schriften* tegen den geleerden schrijver van dit werk, den heer J. van Vloten, en tegelijkertijd tegen dezes geestverwanten, aldus uitvaren:

"En wat des Schrijvers [van Vloten's] *Spinozisme* betreft, zoo vragen wij, wie was Spinoza? Een Jood van afkomst, maar pantheïst van gevoelens. — — — Ziedaar Spinoza; ziedaar dan ook de positieve gevoelens des Schrijvers, die alzoo blijkbaar het Christelijk geloof verloochent, gelijk het ook, onzes inziens, verloochend wordt door alle diegenen die, even als de Schrijver op bladz. 13, onzen Heere Jezus Christus, met zekere miskenning zijner Goddelijke waarde, *den man* noemen, en het geheele Christelijk geloof, even als de Schrijver in zijn motto, doen bestaan in *een goed doen en kwaad laten, elk zoo veel als hij weet en kan*, zonder erkenning van eenige leerstellige waarheden; in een geloof dus, waarmede en Jood en Mahomedaan en Heiden en natuur-philosoof van harte kunnen instemmen. Wij vragen, of zoo iemand wel bevoegd mag geacht worden zijn oordeel uit te spreken over twisten [als tusschen Remonstranten en Contra-remonstranten] die het eigentlijke wezen des Evangelies betroffen hebben, en of de Nederlandsche Hervormde Kerk wel iets goeds te verwachten heeft van des Schrijvers en der zijnen vrijzinnigheid. Of het den Eerw. de Genestet, van wien wij betere dingen, met de Evangelische godzaligheid gevoegd, vernomen hebben, wel aangenaam heeft kunnen zijn, met de opdracht

van dit werk vereerd te worden, geven wij in bedenking [1]).

„De Schrijver had zich met zijne opdracht liever moeten wenden tot het Klassikaal Bestuur van Amsterdam, of ook tot de 's Gravenhaagsche en Amsterdamsche Kerkeraden: daarin zoude hij zijne mannen gevonden hebben met dankbare toejuiching."

Nog neemt *de Boekzaal der Geleerde Wereld* in 'tzelfde Meinummer onder 't opschrift: *Moderne prediking* — een klagt en verwijt op van J. Angel James, waarmede zij blijkbaar instemt en duidelijk genoeg laat zien, aan wat predikers zij hier te lande de les wil opgezegd hebben. Verre, dunkt ons, strekt dat verwijt, daar toch eigenlijk heel de Protestantsche eeredienst in wat deftig preken met eenig gezang bestaat; en in de volgende regelen wordt dat preken naar inhoud en vorm als louter menschenwerk gehekeld en afgekeurd:

„Ik heb — zoo lezen we — de treurige, maar ernstige overtuiging, dat indien de evangelische leerstoel zijn invloed verliest, dit juist daarin zijnen grond heeft, dat zijn voorwerp en strekking niet in het oog worden gehouden. De beschaving van het verstand en de vorderingen der wetenschap onzer dagen verheffen de predikers en de hoorders te gelijk, naar hun eigen oordeel, boven het eenvoudig Evangelie van Jezus Christus. Voor vele menschen zijn

---

[1]) Eenige bladzijden vroeger schrijft de heer van der Kemp aangaande den heer van Vloten: „het blijkt, dat hij geen voorstander is van het Remonstrantisme [gelijk Paschier de Fijne] en zich nog veel verder van de Hervormde kerkleer verwijdert. In zijne opdracht aan den Eerw. de Genestet, Remonstrantsch Leeraar te Delft, spreekt hij van *zijn verschil met dezen in leerstellige begrippen;* en op blz. 6 der Aant. verklaart hij zich ondubbelzinnig voor een *Spinozist*, als hij zegt, dat *geen van beide partijen* (Remonstranten en Contraremonstranten) *rijp waren voor eene zedeleer, als die door Spinoza eene halve eeuw later ontwikkeld werd, en die, hoewel op de strengste noodzakelijkheid gebouwd, de blijdste en heilzaamste levenswijsheid preekte.* De Schrijver heeft zich wijsselijk onthouden, om als een verdediger van het oude Remonstrantisme, dat nog zoo vele stellige waarheden van het Evangelie behield, op te treden: zulks zoude voor een Spinozist wat al te gewaagd geweest zijn."

de kerkredenen die zij hooren, niet meer de verkondiging van Gods woord, maar het woord van den mensch; de prediking is niet meer een middel van genade en zaligheid, maar eene verstandsoefening ter behandeling van godsdienstige vragen, en voor den Zondag bewaard tot streeling van smaak, verstand en verbeelding; en wat de predikers aangaat, men moet erkennen, dat hunne kunstmatige en overmatige uitwerking, in verband met de keus der onderwerpen, die zij vaak behandelen [*'t is of de Rotterdamsche Ds. van Oosterzee tot type is genomen*], wel geschikt zijn om den hoorders de predikers alzoo te leeren beschouwen en om hen uit te lokken, als *regte* kunstliefhebbers op te komen tot de prediking des woords. "

Arm Protestantisme, dat door uw eigen belijders op al dergelijke wijzen zoo jammerlijk wordt aan de kaak gesteld!

DAAR ALS HIER.

De volgende brief, door den *Echo du Mont-Blanc* medegedeeld, bevat aardige bijzonderheden over de Protestantsche propaganda, zooals die in Katholieke gewesten van het kanton Geneve werkzaam is.

"Een zekere mijnheer Loup [een echte schapen-roovers naam!] van Geneve, in dienst zoowel als zijn vrouw, van *de Protestantsche Vereeniging*, heeft gedurende vrij geruimen tijd in al de gemeenten van la Borne rondgezworven. Die niet gelukkige propagandist vernam eens, dat er ergens een huisgezin door het slecht beheer en ook door de dronkenschap van het hoofd in ellende gestort was, en kwam naar de arme hut, waar hij den vader, de moeder en vier kinderen bijna stervende vond van honger. Hij gaf er eenige hulp, en liet er een bijbel, kleine vlugschriften en ook eenige nummers van den *Glaneur*, een Protestantsch blad. Bij het goud dat mijnheer Loup er achterliet, voegde hij nog vele schoone beloften.

„Van zijn kant moest die huisvader alle vrijdagen naar Geneve komen. Hij werd weldra als propagandist opgeschreven, en belast om al wie hij maar meê kon slepen, naar Geneve te brengen. Er was overeengekomen, dat hij *vijftig* franken per hoofd zou hebben voor allen die hij aan *den Wolf* zou overleveren. Daarenboven hadden zij krediet in 't Hôtel-des-Navires te Geneve, zoodat de arme man van de bergen en al die hij meêbragt in dat hôtel vrij eten en drinken hadden. Aangetrokken door 't gezigt der goede sier waren de liefhebbers in den beginne vrij talrijk. Daar waren er eenigen van Evires, eenigen van Arbusigny, en zeer enkelen uit de andere parochiën. De gasten werden menigvuldiger, maar de bekeerlingen zeldzaam: men had wel lust in de tafel, maar geen ooren voor de preek. De zielenkoopers bemerkten met smart, dat zij om den tuin geleid werden en lieten eerst de tafel opbreken en sloten vervolgens hun beurs. Doch geen geld geen Zwitsers! en de bekeeringen zijn op dat pas opgehouden.

„De arme parochiaan, die voor de 600 franken hem in zijne ellende gegeven en de beloften hem gedaan, bezweken was, is eigenlijk de eenige verleide geweest; en nog, toen de ronselaar van hem een formelen afval wilde vorderen, en hem vergde, dat hij met vrouw en kinderen naar Geneve zou gaan, om deel uit te maken van 't laatste bakscl apostaten, die zij met het Paaschfeest aan 't publiek hebben vertoond, — toen heeft die ongelukkige zijne gewetens-wroegingen hem grooter folteringen voelen aandoen, dan die van den honger, en hij is naar zijn herder teruggekeerd, heeft gebiecht en den vrede der ziel weêrgevonden, terwijl hij het overige van de goede Voorzienigheid verwacht en niets meer wil weten van het brood, dat de duivel met alle zorg hun aanbiedt die hij bekoort.

„De dagbladen hebben van een dorp gesproken! dat is bezijden de waarheid: het huis van den armen verleide is eene eenzame, diep in de bosschen verscholen woning. De ronselaar zou zich nooit in een dorp hebben durven vertoonen. Zelfs in de hut van dien arme ging hij niet dan ter sluiks, en van zijne vrouw of een vriend vergezeld. Als de herders hem in de velden zagen aankomen, dan begonnen ze te schreeuwen: „De wolf! de wolvin! pas op de schapen!„

LAODICEESCH PROTESTANTISME OP MALTA.

In eene correspondentie van Malta, door een Protestantsch blad, *The London Express*, meêgedeeld, leest men aangaande den toestand van 't Protestantisme op het eiland Malta het volgende: „Tot mijn verdriet moet ik u zeggen, dat sedert mijne laatste reis naar Malta het getal Protestanten veel verminderd is, terwijl de Jesuieten met zooveel ijver als goeden uitslag hier arbeiden om het volk in hunne denkbeelden te onderwijzen en op te voeden. Onze bisschop doet niet veel goed. Zooveel te meer de Katholieke Aartsbisschop, die heel het bedrag van zijn eigen fortuin, 7000 p. st. jaarlijks, hetgeen voor Malta een verbazend groote som is, aan liefdewerken ten offer brengt. Hij wordt door het volk aangebeden, en aan ieder die tot hem komt, zegt hij dit woord: „*Bid Maria!*" — Onze Kerk heeft hoog noodig dat zij uit haren doodslaap opsta, en onder meer dan een opzigt mag men haar voor LAODICEESCH houden."

EINDE VAN HET VIJF EN TWINTIGSTE DEEL.